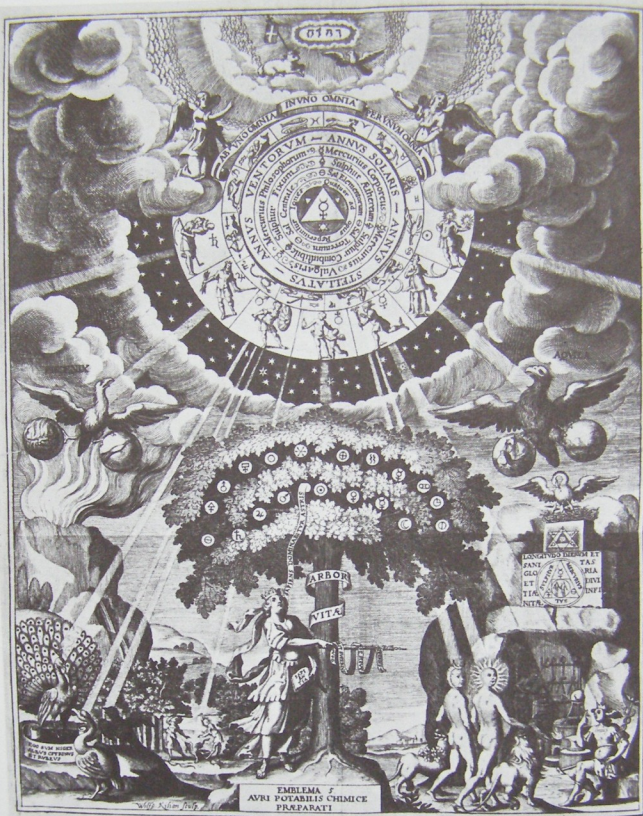

J. C. COOPEROVÁ
ILUSTROVANÁ
**ENCYKLOPEDIE
TRADIČNÍCH
SYMBOLŮ**

MLADÁ FRONTA

Na této ilustraci z knihy *Microcosmos Hypochondriacus*, alchymického textu ze 17. století, lze nalézt více než dvě desítky symbolů, jejichž význam se vysvětluje v příslušných heslech. Kromě známých symbolů jako slunce, trojúhelník, orel, lev, holubice a beránek obsahuje obraz též páva, pelikána, výheň, caduceus, husu, loď a četné další symbolické narážky na alchymické transformační postupy a procesy.

J. C. COOPEROVÁ

ILUSTROVANÁ
ENCYKLOPEDIE
TRADIČNÍCH
SYMBOLŮ

MLADÁ FRONTA

Úvod

Studium symbolismu není věcí pouhé erudice; podílí se na něm i vědomí člověka o sobě samém. Symbolismus je nejstarším a nejzákladnějším výrazovým prostředkem, který odhaluje ty stránky skutečnosti, jež unikají jiným způsobům vyjádření.

Ačkoliv plný význam toho, co symbol vyjevuje, nelze zachytit v žádném encyklopedickém hesle a vůbec psaným slovem, existuje přesto značně rozsáhlý symbolismus, který se v průběhu věků stal tradičním a který tvoří mezinárodní jazyk přesahující normální komunikační hranice. I když je tedy nemožné symbol významově vymezit a uzavřít jej v hranicích pouhé definice, lze poskytnout či naznačit východisko pro výzkumnou cestu, jakési dvousměrné pátrání v krajině myslí a ducha, v niterných hlubinách a nejzazších výšinách, na úrovni imanentní i transcendentní, ve směru horizontálním i vertikálním. Užívání symbolů nepotřebuje žádné další zprostředkování a může vést k okamžitému pochopení.

Symbolismus není pouze mezinárodní, jeho srozumitelnost se neztrácí ani při průchodu dlouhými dějinnými epochami; má „schopnost v obecně přijatelném rámci obsáhnout myšlení věků a sny lidského rodu. Rozněcuje představivost a uvádí nás do oblastí, kde lze přemítat beze slov.“ (Lin Yu-tang) Toto přemýšlení není záležitostí individuálního ega; symbol nelze vytvořit záměrným úsilím ani vynalézt pro potřeby nějaké čistě osobní interpretace nebo rozmaru: přesahuje jednotlivce, pohybuje se v živlu univerzálního a je vlastní životu ducha. Je vyjádřením vyšší pravdy na „nižší“ úrovni a prostředkem sdělování skutečností, které buď zastíňuje jazyk svou omezeností, nebo jsou pro adekvátní vyjádření příliš složité. Protože má symbol povahu znamení, nemůže být nikdy pouhou formou a lze ho pochopit jen v kontextu jeho náboženského, kulturního nebo metafyzického pozadí, půdy, z níž vyrůstá. Symbol je klíčem k oblastí, která jej přesahuje a která přesahuje i člověka, jenž ho používá. Jak řekl Coleridge: „Symbol... se vždy podílí na Skutečnosti, jež ho činí pochopitelným; a zatímco artikuluje celek, zůstává sám živoucí částí této Jednoty, kterou reprezentuje.“

Symbol nezůstává omezen pouze na jednu úroveň: musí vyjevovat něco podstatného z toho, co symbolizuje, aby mohlo dojít k porozumění; obsahuje nesmírné a stále se rozrůstající množství možností a umožňuje vnímat základní souvislosti mezi zdánlivě různorodými formami nebo podobami.

Přesněji řečeno: symbol se liší od znaku a alegorie tím, že vyjadřuje nebo že v něm krystalizuje určitý aspekt nebo přímá zkušenost života a pravdy, a že tak odkazuje mimo sebe a nad sebe. Naproti tomu hranice mezi oblastmi ovládanými těmito výraznými souvislostmi mohou být tak neurčité, že jedna oblast může odkazovat k druhé a poskytovat most, po němž lze přecházet a vracet se z jedné oblasti do druhé. I když se symbol zmocňuje abstrakcí, integruje je a uvádí do působivého kontextu, může zároveň působit na více než na jedné úrovni; znak nebo atribut obvykle zachycuje něco konkrétního, ale může ztělesňovat i určitou symbolickou kvalitu. A tak atributy a znaky božství mohou symbolizovat vesmír, jeho zákony a funkce. Vládne zde do značné míry synkretismus. Symbol nemusí pocházet z jednoho zdroje, ale může se přizpůsobovat nebo odpovídat různým věkům, náboženstvím, kulturám a civilizacím. Vylučnost je rysem primitivním; symbol je všeobsáhlý a rozpinavý a existuje mnoho různých aplikací téhož symbolu, jenž se v souladu se svými vedlejšími kontexty může stát ambivalentním nebo polyvalentním. Symbol též může mít jak ezoterický, tak obecně srozumitelný význam, takže nejzřejmější a nejběžnější interpretace není nezbytně vyčerpávající a může být pouze polopravdou: může odkrývat i skrývat.

Mnohý symbolismus se přímo týká dramatické souhry a interakce antagonistických sil v dualisticky se projevujícím světě, v jejich protichůdných, ale i komplementárních a vyvažujících rysech, a jejich konečného souladu symbolizovaného androgynem nebo posvátným sňatkem. Tyto symboly jsou výrazem životní jednoty, která je jádrem veškerého tradičního symbolismu. Jako strom života, osový, sjednocující a buď věčně zelený, nebo se ustavičně obnovující, stojí uprostřed ráje a pramen vyvěrající u jeho kořenu je zdrojem řek života, tak se lidské myšlení a usilování, vyjádřené v mýtu a symbolu, soustřeďuje na jednotu a život.

Tradiční symbolismus předpokládá, že nebeské je prvotní a pozemské je pouze jeho odleskem nebo obrazem: vyšší obsahuje smysl nižšího. Nebeské je nejen původní, ale i věčné a propůjčuje symbolu onu nehynoucí moc, jež si uchovává svou působivost po věky a do té míry, že vyvolává smysl pro posvátné a odkazuje k moci jej přesahující.

Symbolismus je pro lidskou mysl základní: ignorovat ho by znamenalo trpět vážným nedostatkem. Má podstatný význam pro myšlení a dokonalý symbol by měl uspokojovat každou stránku člověka – jeho ducha, intelekt i emoce. Všechny náboženské obřady mají symbolický význam a hodnotu a bez jejich pochopení se vyprazdňují a stávají se „pověrečnými“. S obřady je spojen bohatý symbolismus držení těla a gest, jako jsou *mudry*, a postojů snažné prosby nebo pokory, zaujímaných při modlitbě nebo bohoslužbě, symbolismus zvuků a pohybů – vše proniknuté hlubokým smyslem a propletené s tkanivem lidské povahy a potřeb. Jak o symbolech poznamenal Dean Inge: „Lhostejnost k nim není, jak se mnozí domnívají, známkou osvícenosti a duchovnosti. Ve skutečnosti je to symptom nemoci.“ Mírcea Eliade vidí v obnově symbolismu příležitost k „záchraně moderního člověka před jeho kulturním provincialismem a především před jeho historickým a existenciálním relativismem“.

Postup zvolený v této encyklopedii se pokouší především předložit všeobecně či univerzálně přijatou interpretaci symbolu, potom ukázat jeho různé aplikace v rozmanitých tradicích, kulturních i geografických. Kde se žádná tradice neuvádí, je naznačen uznávaný význam všude, kde se onen zvláštní symbol vyskytuje.

Závěrem je třeba připomenout, že u žádné encyklopedie symbolismu nelze očekávat, že bude vyčerpávající: symbol je totiž živoucí a stále se rozvíjející.

Poděkování

Můj dluh všem autorům, jejichž knihy jsou uvedeny v seznamu literatury, je zcela zřejmý.

Ráda též využívám této příležitosti k vyjádření svých upřímných diků pracovníkům oblastní knihovny, zejména za pomoc poskytovanou v pobočkách v Prestonu, Carlisle a Ulverstonu. Svým neúnavným a úspěšným úsilím byli nápomocni při vyhledávání a obstarávání příruček, mnohdy vzácných a jinak nedosažitelných. Jejich účinná pomoc byla vždy spojena s nevyčerpatelnou trpělivostí a laskavostí. Můj dík patří zejména slečně B. Hendersonové z prestonské knihovny a slečně B. Adamsově z pobočky v Ulverstonu. Rovněž děkuji univerzitě v Lancasteru za možnost využít příruční knihovnu.

9
A viz ALFA.

Abnormálnost Ambivalentně, ale obecně skrývá v sobě všechno abnormální určité magické možnosti nebo síly, často chthonické. Hrbáči a trpasličí vlastní pozitivní síly a přinášejí štěstí; naproti tomu šilhaví znamenají neštěstí a smůlu a stejně je tomu s abnormálníou kokrhající slepice, večerním kohoutím kokrháním nebo houkáním sovy ve dne nebo s květinami rozkvetlými v nepatřičné době.

Aerolit Zjevení; sestoupení ducha; boží poselství; nebeská roucha.

Achát viz DRAHOKAMY.

Akácie Ve Středomoří znamená život; nesmrtnost; platonickou lásku; ústraní. Protože má bílé i červené květy, ztělesňuje život i smrt, smrt i znovuzrození. Její trny jsou růžky měsíčního srpku. *Egypt.*: solární symbol; život po smrti; nesmrtnost; iniciace; nevinnost. Atribut bohyně Neity. *Křesf.*: nesmrtnost; mravný život. V jedné tradici se tvrdí, že trnová koruna byla vytvořena z větviček akácie, a to s dvojmýslným záměrem: zesměšnit a zničit posvátné židovské dřevo. *Žid.*: strom šittah, posvátné dřevo šittim archy úmluvy. Nesmrtnost; mravný život; nevinnost. Znamená také smutek a je užívána při pohřebních obřadech.

Akant Ve Středomoří znamená život; nesmrtnost; růžky měsíčního srpku; uctívání umění. V *křesťanství* představují trny bolest, hřích a jeho potrestání.

Akvamarín viz DRAHOKAMY.

Alba *Křesf.*: liturgické roucho; bílý šat, do nějž dal Krista obléci Herodes; jeho bílé plátno znamená čistotu a mravní bezúhonnost.

Albatros Představuje dlouhý, vytrvalý let a vzdálené oceány; ohlašuje špatné počasí a bouřlivé větry. Může ztělesňovat duši mrtvého námořníka, proto jeho zabítí znamená neštěstí.

Alfa Počátek; první princip, z nějž pocházejí všechny věci. Alfa a omega představují totalitu, počátek a konec; podobně *hinduistické* ÓM symbolizuje celou paletu zvuků, také nekonečnost. Alfa a omega jsou někdy ztělesňovány orlem a sovou, dnem a nocí a v *křesťanství* se objevují s křížem a chí-rhó monogramem (viz LABARUM).

Alkohol *Alchym.*: *aqua vitae*, jež znamená jak oheň, tak vodu; spojení protikladů (*coincidentia oppositorum*); mužské a ženské, aktivní a pasivní jak ve stadiu tvoření, tak i ničení.

Aloe Hořkost, ale také integrita a moudrost. Zsvěcenou Diovi/Jovovi.

Amarant Bájná nevadnoucí květina symbolizující nesmrtnost; víru, věrnost, stálost v lásce. V *Číně* byl při slavnosti měsíce obětován červený amarant zájící jako lunárnímu zvířeti.

Amfora/džbán viz VÁZA.

Ampule *Křesf.*: naznačuje, že dotyčný vykonal pouť do Canterbury.

Ananas Plodnost; atribut Kybely; ananas zdobící nahoře sloup je atributem Marduka.

Andělé Boží poslové; prostředníci mezi bohem a člověkem, nebem a tímto světem; mocnosti neviditelného světa; osvícení. V raném *křesťanství* byli andělé rozděleni do devíti kúrů: serafíni, cherubíni, trůny, panstva, síly, mocnosti, knížectva, archandělé a andělé. Ángirasové v *hinduismu* jsou také posly mezi bohy a lidmi. V *islámské* symbolice stojí osm andělů kolem Alláhova trůnu a představují hlavní a mezilehlé nebeské směry. Andělskými symboly jsou: plamenné meče, trubky, žezla, kadidelnice, hudební nástroje, lilie.

Androgyn Původní dokonalost; celistvost; *coincidentia oppositorum*; přirozený stav; autonomie; znovuzískání síl; opětné sjednocení původních mužsko-ženských sál; spojení nebe a země, krále a královny, dvou, kteří se stávají jedním: otcem všeho, matkou všeho. V *alchymii* spočívá Velké dílo ve vytvoření dokonalého, dvoupohlavního člověka, lidstva navráceného celistvosti. Je symbolizováno mužsko-ženskou postavou nebo hlavou s dvěma tvářemi – krále a královny – nebo rudochem a jeho bílou ženou. Symbolem tohoto stavu jednoty, souladu mezi bohy jsou: androgynní Zurván, *perský* bůh nekonečného času; v *řecké* mytologii jsou Chaos a Erebos bezpohlavní, Zeus a Héraklés jsou často oblečeni jako ženy; na Kypru se vyskytuje vousatá Afrodita; Dionýsos má ženské rysy; *čínský* bůh noci a dne je dvoupohlavní a dokonalost androgyna je vyjádřena symbolem jin-jang a „duchem obdařenými tvory“ jin-jangové povahy, drakem, fénixem

a ky-linem, přičemž všichni mohou být jin nebo jang nebo oboje. V *hinduismu* existuje šakta-šakti a určitá božstva, zejména Šiva, jsou zobrazována s napůl mužskými a napůl ženskými znaky. *Šamanismus* a iniciační obřady užívají **TRANSVESTITISMU**; Baal a Ašera jsou někdy androgynní; rané „midrašim“ se zmiňují o Adamovi jako o androgynovi a v Platónově *Symposionu* byl člověk původně dvoupohlavní. Dalšími androgynními symboly jsou: lotos, palma, kříž, kotva, tečka v kruhu, had, skarab, vousaté ženy. Pramatka, *Tellus Mater*, byla asexuální nebo androgynní.

Anch Egypt.: symbol života; univerzum; veškerý život lidský i boží; klíč k poznání tajemství a skryté moudrosti; moc; autorita; boží zaslíbení. Anch v sobě spojuje mužský a ženský symbol Usira (Osírida) a Esety (Ísidy), oba plodivé principy, nebe a zemi. Znamená také nesmrtelnost, „budoucí život“, „dobu, která přijde“. Byl rovněž vykládán jako podoba stromu života nebo byla horní oválná část interpretována jako symbol věčnosti a kříž jako znamení rozsahu v délce a šířce, tzn. rozsahu od nekonečnosti (v prostoru a čase) až ke konečnému, nebo může představovat slunce vycházející nad horizont. Maat, bohyně pravdy, drží anch v ruce.

Anonymita V ikonografii, zejména *hinduistické*, může anonymita symbolizovat ztrátu identity, tedy pochlčení božským.

Antilopa Egypt.: byla obětována Sutechovi, ale může též představovat Usira a Hora jako protivníka Sutechova. *Herald.:* divokost; síla; nebezpečnost. Bývá zobrazována s hlavou heraldického tygra, tělem jelena, ohonem jednorozce a s kly na čenichu. *Hind.:* atribut Šivy; vůz Somy a Čandry je tažen antilopami; Pavana, bůh větrů, jezdí na antilopě. *Křováci:* božstvo se může zjevovat v podobě antilopy. *Malá Asie a Evropa:* lunární zvíře, spojované s Velkou Matkou. *Sumero-semít.:* Enki/Ea a Marduk se zjevují v podobě antilopy. Ea je jako rybočlověk „antilopou podzemního oceánu“, „antilopou Apsu (vodstva)“, „antilopou stvoření“. Dračí aspekt antilopy může být také převzat býkem, buvolen nebo krávou. Antilopa jako lunární zvíře je zasvěcena Ašeře.

Archa Symbol měsíce a moře. Archa je obvykle zobrazována v podobě půlměsíce; ženský princip; nositel života; luno; regenerace; loď osudu; plavidlo, jež nese a převáží princip života; záchrana a zachování. Archa na vodách znamená zemi, která pluje na

Anděl Gabriel, boží posel a hlasatel, troubí na svou polnici zvěstování; islámská miniatura ze 14. století.

Toto vyobrazení **androgyna**, spojeného mužského a ženského principu, jejichž znovusjednocení bylo považováno za účel a cíl alchymie a celého lidského snažení, pochází z Myliova alchymistického pojednání *Philosophia reformata* ze 17. století.

Kněz přináší jako oběť figurku Maaty, bohyně pravdy a světového řádu, která drží v ruce **anch**.

oceánu veškerenstva. Archa s duhou představuje dvě mocnosti – spodní a vrchní vody, jež dohromady tvoří Jedno a znamenají univerzální regeneraci. Téměř univerzální mýtus o arše a potopě se vyskytuje ve dvou podobách: v jedné, jako v *hinduismu*, kde archa vystavěná Manuem na příkaz Višnu nese semena života, a v druhé, jako ve Starém zákoně, kde Noe zbuduje archu na příkaz Jahve a zachrání se v ní lidé a zvířata. Obě obsahují základy života, kontinuitu a stabilitu. Mělo se za to, že archa sama byla zbudována podle proporcí lidského těla, a tak symbolizuje mikrokosmos. *Egypt.*: archa Esety je lůnem matky, nositelky života. *Křesť.*: archa představuje církev, v níž by měl být člověk zachráněn, protože v ní se bezpečně plaví po vodách života; čistá a nečistá zvířata v ní symbolizují světe a hříšníky. Znamená také Krista, spasitele lidstva; Pannu Marii jako tu, která Krista nosila, a v architektonické symbolice je chrámovou lodí. Podle svatého Tomáše Akvinského znamená archa úmluvy Krista, zlatý „příkrov“ je jeho moudrostí a milosrdenstvím, zlatá nádoba s manou jeho duši, Áronova hůl jeho kněžskou důstojností a desky zákona symbolem jeho postavení coby zákonodárce. Pro sv. Bonaventuru byla eucharistií a pro sv. Ambrože představovala Pannu Marii, která v sobě uzavírala dědice Zákona. *Sumero-semit.*: archa se jako symbolická loď objevuje často v Chaldejí. *Žid.*: archa úmluvy znamená boží přítomnost, místo boží, nejposvátnější symbol židovského náboženství. Byla vyrobena z nezníitelného dřeva a pokryta zlatem, jež symbolizuje blahodárnou moc. Filón ztotožňuje archu s moudrostí, v protikladu ke stolu s dvanácti bochníky jako symbol pro svět vnímaný smysly.

Archa úmluvy/svatostánek *Žid.*: střed, srdce světa; kosmos; velesvatyně; sídlo šechiny (přítomnosti boží).

Archandělé Jeden z andělských kúrů (viz ANDĚL). Michael, posel božího soudu, je zobrazován jako bojovník s mečem; Gabriel, posel boží milosti, drží při zvěstování Panně Marii v ruce lilii; Rafael, božský uzdravatel a ochránce, je poutník s holi a tykvi; Uriel, boží oheň, proroctví a moudrost, drží v ruce svítek a knihu. V *pozděné židovské* tradici se kromě toho vyskytuje Chamuel, boží prorok; Jofiel, boží krása, a Zadiel, boží spravedlnost. V *islámu* existují čtyři archandělé, kteří nesou nebeský trůn.

Asfodel *Řecko-řím.*: bílé kvetoucí rostlina na podsvětí louce, elysejských polích, na ostrovech blaže-

ných, proto později symbol smrti a smutku, spojený s pohřebními obřady a související s hřbitovy a zříceninami. Atribut Persefony a Dionýsa. Spojován též s Pannou Marií.

Astra *Čín.*: krása; půvab; pokora; noblesa. *Řec.*: láska; je zasvěcena Afrodítě.

Ašera *Semit.*: kultický objekt, posvátný kůl nebo strom či stromy vyznačující místo zasvěcené bohyni Ašeře, spojované tedy s ženským aspektem božství; také falický symbol nebo ztělesnění božstva stromu.

Aureola viz SVATOZÁŘ.

Azalka Pomíjivost; prchavost. *Čín.*: ženský půvab; velké schopnosti. Květina naznačující také tragiku, protože vyrostla z krvavých slz prolévaných chlapcem, kterého proměnila v kukačku krutá macecha.

Ba *Egypt.*: duše zobrazená jako pták nebo pták s lidskou hlavou.

Bahno Zúrodňujícími vodami oplodněná země, připravená k přijímání; zdroj a možnost plodnosti a růstu. Představuje také primitivního a hříšného člověka. Viz také RUKA.

Baitylos/baetylus/betulus viz KÁMEN.

Bájně bytosti Spojení různých znaků odkazuje na rozmanitost a tvořivou sílu stvoření, také na nevazanost na tradiční principy jevového světa. Takto složené nestvůry jsou též symboly prvotního chaosu nebo hrůzostrašné a děsivé přírodní síly. Někdy jsou dvě bájná zvířata nebo okřídlené bytosti zobrazeny po obou stranách stromu života a často dverí jako strážci nebo jako hlídači pokladů, buď podzemního bohatství, nebo ezoterického vědění. Strašlivé příšery ztělesňují zlé či chaotické síly světa nebo lidské povahy nebo mohou být symboly moru či jiných ničivých sil. Obvykle s nimi vítězně bojuje bůh nebo hrdina, jako např. Marduk, jenž jako stvořitel přemáhá Tiámat, prvotní chaos; Théseus zdolává Minótaura nebo rytíři zabíjejí draky; přemožitelé bájných zvířat představují vítězství řádu nad chaosem a dobra nad zlem nebo světla nad temnotou. Široce otevřená tlama obludy symbolizuje brány pekla nebo vstup do podsvětí.

Amemait: bytost složená ze lva, krokodýla a hrocha je pohlcovač; odplata. *Amfisbaina*: podobná bazišliku, ale s hlavami na obou koncích, a tedy schopná dívat se oběma směry. *Ananta*: obrovitý had, na němž spočívá Višnu v prekosmickém spánku, během kosmické noci, v období mezi zánikem světa a jeho novým stvořením.

Bazilišek: půl pták a půl had, heraldicky půl kohout, půl ještěř, s hlavou a pařáty ptáka a tělem hada; končí-li ocas druhou hlavou, je to amfisbaina. V *křesťanství* je to ďábel nebo Antikrist, jedna ze čtyř podob, v níž se ďábel objevuje. *Béhémot*: obvykle je znázorňován jako hroch, jenž ztělesňuje moc země, v protikladu k leviatanovi, mocnosti vod, a zizovi, mocnosti vzduchu. *Benú*: pták někdy ztotožňovaný s fénixem; ztělesňuje duši Usirovu. *Bukentauros*: půl člověk, půl býk; dvojí povaha člověka.

Drak: viz. Rozmanité podoby; většinou zlé mocnosti na Západě a blahodárné na Východě.

Epimacus: tvor s rysy gryfa, jenž má tělo a nohy lva, hlavu, šiji a křídla orla a ocas velblouda; někdy je zobrazován bez křídel; podílil se na symbolice gryfa.

Fénix: půl bájný pták povstávající z plamenů; smrt a vzkříšení; znovuzrození ohněm. *Fúrie*: žena s křídly a hadem; ztělesňuje pomstu.

Garuda: pták života, někdy ztotožňovaný s fénixem; slunce; nebe, obloha; vítězství; jízdní zvíře Višna, stvořitele a ničitele. Vyklubal se z vejce zcela dospělý a hnízdí na stromě života; žije v nepřátelství s HADY. *Gorgona*: tři Gorgony měly ženské hlavy a místo vlasů hady; Velká Matka ve svém děsivém aspektu jako ničitelka; hrůza. *Grylli*: jako chiméra. *Gryf*: (viz) hlava orla a těla lva; slunce; bohatství; síla; ostražitost; odplata. Bez křídel samčí gryf.

Harpýje: hlava a prsy ženy a pařáty supy; je spojována s náhlou smrtí; smřtě a bouře; ženský princip ve svém ničivém aspektu. *Hipogryf*: půl kůň, půl gryf; pravděpodobně solární jako okřídlený koně Apollónova dvoukolového vozu. *Hipolectryon*: půl kůň, půl kohout; solární bytost. *Hydra*: drak nebo had se sedmi hlavami; slepá zvířecí životní síla.

Charybda: básnící nestvůra – nebo vodní vír –, jež pohltila moře a zase je vyvrhla; spolu se Skyllou coby další příšerou, z nichž každá číhala na jedné straně Messinské úžiny, symbolizují obtížný PŘECHOD. *Chiméra*: hlava, hřívá a nohy lva, tělo kozy a ocas draka; bouře a větry; nebezpečí na zemi i na moři; předud. *Chrlící*: nestvůrné hlavy, lidské, zvířecí nebo bájně; jsou zpodobovány jako zlí duchové slétající z chrámu či vůbec jako mocnosti zla; jindy naopak zahánějí zlé mocnosti.

Jednorožec: (viz) jednorohé zvíře s tělem koně nebo jelena; symbolizuje ženský, lunární princip; cudnost; čistota.

Kála-makara: lev a makara (viz) nebo krokodýl; ztělesňuje moc slunce a vod. *Kozorožec*: půl koza, půl ryba; zimní slunovrat. V jeho podobě se také zjevuje babylonský Ea/Enki, „vládce proceánu“. *Kentaaur*: (viz) půl člověk, půl kůň; drží v ruce šíp a napnutý luk, střelec, znamení zvěrokruhu. *Kerberos*: obrovský tříhlavý pes; hlídá vchodu do podsvětí. *Ky-lin*: (viz) JIN-JANG; někdy je ztotožňován s jednorožcem; je spojením mužského a ženského principu; dokonalost; čistota přírody; esence pěti živlů.

Lamia: ukrutná královna, již se tvář změnila v děsivou masku; v podobě půl žena, půl ryba je ztotožňována se Sirénami a sdílí rybí symboliku. *Leogryf*: lev a had nebo gryf; iluze; děsivý aspekt Velké Matky coby Máji. *Leviatan*: obrovská ryba, „had svinutý“; prapůvodní nestvůra oceánu a chaosu; had a mocnost hlubin patří spolu s béhémetem jako mocností země a zizem jako mocností vzduchu k sobě.

Makara: ryba a krokodýl nebo slon; mořská příšera, na níž jezdí Varuna jako bůh mořských hlubin. *Mořská panna*: půl žena, půl ryba; vodní božstvo. *Mořské nestvůry*: obvykle symbolizují bezednou hlubinu, prapůvodní chaos nebo zjevující se božskou mocnost. *Mínótauros*: (viz) muž s býčí hlavou; divoké přírodní vášně; miazma.

Nága: mnohohlavý had; strážce pokladů a ezoterického vědění; hadí králové a královny; životní síly vod, „bahnitá“ povaha náruživosti. Viz HAD, hind. *Nebeský pes*: tchien-kchou; zkáza; katastrofa; zatmění; meteory.

Okřídlený drak: had nebo drak s křídly, ale pouze s dvěma orlímá nohama; ohlašuje válku a mor. *Opinicus*: viz epimacus.

Pegas: okřídlený kůň; spojení nižší a vyšší přírodnosti zápasící o vyšší; solární bytost.

Ruchch: obrovitý pták, zosobnění bouře; šumění jeho křídel je větrem a jeho let bleskem. Podle arabské tradice nikdy neusedá na zem kromě hory Qaf, *axis mundi*; solární bytost; symbol nebe.

Salamandr: (viz) obvykle zobrazovaný jako malý drak bez křídel nebo jako ještěrka; někdy vyskakuje z plamenů; symbolizuje oheň jako živé. *Saň*: drak s křídly nebo bez nich; symbolizuje válku a mor. *Sénmuro/Símurgh*: spojení páva, gryfa, lva a psa; v Íránu znamená sjednocení země, vzduchu a vody. *Sfinx*: (viz) má hlavu muže nebo ženy, tělo býka, nohy lva a orlí křídla; spojuje v sobě čtyři živly a symbolizuje tajemné, záhadné a solární mocnosti. *Siréna*: (viz) pták s hlavou ženy, svůdkyně mo-

řeplavců; je též spojována s pohřebními obřady. Atributy Sirén jsou lry a flétny. Sirény představují svádivé síly smyslů a iluze. *Skylla*: spolu s Charybdou přišera Messinské úžiny, původně krásná nymfa. Byla proměněna v nestvůru se šesti hlavami, třemi řadami zubů a s předlouhými krky a s dvanácti nohami; *Skylla* a *Charybda* jsou společně symbolem obtížného přechodu a moci vod.

Ten-gu: muž s ptačí hlavou a křídly a s pařáty na nohou; ztělesňuje válku, konflikt, pokrytectví, čtveráctví; *japonský* horský skřítek symbolizující táš-kářství. *Tiámat*: nestvůra mořských hlubin; prapůvodní chaos; vody; temnota. *Tritón*: mořský muž, půl člověk, půl ryba; drží v ruce roh nebo spirálovitě stočenou mušli nebo na ně troubí: dokáže tak moře rozbouřit nebo utišíť.

Ziz: velký pták, mocnost vzduchu, patří k béhémotovi, jenž žije na zemi, a k leviatanovi v moři. *Zu*: *mezopotamské* zosobnění bouře, představované jako orel se lví hlavou; zloděj tabulek osudu, které propůjčují moc nad všemi bohy.

Baldachýn Duchovní i světská autorita; královská důstojnost; svrchovaná vladařská moc. *Buddhist.:* posvátný strom osvětlení; jedno z osmi šťastných znamení. Bílý baldachýn znamená čistou mysl, jež objímá dharmu a chrání lidské bytosti. *Čin.:* královská důstojnost; svrchovaná vladařská moc; ochrana. *Hind.:* duchovní a světská moc, čtverhranný baldachýn pro kněze, kulatý pro krále.

Baldrián *Evrop.:* přetvářka; zasvěcený Hermovi/Merkurovi.

Bambus Půvab; stálost; poddajná, ale odolná síla; ohebnost; trvalé přátelství; dlouhověkost a vysoký věk plný síly a zdraví (je stále zelený); také dokonalý člověk, jenž se před bouří skloní, ale opět se narovná. *Čin.:* dlouhověkost; vděčná synovská/dceřiná láska; zimní doba; spolu se švestkou a borovicí jeden ze „tří přátel zimy“; atribut Buddha; vzdělaný a čestný muž, jenž stojí zpřímá, ale vnitřně je pokorný a oproštěný. Bambus se sedmi kolénky symbolizuje sedm stupňů iniciace a vyzvání. Bambus společně s vrabcem představují přátelství; bambus s jeřábem znamená dlouhý život a štěstí. *Japon.:* oddanost; opravdovost.

Barvy Barva symbolizuje to, co je odlišné, zřejmé, výrazné; různost; pozitivnost světla. Barvy, které světlo odrážejí, např. oranžová, žlutá, červená, jsou aktivní, teplé, ze sebe vycházející; ty, které světlo

Na této řecké bronzové plaketě spojuje v sobě samice **gryfa**, zde s mládětem, divokost a majestáť lva a orla, z jejichž těl je složena a jejichž spojenou solární povahu symbolizuje.

Buddha z Angkor Thom v Kambodži sedí v usebraném klidu na stočeném těle **nágy**, a symbolizuje tak vědění skryté v instinktu, který přemohl a proměnil ve svého strážce a pomocníka.

pohlcují, např. modrá, fialová, jsou pasivní, studené, do sebe se stahující, kdežto zelená obě tyto oblasti spojuje. Černá a bílá představují negativní a pozitivní stránky a veškeré protiklady. Světlé a tmavé barvy, použité kontrastně, symbolizují zhmotnění světla. Bůh je jako světlo zdrojem barvy.

BÍLÁ Nerozlišenost; transcendentní dokonalost; jednoduchost, prostota; světlo; slunce; vzduch; osvícení; čistota; nevinnost; cudnost; svatost; posvátnost; bohobojnost; spása; duchovní autorita. Bílé roucho znamená čistotu, cudnost nebo triumf ducha nad tělesnou žádostivostí; nosí se v Orientě v době smutku a ve starověkém Řecku a Římě bylo užíváno rovněž v tomto smyslu. Bílá je spojována jak s životem a láskou, tak se smrtí a pohřbem. Při svatbě symbolizuje smrt starého života a zrození k životu novému, zatímco při smrti představuje zrození k novému životu na onom světě. Bíle oblečená žena je také nositelkou významů spojených s láskou-zivotem-smrtí, jak je tomu u delfské Afrodity „z hrobů“, skandinávské Freyji nebo Friggy a germánské Hel/Freyji, „Milované“, bohyně smrti. Bílá s černou a červenou znamenají tři stupně iniciace. Bílá s červenou značí smrt. Bílý prapor znamená kapitulaci, příměří, přátelství, dobrou vůli. *Alchym.*: femina alba, bílá lilie, je žena, ženský princip, měsíc, stříbro, rtuť, čistota nerozděleného světla a druhý stupeň Velkého díla. *Aztec.*: umírající slunce; noc. *Buddhist.*: sebeovládání; vysvobození; Bílá Tára, ženský aspekt soucítění, nejvyšší duchovní transformace prostřednictvím ženskosti, „ta, která vyvádí z temnoty vázanosti“, matka všech buddhů. *Čín.*: bílý tygr; západ; podzim; kov; smutek. *Druid.*: bíle oblečení byli kněží a ti, kdo přistupovali ke křtu. *Egypt.*: bílá se zelenou značí radost. *Hind.*: čisté svědomí; sebeovícení; světlo; *sattva* – pohyb vzhůru; manifestace; východ. *Indián.*: posvátnost; východ. *Kelt.*: bohyně země. *Křesf.*: očištěná duše; radost; čistota; panenskost; nevinnost; bohobojný život; světlo; bezúhoňnost. Bílá se nosí při svátostech křtu, břímování, prvního přijímání, manželství. Je barvou světců, kteří nepodstoupili mučednickou smrt, a panenských světíc, barvou Velikonoc, Vánoc, svátků Zjevení a Nanebevstoupení Páně. Bílá s červenou značí dábla, očištěc, smrt. *Maor.*: příměří; kapitulace. *May.*: mír; zdraví. *Řec.*: smutek, láska, život a smrt. *Řím.*: nosí se při radostných příležitostech, ale také při smutku. *Žid.*: radost (Kaz 9,8); očištění (Iz 1,18). *Kabala*: Koruna.

ČERNÁ Prapůvodní temnota; to, co se neprojevuje; prázdnota; zlo; temnota smrti; hanba; zoufalství; zkáza; zkaženost, rozklad; žal, zármutek; skličnost;

pokoření; strádání; vážnost; stálost. Černá také symbolizuje čas, tvrdé, nemilosrdné a iracionální a je spojována s temným aspektem Velké Matky, zejména Káli, jež ztělesňuje kálu, čas, osud. Černá nebo modročerná je barva chaosu. Na Západě je černá spojena se smutkem a se zlověstným aspektem čarodějnictví a černé magie. Je barvou Krona/Saturna (také jako praotec Času) a čísla osm. *Alchym.*: nepřítomnost barvy; první stupeň Velkého díla; rozklad; fermentace, kvašení; zlověstnost; sestup do pekla. *Buddhist.*: temnota vázanosti. *Čín.*: sever; jín; zima; voda; želva jako jedno ze čtyř duchem obdařených zvířat. *Egypt.*: vznuzrození a vzkříšení. *Herald.*: prozíravost; moudrost. *Hind.*: *tamas*, smyslová a setupný pohyb; čas; temný aspekt Káli a Durgy. *Indián.*: sever; smutek; noc, v protikladu k červenosti dne. *Křesf.*: kníže temnot; peklo; smrt; soužení; smutek; pokoření; duchovní temnota; zoufalství; zkáza; zlá umění. Barva užívaná při mších za zemřelé a o Dušičkách. *May.*: smrt nepřitele. *Žid.* (*kabal.*): porozumění; Království.

ČERVENÁ Barva barev; představuje slunce a všechny bohy války. Znamená mužský, aktivní princip; oheň; slunce; královskou důstojnost; lásku; radost; slavnostnost; vášeň; vroucnost; energii; prudkost; sexuální vzrušení; svatební pochodeň nebo oheň; zdraví; sílu; také krev, krvelačnost; odpočívání za prolití krve; hněv; pomstu; mučednickou smrt; statečnost; víru; ušlechtilost. Může být též barvou pustiny a pohromy. Něco červeně obarvit nebo pomalovat znamená obnovu života. Červená s bílou značí smrt; červená s bílou a černou představuje tři stupně iniciace. Bohové jsou často malováni červeně, což znamená nadpřirozenou moc, svatost nebo moc slunce. *Alchym.*: muž, mužský princip; červený lev nebo červený drak; slunce; síra; zlato; vrchol barvy; třetí stupeň Velkého díla, *servus rubens*. *Aztec.*: plodnost, protože jde o barvu krve; ale také pustina; zlo; pohroma. *Buddhist.*: aktivita; tvořivost; život. *Čín.*: slunce; fénix; oheň; létá; jih; radost; štěstí; nejšťastnější ze všech barev. *Hind.*: aktivita; tvořivost; životní energie; *radžas* jako dynamika v projevoování se; jih. *Indián.*: radost; plodnost; červený dne v protikladu k černosti noci. *Kelt.*: smrt; červený jezdec; pohroma. *Křesf.*: utrpení Kristovo; krev prolitá na Kalvárii; letnicový oheň; horlivost ve víře; láska; moc; důstojnost; kněžská moc; neohroženost. Červená je také barvou mučednické smrti a ukrutnosti. Svátky významných světců byly v kalendáři tištěny červeně. Je barvou svatodušních svátků a svátků mučedníků. Červená s bílou značí dábla; očištěc; smrt. *May.*: vítězství; úspěch. *Oceán.*: božství; urozenost.

Řec.: aktivní, mužský princip. Je barvou Zářícího (Foibos) Apollóna ztotožňovaného se sluncem a Area jako boha války; také Priápa, známého jako červený bůh. **Řím.:** božství. Tváře bohů byly často malovány červeně. Barva Apollóna a Marta (fec. Area). **Semít.:** bůh bouře Baal / Bél. **Žid. (kabal.):** Přisnost či Síla.

FIALOVÁ Inteligence; vědění; náboženská oddanost; svatost; střídливость; pokora; pokání, kajcnost; zármutek; umírněnost; střídmost; nostalgie; žal; smutek; stařecký věk. **Křesf.:** kněžská moc a autorita; pravda; půst; smutek; záhadnost; kajcnost. Barva doby adventní a postní a sv. Marie Magdaleny. **Řím.:** barva Jupiterova. **Žid. (kabal.):** Základ.

HNĚDÁ Země. **Čín.:** barva dynastie Sung. **Hind.:** severní oblast. **Křesf.:** duchovní smrt; zřeknutí se světa (v tomto významu je barvou oděvu řeholních společenství); odříkání; kajcnost; ponížení.

MODRÁ Pravda; intelekt; zjevení; moudrost; loajalita; věrnost; stálost; mravní čistota; cudná náklonnost; bezúhonná pověst; velkomyslnost; prozíravnost; zbožnost; mír; rozjímání; chladnost. Modrá je barvou velké hloubky, ženský princip vod; jako nebeská modř je barvou Velké Matky, královny nebes a všech nebeských bohů či nebeských mocností, jako např. azurového draka. Symbolizuje také prázdnotu, prapůvodní jednoduchost a nekonečný prostor, jenž jako prázdny může obsáhnout všechno. Je také barvou lunární. **Buddhist.:** chlad nebes nahoře a vod dole; moudrost *dharmadhátu*, přirozenosti věcí. **Čín.:** dole; oblaka; azurový drak východu; jaro; les. **Gnost.:** křesť vodou. **Hind.:** modrý plášť do deště boha Indry. **Indián.:** obloha; mír. **Kelt. a druid.:** bard či básník. **Křesf.:** nebesa; nebeská pravda; věčnost; víra; věrnost; barva Panny Marie jako královny nebes. **May.:** porážka nepřítel. **Řecko-řím.:** atribut Dia / Jova a Héry / Junony jako nebeských božstev, také barva Venušina. **Žid. (kabal.):** Milost.

ORANŽOVÁ Plamen; oheň; přepych. **Čín. a jap.:** láska; štěstí. **Žid. (kabal.):** Sláva; záře.

PURPUROVÁ Královská důstojnost; cisařská a kněžská moc; pompa; pýcha; pravda; spravedlnost; umírněnost; barva rituálních obřadů utvářejících podsvětí božstva. Týrský purpur, „hodný nejvyšší slávy“ (Plinius), byl barvou sražené krve; také „krev purpurového zabarvení“ (Homér). **Aztéc. a inc.:** majestátnost; svrchovanost. **Křesf.:** královská a kněžská moc; Bůh Otec; pravda; pokora; kajcnost. Barva kardinálských rouch. **Řím.:** barva Jupiterova.

STŘÍBRNÁ Měsíc; ženský princip; panenskost. Zlato a stříbro jsou dva aspekty téže kosmické reality. **Alchym.:** luna; „očistěné afekty“.

V jiných dobách a v jiných kulturních okruzích symbolizuje zármutek **barva bílá**. Na této Kleofradově malbě na váze (okolo 480 před Kristem) je vidět vystaveného zesulného mladíka a bíle oděné truchlící pozůstalé.

Černá barva je v křesťanském světě spojována se smutkem a smrtí. Tato smuteční scéna pochází z revíarié Grimaniů (1480–1520).

ŠEDÁ To, co je neutrální; smutek; deprese; popel; pokora; kajicnost. *Herald.*: souzení; trýzeň. *Křesf.*: smrt těla a nesmrtnost duše; proto barva oděvů řeholních společenství. *Žid. (kabal.)*: Moudrost.

ZELENÁ Ambivalentní jako život i smrt ve svěží zeleni života a v modravé zeleni smrti; také mládí, naděje a veselí, ale zároveň změna, pomíjivost a žárlivost. Protože je složena z modré a žluté, ze spojení nebe a země, tvoří mystickou barvu; spojuje rovněž chladné modré světlo intelektu s emocionálním teplem žlutého slunce, a tak symbolizuje moudrost rovnosti, naději, obnovu života a vzkříšení. Jako barva milenců Venuše a Merkura znamená jaro; reprodukci; radost; důvěru; přírodu; ráj; hojnost; prospívání; mír. Jako symbol nezralosti znamená nezkušenost, a tedy bláhovost a naivitu. Je spojována s číslem 5 a je barvou rusalčí. Zelená mění se ve zlatou je mladý bůh obilí, zelený lev nebo zelený muž, dřívě než se promění ve zlato zralého obilí. Zelený rytíř znamená smrt coby nestrannost, jež každého dostihne, a představuje tak věrolomnost zabíjející mládí a krásu. Zelená vlajka značí ztroskotání na moři. *Alchym.*: zelený lev nebo zelený drak je počátek Velkého díla; mladý bůh obilí; růst; naděje. *Buddhist.*: svěží zelená znamená život;bledá zelená představuje říši smrti, mrtvolu a všechno, co sem náleží. *Čín.*: zelená má stejnou symboliku jako modrá, a tak je zaměnitelná, pokud jde o modrého nebo zeleného draka; jaro; východ; les a také vodu. Zelená je barvou dynastie Ming. *Egypt.*: Usire symbolizuje nezralé, zelené obilí, které se mění ve zlato slunečního boha Rea. *Hind.*: stejně jako v buddhismu. *Islám.*: zelená je posvátná barva. *Kelt.*: Tír nan Óg; Zelený ostrov; barva Brigidy, bohyně země. *Křesf.*: svěží zelená znamená nesmrtnost; naději; růst Duha svatého v člověku; život; triumf nad smrtí a vítězství jara nad zimou. Symbolizuje také iniciaci; dobrá díla; a ve středověku se stala barvou Trojice, zjevení a sv. Jana Evangelisty. Bledá zelená značí ďábla, zlo a smrt. *Žid. (kabal.)*: Vítězství.

ZLATÁ Slunce; božská moc; záře osvětlení; nesmrtnost; bůh jako nestvořené světlo; nejvyšší hodnota; podstata života; oheň; záře; sláva; vytrvalost; mužský princip. Zlaté slunce symbolizuje všechny sluneční bohy, bohyně a bohy obilí a zralost úrody. Zlatá šňůra Diova přitahuje všechny věci k němu; pro Homéra je to pojítko mezi nebem a zemí; pro Platóna slunce a rozum. Zlato a stříbro, slunce a měsíc jsou dva aspekty téže kosmické reality. *Alchym.*: „esence“ slunce; pozemské slunce; ztuhlé světlo; trvalost; rovnováha všech kovových vlastností. Proměna obecných kovů ve zlato je

transmutací duše; opětovné získání prapůvodní čistoty lidské přirozenosti. *Egypt.*: sluneční bůh Re; zlaté obilí. *Hind.*: život; světlo; pravda; nesmrtnost; semeno; oheň boha Agniho. *Indián.*: západ. *Kelt.*: oheň.

ŽLTÁ Symbolicky ambivalentní; světležlutá nebo zlatožlutá je barva solární; světlo slunce; intelekt; intuice; víra a dobrota. Tmavěžlutá znamená zradu; věrolomnost; žárlivost; ctižádost; lakomství; utajení; nespolehlivost; Žlutý nebo žluto-černý prapor značí karanténu. Žlutý kříž znamená mor. *Buddhist.*: šafránově žlutá mnišská kutna symbolizuje sebezápor, oproštěnost od přání, pokoru. *Čín.*: země; střed; kov; lunární zajíc; dynastie Čching. *Hind.*: zlatá žlut; světlo; život; pravda; nesmrtnost; západ. *Indián.*: zapadající slunce; západ. *Křesf.*: stejně jako zlatá znamená posvátnost; božství; zjevenou pravdu; „oblečení slávy“; užívaná při svátcích vyznavačů. Matněžlutá symbolizuje zradu; podvod; židy; bludaře; Jidáše Iškariotského. *Žid. (kabal.)*: Krása.

Bazalka Neštěstí odvracející bylina, užívaná při pohřbech a pohřebních obřadech.

Bazilišek V *křesťanství* je to ďábel otravující lidstvo. Viz také **BÁJNÉ BYTOSTI**.

Bažant *Čín.*: světlo; jang; ctnost; blahobyť; štěstí; krása; emblém císaře Jü. *Japon.*: ochrana; mateřská láska.

Bdělost Symboly bdělosti jsou kohout (zejména v podobě větrné korouhvičky), jeřáb, husa, lev, pes a všechny strážné bytosti jako hadi, draci, příšery apod. V říši duše a ducha zabraňují strážci člověku v tom, aby zašel příliš daleko nebo postupoval příliš rychle a dosáhl více okultního a ezoterického vědění nebo zahlédl více, než je schopen unést.

Béhénot viz **BÁJNÉ BYTOSTI**.

Beran/skopec Mužnost; mužská plodivá síla; tvořivá energie; schopnost plodit, proto jeho spojování se slunečními a nebeskými bohy jako symboly obnovy sluneční energie. Ve *zvěrokruhu* ztělesňuje Skopec obnovenou solární moc jara v koloběhu roku. Spírákovitě stočený beraní rohy slouží jako symbol hromu a mohou být spojovány se slunečními bohy i s měsíčními bohyněmi. Beran je kromě toho obětí zvěřetem. *Buddhist. (tibet.)*: beraní hlava je *dordže-lopön* „diamantový učitel“. *Egypt.*: plození; sluneční energie; tvůrčí teplo; obnova sluneční energie v ročním

koloběhu; zosobnění Amona-Rea. Chnum s beraní hlavou se později stal Chnumem-Reem. Beran z Mendesu, kde byl uctíván, je atributem Usira. *Hind.*: zasvěcený védskému bohu ohně Agnimu; posvátný oheň. *Islám.*: obětní zvíře. *Kelt.*: plodnost; chthonická bytost; atribut boha války; had s beraní hlavou je také spojován s rohatým bohem Cernunosem. *Křesť.*: Kristus jako vůdce stáda; také jako oběť, jejímž typologickým předobrazem byl beran obětovaný místo Izáka. *Řecko-řím.*: zasvěcen Diovi/Sabaziovu jako beranímu bohu; plodnost; plodivá síla. Zasvěcen Dionýsovi jako ploditeli; beran z Mendesu byl zasvěcen Panovi. Na Kypru byl beran spojován s Afroditou. Jako znamení zvířetníku je skopec spojován s Marsem. *Skandináv.*: Tóruv vůz táhnou beraní. *Sumero-semit.*: beraní hlava na sloupu ztělesňuje Eu, pána oceánu a osudu. *Fénický* Baal Hamon, jako bůh nebes a plodnosti, je obvykle zpodobován s beraními rohy na hlavě. Rešef je zpodobován s beraními rohy a jeho trůn nesou beraní.

Beránek Mírnost; mladistvá nevinost; poddajnost; čistota; neposkvrněnost. Čarodějníci jsou bezmocní před jeho neviností. Beránci symbolizují novověrce a mystické znovuzrození. Beránek se lvem představují rajský stav. *Čín.*: poslušnost k rodičům. *Křesť.*: Kristus obětovaný za hříchy světa, Beránek Boží, „oběť neposkvrněná“. Beránek představuje Krista jako trpčícího i vítězného, umučení i vzkříšení. Je užíván často v symbolismu křesťanského umění. Kristus nesoucí na rameni beránka je Dobrý pastýř, jenž se stará o své stádo nebo zachraňuje ztracenou ovci, jež zabloudila, hříšníka, nebo vede své stádo; beránek s křížem odkazuje na ukřižování; beránek s vlajkou, často trojúhelníkovou, symbolizuje vzkříšení; apokalyptický beránek, s knihou a sedmi pečeti, je Kristus jako soudce při druhém příchodu; sedmírohý a sedmioký beránek z Apokalypsy znamená sedm duchů Božích, tj. plnost Božího ducha a moci; beránek s pahorkem a čtyřmi řekami symbolizuje církev; ony čtyři řeky jsou řeky ráje, symboly čtyř evangelií; kde je beránek a vedle něj řada ovcí, jde o Krista a jeho učedníky; Jan Křtitel s beránkem představuje předchůdce odkazujícího na Kristův příchod. Cyril Alexandrijský říká, že beránek a holubice společně symbolizují tělo a duši Kristovu, jeho lidskou a božskou přirozenost. Beránek je atributem sv. Anežky, Kateřiny, Klimenta, Jenovéfy, Jana Křtitele. *Žid.*: přicházející Mesiáš, neposkvrněný Beránek.

Egyptský bůh Chnum, jehož beraní hlava symbolizuje jeho splynutí se slunečním bohem Reem.

Beránek na křesťanské hrobce z Ravenny ze 6. století je doprovázen několika dalšími symboly Krista, vykoupení a oběti: kříž jako labarum, holubice, věnec vítězství.

Berle Opěra, ale zároveň také chromost, odtud morální nedostatečnost. Stařecký věk; žebrák. *Křesť.*: atribut sv. Antonína Velikého a Romualda. *Řecko-řím.*: atribut Héfaista/Vulkána jako kulhavého kováře a Saturna.

Beryl viz DRAHOKAMY.

Betulus/baetylus viz KAMENY.

Bez černý V *Evropě* znamená čarodějnictví; magii; strašidelné mocnosti; duchy. Nosí se o Valpuržině noci.

Bezešvý šat Celistvost; úplnost; nepřerušená tradice; roztrhnout šat tedy znamená zřít se tradice nebo ji přerušit. V *křesťanství* je bezešvý šat symbolem Kristova umučení. V Janově evangeliu se mluví o tom, že Ježíšův spodní šat byl utkaný v celku a vojači o něj po ukřižování losovali.

Bič/důtky Autorita; panování; vláda; nadvláda; trestání; také symbol plodivé a tvořivé síly, která neustále obnovuje mužskou plodivou schopnost. Bič je spojován s bleskem a s různými bohy bouře a je také atributem Velké Matky v jejím děsivém aspektu. Jestliže se bič či důtky a hůl objevují společně, symbolizuje bič chov dobytka a hůl rolnictví. V *egyptské* symbolice zaháná Moncev zlé duchy a nouzi bičem, který se potom stává symbolem štěstí; tento dvojaký symbolismus existoval také v *Číně*. Bič je atributem Monceva, Usira, Apollóna, Dionýsa, Kybely a Eriný. Je jedním ze symbolů Kristova umučení a jeho vyčištění chrámu. Je i atributem sv. Ambrože, který bičuje ariány. Bičování mělo podnítit plodnost, nejen mužskou plodivou sílu, a *římské* nevěsty byly bičovány; o Lupercáliích, římském očištném svátku, běhali nazí mladí muži po Palatinu a řemínky mrskali každou ženu, kterou potkali, aby ji učinili plodnou. Ovocné stromy a lísky byly často šlehány ze stejného důvodu. Ambivalentní aspekt je zřejmý i u středověkého vyhánění ďábla: trestání za obcování s ďábly a demony mělo zároveň vyhnat i je samé.

Bílá viz BARVY.

Bití Bití v prsa nebo do stehen je výrazem mučivé úzkosti, žalu nebo lítosti. Bití do hlavy znamená žal, stud nebo údiv. Viz také MRSKÁNÍ.

Blatouch *Řecko-řím.*: výsměch; zášť; zběsilost; atribut Area/Marta.

Blázen Naprostý protiklad nejvyšší světské moci, krále. Blázen nebo šašek má na vladařově dvoře nejnížší postavení a často jako beránek nahrazuje krále v rituální oběti. Král symbolizuje moc zákona a řádu, blázen síly chaosu, odtud pramení nevázanost blázna nebo šaška, který může říkat nebo dělat, co se mu zlíbí. Blázen také představuje nekajícího člověka, který neví, odkud přišel nebo kam jde, ale kráčí slepě směrem k propasti.

Blesk Duchovní osvětlení; inspirace; zjevení; sestoupení síly; náhlé uvědomění si pravdy, jež ruší čas a prostor, věčné nyní; zničení nevědomosti; oplodnění; výživa; mužská síla. Blesk, stejně jako sluneční paprsky, je považován za oplodňující i ničivý; podobně Achilleovo kopí může zranit i léčit. Je spojován se všemi bohy bouře a hromu a jeho symboly jsou CIKCAK, TROJZUBEC, SEKYRA („nebeská sekýra“), KLADIVO, SVAZEK BLESKŮ, VADŽRA, DORDŽE, ŤŮ-I, ŠÍP a dravý pták. Smrt způsobená bleskem znamená být ihned přenesen na nebesa. Být zasažen bleskem znamená být *samanistické* víry okamžitou iniciací. V *hinduismu* „v zablesknutí je pravda“; Agni přebývá v nebeských vodách v podobě blesku. Pro *severoamerické indiány* je to Velký duch, zjevení. Blesk je *manichejským* symbolem pro Pannu světla.

Bliženci Dualita. Nebeská a prapůvodní dvojčata, synové slunečního boha, dva bratři mohou ztělesňovat dvě stránky lidské přirozenosti, člověka činu a člověka myšlenky, ego a alter ego. Často se dostávají do konfliktu a jeden zabíjí druhého; jeden je pak zpodobován světlý a druhý tmavý, a symbolizují tak oběť a obětí, den a noc, světlo a temnotu, nebe a zemi, zjevné a nezjevné, život a smrt, dobro a zlo, dvě hemisféry, polaritu, přibývající a ubývající měsíce apod. Bývají také zpodobováni jako dvojité kruhy nebo sloupy. Bliženci „pomocníci“, jako např. Ašvinové, Dioskúrové, skandinávští a germánské božství bliženci, chrání před živly. *Afric.*: obvykle zlovestné znamení. *Egypt.*: Usire a Sutech je dvojice mocností dobra a zla v konfliktu. Šov (Šu) a Tefnut, božská dvojice uctívána v podobě Iva a Lvce, jsou tvořivými principy: Šov, prázdno, vzdušný prostor, je zpodobován s lidskou hlavou s dvěma nebo třemi pery a podpírající rukama oblohu; Tefnut, bohyně deště, má podobu Lvce nebo člověka s hlavou Lvce. *Hind.*: Ašvinové nebo Násatjové, kněží a léčitelé, jsou světlem a temnotou, dnem a nocí, jitřenkou a večerníci jako synové nebeského otce Djause; jezdí na trojkolovém voze, symbolizujícím vycházející

v zenitu stojící a zapadající slunce nebo ráno, poledne a večer; oba jsou příznivě nakloněni lidem. *Indián.*: třetí stupeň stabilizace ve vývoji člověka. Z dvojčat je obvykle jedno dobré a jedno zlé a bojují mezi sebou; to dobré přežívá, ale to zlé zanechává ve světě stopy zla. *Manichej.*: duch bliženců představuje jakéhosi strážného anděla. *Mithraic.*: mužské postavy dvojčat, *dadophori*, s pochodněmi směřujícími vzhůru nebo dolů, symbolizují vycházející a zapadající slunce, život a smrt apod. *Řecko-řím.*: Dioskúrové, Kastór a Polydeukés, často je jeden zpodobán světlý a druhý tmavý, nosí na hlavě vypouklé čapky představující dvě poloviny vejce, které porodila Léda a z něj se vylíhli jako synové svrchovaného vládce olympských bohů Dia/Jova. Romulus a Remus jsou typickými dvojčaty v konfliktu. *Skandináv.* a *germán.*: Baldr a Loki jsou zneprátení a jeden z nich symbolizuje dobro a druhý zlo. *Gerámské* mocnosti v podobě dvojčat jsou Alciové. *Žid.*: Kain a Ábel, Jákob a Ezau jsou zneprátení bratři, kteří přebírají symboliku ve sporu žijících dvojčat. Viz také ZVĚROKRUH.

Bludiště viz LABYRINT.

Bob Nesmrtelnost; proměna; magická síla; falický symbol; *Germán.*: smyslnost; sexuální potěšení. *Řím.*: zasvěcený Silvanovi.

Bobr Píle; pracovní horlivost. V *křesťanství* znamená cudnost, asketu, protože se věřilo, že se sám zmrzáčí, je-li pronásledován. Ostražitost; mírumilovnost.

Bod viz STŘED.

Bodec Čin; ovládnání; pohyb. *Čín.*: moc; duchovní autorita. *Hind.*: čin; bodec na slony je atributem Ganěšy.

Bódhí/strom osvěcení/fíkovník *Ficus religiosa*. Dokonalost; kontemplace; meditace. Je zasvěcen Buddhovi jako strom, pod nímž dosáhl osvěcení.

Bodlák Vzdor a vyzývavost; nevráživost; mizantropie; potrava pro osly. V *křesťanském* symbolismu znamenají jeho ostny Kristovo umučení; také hřích, pozemské trápení a zlo (Gn 3); bezbožnost, jež si přisvojuje ctnost (Jb 31).

Bochník/bochníky Jako symbol úrodnosti, potravy a života se podílí na symbolismu OBILÍ. V *židovském* symbolismu představuje dvanáct bochníků na chrá-

movém stole – podle Josepha Flavia – dvanáct měsíců v roce. Představují prý též dvanáct kmenů izraelských.

Bolehlav Smrt; podvod; neštěstí.

Borovice/pinie Poctivost; přímost; vitalita; plodnost; síla charakteru; mlčenlivost; osamělost; falický symbol. Jako stále zelený strom znamená nesmrtelnost. Předpokládalo se o něm, že chrání tělo před rozkladem, a proto se užíval na rakve a byl vysazován na hřbitovech; zahání zlo. Borovicová šiška má podobu plamene, je falickým symbolem a ztělesňuje mužskou tvořivou sílu, plodnost a štěstí. Bastius připodobňuje borovicovou šišku k otáčející se káče a k víru, tj. mocným tvořivým silám. *Čín.*: dlouhověkost; odvaha; věrnost; stálost v protivenství; emblém Konfuciův. Borovice je také znázorňována spolu s čápem a bílým jelenem. *Egypt.*: emblém Sarápidův poté, co se rozvinul jeho kult. *Japon.*: dlouhověkost; a v tomto významu se objevuje také spolu s čápem a bílým jelenem. *Řec.*: atribut Diův. Borovicová šiška jako falický symbol a jako znak plodnosti byla atributem Dionýsovým a zdobila na horním konci jeho hůl – THYRSOS; byla také atributem Artemidiným. Jako profylaktický prostředek byla spojována s Asklépiem. *Řím.*: atribut Jova a Venuse; jako *pura arbor* symbolizuje panenskost a je spojována s Dianou; rovněž je spojována s Mithrou. *Semít.*: šiška je symbolem života; plodnosti. Strom je zasvěcen frýžské bohyni Kybele a jejímu miláčku Attidovi.

Bouře Tvořivá síla, přinášející zúrodnující déšť. Hrom je hlas boha bouře a blesk přináší oplodnění a osvěcení.

Brambořík *Křesť.*: atribut Panny Marie; jeho červená skvrnka je Mariino krvácející srdce; je nazýván také „krvácející jeptiška“.

Brána Stejně jako PRÁH symbolizuje vchod; komunikaci; vstup do nového života; komunikaci mezi dvěma světy, mezi živými a mrtvými. Je také ochranným, útočištěm skýtajícím aspektem Velké Matky. V *křesťanství* je Panna Maria symbolizována nebeskou bránou. Brány a portály jsou obvykle stráženy symbolickými zvířaty jako lvy, draky, býky, psy nebo bájnými bytostmi. V domě Usirově je každá brána hlídána bohyní, jejíž jméno je třeba znát. Brány východu a západu jsou dveřmi světového chrámu, jimiž slunce ráno a večer prochází. „Úzká

brána“ je nejdůležitějším místem komunikace mezi nižším a vyšším; je přechodem do „duchovních chudob“ pro kandidáty iniciace nebo ve smrti, jež vede do nového života. Jako ouško jehly symbolizuje nezávislost duše na prostoru při průchodu. Brána je spojována s moudrostí (Př 8,3); v branách konali králové soud, protože byly patrně považovány za posvátná místa božské moci. Viz také DVEŘE a PŘECHOD.

Bratři Znepřátelení bratři jsou střetávající se mocností světla a temnoty, suchosti a vlhkosti; také kočovného a rolnického způsobu života. Často jsou spojováni se založením prvního města a obvykle jsou zpodobováni jako dvojice protikladů, jako např. Óhrmazd a Ahriman, Vrtra a Indra, Usire a Sutech, Romulus a Remus, Kain a Ábel. V *jihovýchodní evropské* lidové tradici byli Bůh a Satan bratři. Ti všichni symbolizovali nezbytnost protikladů. Viz také BLÍŽENCI.

Broskev *Buddhist.*: spolu s citronem a granátovým jablkem troje požehnané ovoce. *Čín.*: nesmrtelnost; strom života; kouzelné ovoce; jaro; mládí; manželství; bohatství; dlouhověkost; přání všeho dobrého. *Egypt.*: zasvěcená Hathoře a Harpechordovi. *Japon.*: strom nesmrtelnosti. Broskvové květy jsou znamením jara; ztělesňují ženský půvab; symbolizují manželství. *Křesť.*: ovoce spásy; broskev s připojeným lístkem symbolizovala ctnost srdce a jazyka; ctnost mlčenlivosti. *Taoist.*: strom života v ráji, na bájně hoře Kchun-lun, propůjčující nesmrtelnost a poskytující potravu taoistickým géníům či nesmrtelným. Broskev spolu s fénixem jsou atributem Si-wangmu, bohyně stromu nesmrtelnosti a královny nebes. Odrvací zlo: její pecky jsou rezbářsky zpracovávány a užívány jako amulety a talismany.

Brouk viz SKARABEUS.

Břečtan Jako všechny stále zelené rostliny symbolizuje nesmrtelnost a věčný život; znamená také veselí a hýření; obepínající závislost; oddanost a příchyllost; stálou náklonnost; přátelství. *Egypt.*: „rostlina Usirova“, nesmrtelnost. *Křesť.*: věčný život; smrt a nesmrtelnost; věrnost. *Řec.*: zasvěcený Dionýsovi, kterému v podobě koruny zdobí hlavu; jeho pohár je „břečtanový pohár“; jeho thyrsos je ovinutý břečtanem a jedním z jeho atributů je tyč, z níž vyrůstají listy břečtanu. *Semit.*: zasvěcený frýžskému Attidovi; nesmrtelnost. List břečtanu je falickým symbolem a obrazem mužské trojedinosti.

Kadidelnice ve tvaru **piniové** šišky na tomto starobylém nubijském relikviáři symbolizuje životodárnou moc a plodnost bohů, k jejichž službě a uctívání se kadidlo zapaluje.

Šou-lao, čínské božstvo dlouhého života, drží na této rezbářské práci za masku v ruce **broskev** nesmrtelnosti, dlouhého života a blahobytu.

Břicho Na Západě je symbolem živočišné chuti k jídlu, na Východě sídlem života. Břicho velryby, netvora nebo velké ryby symbolizuje peklo, šeol a hádés, sestup do podsvětí; kosmickou noc; zárodečný stav bytí; smrt a znovuzrození; návrat do lůna a opětovné zrození; návrat do premanifestního stavu; konec času; získání ezoterického nebo posvátného vědění o smrti a vzkříšení při iniciaci. Hrdina, jenž se odtud navrácí, často při tom ztratí vlasy, a symbolizuje tak bezvlasost novorozence. V alchymii znamená temnota břicha transformující laboratoř. Velké břicho čínského boha hojnosti a hinduistického Ganéšy značí rozmařilost, tedy blahobyť. Břicho je také vitálním středem. V Japonsku je břicho považováno za střed těla, *hara*, sídlo života, odtud *harakiri*, kdy se zasahuje životní centrum.

Zobrazení Dionýsa nesoucího šlahouny **břečšanu**, jeho zvláštního symbolu, na místě od Hermaia (okolo 525–500 před Kristem).

Bříza Plodnost; světlo; chrání před čarodějnicemi a vyhání zlé duchy, proto se březovými metlami mrskají zločinci a pomatenci. *Staronord.* a *germán.:* zasvěcená Tórovi, Donarovi a bohyni Frigg. Poslední bitva na světě bude vybojována pod břízou. *Šaman.:* bříza je kosmickým stromem šamanismu a šaman vystupuje po sedmi nebo devíti zásecích na kmeni nebo na březovém kůlu, což symbolizuje výstup planetárními sférami k nejvyššímu duchu. Emblem Estonska.

Buben Zvuk; prapůvodní zvuk; řeč; božská pravda; zjevení; tradování; vesmírný rytmus. Atribut všech bohů hromu. Buben, činely a tamburína byly užívány při extatických tancích. *Afric.:* srdce; magická síla. *Buddhist.:* hlas zákona; radostná zpráva. Úder na buben dharmy probouzí ty, kdo jsou nevědoucí a těžkopádní. *Čín.:* hlas nebes. Tzv. rybí buben je emblémem Čang Kuo-laoa, taoistického génia či nesmrtelného. *Fryž.:* atribut Velké Matky, Kybely. Při jejich obřadech byly při extatických tancích užívány buben, činely a tamburína. *Hind.:* atribut Šivy a Kálí jako ničitelů; také Durgy, Sarasvatí, bohyně hudby a umění, má buben jako emblém. Ze Šivova bubnu zaznívá prapůvodní tón stvoření. *Japon.:* buben vyzývá k modlitbě; je spojován s kohoutem. *Řec.:* sexuální orgie; je používán při extatických tancích. *Šaman.:* magická síla k vyvolávání duchů; buben je symbolicky zhotoven z materiálu kosmického stromu.

Pro tohoto sibiřského šamana je jeho **buben**, zhotovený z posvátného stromu a z kůže posvěceného zvířete, prostředkem, jímž převádí svou posvátnou moc do rytmu a zvuku, které svolávají jeho pomocné duchy.

Buddhistické symboly Osm znamení dobré předtuchy jsou lastura, deštník/slunečník, baldachýn, mystický uzel, dvě ryby, lotos, váza, kolo zákona. Dalšími symboly jsou svítek, sekýra, bodec, oštěp,

lano, žebrácká miska, obětní pohár, vějíř, luk a šíp, kadidelnice, růženec, metla na odhánění much, kout-slunce, zajíc-měsíc, hudební nástroje, tykev nebo dýně. Emblémy na stopách Buddhových jsou svastika, kolo, lastura, dvě ryby, vadžra, koruna, váza.

Buk Blahobyť; předtucha. Zsvěcený Dióvi. Emblém Dánska.

Bukentauros viz BÁJNÉ BYTOSTI.

Buval *Buddhist.*: Jama, bůh mrtvých, má někdy hlavu buvola nebo býka. *Indián.*: buvol nebo bizon symbolizují nadpřirozenou moc; sílu; mravní sílu; větrný vír. *Taoist.*: Lao-c' jede na buvola nebo volu a jel na zeleném buvalu, když zmizel na západě. Jezdit na buvola znamená ovládnutí živočišné povahy člověka. Buval někdy zaujímá místo vola v „deseti obrazech pasení vola“, kde buvol, jenž ztělesňuje neobnovenou přirozenost, je zpočátku úplně černý a během krocení je postupně zpodobován stále bělejší, až na desátém obraze zcela zmizí.

Býk Ambivalentní symbol; obvykle je býk mužský princip; solární plodivá síla, zsvěcená všem nebeským bohům; plodnost; mužská plodivá síla; královská důstojnost; král; symbolizuje však také zemi a vlhkou moc přírody, když se stává lunárním zvířetem, a jezdí na něm měsíční bohyně, jako např. Aštoret a Európe, a tehdy znamená krocení mužské a živočišné přirozenosti. Jízda na býku nebo býci táhnoucí vůz jsou také atributem slunečního bojovníka, jenž je spojován s bohy nebes, bouře a slunce; býčí řev ztělesňuje hrom, déšť a plodnost.

Jako ztělesnění plodivé síly je býk spojován s plodivým působením slunce, deště, bouře, hromu a blesku, a proto jak se suchým, tak i s vlhkým principem. Bohové nebe a povětří v podobě býka se objevují v nejranějších záznamech a často jsou zpodobováni s bohyněmi jako se svými manželkami. Obětování býka se vyskytuje v kultu Attidově a Mitrově a ve starobylých novoročních slavnostech. Býčí symbolismus je společný všem sumerským a semitským kultům. Půl býk a půl člověk je obvykle strážcem, který střeží střed nebo poklad nebo dveře; odvrací zlo a neštěstí, má tedy apotropaické vlastnosti. Býčí hlava (nejdůležitější část, protože obsahuje vitální princip) znamená oběť a smrt. Zabití býka na Nový rok symbolizuje smrt zimy a zrození tvůrčí životní síly. *Buddhist.*: býk je morál-

Lao-c' jede na **buvalu**, symbolu jeho definitivního vítězství nad svou animální přirozeností, na své poslední cestě na „západ“; čínský bronz, 17. století.

Krétský skokan přes **býka** z tohoto minojského onyxového pečítka vzdává poctu moci Velkého boha, jenž „otřásá zemí“ – symbolizovaného býkem – a zároveň ji vyzývá.

ni svěbytnost, ego, a je atributem boha podsvětí Jamy, jenž někdy vystupuje v podobě býka nebo s býčí hlavou. *Čin.:* jedno ze zvířat dvanácti zemských rodů. *Egypt.:* býk Chapi (Apis) je vtělením Usira a „druhým životem a služebníkem Ptaha“. Byl také uctíván v podobě Mnevisu či Kemvera a byl zasvěcen slunečnímu bohu Reovi, který jako nebeský býk denně oplodňoval bohyni nebes Nutu. *Hind.:* síla; rychlost; plodnost; reproduktivní síla přírody. Býk Nandi je jízdním zvířetem Šivy. Je atributem Agního, „mocného býka“, a podobou Indry v jeho plodivém aspektu. Býk je také životodárným dechem Aditi, matky bohů, všeobjímající božské postavy, z níž se zrodil svět. Síla propůjčovaná Sómou je často stavěna na roven býčí síle. *Írán.:* duše světa; jeho plodivá síla je vzhledem k úrodnosti spojována s měsícem a dešťovými mraky. Býk byl prvním stvořeným živočichem a byl zabit Ahrimanem; z duše býka vznikl zárodek veškerého pozdějšího stvoření. *Kelt.:* boží moc a síla. U druidů je býk sluncem a kráva zemí. *Křesf.:* hrubé násilí, ale také plodnost a síla. Symbol evangelisty Lukáše; v souvislosti s Kristem odkazuje na obětní smrt; atribut sv. Eustacha, jenž byl zaživa upečen v dutém bronzovém býku, a sv. Tekly. *Minoj.:* býk byl obětován božstvu země a zemětřesení. V některých společenstvích vládlo přesvědčení, že zemětřesení způsobil býk tím, že nabral zemi na rohy a třásl s ní a vydával přitom řev. Na Krétě se setkáváme se zpodobením býka jako plodivé síly v přírodě. *Mithraic.:* sluneční bůh; obětování býka bylo v mithraismu hlavním rituálem. Představovalo rovněž vítězství nad živočišnou přirozeností člověka a život obnovený smrtí. Býk a lev společně symbolizují smrt. *Rec.:* atribut Dia jako nebeského boha a podoba, v níž se zjevoval; také atribut Dionýsa, jenž byl zpodobován s rohy a někdy s býčí hlavou, když ztělesňoval mužský princip. Byl zasvěcen Poseidónovi, jehož nosiči vína v Efesu byli býci. Jako symbol vlhké moci byl atributem Afrodity. *Řím.:* atribut Jova jako boha nebes; byl obětován Martovi. *Starosever.:* atribut Tórra; býk je zasvěcený Freyje. *Sumero-semiit.:* nebeský býk vyoral velkou brázdou na obloze; Adad, bůh bouře, jedoucí na býku, je „býkem nebes“; Marduk je ztotožňován s Gibilem, zosobněným ohněm, „světelným býkem“. Slunce, Enlil nebo Enki, je „divoký býk nebe a země“; Sin, bůh měsíce, na sebe také bere podobu býka; Tešub, bůh bouře, má podobu býka; féničský Baal, též bůh úrodnosti půdy a plodnosti stád, byl symbolizován býkem; akkadský „býk-vůdce stáda“ stojí na počátku zvířetníkového roku. Okřídlení býci jsou ochrannými duchy.

Zvířetník.: Býk, Taurus, je slunečním symbolem a ztělesňuje jarní tvořivé znovuoobrození. Viz též ZVÍŘETNÍK. *Žid.:* boží síla se ukázala proroku Ezechielovi (1,5–10) ve vidění v podobě čtyř bytostí se vzhledem člověka – každá z nich měla čtyři tváře a jedna z nich byla býčí, chodidla připomínala paznehty býčka.

Caduceus Hůl ovinutá dvěma hady a zakončená dvojicí malých křídel. Křídla symbolizují transcenci; vzduch; hůl znamená moc; dvojité hady představuje protiklady, které se nakonec sjednotí; tito dva hadi též symbolizují léčení i otravu, nemoc i zdraví, jsou hermetičtí i homeopatičtí, „příroda může přemoci přírodu“, jsou komplementaritou dvou v univerzu působících sil a sjednocením pohlaví. Představují síly spojování a uvolňování, dobra a zla, ohně a vody, výstupu a sestupu, také rovnováhu, moudrost a plodnost. V *alchymii* jsou mužskou sírou a ženskou rtuť, mocí transformace; spánkem a bděním; *solve et coagula* Velkého díla; syntézou protikladů a transcendentní funkci prostředkování mezi horními a dolními oblastmi.

Hlasatelská hůl je *axis mundi*, světová osa, po níž se nahoru a dolů mezi nebem a zemí pohybují bohové jako prostředníci a poslové. Caduceus nosí poslové jako symbol míru a ochrany a je také především jejich atributem. Nosí jej *egyptský* Anup (řec. Anúbis), *řecko-římský* Hermés/Merkur (v jehož ruce také znamená zdraví a mládí), *féničský* Baal a někdy Eset a Inanna. Je „zlatou ratolestí s třemi lístky, ratolestí štěstí a blahobytu“ (Homér) a je také považován za nositele sluneční a měsíční symboliky. Caduceus může mít také podobu hole zakončené koulí s vyčnívajícími rohy, což je *féničský* a *chetitský* solární symbol.

Cedr Síla; ušlechtilost; neporušitelnost. Emblem Libanonu. *Křesf.:* majestátnost; vznešenost; krása; Kristus (Ez 17,22). *Sumer.:* kosmický strom; strom života; má magické vlastnosti a je zasvěcen Tammuzovi. *Žid.:* posvátné dřevo pro Šalomounův chrám.

Cep Svrchovanost; panování; nadvláda; nejvyšší moc. Cep je často zpodobován spolu s pastýřskou holí. V *egyptském* umění je často atributem Usira jako soudce zemřelých.

Cesmína Ochota; radost; atribut slunečních bohů. V *Římě* byla cesmína zasvěcena Saturnovi a byla uží-

vána o saturnáliích jako symbol zdraví a štěstí. V *křesťanství* se někdy zmiňuje jako strom užitý pro kříž, na němž byl ukřižován Ježíš (stejně jako dub a osika); jeho ostnité listy znamenají trnovou korunu a umučení Páně a její červené bobule krev Kristovu. Je atributem sv. Jeronýma a Jana Křtitele. Působí jako *apotropaion*.

Cesta viz VÝSTUP; SESTUP; PŘECHOD; POUTNÍK.

Cibule Jednota, mnohost v jednom; kosmos; prapříčina; nesmrtelnost; zjevování jako odlupování obalů s cílem dosáhnout jádra. Odvrací zlo, zejména účinně působí proti zhoubným lunárním silám.

Cikáda Démon světla a temnoty; cyklické periody světla a temnoty. *Čin.*: vzkříšení; obrození; nesmrtelnost; věčné mládí; štěstí; ovládnutí chamtivosti a neřešiti. Cikády z nefritu byly vkládány do úst zemřelého, aby mu zajistily nesmrtelnost. *Řec.*: nesmrtelnost (mělo se za to, že cikáda nemá krev a žije z rosy); je zasvěcena Apollónovi a je atributem Tithóna, jenž získal nesmrtelnost, ale nikoliv věčné mládí, a tak stárnul a slábl, až se proměnil v cikádu.

Cikcak/klikatá čára Symbolizuje blesk, oheň z blesku a plodnost. Je atributem všech bohů bouře. Babylonský Adad třímá v ruce cikcak nebo svazek tří plamenů. Cikcak se podílí na symbolice trojzubce a svazku BLESKŮ.

Cín Kov Jovův a zvířetníkové znamení Střelce.

Cinobr/rumělka *Alchym.*: „žhoucí zlato“, výsledek generativního spolupůsobení síry a rtuti, mužského a ženského principu, pevného a nestálého, horkého a studeného ve Velkém díle.

Císař/císařovna Císař je vtělením boha a jeho zmocněncem na zemi. V *Číně* symbolizuje císař, „syn nebes“, duchovní moc nebes, císařovna moc pozemskou; nejvyšší dokonalost a moudrost. Emblémem císaře byl drak s pěti parátý, emblémem císařovny fénix. *Japonský* císař, mikado, si nárokoval, že pochází od sluneční bohyně Amaterasu Omikami.

Citadela Ochrana; střežené a hájené místo; ochranný a zahrnující aspekt ženskosti.

Citron/citroník Kyselost; ostrost. V *křesťanství* také obraz věrnosti v lásce. V *židovské* symbolice předsta-

Caduceus, který na této alchymistické ilustraci z 15. století drží Merkur, symbolizuje harmonické a léčivé spojení protikladů, jehož je sám Merkur ideálním ztělesněním.

vuje sklizeň; byl nošen v levé ruce o svátku stánků a patrně má určitou souvislost s piniovou šiškou a její symbolickou funkcí v obřadech Dionýsova kultu. *Buddhist.*: společně s broskví a granátovým jablkem „troje požehnané ovoce“; citron „s prsty“ je symbol Buddhovy ruky. *Žid.* a *řím.*: láska; ozdoba svatební komnaty.

Cizinec/návštěvník Přicházející síla budoucnosti; ten, kdo přináší změnu; božská nebo magická síla v přestrojení.

Cop Vzájemná závislost ve vztazích; kontinuita. Cop se podílí na symbolice UZLŮ.

Cvrček Na Západě symbol domácího krbu. V *Číně* znamená léto; odvahu.

Cypřiš Falický symbol; také značně rozšířený symbol smrti a pohřbu. Byla mu připisována schopnost uchránit tělo před rozkladem, proto byl vysazován na hřbitovech. Se sluncem nebo měsícem na vrcholku představuje androgyna. *Čín.*: půvab; štěstí, ale také smrt. *Fénic.*: zasvěcený Ašoret/Astarté a Melkartovi; je stromem života. *Křesť.*: statečnost v utrpení, proto symbol křesťana; vytrvalost v ctnosti; spravedlivý člověk; také zármutek a smrt. *Řecko-řím.*: jako atribut Dia, Apollóna, Venuše a Herma znamená život; jako atribut bohů podsvětí a osudu má význam pohřební, značí smrt a je zasvěcen Hádovi/Plútónovi.

Čakra Duchovní a psychické centrum v člověku, symbolizované lotosem a kolem. Je-li centrum probuzeno, lotos se otevírá a otáčí; lotosy různých center mají rozdílný počet okvětních plátků.

Čáp Jako orel a ibis je také čáp ničitel plazů (z hlediska jejich zhoubného působení), a je tedy solárním ptákem; jako vodní živočich loví ryby je však spojován s vodami stvoření. Děti, které „přináší čáp“, spočívají v lůně Matky země a v tvořivých vodách a čáp hledající ryby je nalézá. Čáp symbolizuje také příchod jara a nového života a je ptákem přinášejícím štěstí. *Čín.*: dlouhověkost; štěstí a spokojené stáří; dceřiná či synovská oddanost rodičům; poustevník, důstojný, nade vše povznesený a žijící v ústraní. *Egypt.*: dceřiná či synovská oddanost rodičům; mělo se za to, že čáp své rodiče ve stáří živí. *Křesť.*: cudnost; čistota; zbožnost; prozíravost; ostrážitost.

Jako zvěstovatel jara stal se také symbolem nového života při příchodu Kristově a při zvěstování jeho narození Panně Marii. *Řec.*: v mystériích ztělesňuje čapí bohyně pravzor ženy, jež přináší život a všechny živí. Atribut Héry. *Řím.*: zbožnost; dceřiná či synovská oddaná láska; atribut Junony.

Čapka Vznešenost; svoboda (otroci chodí prostovlasí). *Germ.*: ušlechtilost; moc; „plášť s kapucí“, činící neviditelným, vlastnilo trpaslíci. *Řecko-řím.*: kuželovité čapky Dioskúré jsou polovinami Léдина vejce, z kterého se narodili, a také představují hemisféry. *Šaman.*: čapka moci je jedním ze základních symbolů šamana. *Žid.*: modrá rituální čapka obřadního roucha symbolizuje oblohu. Viz také FRYGICKÁ ČAPKA.

Čapka s rolníckami viz BLÁZEN.

Čára Rozdělení; míra; hranice. Přímká znamená nekonečný čas vzhledem k bodu, z něž lze neomezeně postupovat oběma směry; neomezenost. Čára je spojována se symbolikou šňůry jako s něčím, co nejen vymezuje, ale také spojuje, a jako s možností nekonečného rozpínání a svobody, jako s tím, co člověka v souladu s jeho údělem vede i omezuje; životní cesta, již se člověk vydává. Jako horizontála je čára pozemským světem, pasivním aspektem; jako vertikála je světem ducha, aktivním aspektem, kosmickou osou. Zvlněné čáry vyjadřují pohyb vody, tepla slunečních paprsků nebo nebeských těles. Přímká také znamená poctivost a jednání, jež se nikdy nevzdává řádných způsobů.

Čarodějka Ženský princip ve svém svazujícím a ničivém aspektu; čarovná a poutající životní síla; iluze, *májá*, zastírající pravou tvář skutečnosti; sebeklam.

Čas Tvůrce a ničitel. „Čas zplodil vše, co je a bude“ (*Bhagavadgíta*). „Čas, jenž stále postupuje vpřed, ničí svět“ (*upanišady*). Čas je také vycházení z počátků a navracení k nim; je ničivou silou, ale rovněž silou, která odhaluje pravdu. „Za onoho času“ symbolizuje zlatý věk, kdy byly možné všechny věci. Zastavení času je průlomem k osvícení, věčnosti. Černá Kálí představuje čas jako pohlcovače, jako nemilosrdného zhoubce. Černé panny symbolizují nerozlišenost, prvotní látku (*prima materia*), iracionální, lunární, temný, ženský aspekt času. Symboly času jsou přesýpací hodiny, srp, had, otáčející se kolo, kruh jako nekonečný cyklus, ale také jako kosmické dokonče-

ni, kosa, žnec, jenž je také Kronem/Saturnem oby personifikací času. S časem jsou rovněž spojována lunární zvířata a symboly.

Čelenka Královská moc; neomezená panovnická moc; kruh kontinuity; nepřetržitě trvání.

Černá viz BARVY.

Červ Smrt; rozklad; země. Had bývá někdy nazýván „velkým červem“.

Červená viz BARVY.

Červenka Germ.: zasvěcená Tórovi; jedna z podob ptáka bouřkových mraků. *Křesf.:* smrt a vzkršení.

Česnek Magická ochrana; blesk (aroma česneku je přirovnáváno k pachu po blesku).

Čhörten viz STÚPA.

Činely Hemisféry země; pohyb živlů. Společně s bubnem a tamburínou jsou užívány při orgiích, při extatickém tanci, zejména při obřadech Dionýsa/Bakcha a v kultu Kybely a Attida; v tomto kultu jedí ti, co jsou zasvěcováni, z tamburíny a pijí z činelů. Atribut Kybely.

Čísla V mnoha kulturních tradicích, zvláště babylonské, hinduistické a u Pythagora, je číslo základním principem, z něž pochází veškerý objektivní svět; je počátkem všech věcí a harmonie spočívající v základu vesmíru. Je také univerzálním principem souměrnosti ve výtvarném umění a rytmu v hudbě a básnictví. V hermetické filosofii je kladeno rovnítko mezi svět čísel a svět rozumu. Čísla nejsou něčím pouze kvantitativním, ale mají také symbolické vlastnosti. (Je ostatně nemožné obsáhnout veškerou složitost pythagorejského a středověkého křesťanského symbolismu čísel, jak jej užívala teologie, kosmogonie a věda.) *Čín.:* lichá čísla jsou *jang*, nebeská, neměnná, příslibující štěstí; sudá čísla jsou *jin*, pozemská, proměnlivá, nic dobrého nevěstící. *Hind.:* čísla jsou původní substancí vesmíru. *Křesf.:* již v bibli se lze setkat s rozmanitou číselnou symbolikou; rozvíjeli ji zejména alexandrijští učenci a sv. Augustin, pro něž je číslo archetypem absolutna. *Řec.:* „Všechno je uspořádáno podle čísel“ (Pythagoras). Pro Platóna jsou čísla harmonií vesmíru; pro Aristotela je číslo „počátkem a jaksí substancí všech věcí a jaksí ukazuje jejich vlastnosti a stavy“. Lichá

čísla jsou mužská a sudá čísla ženská. „Obětují nebeským bohům s lichým počtem a pozemským s počtem sudým“ (Plútarchos). Pythagorejská čísla znamenají jak kvantitu, tak kvalitu.

NULA Neexistence; nicota; to, co se neprojevuje; neohraňčené; věčné; nepřítomnost jakékoli kvality či kvantity. V *buddhismu* symbolizuje prázdnotu a nepřítomnost jakékoli věci; v *islámu* je božskou podstatou; v *kabale* znamená Ejn-sof, Nekonečno; Ejn-sof Or, Neohraňčené světlo; Ajin, Prázdno; pro *Pythagora* je nula dokonalou formou, monádou, tím, z čeho všechno pochází a v čem je všechno obsaženo; v *taoismu* symbolizuje prázdnotu; nebytí. Nula také znamená kosmické vejce; původního androgyna; úplnost. Jako prázdny kruh představuje jak nicotu smrti, tak totalitu života, obsažen uvnitř kruhu, a podílí se na symbolice KRUHU. Je-li nahlížena jako elipsa, představují její dvě strany výstup a sestup, evoluci a involuci. Před číslem jedna je pouze prázdnota nebo nebytí; myšlenka; poslední tajemství, nepochopitelné absolutno.

JEDNA/JEDNIČKA Prapůvodní jednota; počátek; tvůrce; první hybatel; souhrn všech možností; podstata; střed; nedělitelnost; zárodečnost; izolovanost vzestup a umocnění, princip, jenž vede k dualitě a odtud k rozmanitosti a opět zpět ke konečné jednotě. *Čín.:* *jang*; mužský symbol, nebeský, přinášející štěstí; monáda. *Islám.:* bůh jako jednota; absolutno; soběstačnost. *Křesf.:* Bůh Otec; Bůh. *Pythagor.:* duch; bůh; z něhož všechny věci vycházejí; podstata; monáda. *Taoist.:* „Tao rodi jedno, jedno rodi dvě, dvě rodi tři a tři rodi všechno.“ *Žid.:* Adonai, Pán, Nejvyšší, „Já jsem“; skrytá inteligence.

DVĚ/DVOJKA Dualita; pravidelné střídání; rozmanitost; konflikt; závislost; jínakost; statický stav; zakořeněnost, tedy rovnováha, stabilita; zrcadlení; protichůdné póly; dvojí přirozenost člověka; toužení, protože všechno, co se projevuje v dualitě, existuje ve dvojicích protikladů. Jako číslo jedna představuje bod, tak číslo dvě vzdálenost. Dvojčlennost se jako první vzdaluje od jednoty, symbolizuje tedy také hřích, který se odchyluje od původního dobra, a tak představuje pomíjivost a náchyllost ke zkažení. Dvě zvířata lze tedy symbolizovat, i když rozdílných druhů, např. dva lvi nebo lev a býk, obě solární, představují dvojnásobnou sílu. *Alchym.:* protiklady, slunce a měsíc, král a královna, síra a rtuť, zpočátku antagonistické, ale nakonec zrušené a sjednocené v androgynovi. *Buddhist.:* dualita *sansary*; mužská a ženská; teorie a praxe; moudrost a metoda; také slepý a chromý se spojují, aby viděli na cestu a šli po ní. *Čín.:* *jin*, ženský symbol, pozemský, nic dobrého

nevěstici. *Hind.*: dualita; śakta-śakti. *Islám.*: Duch. *Křesť.*: Kristus s dvěma přirozenostmi, božskou a lidskou. *Platón.*: Platón říká, že dvě je číslo bez významu, protože znamená vztah, který uvádí třetí faktor. *Pýthagor.*: dvojice, rozdělené pozemské bytí. *Taoist.*: dvě determinanty, *jin-jang*. Dvě je slabé jinové číslo, protože nemá střed. *Žid.*: životní síla; v *kalbale* moudrost a sebevědomí.

TŘI/TROJKA Rozmanitost; tvůrčí síla; vpřed směřující pohyb, překonávající dualitu; výraz; syntéza. „Tři je první číslo, jemuž přísluší slovo „všechno““ a „Triáda je číslo celku, protože má počátek, střed a konec“ (Aristotelés). „Síla trojky“ je univerzální a je trojdielnou přirozeností světa jako nebes, země a vod; člověka jako těla, duše a ducha; symbolizuje narození, život a smrt; počátek, střed a konec; minulost, přítomnost a budoucnost; tři měsíční fáze atd. Tři je „nebeské“ číslo, jež představuje duši, číslo čtyř pak znamená tělo; dohromady to činí sedm a tvoří posvátnou sedmičku, případně biblický týden; 3 x 4 je dvanáct, což je počet zvířetníkových znamení a měsíců v roce atd.; trojka je „silným“ číslem taoistické symboliky, protože má střed rovnováhy. Trojka představuje všeobjímající božství – otce, matku, syna –, jež se také odráží v lidské rodině. Jednou nebo dvakrát je záležitostí náhody, třikrát však znamená jistotu a moc. Ve folkloru se setkáváme se třemi přáními, se třemi pokusy, se třemi princí nebo princeznami, čarodějnicemi, sudičkami, vílami (často dvěma dobrými a jednou zlou). Protože trojka je ekvivalentem mnohosti, může symbolizovat velký počet nebo množství a znamená také naplnění. Existují nespočetné trojice bohů a mocností a trojediná lunární božstva a trojitě bohyně zaujímají význačná postavení v semitském, řeckém, keltském a germánském náboženství; často jsou rozmanitými aspekty nebo potencemi jednoho božstva. Hlavním symbolem trojky je TROJÚHELNÍK a tři do sebe zasahující kruhy nebo trojúhelníky mohou představovat nerozlučnou jednotu tří osob trojice. Dalšími symboly jsou trojzubec; stylizovaná lilie; trojlístek; trojitý blesk; trigramy apod. Lunární zvířata jsou často třínohá; vzhledem ke třem fázím měsíce se někdy v měsíci vidí tři zajíci nebo lidé. *Afric.* (Ašanti): měsíční bohyně sestává ze tří osob, dvou černých a jedné bílé. *Alchym.*: trojitost; síra, rtuť a sůl znamenají ducha, duši a tělo. (předislám.): tři „dcery Alláhovy“, bohyně Manát, al-Lát a al-Uzzá, jsou zobrazovány jako stély, kameny nebo sloupy, nebo jako sloupy s holubicemi na vrcholku. *Buddhist.*: tri-ratna, trojí klenot, to jest Buddha, dharm, sangha, tedy učitel, učení, vyučování. *Čín.*: svatost; šťastné

Tři bozi – Brahma, Šiva, Višnu – hinduistické trojice jsou na tomto reliéfu z chrámu z Adhipuricvary spojeni v jedinou, avšak trojitou moc tvoření, udržování a ničení.

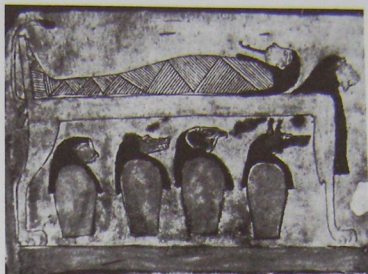
číslo; první liché, jangové číslo. Měsíční ropucha nebo pták jsou trojzoi. Viz též níže *taoist. Egypt.*: Thovt je „Trikrát velký“, Řekové ho nazývali Hermes Trismegistos. *Hermetic.*: nejvyšší moc, „Trismegistos“. *Hind.*: trimúrti, trojí síla stvoření, udržování a boření. Existují různé božské trojice; měsíční vůz má tři kola. *Japon.*: třemi klenoty jsou zrcadlo, meč a drahokam – pravda, odvaha a soucit. *Kelt.*: Brighid se vyskytuje v troji podobě; existují četné triády, často jako trojí aspekt téhož božstva; trojka je vůbec obzvlášť důležitým číslem keltské tradice. *Křesf.*: nejsvětější Trojice; mudrci či mágové předali dítěti Ježíši coby Bohu-králi-oběti tři dary; tři postavy při proměnění na hoře, trojí pokušení na poušti, trojí Petrovo zapření, tři kříže na Golgotě, tři dny byl Ježíš mrtvev, třikrát se zjevil po svém vzkříšení, tři Marie objevily prázdný hrob po Kristově vzkříšení, existují tři „teologické ctnosti“ – víra, naděje a láska. *Maor.*: Velký duch, božský stvořitel, je trojicí slunce, měsíce a země, bůh přírody, minulosti, přítomnosti a budoucnosti; duch, charakter a tělesnost, symbolizované třemi vztyčenými prsty. *Mexic.*: trojice je představována třemi kříži, jedním velkým a dvěma malými. *Pýthagor.*: dovršení. *Řecko-řím.*: tři bohyně osudu, Moiry, jsou vlastně tři v jedné (řec. moira – životní úděl, los); Hekaté je trojtá bohyně – bývá zobrazována v trojtěle podobě nebo se třemi hlavami; Erínye jsou také tři v jedné, stejně jako Gorgony. Existují tři Charitky, Grácie, Sirény, Hóry, Graie. Kerberos je trojhlavý; a Chimaira má tělo složené ze tří částí – hlavu lví, ocas hadí a tělo divoké kozy. Trojka, čtyřka a jejich součet, sedmička, jsou zasvěceny Afrodítě/Venuši jako královně tří světů a čtyř živlů. Orfická symbolika zná triádu bytí, života a inteligence. *Skandináv. a germán.*: osud v podobě tří norn, Urdy, Vernandi, Skuldy, které také představují měsíc v úplňku, měsíc ubývající a přibývající. V germánské mytologii měsíc znamená osud a bohyně měsíce tvoří se svými dvěma dcerami trojici. Zajíc v měsíci má tři nohy. Tór je někdy zobrazován s třemi hlavami a trojnozí nebo triketra (symetrický ornament ze tří propletených kruhových úsečí) je symbolem Ódina-Wodana. Trojka je šťastné číslo. „Všechny dobré věci jsou tři.“ *Slovan.*: měsíční bůh má tři hlavy. *Sumero-semit.*: existují četné trojice. V Kartágu je Velká Bohyně, lunární božstvo, představována třemi sloupovými útvary. *Taoist.*: velkou triádu tvoří nebesa-člověk-země. Trojka je prvním „silným“ číslem, protože při dělení zůstává střed, udržující rovnováhu. Jangové a šťastné číslo, jež též symbolizuje velké množství. *Žid.*: neomezené světlo; posvěcující inteligence. V *kabale* trojka znamená

porozumění a trojjednost mužské, ženské a sjednocující inteligence.

ČTYŘI/ČTYŘKA Ze čtyřky pochází první prostoro-rově tělesný útvar; je prostorovým schématem nebo řádem projevování, statickým prvkem v protikladu k prvku vířivému a dynamickému. Znamená celistvost; totalitu; dokončenost; sounáležitost; zemi; řád; rozumnost; rozprostraněnost; relativitu; spravedlnost. Existují čtyři světové strany, roční období, větry, strany čtverce, ramena kříže, řeky v ráji a v podsvětí, moře, posvátné hory, hlídky v noci a ve dne, čtvrtě měsíce, části tetramorfu, živly na Západě (pět živlů na Východě). Božská čtveřice kontrastuje s trojicí. Čtyřka je ve Starém zákoně symbolické číslo. Čtyři řeky v ráji, tvořící kříž, čtyři končiny země apod. jsou v symbolice téměř univerzální. Čtverost bývá zpodobována jako čtyřlístek, čtverce a kříž. *Buddhist.*: strom života *džambu* má čtyři větve a zpod jeho kořenů vytékají čtyři posvátné řeky ráje, které představují čtyři nezměrná přání: soucit, náklonnost, lásku a nepředpojatost, čtvero směřování srdce. V *čínském buddhismu* jsou čtyřmi nebeskými strážci světových stran bratři Mo-li: Dhrtraráštra, pán východu, s nefritovým prstenem a oštěpem; Virúpákša, pán západu, Prozřetelný se čtyřstrunnou kytarou; Virúdhaka, pán jihu, se slunečníkem působícím chaos, temnoty a zemětřesení; Vaišravana, pán severu, s bičí, brašnou s leopardí kůží, hadem a perlou. *Čín.*: čtyřka je číslem země, symbolizované čtvercem. Existují čtyři prameny nesmrtelnosti. Čtyřka je sudé, jinové číslo. *Egypt.*: posvátné číslo času, míra slunce. Čtyři sloupy podpírají nebeskou klenbu; čtyři kanopy umístěné ve čtyřech rozích kolem mrtvého jsou hlídány čtyřmi Horovými syny, kteří jsou spojováni se světovými stranami. *Germán.*: čtyři trpaslíci podpírají svět. *Gnostic.*: zosobněná Moudrost-Barbeló, ženská bytost z božské čtveřice. *Hermet.*: božská čtveřice; bůh. *Hind.*: totalita; plnost; dokonalost. Brahma, stvořitel, má čtyři tváře. Chrám spočívá na čtyřech stranách čtverce, což symbolizuje řád a definitivnost. Existují čtyři tattvy – úrovně skutečnosti, čtyři těla (obaly) člověka a čtyři říše přírody (zvířata, rostliny, nerosty, duch) a čtyři jugsy – věky, období. Čtyřka je vítězným vrhem při hře v kostky. Existují čtyři kasty a čtyři dvojice protikladů. *Indián.*: nejčastěji užívané číslo – jsou čtyři světové strany a větry, zobrazované křížem a svastikou. Obřadní a rituální úkony jsou opakovány čtyřikrát. *Islám.*: čtyřmi členy čtverce jsou principy stvořitel; univerzální duch; univerzální duše; prapůvodní látka. Odpovídají čtyřem kabalistickým světům. Existují také čtyři andělské bytosti a čtyři

domy smrti. *Křesť.*: číslo těla, přičemž trojka symbolizuje duši. Existují čtyři řeky v ráji, evangelia, evangelisté, archandělé, církevní Otcové, velcí proroci, „kardinální ctnosti“ – spravedlnost, obezřetnost, statečnost a mírnost, apokalyptičtí jezdci, části tetramorfu. *May.*: čtyři obří podpírají nebeskou střechu. *Pýthagor.*: dokonalost; harmonické proporce; spravedlnost; země; číslo pýthagorejské přísahy. Čtyřka a desítka jsou božstva; tetraktys: $1 + 2 + 3 + 4 = 10$. *Řec.*: posvátné číslo Hermovo. *Skandináv.*: čtyři řeky mléka protékají Ásgardem. *Sumero-semit.*: čtyři astrální bohové jsou ztotožňováni se čtyřmi světovými stranami. *Taoist.*: čtyřmi nebeskými strážci jsou: Li s pagodou; Ma s mečem; Cho s dvěma meči; Wen s kyjem opatřeným bodci. Čtyřmi duchem obdařenými či posvátnými tvory jsou: drak, fénix, želva nebo jednorožec a želva, kteří také ztělesňují světové strany. *Žid.*: měřičství; dobročinnost; inteligence. *V kabale* znamená paměť; čtyři kabalistické světy; čtyři směry v prostoru a čtyři úrovně hierarchického organismu tóry.

PĚT/PĚTKA Lidský mikrokosmos; číslo člověka, který s roztaženými rukama a nohama tvoří pětiúhelník. Pětiúhelník jako nekonečný útvar se podílí na symbolice dokonalosti a mocné působivosti kruhu a pětka je „kruhové“ číslo, protože je-li umocněno, vždy znovu na posledním místě tvoří sebe samo. Stejně jako kruh symbolizuje pětiúhelník celek; při pětibodovém uspořádání v rozích a středu čtverce je pětka číslem středu a setkání nebe a země, stejně jako čtyř světových stran a středu. Je rovněž bohem jako centrálním stvořitelem čtyř mocných sil. Pětka je svatebním číslem *hieros gamos* jako spojení ženské, sudé dvojky s mužskou, lichou trojkou. Symbolizuje také meditaci; náboženství; zprostředkování; všestrannost a kromě Východu pět smyslů. Pětidílné květy a listy, např. růže, lilie, révy, představují mikrokosmos. Pěticípá hvězda jako pentagram znamená sjednocenou individualitu a představuje také duchovní usilování a vzdělávání, když směřuje cípem vzhůru; směřuje-li cípem dolů, je symbolem čarodějnictví a černé magie. Pět prstů tvořilo první počítací mechanismus. *Alchym.*: pětidílný květ a pěticípá hvězda symbolizují kvintesenci. *Buddhist.*: srdce má čtvero směřování, jež společně se svým středem dává číslo pět a představuje univerzálnost; totéž je symbolizováno také posvátnou horou obklopenou čtyřmi ostrovy. Existuje pět tathágatů či nadmyslových buddhů: Vairóčana, „Třpytivý“, dli ve středu, jeho atributy jsou kolo a slunce, jeho barva je bílá; Akšóbjha, „Neotřesný“, vládnoucí na východě, s vadzrou a barvou modrou; Ratnasambha-

Čtyři kanopy, jejichž víka byla ozdobena hlavami Horových synů – Amseta, Hapiho, Duamutefa a Kebehsenufa, strážců čtyř světových stran –, byly nádoby na vnitřnosti zeměděloho.

va, „Z klenotu zrozený“, vládnoucí na jihu, s klenotem a barvou žlutou; Amitábhha, „Nekonečný jas“, vládnoucí na západě, s lotosem a barvou červenou; Amóghasiddhi, „Úspěšně dokonaly“, vládnoucí na severu, s mečem či dvojžezlem a barvou zelenou. **Čín.:** existuje pět živlů; stavů ovzduší; planet; posvátných hor; povah; barev; chutí; jeď; mocných kouzel; základních ctností; stavů; požehnání; věčných ideálů; mezilidských vztahů. **Hind.:** pětičlenná seskupení světa; pět živlů; základních barev; smyslů; pět tváří Šivy a dvakrát pět vtělení Višnuových. **Islám.:** pět sloupů náboženství; pět způsobů božské přítomnosti; základních dogmat; skutků; modlitba pětkrát denně. **Křesť.:** pětka znamená člověka po prvotním hříchu; existuje pět smyslů; ran Kristových; chlebě, jimiž se nasýtilo pět tisíc lidí; knih Mojžíšových. **Párs.:** významné číslo v pársistických a mandejských obřadech, pravděpodobně spojované s pěti posvátnými přestupnými „dny světla“. **Pýthagor.:** hieros gamos, sňatek nebe a země; světlo; Apollón jako bůh světla a jeho pět vlastností. **Řecko-řím.:** svaitební číslo, láska a spojení; číslo Venušino, jejíž léta jsou seskupována po pěti. Apollón jako bůh světla má pět vlastností: všemohoucnost, vševědounost, vsudypřítomnost, věčnost a jednotu. **Žid.:** síla a přisnost; pronikavá inteligence. V *kabale* znamená pětka strach.

ŠEST/ŠESTKA Rovnováha; harmonie; dokonalé číslo uvnitř desítky: $1 + 2 + 3 = 6$. „Nejproduktivnější ze všech čísel“ (Filón). Symbolizuje také jednotu polarit: hermafrodit je znázorňován dvěma propletenými trojúhelníky – vzhůru směřující představuje pól mužský, oheň a nebe, dolů směřující pól ženský, vodstvo a země. Šestka také značí lásku; zdraví; krásu; vhodnou přiležitost; štěstí; na Západě je šestka při hře v kostky vítězným vrhem. Šest paprsků slunečního kola, propletené trojúhelníky, šestcípé hvězdy nebo Šalomounova pečeť představují dokonalou rovnováhu. **Čín.:** vesmír je vyznačen číslem šest – se čtyřmi světovými stranami a polohou nahore a dole má tak šest směrů; existuje šest smyslů (šesté je myšlení); den a noc mají šest fází. **Křesť.:** dokonalost; dokončenost. **Pýthagor.:** vhodná příležitost; štěstí. **Sumer.:** šest dní stvoření. **Žid.:** šest dní stvoření; meditace; inteligence. V *kabale* znamená stvoření a krásu.

SEDM/SEDMIČKA Číslo vesmíru, makrokosmu. Úplnost; totalita. Protože je v ní obsažena trojka nebe i duše a čtyřka země i těla, je prvním číslem, jež zahrnuje jak duchovní, tak pozemský prvek. Znamená dokonalost; bezpečí; jistotu; odpočnutí; plnost; hojnost; obnovení; syntézu; také panenskost

plus feruati qui ipse nite mare
 Quos fili di nat in mare
 munde morte sua dtabeli supdit
 relectof suos ad heretate sua n
 Verba osee de cadit re Adm
 Qd corp fili di in sepulchro
 p edm iaceti restit regit zhom

THE ILL ILLUSTRATED DE THEOPHY ANI
 offera e. Qui est apertus
 Qd fili di amore reuogit ad
 capitis suis frequenti ad opertore
 Qd filo di descendit ad pa
 tre sponia et dicitur ornatus su
 mara

Hildegarda z Bingen (12. století) viděla ve svých mystických vizích šest dnů stvoření, zde zobrazených v rukopise jejich pojednání; jejich svéráznost je zapojena do kruhu jejich celistvosti jako část jediného procesu.

V této bronzové skupině ze Kašmíru (11. století) stojí ruku v ruce sedm planet, každá se svým symbolem, a představují tak symbolický význam tohoto čísla: úplnost, jednotnost a syntézu.

a číslo Velké Matky. Existuje sedm kosmických úrovní nebes, pekel, velkých planet a kovů těchto planet, kosmických kruhů, slunečních paprsků, životních období člověka, sloupů moudrosti, dnů v týdnu, tónů stupnice, divů světa apod. Sedmý sluneční paprsek je cesta, po níž člověk přechází z tohoto světa do světa jiného. Sedm dnů je období pústu a pokání. Sedmhlavý drak se objevuje v Indii, Persii, na Dálném východě, zejména v Kambodži, a také v mýtech Keltů a středomořských národů. *Alchym.*: existuje sedm kovů podílejících se na Velkém díle. *Astrolog.*: sedm hvězd ze souhvězdí Velké medvědice je „nezničitelných“, tj. lze je vidět po celý rok. Souhvězdí Plejády sestává ze sedmi hvězd. *Buddhist.*: číslo vzestupu a stoupání k nejvyššímu a dosažení středu. Sedm Buddhových kroků symbolizuje cestu vzhůru sedmi kosmickými rovinami, jež přesahují čas a prostor. Sedmiposchoďová *prásáda* na Boroduru je posvátná hora a *axis mundi*, jež dosahuje vrcholu na transcendentním severu a tam dospívá do říše Buddhovy. *Čín.*: existuje sedm víl a duchů zvířat. *Egypt.*: kněžky bohyně Hathor mají sedm džbánů a její jméno bylo přeneseno na sedm sudíček – „sedm Hathor“; sedm dcer boha Rea udělalo sedm uzlů na svých sedmi tunikách; sedm sokolů Reových je sedm mudrců; sedm krav s býkem znamená plodnost; existuje sedm podsvětích domů s třikrát sedmi branami. Číslo sedm je zasvěceno Usirovi. *Hind.*: existuje sedm čaker; sedm bohů před potopou a sedm mudrců zachráněných před ní. *Islám.*: první dokonalé číslo. Existuje sedm nebes, podnebí, země a moří, barev, proroků, aktivních sil, stavů či postojů srdce; Ka'ba se obchází sedmkrát, což představuje sedm božích atributů. *Křesť.*: sedmý paprsek uprostřed šesti paprsků stvoření představuje Boha. Je sedm svátostí; darů Ducha svatého; sedm hlavních ctností – tři teologické a čtyři kardinální; sedm smrtelných hříchů; prstencovitých stupňů či pásem v (Dantově) očistci; svobodných uměnců; velkých proroků; démonů vyhnaných Kristem z Marie Magdalské; sedm dní nebo týdnů je obdobím pústu a pokání; sedm radostí nebo bolestí Panny Marie; sedmý den po šesti dnech stvoření byl dnem odpočinku. Ve Starém zákoně obětoval Bileám na sedmi oltářích sedm býků a beranů; sedm kněží obešlo sedmkrát Jericho a zatroubilo sedmého dne na sedm polnic; Naamán se sedmkrát ponořil do Jordánu; Samson byl spoután sedmi houževemi; dítě vzkříšené Elišou sedmkrát kýchlo; po sedmi měsících potopy spočinula archa na souši a po sedmi dnech vypouštěl Noe holubici. *Magic.*: kvůli očarování se na provaze dělá sedm uzlů a zaklínací for-

mule se říká sedmkrát. *Mithraic.*: jeskyně, v níž se slavila mystéria boha Mithry, měla sedm dveří a oltářů a žebřík se sedmi příčlemi, představujícími sedm stupňů zasvěcení. *Pýthagor.*: kosmické číslo, protože obsahuje trojku (nebe) a čtyřku (svět); bůh světa; dokonalost. *Řecko-řím.*: číslo zasvěcené Apolónovi, jehož lyra má sedm strun, a Athéně/Minervě a Areovi/Martovi; Pan hraje na syrinx – sedm spojených píšťal odstupňované délky; k sedmi mudrcům se počítali slavní Řekové archaického období. *Sumero-semit.*: je sedm dnů v týdnu; sedmý den na počátku nové měsíční fáze se považoval za nešťastný, symbolizoval temnotu a zlověstnost, vládly obavy z následků činnosti započaté v takový den, který se tak stal dnem nečinnosti. Je sedm pásem země; pásem nebe, symbolizovaných stupni zikurratu; větví stromu života, z nichž každá má sedm listů; sedm bran pekla; barev; osudových mocností; sedmero větrů pomohlo zničit Tiámat. *Žid.*: skrytá inteligence. V židovském roce je sedm velkých svátků; menorah, svícen, má sedm ramen; stavba chrámu trvala sedm let; je sedm sloupů moudrosti.

OSM/OSMIČKA V duchovní oblasti je osmička cílem zasvěcení, jenž prošel sedmi stupni nebo nebeskými úrovněmi, a tak je číslem znovuzískaného ráje; obrození; vzkříšení; blaženosti. Po sedmi dnech pústu a pokání je osmý den dnem hojnosti a obnovy. Jako 7+1 je číslem oktávy a opětovného začátku. Z osmičky pochází krychle, symbolizující solidaritu a svými šesti plochami značící dokonalost. Je osmero větrů a směrů v prostoru. Osmiúhelník je počátkem proměny čtverce v kruh a naopak. *Buddhist.*: splnění; všechny možnosti. Je osm šťastných znamení. *Čín.*: celek; projevení všech možností; štěstí. **PA-KUA** je schéma sestávající z osmi trigramů a příslušných dvojic protikladů, obvykle uspořádaných do kruhu, jehož obvod symbolizuje čas a prostor. Existuje osm radostí lidské existence. *Egypt.*: číslo Thovtovo. *Hermet.*: magické číslo Hermovo. V hermetické teologii existuje nejvyšší bůh Thovt/Hermés, vynálezce čísel a geometrie, a osm nižších bohů. *Hind.*: 8x8 je řád nebeského světa nastoleného na zemi. Chrámy jsou budovány podle vzoru MANDALY, na základě symboliky 8x8. Je osm oblastí světa; slunci; částí dne. *Islám.*: trůn, jenž obklopuje svět, je podpírán osmi anděly, odpovídajícími osmi částem prostoru a osmi skupinami písmen v arabské abecedě. *Japon.*: osm jsou „mnozí“; na nebesích je osm bohů. *Křesť.*: obrození; znovuzrození. Křtitelnice je obvykle osmiúhelná, a znamená tak místo znovuzrození. Je osm blahoslavenství. *Platón.*: podle Platóna existuje osm sfér rozdílné barvy obklopujících světelný

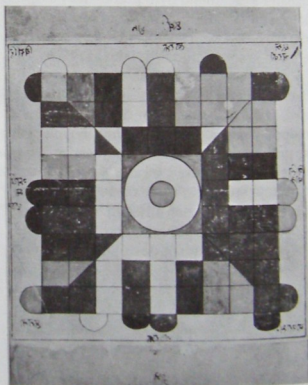
sloup v nebi. *Pýthagor.*: solidarita; stabilita. *Sumero-semit.*: magické číslo Nebua. *Taoist.*: všechny projevené možnosti spolu s pa-kua představují síly působící ve světě jevů. Je osm taoistických géníů či nesmrtných. *Žid.*: dokonalá inteligence; jas; číselná hodnota Hospodinova jména JHVH, „číslo Pána“.

DEVĚT/DEVÍTKA Sestávající z všemocné 3 x 3, je trojitou triádou; dokončení; splnění; dosažení; počátek a konec; celek; nebeské a andělské číslo; pozemský ráj. Je „nezničitelným“ číslem. Devítka je také číslem obvodu kruhu, pro dělení jeho čtvrtiny na 90 stupňů a celého obvodu na 360 stupňů. Je symbolizována obrazcem dvou trojúhelníků (uvnitř většího směřujícího vrcholem vzhůru je menší směřující vrcholem dolů), který je zase symbolem mužského a ženského prvku, ohně a vody, principu hory a jeskyně. *Buddhist.*: nejvyšší duchovní moc; nebeské číslo. *Čín.*: nebeská moc, protože 3 x 3 slibuje ze všech čísel přinést nejvíce štěstí; představuje také osm směrů se středem jako devátým bodem, jak je uspořádána i síň světa. Je devět hlavních sociálních zákonů a tříd úředníků. Při dělení půdy podle *feng-šuej* je osm vnějších čtverců určeno pro kultivaci půdy jejich vlastníky a střední, devátý čtverec je „božím polem“, věnovaným Šang-ti, nejvyššímu vládci; je také nazýván „císařovým polem“ – označuje jeho postavení jako zástupce nebeské moci. *Hind.*: číslo Agniho, boha ohně; čtverec devítky vytváří mandalu sestávající z 81 čtverců, uvádí do vesmíru a ohraničuje jej. *Kelt.*: obzvlášť významné číslo v keltské tradici; číslo středu – osm směrů a střed je dohromady devět. Trojitě bohyně jsou třikrát tři; devět bílých kamenů symbolizuje devět panen, které doprovázejí Brighidu; devítka je spojována s obřady ohně o svátku beltane, o něž pečuje 81 mužů, vždy po devíti. *May.*: je devět podsvětích oblastí a v každé vládne bůh. *Křesť.*: devítka se v křesťanské symbolice vyskytuje málo. Jsou tři trojice andělských kúrů a devět kruhů (Dantova) pekla. *Pýthagor.*: hranice čísel – všechna ostatní existují uvnitř devítky a zase se do ní vracejí. *Řecko-fím.*: je devět Múz. *Skandináv.*: Ódin/Wodan visel devět dní a nocí na kosmickém stromu Yggdrasilu, aby pro lidstvo získal tajemství moudrosti. Skeldi/Skadi, severská Persefoné, žije tři měsíce v horách a devět měsíců na pobřeží Njördova moře. Devítka je v skandinávsko-germánské symbolice posvátným číslem. *Žid.*: ryzí inteligence; pravda, protože se sama reprodukuje, je-li násobena. V *kabale* symbolizuje Základ.

DESET/DESÍTKA Číslo vesmíru; vzor stvoření. Desítka obsahuje všechna čísla, a tedy všechny věci a možnosti; je zdrojem či bodem obratu veškerého

Každé z **osmi** stran této čínské mosazné kadidelnice z 19. století vládne jeden z osmi základních trigramů a všechny jsou ovládány a integrovány ústředním a sjednocujícím symbolem jin-jang, symbolem dokonalého rytmu a spojení protikladů.

Devět krát devět čtverců, uspořádaných po devíti čtvercových skupinách, z nichž opět každá sestává z devíti čtverců, vyznačuje tento indický obrazec z 18. století. Užívalo se ho k vypočítávání astronomických period a také jako pomůcky k meditaci.

počítání. Tetraktys $1 + 2 + 3 + 4 = 10$ (v podobě trojúhelníku směřujícího vrcholem vzhůru se základnou čtyř bodů) symbolizuje božství; další význam vyplývá z toho, že jednička představuje bod, dvojka délku, trojka plochu (jako trojúhelník), čtyřka hutnost nebo prostor. Desítka je dokonalé číslo, návrat k jednotě. Desítka se opírá o dvě ruce, znamená úplnost a základ všeho počítání. Vyšší úrovně její úplnosti – 100 a 1 000 – jsou základem veškeré hinduistické kosmologie a v Číně desítka symbolizuje deset tisíc věcí, tj. nespočetné, celekjevového světa. Desítka je také číslem dokončení cest a návratu k počátkům; Odysseus strávil na cestách z Tróje na rodnou Ithaku devět let a vrátil se v desátém. Trója byla obléhána devět let a byla dobyta v desátém. Je to také součet devítky, čísla obvodu kruhu, a jedničky, čísla středu, tedy dokonalost. Totéž symbolizuje také májka: osou s kruhem tancujících kolem ní. Čín.: je představována křížem, který je tvořen centrálně znakem *chi*, symbolizujícím to nejvnitřnější v člověku, co se obrací oběma směry a znamená jin i jang; dokonalý obrazec. Deset nebeských rodů (*kchan*); je možná spojováno se jmény desetidenního týdne na základě běžného cyklického uvažování (viz šedesát). *Gnostic.*: deset aiónů se stalo stromem života, emanujícím z Plérómatu, božské Plnosti. *Hind.*: vyšší úrovně desítky, tj. 100 a 1 000, jsou základem celé kosmologie. *Islám.*: odvádně desátka (zakát) má velký význam. *Křesť.*: je desatero božích příkázání; podobenství o deseti družičkách s lampami a o deseti hrivnách. Desátky patří Hospodinovi. *Pýthagor.*: opětovný začátek řady a nekonečná expanze; dokonalost. *Rím.*: je vyjadřována znakem X, dokonalým obrazcem; dokončení. *Sumeru-semiit.*: desátý den jarního svátku byl slaven průvodem, jehož se zúčastnili všichni bohové. *Žid.*: v *kabale* je desítka numerickou hodnotou pro jod, věčné slovo, první písmeno božího jména; oslnivá inteligence; boží opora; desatero; Království; deset jmen božích; počet sfírot, emanací, obvykle symbolizovaných stromem života, kde první sfíra je prvotní příčinou ostatních devíti, které tvoří tři trojice, z nichž každá je obrazem původní trojice mužského a ženského prvku a sjednocující inteligence; desátá sfíra představuje mystický návrat k jednotě. V Šalomounově chrámu bylo deset nádrží k omývání, stolů a svíců; cherubové pro svatostánek byli vysocí deset loktů a deset kněží vykonávalo bohoslužbu před archou úmluvy.

JEDENÁCT/JEDENÁCTKA Hřích; provinění; nebezpečí. Protože desítka je dokonalým číslem a zákonem, představuje jedenáctka překročení obojího.

DVANÁCT/DVANÁCTKA Dvanáctka je úplný cyklus; kosmický řád. Jako 3×4 je duchovním i pozemským řádem, zahrnuje ezoterický i exoterický prvek. Je dvanáct znamením zvěrokruhu a měsíců v roce, z nichž je šest mužských a šest ženských; dvanáct hodin dne a noci; dvanáctero ovoce do roka ze stromu života atd.; je také dvanáct dnů návratu k chaosu v době zimního slunovratu, kdy se vrací mrtví, slaveného v Římě o saturnáliích a ve dvanácti dnech v době vánoční; s takovými oslavami se lze setkat také ve védské, čínské, pohanské a evropské symbolice. Tyto dny mají ohlašovat průběh počasí ve dvanácti měsících následujícího roku. *Buddhist.*: je dvanáct členů dalajlamovy rady. *Čín.*: ohledně dvanácti pozemských rodů viz ZVĚROKRUH. *Egypt.*: je dvanáct bran pekla, v nichž tráví noční hodiny bůh Re. *Hermet.*: je dvanáct měsíců v roce a dvanáctero útrap. *Kelt.*: bylo dvanáct paladýnů Karla Velikého a rytířů kulatého stolu. *Křesť.*: je dvanáct izraelských pokolení a dvanáct apoštolů; žena z Apokalypsy má korunu z dvanácti hvězd kolem hlavy; Nový Jeruzalém má dvanáct bran a jeho hradby jsou postaveny na dvanácti základních kamenech. *Řecko-řím.*: podle Hérodota bylo dvanáct bohů a bohyň olympských; Hésiodos se zmiňuje o dvanácti Titánech; zákoník, v němž bylo kodifikováno římské obyčejové právo, se nazýval zákony dvanácti desek. *Semít.*: boj mezi silami chaosu a kosmu trval dvanáct dní. *Žid.*: je dvanáct bran nebeského města; chlebu na chrámovém stole, které představují měsíce roku; drahých kamenů v Áronově náprsníku; izraelských kmenů; Jakobových synů.

TRINÁCT/TRINÁCTKA V *křesťanství* je třináct postních svíců či svíci, jež jsou jedna po druhé zhasínány, a symbolizují tak temnotu na zemi při Kristově smrti. *Třináctka* je považována za nešťastnou, protože je číslem Jidáše Iškariotského; je rovněž číslem čarodějnického sabatu. U *Mayů* je třináctero nebes a v každém vládně bůh. *Třináctka* je důležitým číslem v *aztéckém* kalendáři, rozděleném na třináctidenní periody; byla rovněž užívána při věštění.

DVACET/DVACÍTKA Jako celkový počet prstů na ruku i na nohu má dvacítku význam celého člověka; odtud též počítání po dvaceti.

ČTYŘICET/ČTYŘICÍTKA Zkouška; iniciace; smrt. Jako násobek čtyřky je celostí a totalitou. Důležitost „čtyřiceti dnů“ pochází pravděpodobně ze čtyřicetidenního mizení Plejád v Babylonii, období dešťů a bouří, zátop a nebezpečí. Návrat Plejád byl časem veselí, kdy byl spalován svazek čtyřiceti rákosů jako symbol čtyřiceti dnů vlády zlé moci. Při „karanténě“ v Římě byly lodě drženy v izolaci čtyřicet dní.

Chrámy např. v Persii a Baalbeku a chrám Ezechieľův měly čtyřicet sloupů. *Egypt.*: čtyřicet dní smrti a nepřítomnosti Usira je obdobím postu. *Islám.*: číslo změny a smrti, ale také usmíření a návratu k základu. Muhammad uslyšel své „povolání“ ve čtyřiceti letech. *Křesť.*: je čtyřicet dní postu, protože Kristus se na poušti postil čtyřicet dní; čtyřicet dní po vzkříšení vstoupil Kristus na nebesa; doba výsady nebo ochrany na posvátném místě. Ve Starém zákoně byl Mojžíš na hoře Sinaj čtyřicet dní; Eliáš šel čtyřicet dní a nocí k boží hoře Chorebu; než vody potopy přikryly hory, přšlo čtyřicet dní a nocí; Jonáš ohlašoval obyvatelům Ninive, že jim zbývá ještě čtyřicet dní na pokání; čtyřicet let putovali Izraelité po poušti; Izraelité byli vydáni na čtyřicet let do moci Filištinských; doba panování krále Davida; čtyřicet dní snášel Ezechiel nepravost domu judského. *Mithraic.*: čtyřicítka je číslo spojované se zsvěcovacími obřady, slavnostmi a oběťmi.

PADESÁT/PADESÁTKA Po ukončení cyklu 7 x 7 let je padesátka Velkým rokem, jubilejním rokem, návratem k počátku a původnímu stavu, a tak novým začátkem. Padesát dní po Velikonocích jsou svatodušní svátky. Olympijské hry se konaly po padesáti lunacích, tj. po čtyřech letech.

ŠEDESÁT/ŠEDESÁTKA Šedesát je časových úseků minuty i sekundy. Jako trojnásobek dvacítky je „kulatým číslem“. Často se vyskytuje v ságách. V *Egyptě* šedesátka znamená dlouhověkost. V *Číně* je toto číslo spojováno s „šedesátkovým cyklem“, známým na Západě jako „čínský cyklus“. Vzájemným působením deseti nebeských rodů a dvanácti zemských rodů se cyklus ve všech svých kombinacích uzavírá v šedesátém roce; potom se opakuje. Šest cyklů tvoří přibližně tropický rok.

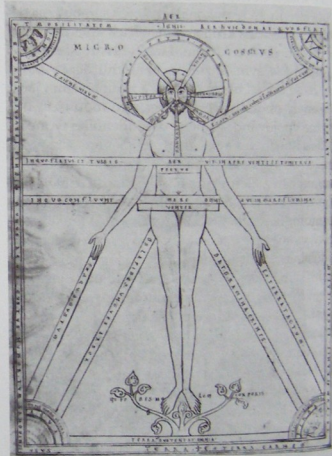
SEDMDESÁT/SEDMDESÁTKA Sedmdesátka je doba vyměřená lidskému životu.

666 Ambivalentní číslo – jak „číslo šelmy“, tak číslo Hakatriela, anděla výstou. V *křesťanství* je znamením šelmy, Antikrista. V *kabale* je to číslo Soratha, solárního démona, protikladu archanděla Michaela. Je číslem solárním, základním číslem v posvátné geometrii.

Člověk (obvykle představovaný jako muž) Z kosmického hlediska symbolizuje člověk mikrokosmos, obraz makrokosmu a živlu; tělo představuje zemi; tělesná teplota oheň; krev vodu; dech vzduch. Mužský princip je ve většině tradic – s výjimkou *germánského* a *oceánického* prostoru – symbolizován sluncem a nebem a vším, co je falické, pronikající, špičaté vztyčené a je spojováno s teplem, např. slunce, meč,

Ve své *Poslední večeři* zachytil Leonardo da Vinci třináct postav v okamžiku zlověstných rozpaků a rozrušení po oznámení Jidášovy zrady a věrolomnosti.

Kristus jako mikrokosmický člověk, jenž v sobě udržuje dokonalý odraz všech vlastností, sil, živlu a ostatních základních charakteristik vesmíru.

oštep, kopí, šíp, rýč, pluh, lodní příď, sloup, kůl, šiška, obelisk, oheň, plamen, pochoďen, také lingam, šakti a jangové síly apod. V symbolice *severoamerických indiánů* je mužský princip představován bílým orlím perem. V *taoismu* je člověk ústřední a zprostředkující silou Velké triády nebe-člověk-země. V *islámu* znamená univerzální existenci, „pojitko mezi Bohem a přírodou“.

Člun viz LOĎ.

Čtverec Země, v protikladu ke kruhu pro nebe; pozemská existence; statická dokonalost; neměnnost; integrace; čtveřice ve svém statickém aspektu; boží projev ve stvoření; znamená také čestnost; přímost; integritu; mravnost. Je ustáleností smrti v protikladu k dynamickému kruhu života a pohybu; v symbolice architektury představuje neproměnlivost budou sedlých společenství v protikladu k dynamickému a nekonečně proměnlivému kruhovému utváření nomádských stanů a táborů. Znamená ochránění, a tedy formu. Čtverec je dokonalou podobou ohrazeného místa, např. zahrad, klášterů, dvorů apod., symbolizující trvalost a stabilitu. V sakrální architektuře znamená nadmyslové vědění, archetyp spočívající v základě všech výtvorů. Čtvercový talisman zajišťuje trvalost a stabilitu. U sakrální stavby, chrámu nebo kostela, je čtverec v kruhu nebo kruh ve čtverci transformací sférické formy, oblohy, nebe, do pravoúhlé formy země a obrácené; mystickým sjednocením čtyř živelů; dosažením jednoty v návratu k prapůvodní jednoduchosti je osmiúhelník, který často doprovází přechod kruhu kupole do čtverce věže. *Buddhist.:* čtverec nebo krychle jako základna stúpy představuje mezi rovinnami bytí úroveň země. *Čín.:* země, nehybná, ve spojení s kruhem, který se otáčí, tedy čtverec a kruh společně (jak je tomu u staré čínské mince) jsou sjednocením jin a jang, země a nebe, a symbolizují tak dokonale vyrovnaného člověka. „Řídit se podle čtverce“, „jednat na základě čtverce“, tedy jednat spravedlivě – „Co nechceš, aby ti jiní činili, nečini ty jim“ –, je konfuciánská maxima. Čtverec s křižidlem znamená řád; způsobnost; zásady ctnosti; cesty moudrosti; pravého rádce. Čtverec je atributem Nü-kuy, jež spolu se svým bratrem Fu-sim představují ženský a mužský princip. *Hermet.:* čtverec spočívající na své základně znamená stabilitu, stojí-li na špičce, představuje pohyb; s kruhem uprostřed je *anima mundi*. *Hind.:* jako nejpřednější ze všech indických symbolů je čtverec archetypem a modelem řádu ve vesmíru, vzorem souměrnosti a dokonalou

mírou pro člověka. Je základnou chrámu a každého posvátného středu a představuje vyváženou dokonalost formy; puruša – absolutno pojaté jako osobnost kosmických proporcí; podstata; prostor; také dvojice protikladů; čtyři světové strany; čtyři kasty atd. Čtverec a kruh jsou jako ornamenty spojované s dharmou, řádem věcí ve vesmíru a v lidském světě. Čtverec v základně stúpy představuje pozemskou úroveň. *Pýthagor.:* čtverec symbolizuje duši. *Řecko-řím.:* čtverec je symbolem Afrodity/Venuše jako ženské plodivé síly.

Čtveřice viz ČÍSLA, Čtyři.

Čtyři viz ČÍSLA.

Dalmatika *Křesl.:* jáhnovo liturgické roucho, nošené při slavnostních příležitostech; symbolizuje kněžský úřad; spásu; spravedlnost. Má tvar kříže a představuje Kristovo umučení a je také atributem svatého Vavřince, Štěpána, Vincence a Leonarda a při korunovaci ji užívá britský panovník. Ve východní církvi se nazývá sakkoss.

Datel Pták spojovaný s proroctvími; magická síla; strážce králů a stromů. V *řecko-římské* mytologii je zasvěcen Diovi/Jovovi, Areovi/Martovi, Silvanovi a Triptolemovi; střelil Romula a Rema. Datel je *árijský* pták bouřkového mraku. V *křesťanském* symbolismu je to ďábel a kacířství, jež podkopává víru a rozvrací lidskou přirozenost. Pro prehistorické *indiány* to byl pták války.

Datle Plodnost; hojnost. V *mandejské* symbolice znamená datle mužskou plodnost a zrno vína plodnost ženskou.

Dech Život; duše; životodárná moc; *spiritus mundi*; moc ducha; také symbolizuje to, co je pomíjivé, nehmotné, prchavé a nezachytitelné. Nabírání a vypouštění dechu symbolizuje rytmické střídání života a smrti, nabývání podoby a její rozplývání ve vesmíru. V *křesťanství* dýchnutí či fouknutí na člověka či věc znamená působení Ducha svatého a vyhánění zlých duchů.

Delfin Průvodce duší do podsvětí; zachránce trosečníků na moři; král ryb; mocnost moře; bezpečí; rychlost. Dva delfini hledící protichůdným směrem symbolizují dualitu přírody. Delfin s kotvou znamená rychlost a pomalost, společně představují střed mezi extrémí a znázorňují zásadu „spěchej poma-

lu!“ *Egypt.*: atribut Esety (Ísidy). *Kelt.*: je spojován s uctíváním pramenů a mocí vodstev. *Křesf.*: Kristus jako zachránce duší, jenž je přenáší přes vody smrti. Delfín s lodí nebo kotvou představuje církev vedenou Kristem; v křesťanském umění toto zobrazení někdy nahrazuje loď nebo archu spásy a znovuzrození. Delfín probodnutý trojzubcem nebo delfín na kotvě je Kristus na kříži. Delfín coby velryba znamená vzkříšení. Viz také RYBA. *Mínój.*: mocnost moře. Je spojován též s Apollónem Delfským. *Mithraic.*: je spojován s Mithrou jako božstvem světla. *Řec.*: odváží duše zemřelých na ostrovy blažených; je uváděn do souvislosti se sluncem i měsícem; ve spojení s Apollónem Delfským je světlem a sluncem, ale na základě asonance slov *delphis* (delfín) a *delphys* (děloha) je také ženským principem a představuje lůno. Je-li spojován s Afrodítou, „ženou zrozenou z moře“, a s Erótem, patří do milostné symboliky. Je také atributem Poseidóna jako mořské mocnosti a Dionýsa. Thetis jezdí nahá na delfínu. *Řim.*: symbolizuje cestu duše přes moře smrti na ostrovy blažených. *Sumero-semít.*: v zobrazeních emblémového zvířete boha Enkiho je alternativou ryby; atribut Inanny (Išтары); ve spojení s vodou je zasvěcen Atargatidě.

Delta Ženská tvůrčí síla; dveře života.

Deset tisíc věcí V čínském symbolismu je *wan*, jež znamená 10 000, tím, co nelze spočítat, tzn. že vše, co existuje ve světě jevů, veškeré stvoření, je výsledkem vzájemného působení dvou původních sil jin a jang.

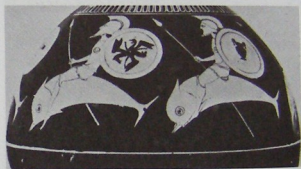
Deska Desky zákona představují v judaismu soud a zákonodárství.

Děšť Boží požehnání; zjevení; sestoupení nebeských sil; blaženost; očista; plodnost; proniknutí jak v podobě oplodnění, tak i jako duchovní zjevení; v tomto ohledu sdílí symbolismus světelných paprsků a světla. Všichni nebeští bozi oplodňují zemi deštěm. Zeus oplodnil Danaé v podobě zlatého deště.

Deštník/slunečník Sluneční kotouč nebo sluneční kolo; jeho výztuhami jsou sluneční paprsky a jeho rukojeť je zemská osa; nebeská klenba; moc jak světelská, tak duchovní; záštita, kterou lze nalézt pod větviemi kosmického stromu; jako slunečník znamená teplo a ochranu. *Buddhist.*: ochrana; stav nirvány mimo pojem a formu; v čínském buddhismu má Virúdhaka, pán jihu, slunečník působící zemětřesení, temnotu a chaos; je jedním z osmi cenností. *Čín.*:

Indiánská mušle z 11. století je ozdobena datly, symboly války, plnění a náhlého přepadení.

Pro Řeky byl delfín psychopompos, jenž provázel duše na ostrovy blažených.

důstojnost; vysoké postavení; ochrana; štěstí. *Hind.:* univerzální duchovní vláda; královská důstojnost; ochrana. *May.:* královská moc; důstojnost; postavení; atribut královny Moo.

Diamant viz DRAHOKAMY.

Diamantové žezlo/trůn/sedadlo Na Buddhově slépeji je diamantové žezlo bleskem zasahujícím vášně lidstva ve světě; znamená také neochvějnost, odhodlanost. Viz VADŽRA. Diamantový trůn či sedadlo je místem osvěcení.

Diblík Nepořádek; dotěrnost; trýznění. V *křesťanském* umění pomáhají diblíci ďáblovi v pekle.

Díra Prázdnota; nicotnost. Díra přejímá symboliku jak hlubiny, tak výše; jako díra v zemi je ženským principem plodnosti a sdílí symboliku všech dutých věcí; jako díra ve střeše chrámu, indického stanu, posvátné chýše apod. je průlomem vzhůru k nebeskému světu a dveřmi či branou k duchovní oblasti. Průchodem jimi opouští člověk pozemskou podobu a přijímá podobu nebeskou. Nebesa jsou často zobrazena jako kulatá díra, země jako díra čtvercová.

Dítě/děti Ztělesnění potencialit; možností budoucnosti; prostoty; nevinnosti. Dítě či syn také symbolizuje vyšší transformaci individuality, střed osobnosti proměněný a znovuzrozený do dokonalosti. Děti, obvykle malí chlapi, představují roční doby: zimu, zahalenou do pláště; jaro s květinami a listy; léto s obilnými klasy; podzim s ovocem. Děti jsou ještě v zárodečné podobě ve Velké Matce, vládkyni veselých vod, proto jsou v pověstech přinášeny rybařičími tvory, jako například čápem, nebo obyvateli vod, jako například žábou, nebo se rodí z Matky-Země pod keřem nebo v jeskyni. V *egyptské* ikonografii je dítě cucající si prst malý Hor, symbol, který si Řekové chybně vyložili a převzali ho jako zobrazení mlčenlivosti. V *alchymii* symbolizuje dítě s korunou na hlavě kámen mudrců. V *křesťanství* nese svatý Kryštof na zádech či ramenou dítě (dítě Ježíše). Dítě v náručí je atributem Vincence z Pauly; dítě Ježíše drží v náručí nebo na knize Antonín Paduánský; žena kojící dítě je symbolem milosrdné lásky (caritas).

Dláto V sakrální architektuře je dláto aktivní, mužský princip a podstatně souvisí s principem pasivním a ženským. S kladivem a paličkou symbolizuje vůli, bystrý úsudek a rozlišovací schopnost; před-

stavuje to, co určuje formu prvotní látky (*prima materia*) ostrým, mužským, tvarovacím nástrojem. Znamená také vzdělávání; vědění získané při iniciaci a sloužící k rozlišování; odstraňování omylů.

Dny Často jsou užívány na Východě a u semitských národů jako symboly dlouhých časových úseků, např. dnů a nocí Brahmy a *sumerských* a *židovských* dnů stvoření. Den a noc jsou vytvářeny otvíráním a zavíráním očí boha Šivy.

Dolmen Vstup do podsvětí se symbolikou ženské brány-lúna spojovaný s MENHIREM jako falickým sloupem – symbolem onoho světa a znovuzrození.

Dordže Hůl nebo žezlo tibetského buddhismu, „vzácný kámen“ nejvyšší moci, spravedlnosti a autority; aktivní, mužská, plodivá síla spojovaná se zvonom jako ženskou, pasivní silou; společně jsou Metodou a Moudrostí; soucitné jednání; nejvyšší blaženost, také sedm ctností. Diamantové žezlo, „neústupnost“, hromoklín, je božská síla nauky, transcendentní pravda a osvěcení; přemožitel špatných vášní a žádostí. Dordže je nezničitelné, ale může též zničit zdánlivě nezničitelné. Z nadmyslových buddhů nosí Amóghasiddhi dvojžezlo a Akšóbjá žezlo jednoduché, a symbolizují tak moc nad životem a vládou nad světem jevů. Zkřížené dordže znamenají rovnováhu, harmonii a moc. Viz též VADŽRA.

Dotek Dotknout se znamená přenést sílu, jako např. při vkládání rukou při birmování. Dotknout se dřeva symbolizuje uchopení kosmického stromu, *axis mundi*, posvátného středu a místa skýtajícího azyl.

Dóza Ztělesnění ženského principu obsahování, obkloповání a uzavírání; lúno.

Drahokamy Srdce; slunce a měsíc; světlo a teplo. Střeží-li je hadi, draci nebo nestvůry, symbolizují drahokamy skryté poklady vědění nebo pravdy, ale také pozemskou lásku a pomíjivé bohatství. Řezání a opracovávání drahých kamenů do určitého tvaru a podoby znamená duši, jež je z hrubého, nepravidelného, tmavého kamene utvářena do broušeného drahokamu, pravidelného a odrážejícího božské světlo. V *buddhismu* ztělesňuje drahokam či klenot moudrost a „třemi vzácnostmi“ či „trojím klenotem“, tedy třemi základními součástmi buddhismu, jsou buddha, dharm a sangha, tj. probuzený, jim zvěstovaná pravda a v souladu s touto pravdou ži-

jší vyznavači; v *džinismu* je trojím klenotem pravá víra, pravé vědění a správné jednání. V *Japonsku* je drahokam, který zde má význam soucitu nebo moudrosti, jedním ze „tří drahocenností“, a to spolu s mečem a zrcadlem coby odvahou a pravdou. Počítání drahokamů symbolizuje marné počínání; vlastnění drahokamu znamená pochopení.

Achát: (černý) symbolizuje odvahu, neohroženost, vitalitu, prosperitu; (červený) lásku ducha k dobru, zdraví, blahobyt, dlouhověkost, mír. *Ametyst*: pokoru, duševní mír, zbožnost, strízlivost, smířenost; léčivý kámen. *Akvamarín*: mládí, nadějí, zdraví.

Beryl: nadějí, štěstí, věčné mládí, manželskou lásku.

Diamant: Světlo, život, slunce, trvalost, nezničitelnost, neochvějnou stálost, upřímnost, nevinnost.

Gagát: hoře, smutek, bezpečná cesta. *Granát*: odanost, loajalitu, energii, půvab.

Heliotrop: porozumění, mír, splnění všech přání. *Hyacint*: věrnost, jasnovidnost, skromnost.

Chalcedon: tělesnou sílu, sílu odvracející zlo. *Chryzolit*: moudrost, rozvážnost, prozíravost, sílu odvracející zlo. *Chryzopras*: veselost, radost.

Jadeit: (viz) „Vše, co je svrchovaně skvostné“, jangovou sílu nebes. *Jantar*: ztuhlé světlo, magnetismus. *Jaspis*: radost, štěstí.

Karbunkul: odhodlanost, neohroženost, úspěch, energii; také válku a krveprolití. *Karneol*: přátelství, odvahu, sebedůvěru, zdraví. *Kočíci oko*: dlouhověkost, ubývající měsíc, sílu odvracející zlo. *Korund*: stálost smýšlení. *Křišťál*: (viz) čistotu, prostotu, čarovnou moc.

Lapis lazuli: boží přízeň, úspěch, zdatnost.

Olivín: prostotu, skromnost, štěstí. *Onyx*: bystrost, upřímnost, sílu ducha, manželské štěstí. *Opál*: věrnost, náboženskou horlivost, modlitby, důvěru.

Perla: (viz) ženský princip, měsíc, voda, cudnost, čistota. *Peridot*: přátelství, hromoklín.

Rubín: královský majestát, důstojnost, horlivost, moc, lásku, vášeň, krásu, dlouhověkost, nezranitelnost.

Safir: pravdu, božské ctnosti, blažené rozjímání, cudnost, sílu odvracející zlo. *Sardonyx*: čest, proslulost, lesk, temperament, sebeovládání. *Smaragd*: nesmrtnost, nadějí, jaro, mládí, spolehlivost, přibývajících měsíc.

Topas: božskou dobrotu, spolehlivost, přátelství, lásku, chytrost, slunce. *Turmalín*: inspiraci, přátelství. *Tyrkys*: odvahu, splnění, úspěch, sílu odvracející zlo.

Zirkon: moudrost, čest, bohatství.

Drak Komplexní a univerzální symbol. Drak, „okřídlený had“, v sobě spojuje hada a ptáka jako symboly hmoty a ducha. Původně byl výlučně symbolem blahodárnosti, manifestací vod dávajících život (had) a dechu života (pták), a byl ztotožňován s nebeskými božstvy a jejich pozemskými zástupci, císaři a králi. Později se stal ambivaletním a znamenal jak zúrodnující dešť, následující po zahřmění, tak ničivé síly blesku a záplavy. Obecně je drak na Východě blahodárnou, nebeskou mocností, zatímco na Západě ztělesňuje mocností chthonické, a zlé. Bývá solární nebo lunární, mužský nebo ženský, dobrý nebo zlý. Na Dálném východě symbolizuje nadpřirozenou moc; moudrost; sílu; skryté vědění: moc vod dávajících život; je emblémem císaře jako Syna nebes a dále také moudrých a urozených lidí. Monoteistická náboženství líčí draka jako zlého, s výjimkou ojedinělých případů, kdy může být Logem, oživujícím duchem nebo všemocným božstvím, pleromatem, plností božské síly. Drak a HAD jsou v symbolismu obvykle zaměnitelní a představují to, co je skryté; nerozlišené; chaos; nezkracenou přirozenost; také život dávající vodní živel. Že drak vypouští blesk, je znamením změny z nezjevného ve zjevné – ve výtvor, formu, hmotu. Zde zase může mít drak dvě stránky: může být bohem deště nebo jeho nepřitelem, který dešti zabraňuje. Je spojován s mořem, s propastnými hlubinami, také s vrcholky hor a s mraky a se solárními východními oblastmi.

Draci jako nestvůry jsou původními „pány půdy“, s nimiž musí o vládu nad zemí nebo o její zadržování bojovat hrdinové, dobyvatelé a stvořitelé; jsou také strážci pokladů a hlídají brány k ezoterickému vědění. Boj s drakem symbolizuje překážky, které je třeba překonat při dobývání pokladů vnitřní moudrosti. Usmrcení draka je konfliktem mezi světlem a temnotou, podmaněním ničivých sil zla nebo symbolizuje člověka překonávajícího vlastní temnou přirozenost a nabývajícího sebevlády. Zachránění dívky před drakem je osvobozením ryzích sil po potlačení špatných schopností. Drak je často protivníkem umírajícího boha. *Alchym.*: okřídlený drak představuje „prchavost“; bez křídel je „ustálený vázaný“. V čínské alchymii znamená drak rtuť, krev a semeno. *Čín. (taoist., buddhist.):* v čínské symbolice se drak a had nerozlišují. Drak ztělesňuje nejvyšší duchovní moc; nadpřirozenost; nekonečnost; ducha změny; božskou moc proměny a transformace; rytmus přírody; zákon dění; nadpřirozenou moudrost sílu. Je „Nebeským jelenem“; sluncem; světlem a životem; nebesy; svrchovaností; mužskou jangovou silou. Oblačný drak je také hromem a zúrodnit

jjím deštěm, ztělesňuje vodní hlubiny a jaro. Azurový drak, *lung*, nejvyšší mocnost, žije na nebi a je duchem života; nebeskou mocí; nekonečnou nadpřirozenou mocí a na zemi zástupnou císařskou mocí, císařem. *Lung*, císařský drak, má pět pařátů, jeho hlava ukazuje k jihu a ocas k severu. Představuje také východ a zúrodnující dešť. Zemský drak, *mang*, má čtyři pařáty a znamená pozemskou moc. Drak se třemi pařáty byl původní podobou čínského draka, později se stal drakem japonským. *Li*, bezrohý drak, žije v moři a vládne hlubinám; symbolizuje také učence. *Čhiao* žije v horách nebo na zemi a ztělesňuje státníka. „Devět podob“ draka popisuje Wang Fu takto: „Jeho rohy se podobají rohům jelena, jeho hlava připomíná hlavu velblouda, krk hada, břicho mlže, šupiny se podobají šupinám kapra, pařáty pařátům orla, chodidla chodidlům tygra, uši uším krávy.“ Dva „zápasící dračí“, stojící proti sobě, jsou jin-jangové síly dualismu, všech protikladů a doplňků, nebeských a pozemských mocností; obvykle mezi sebou mají slunce nebo „v noci zářící perlu“, měsíc; jsou-li k sobě obráceni zády, symbolizují jin-jang a věčnost; snaží-li se navzájem chytit za ocasy, představují dvousměrné tvůrčí působení jin-jangových sil. Drak je často zobrazován s „dračí koulí“ nebo s „ohnivou perlou“ a tento obraz byl různě vykládán: jako rachotící hrom nebo měsíc co-by přinašeč deště, kdy drak polykající perlu znamená ubývání měsíce a drak ji vyplivující dorůstání měsíce; v taoismu a buddhismu je však drak sám „perlou, jež plní všechna přání“, perlou dokonalosti, tj. moudrostí, osvětlením a duchovní esencí vesmíru. Může také představovat bodhisattvu okamžitého osvícení. Drak s fénixem znamenají spojení nebe a země, císaře a císařovny; božskou potencialitu obsahující všechny protiklady; také vzájemné působení makrokosmu a mikrokosmu; dva aspekty androgyna; rytmy involuce a evoluce; zrození a smrt. Vše naposled zmíněné je rovněž symbolizováno dvojitou spirálou. Drak může kromě toho představovat žádostivost, je-li zobrazován s tygrem co-by hněvem a nepřátelstvím. *Egypt.*: emblém Usira jako boha smrti. Apofis, drak temnoty a chaosu, je přemáhán každé ráno slunečním bohem Reem. *Hind.*: projevující se moc; vyčenené slovo. Atribut Sómy a Varuny. Indra zabil draka. *Írán.*: atribut Haomy. *Japon.*: drak se třemi pařáty představuje mikado, císařskou a duchovní moc. *Kelt.*: svrchovanost; náčelník. Červený drak je emblémem Walesu. *Křesť.*: drak je kladen na roven hadovi, „tomu dávnému hadovi“, mocnosti zla, ďáblůvi, pokušiteli, božimu nepříteli; ztělesňuje také smrt a temnotu, pohanství a kacířství. Ve Sta-

Drak vyvrhující Jásona k nohám bohyně Athény. Zde, jako tak často, je drak strážce pokladu, s nímž musí hrdina bojovat.

rém zákoně je „kraj draků“ spojován se „stínem smrti“ (Ž 44, 20) a hlubiny vod, „příbytky draků“, byly místem zpusošení a zkázy. Drakobijci ztělesňovali vítězství nad mocnostmi zla a nad kacířstvím. Drak se zauzleným ocasem představuje poražené zlo, neboť se věřilo, že stejně jako u škorpiona tkví jeho síla v ocase. Archanděl Michael přemáhající draka je vítězstvím slunečního boha nad temnotou, jež křesťanství přejímá jako porážku Satana. Drak je atributem svatého Bernarda z Clairvaux, Marty, Silvestra, Markéty Antiošské. *Řecko-řím.*: atribut Héraklea/Herkula jako přemožitele nestvůr. Draci někdy táhnou dvoukolový vůz Cerery. *Sumerosem.*: „protivník“, mocnost zla. *Žid.*: zpusošení; obyvatel pustin.

Dřevo Celistvost prapůvodního, rajskeho stavu; toho, jenž poskytuje útočiště při narození i smrti v kolébce a rakvi; z něj je také vytvářeno manželské lože, šibenice a loď mrtvých, měsíční bárka. Dřevo je *prima materia* Východu, proto bývá Kristus pojímán jako tesař: tesař užívá nástrojů jako symbolů božské moci vytvářet z chaosu řád. Dřevo kromě toho odkazuje ke stromu poznání a ke kříži. V *hinduistickém a tibetském* symbolismu je to *prima materia*, z níž jsou utvářeny všechny věci. „Brahman byl dřevo, brahman byl strom, z něž bylo utvořeno nebe a země“ (*Taittirija-bráhmana*). V *čínském* symbolismu představuje dřevo, příp. les, jaro, východ a modrou nebo zelenou barvu. Viz též LES.

Dub Síla; ochrana; trvalost; odvaha; pravda; člověk; lidské tělo. Dub je často spojován s bohy hromu a s hromem; bohové oblohy a plodnosti mají dub za atribut, může tedy také představovat blesk a oheň. *Čin.*: mužská síla, též slabá stránka síly, která vzdoruje a v bouři se láme, v protikladu k síle ve slabosti vrby, která se v bouři ohýbá a přežívá. *Druid.*: posvátný strom, mužský princip, přičemž ženský princip představuje jmelí. *Indián.*: zasvěcený Matce-Zemi. *Kelt.*: zasvěcený Dagdovi, stvořiteli; posvátný strom. *Křesf.*: symbol Krista jako síly v protivinství; vytrvalost ve víře a ctnosti. Z dubu, cesmíny nebo osiky mělo být podle různých tradic dřevo kříže. *Řecko-řím.*: zasvěcený Diovi/Jovovi; svatba boha dubu Jova s bohyní dubu Junonou byla slavena každým rokem v dubovém háji a účastníci obřadu nosili koruny z dubového listí. Koruna z dubového listí byla také udělována za záchranu života a za vítězství v pýthijských hrách. Dub je atributem Filemona a značí manželskou oddanost a štěstí. Dryády byly nymfy žijící v dubu. *Skandináv.* a *germán.*: Tóruv

strom života; též zasvěcený Donarovi. Dubové háje byly místy uctívání bohů v germánských obřadech. *Žid.*: strom zaslíbení, boží přítomnost.

Duha Proměna; nebeská sláva; různé úrovně vědomí; setkání nebe a země; most nebo hranice mezi tímto světem a rájem; trůn boha oblohy. Rovněž nebeský drak bývá spojován s duhou, neboť i on může být mostem mezi jedním a druhým světem. V africké, indické a indiánské symbolice je duha také hadem, který tiší svou řízeň v moři. *Afric.*: v některých oblastech Afriky je nebeský drak ztotožňován s duhou a je strážcem pokladů; nebo obepíná zemi. *Buddhist.*: nejvyšší stupeň, kterého lze dosáhnout v oblasti *sansáry* před „jasným světlem“ nirvány. *Čin.*: nebeský drak; spojení nebe a země. *Indián.*: zebřik umožňující přístup do jiného světa. *Hind.*: „duhové tělo“ je nejvyšším stupněm, kterého může dosáhnout jogín v oblasti *sansáry*; duha je také lukem Indry. *Islám.*: duha má čtyři barvy, červenou, žlutou, zelenou a modrou, jež odpovídají čtyřem živlům. *Křesf.*: odpuštění; smíření mezi Bohem a člověkem; trůn Kristův při posledním soudu, „jímž jsme chráněni před duchovní potopou“ (Dante). *Řecko-řím.*: památné znamení pro pozemšťany, které Zeus vtiskl do mraků. Někdy je duha zobrazována na náprsní krunyři Agamemnona v podobě tří hadů. Je personifikací Íridy, okřídlené poselkyně bohů, a zejména Dia a Héry či Jova a Junony. *Skandináv.*: most Bílrost, chvějící se cesta do Ásgardu.

Dům Střed světa; ochranný aspekt Velké Matky; symbol obklopení, zahrnutí; ochrana. Kulturní dům, chýše nebo stan kmenových náboženství je kosmickým středem, „naším světem“; vesmírem; je to *regressus ad uterum* iniciace, sestup do temnoty před znovuzrozením a regenerací.

Duše Obvykle je zobrazována jako vzletávající pták nebo motýl. V *křesťanském* umění je někdy představována jako malé dítě, jež se nahé vynořuje z úst a naznačuje tak nové zrození. V *Egyptě* je ptákem, často s lidskou hlavou a rukama. V *Řecku* i jinde duše opouští tělo v podobě hada.

Dvanáct viz ČÍSLA.

Dveře Naděje; vhodná příležitost; průlom; přechod z jednoho stavu či světa do druhého; vstup do nového života; iniciace; ochranný aspekt Velké Matky. Otevřené dveře znamenají jak příležitost, tak osvození. *Hind.*: na rámu dveří vyřezané podoby bohů.

stva naznačují to božstvo, jehož prostřednictvím člověk vstupuje do nejvyšší přítomnosti. *Křesť.*: Kristus řekl: „Já jsem dveře.“ Troje dveře katedrály nebo kostela znamenají víru, naději a lásku. *Mithraic.*: vstup do sedmi pásem ráje nebo do jeskyně iniciace. *Řím.*: Janus je bůh dveří a bran a drží v ruce klíče poskytující moc otvírat a zavírat. *Zořetník*: letní slunovrat, ve znamení Raka, je „dveřmi lidí“ a symbolizuje slábnoucí sílu a sestupování slunce, *ianua inferni*. Zimní slunovrat, ve znamení Kozoroha, „dveře bohů“, je stoupáním a přibývajícím silou slunce, *ianua coeli*. Tyto dveře jsou také spojovány s vchody a východy iniciačních jeskyň a s dušemi, jež do světa přicházejí a svět opouštějí. V hinduismu je to *dévajána* (cesta bohů) a *pitřjána* (cesta otců).

Dvojice Spojení protikladů ve světě jevů; mužský a ženský aspekt, slunce a měsíc, světlo a temnota, jin a jang atd. Viz také BLÍŽENCI.

Dýka Mužský, falický symbol, podobně jako MEČ, OŠTĚP atd. Atribut Marta, Mithry a Melpomeny, též svatého Tomáše a Lucie.

Dýně Dvojitá dýně či tykev představuje, stejně jako přesýpací hodiny, horní a dolní svět. V *římském* symbolismu znamená dýně hloupost, tupost a bláznovství. Viz též TYKEV.

Džapa viz MANTRA.

Džbán Džbán na vodu znamená čistotu, obmytí od vin. Je také ženským, receptivním symbolem, stejně jako VÁZA. *Buddhist.*: jedno ze šťastných znamenání na šlépěji Buddhově, jež znamená vítězství nad životem a smrtí, tedy duchovní triumf. *Egypt.*: Hapi vylévající vodu ze dvou džbánů představuje Horní a Dolní Nil. Viz též KANOPY. *Rec.*: pithos představuje hrob, pohřeb a podsvětí; osivo bylo v období, kdy vegetace odumřela, uchovávalo ve džbánech pod zemí. *Dionýsos* jako bůh vína má džbánek za atribut.

Džed *Egypt.*: tento posvátný sloup stálosti symbolizuje páteř Usirovu; světovou osu; stálost; pevnost; neměnnost; uchování.

Eden viz RÁJ

Efod *Žid.*: nárameník byl součástí velekněžského roucha; podle Josepha Flavia symbolizuje vesmír

Duši sv. Štěpána, prvního křesťanského mučedníka, zvedají andělé do nebe poté, co vyšla z jeho úst. Tato skulptura jeho smrti ukamenováním je na průčelí katedrály Saint-Trophime v Arles.

složený ze čtyř živelů. Ke středu připevněný náprsník je kosmickým středem.

Egida Ochrana; zachování; tvůrčí síla. Egida se nosila jako součást oděvu přes prsa a ramena, zatímco štít se držel v ruce před tělem. Je atributem Dia/Jova a byla zhotovena z kůže kozy Amaltheie, která svým mlékem živila maličkého Dia; také atribut Athény/Minervy a *egyptské* bohyně Bastet; nosil ji i Apollón; viz též ŠTÍT.

Elipsa Kosmické vejce; jóni; její křivky znamenají sestup a vzestup, involuci a evoluci.

Embryo Je symbolizováno tečkou nebo tečkou uprostřed kruhu; je to střed, z kterého začalo stvoření, a je kladeno na roveň vodám, vejci a lotosu.

Falos Mužský tvůrčí princip; plodivé síly přírody a lidstva; působnost a mohoucnost Stvořitele; proudění života. Symbol odvracející neštěstí. Postavy zobrazené se ztopořeným penisem představují účast člověka a přírody na životě; plodnost; vyvolávání v život; potenci; odvracejí také neštěstí. Falickými symboly jsou lingam, *hinduistická* neikonická reprezentace Šivy jako stvořitele; sloup; obelisk; vše ostré a pronikající, jako meč, kopí a šíp. Co však proniká, také ničí, proto je Šiva jak stvořitel, tak ničitel. V *keltském* umění je sloup zakončený hlavou falickým symbolem, protože v keltské tradici existuje souvislost mezi hlavou a falem – oboje ztělesňuje sílu a plodnost; mohou mít také význam spojovaný s pohřbem a s odvracením neštěstí. Jako symbol vzkříšení a obnovy byl falos užíván na *egyptských* a *řecko-římských* hřbitovech. Jeho symbolika může mít pouze fyzický význam, jako třeba při uctívání Priápa, může však být též užita alegoricky, jako např. v hinduismu.

Fasces Řím.: úřední pravomoc a soudní autorita; potrestání; pruty se vztahují k pravomoci dát občany zbičovat, sekera k pravomoci stít; společně symbolizují sílu ve svornosti. Ve významu svornosti bývá atributem Eróta/Kupida.

Fénix Univerzální symbol vzkříšení a nesmrtnosti, smrti a znovuzrození ohněm. Je bájným ptákem, jenž umírá tím, že se sám obětuje, spálí na popel. Zůstává mrtvý po tři dny (dobu, kdy měsíc nesvítl) a třetího dne opět z popela vstává; jde o lunární symboliku, ale jako „ohnivý pták“ je fénix univer-

Zlatá ozdoba do vlasů v podobě **fénixe** z období vlády dynastie Tchang propůjčuje svému nositeli ochranu a majestát tohoto ptáka, jednoho ze čtyř posvátných tvorů a symbolu nesmrtnosti, znamenitosti a jedinečné ušlechtilosti.

zálním slunečním symbolem a ztělesňuje božský majestát, uslechtilost a jedinečnost. Představuje také jemnost, protože neníčí nic, na co usedne, a neživí se ničím živoucím, nýbrž je živ pouze z rosy. Ve všech rájských zahradách je fénix spojován s růží. *Alchym.*: dokončení Velkého díla; regenerace. *Aztéc., may.* a *tolléc.*: solární symbol; požeňání; štěstí; je Quetzalem, průvodcem Quetzalcóatla. *Čín.*: Feng-huang či Fung, příp. Fum; „rumělkově červený pták“, „substance plamene“; je jedním ze čtyř duchem obdařených či posvátných tvorů a stejně jako drak a KY-LIN, s nimiž je vždy spojován, má jak povahu jin, tak jang. Je-li to mužský feng, nabývá povahy jangové, solární, stává se ohnivým ptákem; jako *chuang* je však ženský, jinový a lunární. Je-li zobrazován s drakem jako symbolem císaře, stává se fénix zcela ženským a symbolem císařovny, a společně představují oba aspekty císařské moci. V ženském aspektu znamená *chuang* krásu, jemnocit a mír. Je také svatebním symbolem a znamená „nerozlučnou sounáležitost“ nejen pro manžele, nýbrž i pro všechny vzájemné vztahy mezi jin a jang ve vesmíru, ve sféře duality. Stejně jako drak a ky-lin je fénix utvořen z různých živlů a ztělesňuje vesmír v jeho celistvosti: má hlavu kohouta (slunce), záda vlaštovky, jako pílmešic, jeho křídla jsou větrem, jeho chvost představuje stromy a květiny a jeho nohy jsou zemí; má pět barev, které symbolizují pět ctností: „Jeho barva těší oko, jeho hřebínek vyjadřuje poctivost, jazyk je znamením upřímnosti, hlas vydává melodii, ucho se těší hudbou, srdce souzní s řádem, hrud' obsahuje poklady literatury a ostruhy jsou namířeny proti přestupníkům“ (ze starého rituálu). Objevení se fénixe bylo v každé situaci nanejvýš slibným znamením a ohlašovalo mír a shovívavou vládu nebo příchod velkého mudrce. *Párek fénixů* znamenal spojení císaře a mudrce. *Egypt.*: je ztotožňován s ptákem Benu jako symbolem slunce, vzkříšení a nesmrtnosti a spojován s bohem Reem. Byl vykládán jako spirálové vycházení hvězdy Sirius, jež v dávných dobách předcházelo rozvodnění Nilu. *Japon.*: slunce; upřímnost; věrnost; spravedlnost; poslušnost. *Křesť.*: vzkříšení; Kristus strávený v ohni utrpení a opět vstávající z mrtvých třetího dne; triumf nad smrtí; víra; stálost. *Řím.*: znovuzrození a věčná existence římské říše; zbožnění říše.

Fenykl Je zasvěcen Sabaziovii; při jeho obřadech se nosily fenyklové věnce.

Fermentace Proces fermentace umožňoval, aby duch překonal běžná omezení, uvolnil intuitivní síly

a oddal se snění. Je rovněž spojována s rozkladem a výkaly. V alchymii souvisí s procesem transformace a transmutace, a tedy regenerace; symbolizuje přechod ze smrti do života. Kovy se rozkládají v zem a tento proces je symbolický pro představy cyklů a věčného návratu.

Fialka Skrytá ctnost a krása; skromnost. V *křesťanství* znamená pokoru, zejména pokoru vtěleného Syna božského; bílá fialka je atributem Panny Marie a sv. Fíny. V *řecké* mytologii je to květina spojovaná s Íó a Areem; fialky vyrostly z krve Attidovy.

Fík/fíkovník Plodnost; život; mír; rozkvět. Fíkovník je někdy stromem poznání a spojuje v sobě jak mužský, tak i ženský princip: fíkový list znamená mužskost, lingam, a fík ženskost, jóni. Fíkový list představuje žádostivost a pohlavní pud: „Fíkový list se vykládá jako znak pro pítí a pohyb a podobá se prý mužskému pohlavnímu orgánu“ (Plútarchos). Košík fíků znamená plodnost a ztělesňuje ženu jako bohyni nebo matku. Je spojován s vinnou révou jako místem míru a klidu a s prsem jako „stromem s mnoha prsy“. *Buddhist.*: posvátný strom osvícení (bóधि), pod nímž Buddha zažil duchovní procitnutí. *Křesť.*: někdy přebírá roli jablka v zahradě Eden. Adam a Eva se přepásali spletenými fíkovými listy. *Islám.*: strom nebes, posvátný od doby, kdy při něm Muhammad přísahal. *Océánc.*: často strom života a předmět kultického uctívání. *Řecko-řím.*: zasvěcený Dionýsovi/Bakchovi, Priápopi, Jovovi a Silvanovi; falický symbol. *Žid.*: mír; blahobyť; hojnost; společně s vinnou révou symbol Izraele.

Flétna Někdy se užívá ve významu sklíčenosti a krajního citového pohnutí. *Čín.*: atribut Chan Siang-c', jednoho z osmi taoistických géníů či nesmrtných, a symbol harmonie. *Frýž.*: atribut Kybely. *Hind.*: Krišnova flétna je „hlasem věčnosti volající ty, kdo žijí v časnosti“. *Řecko-řím.*: atribut Euterpy a Sírén jako znamení svádění a emocí.

Fontána/pramen Mateřský zdroj; vody života jako např. „pramen života“ nebo pramen nesmrtnosti; věčný život. V symbolice ráje leží pramen vod života, z kterého se napájí čtyři řeky jej zavlažující, u kořenů stromu života. Fontány uprostřed náměstí, nádvoří, klášterů, zahrad obehnaných zdí apod. představují kosmický střed, stejně jako pramen vyvěrající uprostřed ráje, a jsou rovněž zdrojem živoucích vod, mládí a nesmrtnosti. Fontány nebo proudy vody vytékající z úst jsou obrazem moci mluve-

ného slova i obrazem poučení a osvězení. „Fontány světla“ jsou symbolickým vyjádřením toho, že světlo i voda mají jeden a týž ústřední zdroj. Zapečetěným pramenem je panenství. *Islám.*: z nebe seslané vody pravdivosti, z nichž se napáji gnóze. Náhlý přístup k vědění či otevření „oka srdce“. Zdroj milosti. Vody života jsou poznáním Boha. *Žid.*: pramenem živoucích vod je Bůh. *Křest.*: spása a očista živoucími vodami; proudění Logu; pramen života propůjčuje nesmrtelnost a je také Duchem svatým. Zapečetěný pramen představuje Pannu Marii.

Frygická čapka „Čapka svobody“; osvobození; ušlechtilost; znamení osvobození, neboť si ji nasazovali osvobození otroci. Vyládá se též jako býčí roh a falický symbol. S kuželovitou nebo pyramidální čapkou se lze setkat u Usira, Ganyméda, mladého Dia, doprovázeného psem a orlem, a v *etruském* umění u Dioskúrii.

Gardénie *Čín.*: ženský půvab; subtilnost; umělecká hodnota.

Gazela Jako symbolické zvíře může zaujmout místo antilopy, jelena nebo kozy. *Egypt.*: společně s přimorožcem a kozou je gazela atributem Sutecha v jeho hněvivém aspektu. Hor šlapající po gazele znamená vítězství nad ničivými silami. *Hind.*: společně s antilopou je dopravním prostředkem Čandry, boha měsíce, a symbolem Šivy, jedoucího na voze taženém antilopami. Gazela nebo antilopa zastupuje v hinduistickém zvěrokruhu kozoroha. *Islám.*: duševní rozpoložení: „moje srdce, pastvina pro gazely“ (ibn Arabi). *Křest.*: na útěku před šelmou symbolizuje duši prchající před pozemskými náruživostmi. *Řecko-řím.*: atribut Diany. *Sumero-semit.*: atribut bohyně Aštoret a boha bouře Tešuba; někdy se objevuje s Enkim jako antilopa.

Girlanda Zsvěcení; posvátnost; odlišení; pocta; hold hrdinovi nebo hostu; šťastný osud; štěstí. S gírlandami je též spojena představa svazování a spojování; byly užívány při iniciaci jako odlišovací znamení a při obětních obřadech byla jimi před obětováním ověšována obětní zvířata nebo váleční zajatci. Při pohřebních obřadech představují život po smrti, plodnost a štěstí a podílejí se na symbolice květin.

Golgota „Místo lebky“ je podle tradice místem, kde leží pohřbena Adamova lebka a kde Kristus přinesl

Čtyři Kršnovy ruce na této drávidské skulptuře ze 17. století naznačují jeho božskou přirozenost jako avatára Višnu a jeho – člověku příslušející – hra na flétnu je symbolickým výrazem božství, které se projevuje svým tělem.

Fontána na Van Eyckově *Klanění se Beránkoví* je zdroj věčného života v raijské zahradě, kde mírný, ale vítězný Beránek symbolizuje usmíření a vykoupení prolitím své krve.

svou oběť na kříži zhotoveném ze stromu života, a symbolizuje tak spásu člověka odpadlého od Boha prostřednictvím stromu poznání.

Gorgony Tri nestvůrné sestry ohyzdného vzezření; kdo spatřil Gorgoninu tvář, zkameněl. Velká Matka ve svém strašlivém a ničivém aspektu.

Grácie Tri Grácie ztělesňují krásu, lásku a potěšení; dávání, přijímání a opětování. Jsou služebnicemi Venuše a jsou nahé, protože „musejí být prosty klamu“ (Servius), nebo jsou-li oblečeny, pak nosí oděv průhledný a nepřepásaný, „protože to, co je hodné pohledu, má být i ukázáno“ (Seneca). V novoplatonismu jsou trojím aspektem lásky. Ve středověkém umění ztělesňují dobročinnost, krásu a lásku. Jejich atributy jsou růže, myrta, jablko a někdy kostky.

Grál Byl líčen různě: jako zázračná nádoba, jež poskytovala jídlo a hojnost; jako kouzelná mísa či nádoba, jejíž pomocí „mohl mít každý rytíř taková jídla a nápoje, které měl nejradaěji“; jako kámen, *lapis exilis*, s kouzelnými silami, který propůjčil nový život fénixovi a poskytl věčné mládí těm, kdo sloužili grálu, byl tedy jakýmsi kamenem mudrců; jako něco, co se dokáže bez jakékoli viditelné cizí podpory zjevovat a přemísťovat a co je zhotoveno ze zlata a drahých kamenů a vydává velkolepou záři; anebo se o něm mluví jako o kalichu a takto je, podle křesťanské legendy, kalichem poslední večeře Páně a nádobou, do níž pod křížem Josef z Arimatie zachytil krev Kristovu. Obecně grál symbolizuje vody života; to nejsvětější; kosmický střed; srdce; zdroj života a nesmrtelnost; kouzelný pohár; zdroj hojnosti; plodnost. V západní tradici zaujímá stejné místo jako váza na Východě nebo obětní kalich obsahující védskou sómu, mazdaickou haomu nebo řeckou ambrosii, má eucharistický význam a je symbolickým zdrojem fyzického i duchovního života.

Grál, pohár nebo váza, může být znázorněn jako na vrcholu stojící trojúhelník, receptivní, vlhký, ženský prvek, a v tomto smyslu je spojován se symbolikou kopí, s aktivním, ohnivým, mužským prvkem, jenž je zobrazován jako trojúhelník směřující vrcholem vzhůru. Oba dva jsou spojeny s krví nebo posvěceným nápojem v poháru, s mízou života, a jsou v něm sjednoceny. Pohár nebo váza a na vrcholu stojící trojúhelník jsou také symbolem srdce, s nímž jako středem kosmu i člověka jsou grál i váza spojovány. V *egyptském i keltském* symbolismu existuje souvislost mezi pohárem či nádobou života a srdcem jako životním středem. V *křesťanství* je grál

Gorgona na tomto talíři (Athény, 6. století před Kristem) ztělesňuje temnou stránku Velké Matky: pohlcující, nahánějící hrůzu, výhrůžnou, způsobující strnulosť.

rovněž nejsvětějším srdcem Kristovým. Ztráta grálu znamená ztrátu zlatého věku, ráje, původního duchovního zakotvení, čistoty a nevinnosti. Podle křesťanské legendy byl grál dán Adamovi, ale po pádu byl zanechán v ráji. Je v jeho středu a musí být znovu nalezen; spasitel získá kalich zpět a ráj pro lidstvo obnoví. Hledání grálu je návratem do ráje, duchovního středu člověka a vesmíru, a probíhá podle schématu iniciace: při pátrání po skrytém smyslu a tajemství života se prochází utrpením, podstupují se zkoušky a dochází k setkání se smrtí. Na výpravu za grálem se obvykle vydává solární hrdina, často syn ovdovělé matky, který byl vychováván v ústraní a v nevědomosti o svém pravém původu. Symboly grálu jsou pohár nebo váza, zářivý kalich, kalich se srdcem, kopy, meč, mísa, na vrcholu stojící trojúhelník, kouzelný kámen. Hledání je někdy symbolizováno knihou, a pak je hledání hledáním ztraceného slova.

Granát viz DRAHOKAMY.

Granátové jablko Nesmrtelnost; mnohost v jednotě; věčná plodnost; tvořivá síla; nevyčerpateľná plodnost. *Buddhist.*: společně s citronem a broskví tvoří troje požehnané ovoce. *Čín.*: hojnost; plodnost; početná a zdatné potomstvo; šťastná budoucnost. *Křesf.*: věčný život; duchovní plodnost; církev, jejíž početní členové jsou symbolizováni semeny. *Řecko-řím.*: jaro; omlazení; nesmrtelnost; plodnost; atribut Héry/Junony a Cerery a Persefony jako periodického návratu jara a plodnosti na zem. Granátovník je také rostlinou, která vyrostla z Dionýsovy krve. *Žid.*: regenerace; plodnost. Granátové jablka se zvonečky na lemu velebného roucha představují úrodnost přinášenu hromy a blesky.

Gryf Bájné zvíře s hlavou, křídly a pařáty orla a tělem lva, v heraldice se vyskytuje také bez křidel. Symbolizuje slunce, oblohu, světlo úsvitu měnící se do zlatava, rovněž spojenou sílu orla a lva. Jako strážce pokladů znamená ostražitost a pomstu. Na Východě sdílí gryf symboliku draka a představuje moudrost a osvětlení. V *Řecku* byl zasvěcen Apollónovi jako slunečnímu bohu, Athéně jako bohyni moudrosti a Nemesidě jako bohyni pomsty. V *křesťanství* představuje zlo jako ďábla odlétajícího s dušemi, též s dušemi těch, kdo pronásledují křesťany. Později u Danta ztělesňoval dvojí Kristovu přirozenost a roli papeže jako duchovní i světské moci.

Habr Má stejnou symboliku jako LÍSKA, ale představuje také ochranu proti vilám, čarodějnicím a zlým duchům. Užívá se též při věštění.

Had Značně komplexní a univerzální symbol. Had a drak jsou často zaměnitelní a na Dálném východě se mezi nimi nedělá žádný rozdíl. Symbolika hada je mnohoznačná: může mít povahu mužskou, ženskou nebo sebe sama plodící. Jako tvor zabíjející svým jedem nebo stiskem symbolizuje smrt a zkázu; jako bytost obnovující pravidelně svou kůži znamená život a vzkríšení; stočený had představuje cykly projevování. Je solární i lunární, život i smrt, světlo i temnota, dobro i zlo, moudrost i slepá vášeň, léčitel i travič, zachránce i zhoubce, duchovní i fyzické znovuzrození. Je falickým symbolem, plodivou mužskou silou, „manželem všech žen“ a přítomnost hada je téměř univerzálně spojována s těhotenstvím. Doprovází všechna ženská božstva a Velkou Matku a je často znázorňován v jejich ruce nebo se kolem nich ovíjí. Odtud také pocházejí ženské charakteristiky: tajemnost, záhadnost a intuitivnost; je nevytipovatelný v tom, jak se náhle objevuje i mizí.

Byl rovněž považován za oboupohlavní bytost a je atributem všech sebe sama plodících božstev a představuje tvořivou, plodivou sílu země. Je symbolem solárním, podsvětním, sexuálním, pohřebním a je manifestací síly na všech úrovních, zdrojem všech potentialit materiálních i duchovních a je úzce spojován s představami života i smrti. Protože žije pod zemí, je ve styku s podsvětím a má přístup k silám, vševědčnosti a kouzelné moci mrtvých. Chthonický had vyjevuje agresivní síly bohů podsvětí a temnoty; ve všech kulturních okruzích je původcem omlazení a „pánem zemských útrob“. Jako chthonická mocnost je nepřítelem slunce a všech mocností solárních a duchovních a představuje temné síly lidstva. Zde jsou pozitivní a negativa, světlo a temnota v konfliktu, jako u Dia a Týfóna, Apollóna a Pýthóna, Usira a Sutecha, orla a hada apod.

Znamená také prapůvodní pudovou přirozenost kypivou životní sílu, nekontrolovanou a nediferencovanou; potenciální energii; oživujícího ducha. Je prostředníkem mezi nebem a zemí, zemí a podsvětím a je spojován s oblohou, zemí a vodou a zejména s kosmickým stromem. Je také oblačným drakem temnoty a střeží poklady.

Had může představovat sluneční paprsky, běh slunce, blesk a sílu vod a je atributem všech říčních božstev. Symbolizuje vědění; moc; lživost; záudnost; vychytralost; temnotu; zlo a zkaženost a pokušíte. „Je ztělesněním osudových sil, hbitý jako

47
pohroma, rozvázný jako odplata, nepochopitelný jako osud."

Z kosmologického hlediska je had praoceán, z něž se vše vynořuje a do něhož se vše navrácí, počáteční nediferencovaný chaos. Může také nést a udržovat svět nebo ho obepínat jako ÚROBOROS, symbol cyklické manifestace a opětovného pohlcení. Viditelný had je pouze časnou manifestací nečasnového Velkého neviditelného ducha, pána všech přírodních sil a vitálního ducha či principu. Je to bůh, s nímž se lze setkat v raných kosmogoniích a který později ustupuje psychologickým a duchovně-náboženským interpretacím. Hadi nebo draci jsou strážci prahu, chrámů, pokladů, ezoterického vědění a všech lunárních božstev. Způsobují bouře, vládnou mocnostem vod, obepínají vody a drží je v jejich hranicích, ale zároveň je z nich i uvolňují. Jsou vzývání při všech zařikávaních mrtvých, kteří přepluli vody smrti.

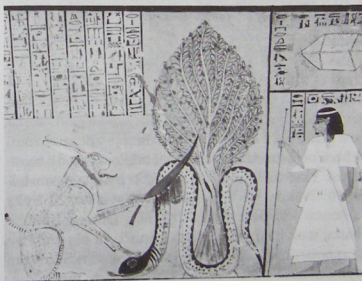
Protože se had pohybuje bez noh a křídel, symbolizuje všeprostupujícího ducha; protože proniká trhlínami, představuje vnitřní povahu člověka a svědomí. Může být také jevouou podobou zlých mocností, jako třeba čarodějníc a kouzelníků, a ztělesňuje tak zlý a zkažený aspekt přírody. *Sol niger* je spojen s temnými hadími silami. Nebeský had s čínskými azurovými draky symbolizují duhu a oba mohou sklenout most z tohoto světa na onen svět. Dítě hrající si s hadem představuje znovu získaný ráj, osvobození od konfliktů a konec časného světa; jde o stejnou symboliku jako v případě lva a jehněte ležících vedle sebe.

Stočený nebo zauzlený had znamená cykly zjeování, též skrytou moc, dynamičnost, potenciál buď dobrého, nebo zlého. Obtočený kolem vejce představuje inkubaci životodárného ducha, Úrobora, moc vodstev obepínající zemi. Obtočený kolem stromu nebo jiného symbolu osy symbolizuje probuzení dynamické síly; génia všeho, co roste; světovou duši (*anima mundi*); cyklickou existenci. Ve spojení se stromem života jde o jeho aspekt blahodárný, ve spojení se stromem poznání o aspekt zlovlný a o jed zla jevouého světa. Had ovíjející ženu, která je Velkou Matkou, lunární bohyní, má povahu solární a společně ztělesňují souvztažnost mužského a ženského prvku. O hadu v podobě ropuchy se traduje, že má v hlavě zasazený drahokam a vlastní poklady a kouzelné prsteny.

Vyskytuje-li se orel nebo jelen spolu s hadem, jsou oba solárními symbolem a ztělesněním světla, kdežto had představuje temnotu, prvek nezjevný a chthonický; společně znamenají kosmickou jedno-

Keramická figurína člověka-hada z období vlády dynastie Tchang, znamená roku Hada, šestého zvířete čínského cyklu dvanácti zemských zvířat.

Kočka, v tomto případě solární zvíře, napadá vlnivě se pohybujícího hada, jenž se ovíjí kolem stromu života a ztělesňuje vodní živel, zkázu, zlověstnost a nesvornost; egyptská nástěnná malba ze 14. století před Kristem.

tu, celistvost; v konfliktním postavení představují dualitu, dvojici protikladů a boj nebeských a pozemských sil. Často je zobrazován orel s hadem v pažích nebo jelen dupající po hadu, což oboje ztělesňuje vítězství dobra nad zlem, světla nad temnotou, nebeských sil nad pozemskými a duchovnických sil nad světskými. Ohnivý had má povahu solární, symbolizuje očistu, proměnu a překračování pozemského bytí. Jako pás nebo náramek představuje had věčný návrat věků; poslušnost; cyklus rozkladu a opětovné integrace. Kosočtverec jako ornamenty na hadově kůži znamenají falického hada a ženskou vulvu jako jednotu solárního a lunárního, mužského a ženského elementu, dualismus a opětovné sjednocení; usmíření protikladů; androgyna. Had s hlavou berana je atributem všech rohatých bohů jako symbol tvořivé síly a plodnosti. Vlnící se hadi či draci představují kosmický rytmus nebo moc vodstev. Okřídlení hadi či draci mají solární povahu a ztělesňují spojení ducha a hmoty, spojení orla a hada a všech protikladů; představují také životem podnicené porozumění.

Dva hadi pospolu symbolizují protiklady dualismu, které jsou bytostně sjednoceny. Hadi ovíjející strom nebo hůl jsou spirálními přírodními cykly; slunovraty; dvěma základními silami zavíjení a rozvíjení; alchymickým postupem *solve et coagula*. Na CADUCEU představují homeopatické síly léčení a otravy, nemoci a zdraví, „přírodu schopnou překonat přírodu“. Vzájemně se ovíjející hadi znamenají čas a osud, dvě mohutné vazebné mocnosti. Dva hadi či draci, kteří se vzájemně koušou do ocasu, naznačují, že přes zdánlivou protikladnost pocházejí vlastně síly a věci ve sféře duality ze stejného zdroje a principu. Plazí vejce symbolizuje znovuzrození a hadí oči bez víček znamenají bdělost, a tedy moudrost. Had často drží ovoce nebo bylinu nesmrtnosti. Někdy se had podílí na symbolice býka a berana jako falické, plodivé síly. Duha v podobě hada, jenž hasí svou žízeň v moři, se objevuje ve francouzském, africkém, indickém a indiánském symbolismu. *Afric.*: královský emblém; nositel nesmrtnosti; vtělení mrtvých. *Nebeský had* je též duhou a obepíná zemi, je strážcem pokladů nebo duchem hromu a je spojován s bleskem. V podobě duhy hasí žízeň v moři. Had bývá i kulturním hrdinou nebo mytickým předkem, jenž dal člověku kovářskou výheň a obilí. Je spojován s vodami a úrodností. Vyskytuje se rovněž kult posvátné krajty. *Alchym.*: had na kůlu je fixací těkavé rtuti, podmaněním životní síly. Had prolézající kruhem znamená alchymistickou fúzi. *Australští domorodci*: mužský princip;

Jihoindická plastika (19. století) nižšího božstva s hadem tvořivé energie.

blesk. Existuje souvislost mezi přítomností hada a těhotenstvím. *Aztléc.*: opeřený had, spojení ptáka quetzala a hada, představuje slunce; ducha; schopnost výstupu; déšť; vítr; hrom a blesk; prapůvodní pohyb větru a vody; dech života; poznání; východní oblast; doprovází všechny bohy deště a větru; falcický symbol; věčné tvoření; nekonečný čas; prostředník mezi bohem a člověkem. Je Bílým bohem, z jehož černých útrob se snáší déšť, a je také atributem Quetzalcóatla a oblačného boha zvířetníku, je-li solární, ale stává se lunárním, když had představuje Matku-Zemi, hadí ženu, Coatlicue, která nosí sukni ze vzájemně propletených hadů. Had může být kulturním hrdinou a mytickým předkem. Dravý pták svírá hadího boha, z jehož krve se zrodilo lidstvo – symbol rozkouskování původní jednoty a počátku rozmanitosti v jevovém světě. *Buddhist.*: Uprostřed kola existence představuje had zášť, prase chtivost a kohout tělesnou žádostivost a všichni tři znamenají hříchy, které člověka poutají ke světu iluze a koloběhu či kolu existence. Had je někdy spojován s Buddhou, jenž se proměnil v nágu, aby léčil lidi v době nemoci a hladu. *Čín.*: had se zřídka odlišuje od DRAKA, ale když se tak děje, stává se negativním, zlovlným, ničivým, zákeřným a vychytralým, symbolizuje patolízalství a je jedním z pěti jedovatých tvorů. Bratr a sestra, Fu-sí a Nü-kua, jsou někdy zobrazováni jako dva hadi s lidskými hlavami – jedno z mála spojení člověka a zvířete v čínské symbolice. Mají povahu jin-jangovou a jejich symbolika je podobná symbolice caducea. Had je šestým ze symbolických zvířat dvanácti pozemských rodů. *Egypt.*: kobra je symbolem nejvyšší božské a královské moudrosti a moci; poznání; zlata. Apopis, podsvětí had či drak, jako Sutech ve svém ničivém aspektu, je hadem mlhy, „démonem temnoty“, nesváru a zkázy; též zhoubným aspektem všespalujícího slunce. Hada vystupující v konfliktu na straně slunečního kotouče představují bohyně, které zahánějí nepřátele Rea, slunečního boha. Had s lví hlavou představuje ochranu proti zlu. Bohyně Vezet je uctívána v hadí podobě. *Gnostic.*: původce božské gnóze. Okřídlený had je Fanés, král bohů zlatého věku, a s aureolou představuje Světlo světa; poznání a osvětlení. *Hind.*: šakti, tvořivá síla; příroda; kosmická síla; chaos; amorfnost; nezjevnost; manifestace vědeckého Agniho, ohně, „zuřivého hada“; temný had znamená potencialitu ohně. Jako Káli, přemožená Kršnou, který tančí na hlavě, je had zlo. Višnu odpočívá na stočeném hadovi jménem Ananta, plujícím na kosmických vodách, který je zde symbolem chaotického stavu vesmíru

Had, symbol uzdravení, a tedy atribut Aesculapia, na římském medailonu z 2. století.

Trojského kněze Láokoóna, jenž varoval své krajany před dřevěným koněm Řeků, a jeho syny zardousili dva obrovští hadi; Trójané to považovali za znamení bohů a vtáhli koně do města.

pred stvořením; jako tisícihlavý vládce nágů, dobro-
 tivých polobožských hadích bytosti, je nazýván také
 Šeša, obtáčí základnu světové osy a znamená ne-
 konečnost a plodnost. Vrtra, věznitel „dešťových
 krav“, temný mrak polykající vody a způsobující
 sucho, někdy vystupující pod jménem Ahi; má po-
 dobu trojhlavého hada, kterého zahubil Indra,
 a vysvobodil tak opět vody svým kopím – bleskem.
 Navzájem propletení hadi mají chthonickou pova-
 hu. Dva hadi pohybuji se dolů a nahoru předsta-
 vují božský spánek a božské probuzení za dnů
 a nocí boha Brahmy. Nágové se objevují většinou
 v hadí podobě, mohou však na sebe vzít i podobu
 lidskou, někdy s hlavou kobry; nazorňují se též od
 pasu nahoru jako lidé, od pasu dolů jako hadi. Čas-
 to sdílejí stejný symbolismus jako čínský drak – při-
 nášejí dešť a jsou nositeli životodárné síly vod, plod-
 nosti a omlazení. Jsou strážci prahů, dveří a hmot-
 ných i duchovních pokladů a vod života; jsou také
 ochránci dobytka. Prorazit kolik hadí hlavou zna-
 mená ho řádně „upevnit“ a při zakládání hinduis-
 tického chrámu jde o napodobování původního či-
 nu Šomy nebo Indry při přemáhání chaosu a vy-
 tváření řádu. Had někdy ovíjí lingam, většinou
 kamenný kužel, ztělesnění boha Šivy. Společně se
 slonem, želvou, býkem a krokodýlem může být had
 podpíračem a udržovatelem světa. Král hadích by-
 tostí Vásuki byl použit jako smyčka k uchycení hory
 Mandary při míchání vodami oceánu. Viz také
 KUNDALINÍ. *Inc.*: had a pták jsou blahodárným
 aspektem Viracochy. *Indián.*: tvor pocházející z hro-
 mu, blesk, původce deště, nepřítel bouřkového ptá-
 ka; lunární a magická síla; oštěp bohů války. Symbol
 věčnosti a posel smrti. Rohatý had je duch vody, plod-
 divá síla vody. Hadi jsou prostředníky mezi lidmi
 a nižším světem. Velký manitů na sebe bere podobu
 hada s rohem, jímž propichuje ropuchu nebo Temně-
 ho manitů jako zlo. *Írán.*: aspekt Ahrimana či Angry
 Mainju, had temnoty, lhář. Perský had Azi-dahak je
 „škrtič“, nepřítel slunečního boha. *Islám.*: had je
 úzce spojenáv se životem a s jedním z hlavních bo-
 žích jmen, jež znamená oživení, to, co propichuje
 a udržuje život, spíš životní princip než pouhý ži-
 vot. *Japon.*: ztělesnění a atribut Susanoa, boha hro-
 mu a bouře přinášejí dešť. *Kelt.*: je spojován
 s léčivými vodami a prameny. Rohatý had nebo had
 s beraní hlavou, jenž se často vyskytuje v keltské
 a galské ikonografii, představuje Cernunna, boha
 plodnosti a mužské síly. Had je emblémem Brighid
 jako mateřské bohyně. Hlava ověněná hady zna-
 mená plodnost a odvrací neštěstí. *Křesť.*: ambiva-
 lentní symbol jak Krista jako moudrosti a oběti vy-

výšené na strom života, tak dábla v jeho chthoni-
 kém aspektu. Had nebo drak je satan, pokušitel, ne-
 přítel Boha a původce prvotního hřichu; představu-
 je mocnosti zla; zkázu; hrob; zálužnost a vychy-
 tralost; je rovněž zlou silou, kterou musí člověk
 v sobě překonávat. Dante ztotožňuje hada s prokle-
 tým stvořením, ale když ovíjí strom života, ztělesňu-
 je moudrost a působí blahodárně, zatímco ve spoje-
 ní se stromem poznání se stává ztělesněním Lucifera
 a zlovolníkem. Had vyvýšený na kříž nebo žerd
 ve tvaru T je pravzorem Krista vyvýšeného na strom
 života ke spáse světa; had ovíjející se kolem kříže je
 někdy zobrazován s hlavou ženy, a symbolizuje tak
 pokušení; had u paty kříže představuje zlo a zá-
 roveň Kristovo vítězství nad zlem a mocnostmi tem-
 not. V křesťanství může had zaujímat drakovo mis-
 to; jako babylonská Tiámat je satan „veliký drak, ten
 dávný had, zvaný dábel a satan“ (Zj 12,9). Panna
 Maria drtí hlavu hadovi a nepodléhá mu jako Eva.
Manichej.: symbol Krista. *Maor.*: pozemská moud-
 rost; ten, jenž působí v bažinách; zavlažení a růst.
Minoj.: hadí symbolika zaujímala na Krétě význač-
 né místo a je značně pravděpodobné, že tu existoval
 výrazný hadí kult. Velká Bohyně, ochránkyně do-
 mácnosti, je zobrazována s hady v rukou; později
 byli hadi spojováni s božstvy, která ji vystřídala. Na
 starověkých mincích je tato bohyně zobrazována na
 trůnu pod stromem, jak hladí hadovu hlavu; sym-
 bolika hada a stromu zde úzce souvisí. Had je sym-
 bolem plodnosti a významně se uplatňuje v kultu
 Eileithyie, bohyně pomáhající při porodu. Had, kte-
 rého viděl věstec Polyidos, přinášel bylinu, která
 navracela život mrtvým. Tento had patrně byl vtě-
 lením mrtvých, předek nebo duch a zobrazení hada
 na náhrobu označovalo pohřebiště hrdiny a bylo
 symbolem vzkříšení a nesmrtnosti. Později had
 představoval Asklépia, boha lékařství. *Oceánid.*
 stvořitel světa. Přítomnost hada se spojuje s těhoten-
 stvím. V některých oblastech žije kosmický had pod
 zemí a nakonec zničí svět. *Řec.*: moudrost; obroda
 života; vzkříšení; vyléčení a takto atribut Asklépia,
 Hippokrata, Herma a Hygieie; je také aspektem
 Asklépia jako zachránce a léčitele. Je životním prin-
 cipem; zvířecí podobou Dia i jiných božstev; jako
 ztělesnění moudrosti je zasvěcen Athéně; nepřímo
 poukazuje na Apollóna Delfského, jenž jako symbol
 světa zabíjí hada Pýthóna, ztělesnění temnoty a po-
 topy. Apollón osvobozuje nejen slunce z moci tem-
 noty, nýbrž i duši inspirací a světlem poznání. Had
 je spojován s vykupitelskými božstvy mystérií
 a představuje také mrtvé a mrtvé hrdiny: životní
 princip nebo duše opustí člověka v podobě hada

a duše mrtvých se mohou opět vtělit jako hadi. Je rovněž falickým symbolem a někdy je had obtočený kolem vejce zobrazován jako symbol vitality; představuje vášně, které oživují mužský i ženský princip. Ženy s hady místo vlasů, jako Erínye, Korymbosy a Graie, symbolizují mocnosti magie a kouzlení, hadí moudrost a záłudnost. Dva obrovští hadi, vyslaní uraženým Apollónem, zardousili Láokoonta a jeho dva syny. Tři hadi na náprsním krunyři Agamemnonově znamenají totéž co nebeský had v podobě duhy. Bakchantky při bakchických obřadech manipulují s hady. Řím.: hadi jsou spojováni s vykupitelskými a léčitelskými božstvy a s božstvy plodnosti, jako např. s bohyní Salus. Had je atributem Minery jako bohyně moudrosti. *Skandináv.:* had Midgard obepíná svět nekonečnými smyčkami hlubin oceánu. Had Nídhögg, „strašlivý žrout“, jenž žije u kořenu Yggdrasilu, kosmického stromu, a neustále ho ohryzává, představuje zlé vesmírné síly. *Sumerlo-semít.:* babylonská Tiámat, „beznohá“, „had temnoty“, zpodobovaná též jako drak, je chaos, nerozlišený, nerozdělený, záłudnost a zhoubnost; je zničena Mardukem, bohem slunce a světla. Z chaosu zrozený pár bohů Lachmu a Lachamu mají podobu hadů a dávají vzniknout mužskému a ženskému principu nebe a země. Ištar, Velká bohyně, je zobrazována s hadem. Frýžský Sabazios má hada jako svůj hlavní atribut a při mystériích doprovázejících jeho kult protahovali kněží zasvěcovaným kolem hrudi hada. U bohyně obilí Nidaby vyvstávají hadi z jejích ramen a had je zde spojován jak s bohyní země, jejímž piktogramem je had ovíjející se kolem hole, tak s jejím synem jako umírajícím bohem, je mu často z každého ramene jakoby vyrůstá had. Na holi připevněný a jako léčitelský bůh uctíváný had byl v Kanaánu a u Pelištejců často se vyskytující symbolem. *Toltéc.:* z chřtánu hada vyhlížející sluneční bůh symbolizuje oblohu. *Žid.:* zlo; pokušení; hřích; sexuální nárůživost; duše zavřených v šeuolu, říši mrtvých. Mojžíšův bronzový had má homeopatickou povahu, „stejně léčí stejně“. Leviatan je hadem hlubin. Boží ruka „zformovala hada dlouhého“ (Jb 26, 13). *Kabala* ukazuje Adama kadmona, prapůvodního člověka, jako muže držícího vztyčeného hada za hrdlo.

Hák Ambivalentní symbol, neboť přitahuje, a znamená tak přitažlivost i zjetí a potrestání. *Egypt.:* v rukou Usirových představuje hák přitažlivost. *Hind.:* železný hák znamená osud. *Řeck.:* to, co vytahuje z příválu světa, Kristus či Logos. *Řecko-řím.:* atribut Dionýsa a Priápa.

Harfa Podílí se na symbolice ŽEBŘÍKU, který vede na onen svět. Harfista symbolizuje smrt. Emblem starozákonního krále Davida a Walesu a atribut Dagdy, *keltského* boha ohně, který přivolává roční období a jehož hra na harfu původně přivodila změnu ročních období.

Harpje viz BÁJNÉ BYTOSTI.

Hermafrodit viz ANDROGYN.

Hexagram Jako dva prostupující se TROJÚHELNÍKY symbolizuje to „nahore i dole“ atd. V osmi trigramech či PA-KUA a z jejich kombinací odvozených šedesáti čtyřech hexagramech viděli staří Číňané symbolické vyjádření nekonečné proměnlivosti jin-jangových sil a jejich vzájemného působení.

Hipogryf viz BÁJNÉ BYTOSTI.

Hlava Spolu se srdcem je hlava považována za hlavní část těla, sídlo životní síly, duše a její moci; znamená moudrost, ducha, ovládnání a vládu. Hlava je sídlem jak inteligence, tak bláznovství a především na ní se vyjevuje pocta a zneuctění: na hlavu se klade koruna slávy a věnec vítěze, ale i šaškovská či oslovská čapka a posypává se popelem na znamení smutku a pokání a „sype se na ni žhavé uhlí“, tj. oplácí se zlé dobrem, jak se obrazně vyjadřuje bible. Při svěcení a zasvěcování se hlava korunuje nebo stříhá. Zobrazení hlav na náhrobcích nebo jako pomníků představuje životní sílu a génia člověka, které sídlí v hlavě – odtud užívání byst. Hlavy květin obsahují semena budoucího života. Hlavy s křídly znamenají životní sílu, duši a nadpřirozenou moudrost. Hlavy obětovaných nebo ulovených koní, volů nebo kanců obsahují jejich životní sílu a plodnost a byly zavěšovány nebo se nosily při rituálních průvodech nebo sloužily jako pokrm při rituálních příležitostech. Lovci lebek získávali životní sílu a plodnost oběti. Sklonění hlavy snižuje sídlo životní síly před druhým při vzdání pocty či vyjádření podřízenosti. Kývnutí hlavou znamená zaručit se životní silou.

Zahalená hlava (viz také ZÁVOJ) symbolizuje buď nevyzpytatelnost, mlčenlivost a skryté vědění, nebo souvisí s častým zahalováním hlav zvířecích obětí rouškou nebo zdobením věncem nebo girlandou – odtud závoj a girlanda nevěsty nebo jeptišky, toho, kdo svůj starý život obětuje nebo životu odumírá. Rouška též chrání vnitřní život v hlavě, stejně jako klobouky, čapky atd. nebo pokrývky hlavy vdaných žen.

Bozi a postavy s dvěma hlavami či obličejí, jako např. Janus, symbolizují počátek a konec; minulost a budoucnost; včerejšek a dnešek; sluneční a lunární moc; ubývající a přibývající moc slunce; volbu na rozcestích; osud; počátek každého podniku nebo cesty, odchod a návrat; moc otevírat a zavírat dveře, proto jsou klíče atributem Januse a strážců dveří. Dvě hlavy rovněž znamenají bystrost a rozvahu; příčinu a účinek; schopnost vidět dovnitř i vně. Spojení mužské a ženské hlavy nebo hlavy krále a královny představuje androgyna, sjednocení protikladů; toto zobrazení také symbolizuje duchovní a světskou moc. Existuje také dvouhlavá postava Obezřetnosti, dívající se na obě strany současně. Dvě Janusovy hlavy též označují letní slunovrat ve znamení Raka, „dveře lidí“ a sestup a ubývající sílu slunce, a zimní slunovrat ve znamení Kozorožce, „dveře bohů“ a stoupání i přibývající sílu slunce. Dvě hlavy Dioskúrů, dívající se nahoru a dolů, představují střídavé objevení se slunce na vrchní a spodní polokouli; také den a noc. Trojhlaví bozi symbolizují tři říše: minulost, přítomnost a budoucnost; tři měsíční fáze; vycházející slunce, slunce v zenitu a zapadající slunce. Takto jsou zobrazováni Sarápis, Hekaté a někdy Cernunnos. Astrální božstva s více hlavami jsou vševidoucí nebo mohou představovat počet cyklů nebo ročních období. Hlavy zvířat nebo netvorů s prstenem v tlamě jsou strážci cest. Fontány v podobě hlav představují moc řeči a také osvětlení. *Hind.*: čtyři hlavy Brahmy jsou zdroji čtyř véd. *Kelt.*: solární symbol; božství; vědění a moc z jiného světa. Sloup zakončený hlavou má falický význam; hlava s falem znamená plodnost, odvrací neštěstí a je také pohřebním symbolem: spojení hlavy a falu je ostatně pro keltskou tradici typické. Bůh Cernunnos bývá někdy zobrazován jako trojhlavý. *Křesť.*: hlavou církve je Kristus. Hlavu jako atribut mají všichni světci, kteří byli usmrceni stětím; nejčastěji je tak zobrazován sv. Alban. *Řec.*: jako personifikace hojnosti země nosí Ceres na hlavě věnec z obilných klasů. *Skandináv.*: hlava kance, atribut Freyji, obsahuje životní sílu, a proto o severských Vánocích symbolizuje hojnost a štěstí pro nadcházející rok. *Slavan.*: raný slovanský trojhlavý bůh pohlížel na oblohu, zemi a moře; nebe, zemi a podsvětí; minulost, přítomnost a budoucnost. *Sumero-semit.*: semitský El a sumerský Marduk jsou líčení s dvěma hlavami, které se dívají nalevo a napravo, a mají stejný význam jako Janus. *Žid. (kabala)*: Arik anpin, Nesmírná tvář, je nejvyšší božství.

Hermés s dvěma **hlavami**, strážce silnic a cest, se dívá oběma směry, a prozkoumává tak minulost i budoucnost, osud i vlastní volbu, odchod i návrat – veškeré dvojí aspekty jednotlivého jevu.

Na Poussinově *Zvěstování* symbolizuje **holubice** vznášející se nad hlavou Panny Marie zároveň oplodňujícího Ducha, ptáka zasvěceného Velké Matce i královně nebes, i Mariinu poddajnou nevinnost.

Hlavní světové strany viz SVĚTOVÉ STRANY.

Hlemýžď Jako živočich, který se ukazuje a zase mizí, má hlemýžď lunární povahu; jeho ulita je pro svůj tvar přirozeným symbolem labyrintu, spirály a podzemních jeskyní. Mořský šnek (buccina) je symbolem androgyna, který představuje spojení principů ohně a vody. U *Azteků* ztělesňuje mořský šnek měsíčního boha, představuje též těhotenství, porod – „jako vychází mořský živočich ze své ulity, tak se rodí člověk z lůna své matky“. U *Egyptanů* symbolizoval slimák původ života, sperma a vlhkost. Hlemýžď také znamená loudavost a chlípnost. V *křesťanství* symbolizuje lenost a také hřích, živý bahňák a slizem.

Hloh *Evrop.*: čarovná rostlina, odvracející neštěstí. Nošení věnce z květů hlohu symbolizuje panenství, cudnost, neposkrvněnost nebo zázračné panenské početí. Hloh byl v Řecku a Římě svatební květinou, zasvěcenou Hyménovi, Chlórídě, Hekatě, Floře a Maie; chránila před čarodějnictvím. Pod hlohem se setkávali duchové a víly.

Hlubina/propast Ambivalentní symbol, znamená jak bezednost hlubiny, tak pokoření a podřízenost. Vodní hlubina je prapůvodní zdroj veškerenstva; Matka-Bohyně; podsvětí. V *gnostické* symbolice je nejvyšším bytím, původcem aiónů.

Hnědá viz BARVY.

Hněv Je symbolizován hořící pochodní; divokým kancem; úderem oštěpu, hromoklínu nebo blesku; trháním oděvů.

Hniloba/rozklad Rozložení a dezintegrace před obnovením a znovuzrozením; smrt těla a vysvobození duše. Zvláštní význam má tento proces v *alchymii* ve Velkém díle.

Holení viz POSTŘÍŽINY.

Holub *Čin.*: dlouhověkost; věrnost; jaro; oplzlost. *Hind.*: atribut Jamy, boha smrti. Viz také HOLUBICE.

Holubice Duch života; duše; přechod z jednoho stavu bytí nebo světa do druhého; duch světla; cudnost (ale v jiné tradici lascivnost); nevinnost; mírnost; mír. Holubice jsou zasvěceny všem Velkým Matkám a královnám nebes a symbolizují ženskost a mateřství; často dvě holubice doprovázejí Matku-Bohyni. Holubice s olivovou ratolestí je symbolem míru a rovněž obnovy života; atribut Venuše. Holubice

pijící z misky představují ducha pijícího vody života. Posvátné holubice jsou spojovány s pohřebními kultury. *Čin.*: dlouhověkost; věrnost; spořádanost; poslušnost k rodičům; jaro; lascivnost; je také spojována s Matkou-Zemí. *Egypt.*: nevinnost. Holubice sedí ve větvích stromu života a objevuje se s ovocem z tohoto stromu a s vázami naplněnými vodou života. *Hind.*: Jama, bůh smrti, má za posly sovy a holubice nebo holuby. *Islám.*: tři zbožné panny jsou představovány kameny nebo sloupy s holubicemi na vrcholu. *Japon.*: dlouhověkost; uctívá podřízenost; je zasvěcena Hačimanovi, bohu války, ale holubice nesoucí meč ohlašuje konec války. *Křesť.*: Duch svatý; čistota; inspirované myšlení; mír; křesť; andělovo zvěstování Panně Marii; vody stvoření. Sedm holubic představuje sedm darů ducha; hejno holubic znamená věřící; holubice s olivovou ratolestí představuje mír, odpuštění a osvobození; jako holubice z Noemovy archy přinesla při návratu olivovou ratolest, znamení pokoje, a jako pro ni nebylo místo k spočinutí kromě archy, tak křesťané nenalézají žádné bezpečí mimo církev. Holubice s palmovou ratolestí symbolizuje vítězství nad smrtí. Bílá holubice je spasená duše, očištěná duše v protikladu k černému krkavci hříchu. Holubice na vinném keři jsou věřící, kteří hledají záchranu u Krista. Dvě holubice pospulu znamenají manželskou náklonnost a lásku. Holubice usazená na Josefově prutu či holi naznačuje, že jde o manžela čisté Panny. Holubice je atributem rytířů svatého grálu a sv. Benedikta, Řehoře Velikého a Scholastiky. *Manichej.*: v křesťansko-manichejské ikonografii je třetí osoba Trojice zobrazována jako bílá holubice. *Mínoij.*: v mínojském umění je holubice spojována s Velkou Matkou; holubice a hadi, symbolizující vzduch a zemi, jsou jejími atributy. *Párs.*: nejvyšší bytí. *Řecko-fím.*: láska; obnovení života; atribut Dia, kterého živily holubice. Holubice s olivovou ratolestí je atributem Athény a symbolizuje obnovení života. Holubice je zasvěcena Adónidovi a Bakchovi jako prvorozeným z lásky a také Venuši jako bohyni smyslné lásky. *Sumero-semit.*: božská moc; je zasvěcena bohyni Aštořet a je atributem bohyně Ištar jako Velké Matky. Holubice byla vyslána z babylonské archy sedmého dne potopy. *Žid.*: bílé holubice, jako znamení čistoty, byly přinášeny do chrámu jako obětní dary při obřadu očišťování matky. Symbol Izraele. Ve Starém zákoně představovala holubice prostotu; bezelstnost; nevinnost; mírnost; naivitu. Ztělesňovala duši mrtvého.

Hora Kosmická hora je střed světa, omfalos (pupek), „jímž prochází polární osa a kolem něj se plížívě

pohybují draci kosmických mocností“ (Flamel). Nejvyšší bod na zemi je považován za střed, vrchol ráje, za vyvýšené místo, kde se v mracích setkává země a nebe. Její osové a centrální postavení poskytuje příležitost k přechodu z jedné úrovně na druhou a ke styku s bohy; je také útočištěm a sídlem bohů. Ztělesňuje kosmické síly a kosmický život; skály jsou kosti, potoky a řeky krev, vegetace vlasy a mraky dech.

Hora symbolizuje stálost; věčnost; pevnost; klid. Vrcholky hor jsou spojovány s bohy slunce, deště a hromu a v raných tradicích ženských božstev byla hora zemí a měla ženskou povahu, zatímco obloha, mraky, hrom a blesk představovaly oplodňující mužský prvek. V duchovní rovině ztělesňují vrcholky hor stadium plného vědomí. Putování k posvátným horám symbolizují touhu, zřeknutí se světských žádostí, dosažení nejvyšších stadií a vzestup z nedokonalosti a omezenosti k celku a neomezenému. Posvátná hora je také „pupek vod“, neboť z ní vytéká pramen všech vod. Projít, projet či proplout mezi otevírajícími se a srážejícími se horami představuje dosažení nových duchovních úrovní, protože tento průchod je možný pouze v duchu a v „mimočasovém okamžiku“.

Hory s dvěma vrcholy jsou buď sídlem solárních nebo astrálních božstev, nebo, jako v *Sumeru* a v *Číně*, sídlem slunce a měsíce. Chrámy postavené ve tvaru hory, jako *sumerské zikkuraty*, *buddhistický Borobudur* na Jávě nebo chrámy *incké*, symbolizují kosmický střed, vzestupné úrovně bytí a vzestup duše. V *křesťanském* umění vytékají čtyři řeky z posvátné hory a božího trůnu.

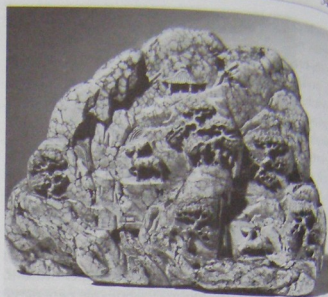
Hořící hranice Silící moc slunce, zejména o slunovratech, povzbuzující mocnosti světla a dobra.

Hořící keř Boží zjevení; boží přítomnost. Ve *védské* ohňové symbolice (agni) se hořící keř stává kosmickým stromem.

Houba Čín.: dlouhověkost; nesmrtelnost; vytrvalost; objevuje se také společně s jeřábem a netopýřem, symboly dlouhověkosti a štěstí. V *taoismu* je potravou geníů či nesmrtelných.

Houpání Má tentýž význam jako kývání; symbolizuje plodnost. Houpání kolébkou, na židli apod. je také obrazem životního střídání úspěchu a neúspěchu.

Hrací karty viz KARTY.

Čínský umělec z 18. století vytesal z tohoto kusu tyrkyso obraz kosmické hory, kde žijí lidé, zvířata i rostliny v dokonalé vzájemné harmonii, všichni spojováni a živeni nevyčerpatelným vodopádem a vodním proudem.

Na tomto čínském talířku z 18. století vyjadřuje houba přání, aby ti, kdo z něj budou jíst, se stejně jako nesmrtelní, jejichž jídlem houby jsou, těšili dlouhověkosti a nakonec nesmrtelnosti.

Hrad/zámek Sdílí symboliku uzavřeného prostoru a města chráněného zdmí a představuje to, co je těžko dosažitelné; symbolizuje duchovní zkoušku. Nachází se v něm obvykle poklad nebo vězeň a sídlí zde netvor či zlosyn, kterého je třeba přemoci, aby se získal onen poklad nebo osvobodil vězeň, jenž ztělesňuje poklad ezoterického vědění nebo duchovní vytříbenosti. Určitou roli zde hraje i symbolika MOSTU, je-li totiž třeba při cestě do hradu překonat hradní příkop.

Hranice pro smrt upálením *Křesťanský* symbol mučení či smrti upálením; atribut sv. Anežky a Doroty.

Hranice/rozhraní viz PRÁH.

Hranostaj Protože má v zimě bílou srst, znamená čistotu, cudnost, nevinnost a je také spojován se spravedlností; na šatě církevních či státních hodnostářů představuje kožešina z hranostaje vznešenost a ušlechtilost. *Křesťanské* panenské svěťce z urozeného rodu jsou někdy zobrazovány v plášti podšitém či lemovaném hermelínem, zejména Voršila.

Hrdina/hrdinka Prototyp spasitele, divotvůrce. Hrdina je obvykle nízkého původu nebo neví o tom, že je urozeného rodu, a je vychováván v prostých poměrech a v nevědomosti o svém stavu; brzy podstupuje zkoušku své síly, často sám nebo v doprovodu nějakého zvířete; bojuje se zlem a pokušením, je zrazen a zabit nebo obětován. Anebo začíná sám, ale shromažďuje kolem sebe zástupy nebo si vybírá skupinu žáků, kteří ho nakonec opouštějí, a on trpí a umírá sám; to vše symbolizuje cestu duše a postupné projevování a rozrůžňování a závěrečný návrat k původní jednotě. Má-li hrdina nesmrtelnou nevěstu, musí ji často hledat v podsvětí či na jiném tajemném místě. Hrdinka bývá domýšlivá, pohrdává nebo si libující v odporlivě přetvářce, a symbolizuje tak egoistickou stránku lidské povahy, která musí být ovládnuta; symbolika však zůstává symbolikou odloučení a znovusjednocení; pádu a záchrany – dvou stránek lidské přirozenosti, které musí být usmířeny a integrovány.

Hrnc viz KOTEL.

Hrob Lúno země a Matky-Země; tělo věznicí duši. Symbol Matky-Bohyně v jejím aspektu smrtícím i ochraňujícím; odumření světa. V *alchymii* představuje hrob s lebkou a havranem zčernání a umrtvení prvního stadia Malého díla, je to „země k zemi“.

Dáma s hranostajem od Leonarda da Vinci.

Hranostaj symbolizuje cudnost a čistotu – zde však je symbolika asi dvojnásobná, neboť dámu je údajně milenka Lodovica il Moro z rodu Sforzů, jejichž emblémem byl právě hranostaj.

odumření světa. Pohřebiště byla často místem, kde se o výročních dnech a v obdobích spojovaných se smrtí a vzkříšením, jako jsou novoroční, jarní a velikonocní svátky, konala rituální hostina pro mrtvé.

Hrobka viz HROB.

Hroch Někdy je ztotožňován se starozákonním behémótem. V *egyptském* symbolismu představuje Amemait, „Velkou požíračku“, nestvůru se lvím a hroším tělem a krokodýlí hlavou; Tvóret, hrošice, je ochranná bohyně rodiček a kojících matek. Červený hroch je Sutech ve svém ničivém aspektu.

Hrom/blesk/hromoklín Hrom je hlas bohů oblohy a svazek blesků či hromoklín je jejich zbraní; ničitel hadů a nepřátel ducha; božský hněv; je také atributem vladařů a kouzelníků. Hrom, řvoucí jako býk, přináší oplodňující déšť a je spojován s proměnami měsíce. To, že déšť v mnoha zemích přichází pouze společně s hromem, spojuje hrom s oplodňujícími vodami a s vodou z nebe, jež udržuje při životě. Déšť provázený hromem byl považován za proniknutý mocí, a tedy za výživnější. „Voda je často oplodněna hromem a jejich spojením vzniká životně nezbytné teplo“ (Plútarchos).

Zahřmění také symbolizuje posvátné spojení oplodňujícího boha oblohy a receptivní Matky-Země; hrom je atributem všech bohů kovářů, jako např. Hefaista/Vulkána a Tóra. Symboly hromu a atributy všech bohů oblohy a bouře jsou kladivo, buben, válečná sekera, svazek blesků, řehtačka; dub; rachotící hrom ztělesňuje také drak, spirála a ohnivá perla. Bohové hromu jsou často zobrazováni s červenými vlasy. *Indián.*: pták objevující se v souvislosti s bouřkou je všepronikající Velký duch, stvořitel; hrom symbolizuje mocné přírodní síly, dynamickou moc oblohy, která je rovněž spojená s ničivými silami války; strážce nebeských cest. Pes, had a prase jako bouřková zvířata přinášejí déšť. *Buddhist.*: tibetské DORDŽE, čínské *fū-i* a japonský *njoi* jsou hromoklín, diamantové žezlo, to, co je „tvrdé a nezničitelné jako diamant“, a představují božskou sílu učení; transcendentální pravdu; osvícení; hromoklín je přemožitel špatných náruživostí a tužeb. Z nadsmyslových buddhů je dvojitá VADŽRA znakem Amóghasiddhiho. „Burácení hromu dharma“ je šířením učení o osvobození všech živých bytostí. *Čín.*: bůh hromu Lei-kung je zpodobován jako škaradý muž s modrým tělem, s křídly a pařáty; jeho atributy jsou buben, palička a dláto. *Hind.*: VADŽRA je hromoklín Indry; je to také záblesk z třetího

oka Šivy a symbolizuje božskou sílu, kosmickou inteligenci a osvícení; jako blesk je smrtící i plodící, a představuje tak zkázu i tvoření. Vadžra má též význam jako dordže a oboje může být znázorněno v podobě květiny, stylizovaného květu lilie. *Japon.*: bohové hromu ztělesňují hrom jak oblohy, tak pozemní sopky. Kami-nari je bůh rachotícího hromu; bohové hromu jsou spojováni s žebříkem, jehož prostřednictvím se lze pohybovat mezi nebem a zemí. Aizen-myóó, bůh soucitu, je znázornován s hromoklínem na hlavě a s jedním v ruce a používá je, aby přemohl zlé tužby a náruživosti. *Řecko-fím.*: Zeus/Jupiter jako bůh oblohy třímá svazek blesků, což může být buď zbraň, nebo božský atribut; hrom je spolu s bleskem „nebeskou sekerou“ Kyklópů; Brontés představuje hrom a Argés hromoklín. *Skandináv.* a *germán.*: Tór, bůh hromu, třímá v ruce své kladivo Mjöllnir. Donar je bůh bouře. *Sumero-semit.*: Adad, bůh bouře, jezdí na býku a v ruce drží svazek blesků; Marduk třímá hromoklín. V babylonském umění je hromoklín spojován s býkem.

Hrozen vína Atribut božstev rolnictví a plodnosti, představuje víno života, tedy též nesmrtnost; zejména je spojován s Dionýsem/Bakchem. Symbolizuje také oběť, a to na základě souvislosti mezi vínem a krví; takto je užíván v *křesťanské* ikonografii: Kristus je zobrazován klečící pod vinným listem, jehož kád' má zachytit jeho krev. Hrozen nesený na sochoru je předobrazem Krista na kříži. Někdy jsou hrozny užívány k zakrytí Evina klínu; Adam používá fíkového listu. Hrozen vína přebírá symboliku vína v souvislosti s opojením, pohostinností, orgiemi a mládím.

Hruška Naděje; zdraví. *Čín.*: dlouhověkost; spravedlnost; dobrý vládce; dobrý rozsudek. *Křesť.*: Kristova láska k lidstvu.

Hřeb Symbol světové osy. Podílí se také na symbolice upevňování a poutání (viz POUTA) a představuje osud a nutnost. V křesťanství jsou hřeby symbolem Kristova umučení; atribut sv. Heleny a Bernarda z Clairvaux.

Hřebec V *iránské* symbolice představuje moc slunce a ohně a je znamením válečnického stavu. Je újanským symbolem nadvlády, solární, agresivní mužskosti. Po *vědeckém* období byl vystřídán lunární, erotickou klišou, která na konci světa vládne ohněm zkázy.

Hřeben Plodnost; déšť; sluneční paprsky; zapletení se; hudba. Atribut Venuše, mořských panen a Sirén.

Hudba Sakrální hudba symbolizuje přírodu v jejím pomíjivém a věčně proměnlivém aspektu; sama má povahu relativní, ale obsahuje realitu představující základ, absolutno. Hudba sfér znamená harmonii sfér a života. Hudební nástroje označují blaženost; některé dechové nástroje se podílejí na falické symbolice a mnoho strunných nástrojů představuje svou podobou ženu.

Chetitský bůh počasí drží v rukou kladivo **hromu** a svazek blesků.

Hůl Mužská síla; autorita; důstojnost; magická síla; cestování; putování; je také solárním a osovým symbolem. Pastýřská hůl viz též HŮL/BERLA. *Buddhist.*: právo a řád; symbol Buddhova žezla, tj. jeho učení. *Egypt.*: hůl v podobě háku a důtky jako znamení trestající vladářské moci jsou hlavními atributy Usira jako soudice mrtvých. Hůl s perem je obrazem probuzení duše a atributem Thovta. *Hind.*: tři tyčky spojené v hůl symbolizují ve všnuistické tradici tři základní vlastnosti či tři *guny*, jejichž kombinací jsou všechny předměty ve světě jevů, tedy základ toho, co je třeba uskutečnit, překážka, která tomu brání, a síla, která tuto překážku překonává. V *indiánském* symbolismu zastupuje trest a bolest. *Křesť.*: Kristus jako dobrý pastýř; putování. Hůl zakončená zakřivením či zatočením znamená biskupskou moc a autoritu; hůl nesená před vysokými hodnostáři označuje důstojnost úřadu; poutnická hůl je atributem Jakuba Většího, někdy sv. Brigity; rozkvetlá či vypučelá hůl je atributem Árona a sv. Josefa. *Řecko-řím.*: hůl či hůlka posla v podobě caducea je hlavním atributem Herma/Merkura.

Hrozny vína a pšeničné klasy na Botticelliho *Eucharistické Madoně* jsou symbolem svátostné proměny vína a chleba v Kristovu krev a tělo.

Hůl/berla Pastýřská hůl znamená autoritu; vedení; soudní pravomoc; milosrdenství; je atributem všech dobrých pastýřů. *Egypt.*: faraonové jsou zobrazováni, jak drží v ruce hůl v podobě žezla jako symbol síly, moci a vlády. *Křesť.*: Kristus jako dobrý pastýř; hůl apoštolů; atribut biskupa a opata jako pastýře svého stáde; atribut sv. Benedikta, Bernarda, Martina a Kláry. *Řec.*: atribut Apollóna a Pana jako strážců stád, Arga, Polyféma, Orfea a Thálie. *Sumerosemit.*: jedna z insignií asyrských a babylonských vládců.

Hůlka Moc; vodič nadpřirozené síly; atribut všech kouzelníků, šamanů a kmenových čarodějů. Jako symbol je spojována se žezlem, trojzubcem a berlou. Hůlka Hypnova měla moc způsobit spánek

Humerál

a zapomnění. *Gaelská* „bílá hůlka“, obdařená kouzelnou mocí, byla z tisu; *keltská* kouzelná hůlka byla z lísky.

Humerál Lněná látka, již měl Kristus v praetoriu zavázány oči; přilba vojáka Kristova.

Humr *Japon.*: dlouhověkost; blahopřání; radostná událost, zejména spojovaná s novoročními slavnostmi.

Husa Je solárním zvířetem (údajně se při stěhování řídí sluncem); symbolizuje dech; vánek; bdělost; lásku; dobrou hospodyní. Svatomichalská a vánoční husa představuje nejdříve ubývající a potom přibývající sílu slunce. Husa a labuť jsou jako symbolická zvířata často zaměnitelná. *Čín.*: divoká husa je nebeský pták; jang; mužskost; světlo; inspirace; rychlost; posel; doručitel dobrých zpráv; manželské štěstí; změna ročního období; podzim. Ačkoli je zvířetem solárním, je v čínském umění spojována s podzimmím měsícem. *Egypt.*: nilská husa, „velká žvanilka“, je stvořitelkou světa a nakladla kosmické vejce, z kterého se vylíhlo slunce, Amon-Re. Je také atributem Geba, boha země, a symbolizuje lásku. *Hind.*: divoká husa nebo houser je jízdním zvířetem Brahmy, tvořivého principu, který má existenci sám od sebe. Znamená také osvobození od vázanosti; duchovnost; oddanost; učinnost; výmluvnost. Husa nebo labuť slouží jako symbol božského nebo vysokého duchovního stavu. *Japon.*: podzim; rychlost; posel; v umění je také spojována s podzimmím měsícem. *Kelt.*: válka; atribut bohů války. *Křesť.*: ostražitost; prozíravost; atribut sv. Martina z Toursu. *Řec.*: láska; bdělost; dobrá hospodyně; atribut Héry, nejvyšší olympské bohyně. *Řím.*: bdělost; husy byly zasvěceny Junoně a chovány na Kapitolu.

Hvězda Přítomnost božstva; svrchovanost; věčnost; nesmrtelnost; dosažení nejvyššího cíle; andělský posel boha; naděje (neboť svítí v temnotách); oči noci. Hvězdy jsou atributy všech královen nebe, které často nosí korunu z hvězd. Hvězda je především symbolem bohyně Ištár/Inanny nebo Venuše jako jítřenka a večernice. Polárka označuje stěžejní bod na obloze, a je tak branou nočního nebe. Je symbolem stálosti a v této své funkci je zdůrazňována v hinduistických svatebních obřadech. V Egyptě se faraon po smrti měnil v Polárku nebo na ni vystupoval. Hvězda se čtyřmi paprsky, později maltézský kříž, je symbolickou podobou Šamaše jako mezopotamského boha slunce, lásky a spravedlnosti. Pětici-

Na této thébské malbě ze Senedžemovy hrobky drží Usire jako soudce mrtvých v ruce hůl vedení a vlády; cep symbolizuje jeho svrchovanou moc soudit duše lidí, oddělovat jejich dobré skutky od špatných.

Na alchymistické kresbě Pana jako Merkura ze 14. století je v pozadí hvězda dokončení a naplnění.

pá hvězda s vrcholem směřujícím vzhůru znamená usilování; světlo; duchovnost; vzdělávání. Směřuje-li špička hvězdy dolů, pak znamená zlo; čarodějnictví; černou magii. Šesticípá hvězda představuje stvoření a kromě toho je také Davidovou či Šalomounovou hvězdou či pečeti. Je spojením mužského a ženského trojúhelníku a ohně a vody (viz TROJÚHELNÍK). Osmicípá hvězda v kruhu je abstraktní podobou Guly, mezopotamské bohyně zdraví. *Aztléc.*: jitřenka je veselupná, duchovní, mužská síla slunce a večernice sestupná, pozemská, ženská síla měsíce. *Čín.*: hvězda nebo více hvězd se sluncem a měsícem jsou obrazem pro vladařskou spirituální moudrost. *Égypt.*: bohyně Eset je zobrazována v plášti posetém hvězdami. *Islám.*: božství; svrchovanost. Hvězda je často zobrazována s měsíčním srpkem. *Křesť.*: božské vedení a přízeň; Kristovo narození; hvězda nad Betlémem souvisí s třemi králi a poukazuje na Spasitele; Panna Maria jako královna nebes má korunu z hvězd. Dvanáct hvězd je dvanáct kmenů izraelských a dvanáct apoštolů; hvězda je atributem sv. Tomáše Akvinského, Dominika a Mikuláše Tolentinského. *Maor.*: vedení k vítězství dobra nad zlem. *Mithraic.*: vševidoucí oči boha Mithry. *Oceánic.*: hvězdy jsou dětmi matky slunce a otce měsíce. *Řecko-řím.*: podle Hésioda jsou hvězdy kapky krve z Úrana. Venuše je jak jitřenkou, tak večernicí. Bohové jako planetární symboly jsou zpodobováni s hvězdou na čele nebo nad hlavou. *Sumero-semit.*: Ištar je jitřenkou i večernicí; ona i Aštoret jsou zobrazovány jako královny nebe s korunou z hvězd.

Hvězdice *Evrop.*: božská láska; nevyčerpatelná moc lásky. V *křesťanství* je symbolem Panny Marie jako *stella maris*, hvězdy mořské.

Hyacint *Evrop.*: prozíravost; pokojné smýšlení; nebeský dech. Krev spartského prince Hyakinta, z níž vyrostla květina hyacint poté, co ho Apollón náhodně zasáhl diskem do hlavy, symbolizuje vegetaci sežehlou žářem letního slunce; květina vyrostlá z této krve představuje jeho vzkříšení na jaře.

Hyacint viz DRAHOKAMY.

Hydra viz BÁJNÉ BYTOSTI.

Hyena Bezejmenná neřest; nečistota; vratkost; nestálost; člověk s dvěma tvářemi. V *křesťanství* je obrazem ďábla požirajícího zatracence.

Chalcedon viz DRAHOKAMY.

Chameleon Vzduch jako jeden ze čtyř živlů (předpokládalo se, že ho živí vítr). V *křesťanství* představuje satana, jenž vystupuje v různých převlecích, aby tak lidi klamal. Podle některých *afričských* kmenů přináší déšť.

Cherubové „Cherubové jsou okřídlené bytosti, ale svým vzezřením se nepodobají žádnému živému stvoření, které kdy člověk zahlédl“ (Josephus Flavius). Ukazují na přítomnost božství a jsou strážci posvátného a hlídači prahů. V podobě TETRAMORFU jsou cherubové čtveřicí elementárních mocností střežících střed ráje, jenž je nepřístupný padlému člověku. Jsou spojením býka, lva, orla a člověka, symbolizují čtyři živly, čtyři konce země a v *křesťanství* čtyři evangelisty. Po serafech jsou nejvyšší kategorií z devíti andělských kůrů. V *heraldice* je cherub zpodobován jako dětská hlava (čistota a nevinnost) mezi dvěma páry křídel (duchovní podstata). Jahve „trůní na cherubech“ (1 S 4,4). Po stranách trůnu ve Svatyni svatých jeruzalémského chrámu byly dva cherubové a trůn tvořily jejich křídla.

Chiméra viz BÁJNÉ BYTOSTI.

Chí-rhó monogram viz LABARUM.

Chléb Život; potrava pro tělo i duši; viditelný a projevový život. Je také symbolem jednoty, protože zahrnuje mnoho zrn do jednoho celku, a když je lámán a rozdělován, představuje rozdělení i sjednocený život. Svátostný chléb je obvykle malý a kulatý nebo se rozlamuje větší bochník a rozděluje; často je na něm vyznačen kříž, jako v mithraických, sumero-semitských a křesťanských obřadech. Chléb a víno: víno je božskou extází a chléb je viditelným projevem ducha, jenž umírá a opět vstává z mrtvých; člověk sjednocený s božstvím; vyvážený výsledek lidské dovednosti a úsilí v rolnictví; mužské víno s ženským chlebem; spojení tekutého s pevným, jež může představovat androgyna. S chlebem a vínem se lze často setkat při pohřebních slavnostech a obřadech. Lámání chleba znamená smrt oběti, také podílání a společenství. *Křesť.*: udržovatel života; boží prozřetelnost; Kristus, „chléb života“ (Lk 22,19). Chléb a víno znamenají dvě přirozenosti Kristovy; tělo a krev při slavení eucharistie. *Sumero-semit.*: lámání chleba znamenalo opatřit potravu pro duše zemřelých; společenství. Chléb a vodu nemrtelného života opatruje v nebi bůh Anu.

Chobotnice Souvisí se symbolismem draka, pavouka a spirály; je symbolem hromu a ztělesněním měsíčních fází; je spojována se zvířetnickovým znamením Raka, s vodními hlubinami a letním slunovratem, s neblahým vchodem do podsvětí. V *keltském* a *skandinávském* umění jsou chapadla chobotnice rovná, avšak v *minojských* a *mykénských* zobrazeních jsou stočená a přejímají symboliku SPIRÁLY. Chobotnice je často spojována se svastikou.

Chrámy *Imago mundi*; mikrokosmos; duchovní střed světa; pozemský protějšek nebeského pravzoru; místo pobytu božství na zemi; ochranná moc Velké Matky; místo, kde se setkávají tři světy, neboť zde existuje spojení s nebem, zemí a s podsvětím a jeho vodami; rovnováha. Často je chrám symbolicky nejvyšším místem v krajině. Chrámů někdy znázorňují strukturu kosmu a někdy vztahy mezi bohy a lidmi, tvořící vlastní obsah náboženství. Jako zobrazení kosmické struktury jsou na sobě navržené stupně budovy horizontální rovinou bytí s jejími nekonečnými variantami a odstupňováním bytí; je to axiální a vertikální pouto mezi nebem a zemí a zemí a podsvětím; stupně znamenají vzestup na nebesa a duchovní vzestup věřícího; chrám je rovněž obrazem posvátné hory. Centrální pilíř chrámu je jak světovou osou, tak kosmickým stromem.

Chrámy ve skále nebo jeskyni symbolizují návrat ke středu, k přírodě, k nejpůvodnější svébytnosti člověka, živoucí skále a lúnu znovuzrození. Trojúhelníkový chrám, podpíraný čtyřmi pilíři, znázorňuje trojčnou povahu božství vládnucí čtyřem živlům jako hybným silám stvoření a reprodukce. Kruhový chrám představuje dokonalost kruhu nebo koule a dokonalost boží. *Hinduistické* chrámů jsou budovány podle vzoru kosmu, představují obrazy makrokosmu a odraz MANDALY. Čtverec je základní formou *hinduistické* architektury, symbolizující řád, stabilitu a definitivnost. Jsou tu tři oltáře: na východní straně představuje čtvercový oltář na zápalné oběti nebeský svět; oltář na zápalné oběti na západní straně je kruhový a zobrazuje pozemský svět; na jižní straně je vzdušný svět a oheň. Střed ohniště je položen do bodu, kde se protínají ramena kříže; střed hlavního oltáře je vesmírným středem, nejnvnitřnější svatyní; středový pilíř, symbolizující světovou osu a světový strom, vystupuje ze svatyně semene, z lúna. Plocha chrámu je rozdělena do šedesáti čtyř čtverců, tvořících mandalu, kosmický rozvrh. Nebe a země se setkávají v branách či dveřích, směřujících do čtyř světových stran. Vrcholový věnec ve středu symbolizuje boží vznešenost a otvor nad ním umož-

Starobylý mykénský zlatý kotouč ozdobený vytlačenou **chobotnicí**, jejíž svinutá chapadla ještě zdůrazňují jí vlastní symboliku spirály.

Egyptská plastika ze 4. století v sobě spojuje **ibise**, symbol trvalosti duše, s pštrosem perem, symbolem pravdy a spravedlnosti.

ňuje odchod ze světa do nebe a vstup do božské říše. Temnota uvnitř chrámu znamená, že člověk potřebuje světlo přicházející ze zdroje mimo něj samého a že chrám se plní světlem z božského zdroje.

Chrámy v Jeruzalémě byl *imago mundi* a kosmický střed, místo styku Boha a Izraele; ztělesňoval počátek kosmického času a byl domem božím na zemi, obrazem nebeského chrámu. Podle Josepha Flavia znamenají tři části svatyně tři kosmické oblasti: chrámová předsín – spodní oblasti, moře; svatyně – zemi; Svatyně svatých – nebe. *Sumerský chrám* či ZIKKURAT sestával ze sedmi stupňů vzestupu a sestupu a tvořil vertikální pouto mezi nebem a zemí, případně mezi zemí a podsvětím a vodami, a horizontální pouto mezi světovými stranami.

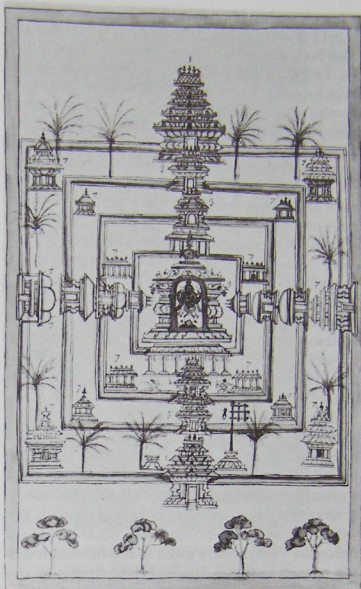
Chromost U Héfaista/Vulkána a božských kovářů odkazuje chromost na nedokonalost demiurga, jenž vytváří nedokonalý svět. Chromost a kulhání také symbolizují klikatý pohyb blesku bohů bouře. Je symbolem vykleštění.

Chryzantéma Čín.: podzim; ústraní; pohoda; chladný trpky; učenost; bodrost; zeň; bohatství; dlouhověkost; to, co přečká (chlad). **Japon.**: dlouhověkost; štěstí; květinový emblém Japonska.

Chřtán/tlama/jícen Chřtán nestvůry představuje buď bránu pekla a vstup do podsvětí, nebo se podílí na symbolice srážejících se skal, ouška jehly apod., kdy pokaždé jde o protikladnost, polaritu a dualitu, jež musí být překročena, aby se dosáhlo nejzazší skutečnosti a duchovního osvícení; je třeba mezi nimi projít „v mimočasovém okamžiku“. Viz také PŘECHOD.

Ibis Egypt.: duše; dech; vytrvalost; ráno; zasvěcený Thotovi. Ibis s chochoalkou je slunce; „zářící duch“; jako hubitel plazů v jejich ničivém aspektu je ibis solární, ale na základě své příslušnosti k vlhkému živlu je lunární a je někdy znázorňován se srpkem měsíce na hlavě.

IHS Symbol Dionýsa/Bakcha/Iakcha, jehož význam je neznámý, ale byl vykládán jako *in hoc signo, in hoc salus* nebo jako rituální zvolání „lakchos“. *Křesťané* ho převzali jako zkratku jména Ježíš a ta později nabyla významu „Jesus Hominum Salvator“, Ježíš, spasitel lidí. Na tabulce či kotouči obklopeném plameny je atributem sv. Bernardina Sienckého a Ignáce z Loyoly, vepsaná do srdce je atributem sv. Ansana; jezuité ji přijali jako svůj znak.

Stavební plán chrámu v Kánčipuramu ukazuje, že půdorys stavby má podobu MANDALY; její čtyři brány vedou ke středu, kde sídlí Višnu, ochranné božstvo chrámu.

Ikona Ikona symbolizuje mikrokosmos; její barvy musí být nesmíšené a zlaté pozadí je světlem a milostí boží, bohem jako první příčinou všeho jsoucího. Látky, z nichž je zhotovena, představují jevový svět, nebof pocházejí z říše živočišné, rostlinné i minerální a symbolizují souvztažnost veškerého stvoření. Je předmětem uctívání, „vnějším a viditelným znamením vnitřní a duchovní milosti“ či smyslu, zprostředkuje přístup k boží milosti. Obrazová stěna, ikonostas, tvoří ve východní církvi přehradu mezi chrámovou lodí a svatyní; vertikálně sestává z několika řad (z nichž dolní je přerušena dveřmi) a je přehledným obrazem církevní a nebeské hierarchie. Je tak hranicí mezi posvátným a profánním, božským a lidským.

Iniciace Pravzor smrti a znovuzrození; přechod z jednoho stavu či stupně bytí na druhý, z jedné ontologické roviny na druhou; symbolizuje smrt před znovuzrozením a vítězství nad smrtí; návrat do temnoty před znovuzrozením do světla; smrt starého člověka a znovuzrození nového; duchovní či tělesné přijetí či znovuzrození do společnosti dospělých. Iniciace zpravidla vyžaduje „sestoupení do pekla“, aby mohla být před vzkříšením, osvěcením a výstupem na nebesa překonána temná stránka přirozenosti; proto se iniciační obřady odehrávají obvykle v jeskyních nebo na jiném místě pod zemí nebo také v labyrintu, z nichž se znovuzrozený člověk navrácí ke světlu. Umírající bozi se obětují, aby mohli být znovuzrozeni a vzkříšeni.

Inkoust *Islám.*: zrcadlení všech možností existence; rovněž „inkoust učenců je jako krev mučedníků“ (Muhammad).

Inverze Vzájemné působení, souhra protikladů; dění, při němž jedna kvalita způsobuje, že vzniká její protiklad: smrt způsobuje život, dobro zlo apod. Symbolem inverze jsou přesýpací hodiny; strom rostoucí kořeny vzhůru, dvojitá spirála, písmeno X, hlavou dolů pověšený člověk. Znamená také, že „každá správná analogie musí platit obráceně“, „jak nahore, tak dole“.

Jablko/jabloň Plodnost; láska; radostnost; poznání; moudrost; předtucha; přepych; ale také klamnost a smrt. Jablko bylo zakázaným ovocem zlatého věku. Svou kulatostí symbolizuje celistvost a jednot-

nost, a to v protikladu ke granátovému jablku, a to též představuje jako ovoce stromu života, které dala Idun bohům. Eris, bohyně sváru, vhodila zlaté jablko mezi bohy. V podobě zlatých jablek Hesperidů je ovoce ze zahrady bohyně Frejji symbolizuje nesmrtelnost. Nabízení jablka je vyznáním lásky. Stejně jako pomeranč jsou jablkoňové květy používány coby znamení plodnosti pro nevěsty. *Čín.*: mír a svornost. *Kelt.*: stříbrná ratolest. Má magické a chthonické síly; ovoce onoho světa; plodnost; manželství. *Hallowe'en*, slavnost ve znamení jablek, je spojována se smrtí starého roku. *Křesť.*: ambivalentní jako zlo (lat. *malum*; *mālum* – jablko), jako ovoce pokušení a prvotního hříchu, ale v souvislosti se zobrazením Krista nebo Panny Marie znamená nové Adama a spásu. Opice s jablkem v hubě je symbolem prvotního hříchu. *Řec.*: zasvěcené Venuši jako znamení lásky a touhy; symbol a nabídka svatby; Paris přisoudil „jablko sváru“ Venuši; jablkoňové ratolesti jsou atributem Nemesidy a Artemidy a jsou užívány v Dianině kultu. „Jablkem“ Dionýsovým byla kdoule. Jablkoň byla spojována se zdravím a nesmrtelností a zasvěcená Apollónovi. Jablkoňový květ: *čínský* symbol míru a krásy.

Jadeit *Čín.*: „Všechno, co je svrchovaně skvostné“; jang; princip nebe-otce. Nebeský drahokam, výsledek spolupůsobení hory a vody, sjednocené síly jin a jang. „Dokonalý člověk soupeří s jadeitem v úsilí o ctnost.“ „Vyleštěný a lesknoucí se ztělesňuje čistotu; hladký a zářivý se jeví jako dobrota; jeho hutnost a pevnost představují jistotu intelektu; hranatý, ale nikoli ostrý nebo řezavý ztělesňuje spravedlnost; zavěšený v podobě krůpějí se podobá pokoře; jasný dlouhý tón, jenž vydává při úderu, symbolizuje hudbu. Jeho vady nemají jeho krásu, ani jeho krásu neskrývá jeho vady, nebof upomínají na povinnou loajalitu; jeho průsvitnost ztělesňuje upřímnost. Barvně měňavý jako duha podobá se nebi; nádherný a tajemný, vytvořený z hory a vody, podobá se zemi. Broušený bez ozdob představuje cudnost. Ode všech ceněný představuje pravdu a krásu“ (*Knihla obřadů*). Rozličné barvy jadeitu jsou *wan-wu*, deset tisíc věcí, symbolizujících nekonečnost. Jadeitový koutouč se čtvercovou dírou uprostřed, *pi*, znázorňuje kruh nebe a čtverec země a znamená „dveře slunce“ a „bránu nebes“. Jadeit vždy symbolizuje štěstí.

Jaguár *Aztéc.*: mocnosti temnoty v boji se solárním orlem. *Mexic.*: posel lesních duchů. *Saman.*: *Saman* má někdy při sobě jaguára jako ducha-důvěrníka nebo přijímá jeho podobu.

Jahoda *Křesf.*: spravedlivý člověk; plod dobrého díla; ovoce ducha. Společně s fialkami znamená pokoru opravdové spravedlnosti.

Jalovec *Řecko-řím.*: ochrana; důvěra; iniciativa; zasvěcený Hermovi/Merkurovi.

Jantar Zlatá zářivost slunce; ztuhlé světlo. V Číně znamená odvahu, „duši tygra“. Dodává magickou sílu, pomáhá mrtvým. Zasvěcený Apollónovi/Héliovi. Slzy bohyně Freji, prolévané pro Svipdaga, ztuhly v jantar.

Jaro viz VODA; ROČNÍ OBDOBÍ.

Jasan *Staroseverský* posvátný kosmický strom YGG-DRASIL. Zasvěcený Diovi/Jovovi. Symbolizuje přízřubovost, prozíravost, skromnost. Je spojován s krví prolitou při Úranově vykleštění. Meliai byly tři jasanové nymfy.

Jasmín *Čín.*: ženskost; líbeznost; půvab; něha; přítelivost. *Křesf.*: milost; elegance; Panna Maria.

Jaspis viz DRAHOKAMY.

Javorový list Emblem *Kanady*. *Čín. a japon.*: podzim; symbol milenců.

Jazyk Hlas božstva; projevení mocného hlasu; zvěstování; podílil se také na symbolice hada a falu. Výrazně masité jazyky jsou v *orientálním* umění často atributy démonů a ve středověkém křesťanství je satan obvykle zobrazován s vyplazeným zbytnělým jazykem. Vyplazení jazyka symbolizuje na Východě přechod z temnoty na světlo, je ale také gestem odvracejícím neštěstí a může být i formou pozdravu. V zobrazeních zvířat znamená vyplazený jazyk prosbu o déšť nebo vodu shůry, nezbytných pro život a úrodnost. *Buddhist.*: Buddha měl dlouhý jazyk, který „přednášel sůtry a šířil vědění o nich“. *Čín.*: v Číně byl jazyk uváděn do souvislosti s parohem jako znamením nadpřirozené síly. *Egypt.*: trpaslík Bes se objevuje s dlouhým jazykem. *Hind.*: „Agniho jazyk, kněžský hlas, se dotýká nebe“ (*Rgvéda*). Káli je obvykle zobrazována s vyplazeným jazykem. *Křesf.*: „Andělský jazyk je metaforou andělské moci“ (Tomáš Akvinský). *Řec.*: v řeckém umění je to především božský atribut, později však děsivý orgán Gorgon. *Sumer.*: babylonské zvířecí nestvůry mají často dlouhé jazyky.

Vyplazený jazyk Káli symbolizuje její tvořivou i ničivou energii, která je stále udržována v dokonalé rovnováze: zabíjí, aby tvořila.

Ječmen Všechno obilí je symbolem obrody života, vzkříšení a úrodnosti. Ječmen zasety do Usirova těla vyklíčil a byl „novým životem po smrti“. „Usirovy záhony“ byl ječmen vyrostlý na vlhké tkanině nebo v nádobě a umístěný na hrobech; nebo byla z hlíny a ječmene udělána zpodobení Usira a vzrůst ječmene symbolizoval jeho vzkříšení a návrat jara. Ječmenné klasy byly používány v *feckých* mystériích ke znázornění úrodnosti a plodnosti. Byl spojován s Korou a Démétrou/Cererou, uctívaných v souvislosti s růstem obilí. Viz také OBILÍ.

Jedení Propůjčuje tomu, kdo jí, vlastnosti toho, co požívá. Například ryby jsou nadměru plodné, jedení ryb tedy dodává plodnosti; ryby byly také jídlem na všech hostinách o slavnostech Velké Matky a byly pojídány v její den, v pátek. Kanibalismus propůjčuje tomu, kdo požije maso bojovníka nebo hrdiny, chrabrost a hrdinství. Rituální požívání boha v zástupné podobě (zvířata, rostliny apod.) dodává posvátnou nezranitelnost a duchovní sílu. V mnoha náboženstvích existovalo obřadní jedení, jež bylo často spojeno s určitými tabu, kdy se například nesměla jíst symbolická zvířata příslušných bohů.

Jedle Smělost; integrita. V *čínském* symbolismu označuje vyvolenost a trpělivost. Je zasvěcena Pano ví a Wodanovi. Viz také BOROVICE/PINIE.

Jedna/jednička viz ČÍSLA.

Jednorozec Lunární, ženský princip, jehož mužským protějškem je lev; cudnost; čistota; panen-skost; dokonalé dobro; ctnost a síla mysli i těla; neporušitelnost. Protože jsou u něj dva rohy spojeny v jeden, symbolizuje jednorozec sjednocení protikladů a jednotnou svrchovanou moc. Někdy na zobrazeních stromu života stojí po obou jeho stranách jednorozec jako strážce. Konflikt mezi lvem a jednorozcem ztělesňuje konflikt solárních a lunárních sil a dvojic protikladů. Jednorozec je „zkoušeč vody“ a jeho roh může zjistit jed ve vodě a zneškodnit ho. *Alchym.*: jednorozec je rtuť a jeho protějškem je lev jako síra. *Čín.*: často je ztotožňován s KY-LINEM, jedním ze čtyř duchovně obdařených tvorů; je esencí pěti živlů; je-li zobrazován jako bílý, je zvířetem lunárním, jin, ale má-li podobu ky-lina, představuje spojení jin a jang; znamená mírnost, laskavost, dobrou vůli, blaženost, dlouhověkost, ušlechtilost, moudré vedení, vynikající potomstvo. Jednorozcův roh je šťastným znamením pro císaře. Jízda na ky-linovi znamená vzestup ke slávě. *Egypt.*: všechny

Odlitá podoba boha Osírida z Tutanchamonovy hrobky. Když byl mladý faraon pohřben, byl tento odlitek naplněn nilským bahnem, do něž byla vtačena zrnka ječmene. Když vyklíčila, symbolizovala vzkříšení.

Na čalounovém potahu polštáře z 15. století pokládá jednorozec, symbol cudnosti a čistoty, své přední nohy pokorně do klína dámy.

symbolizuje plodnost; mužnost; atribut válečníka, loveckého boha Coccidia a Ossiana a jevová podoba rohatého boha Cernunna. Jeleni jsou nadpřirozená zvířata čarovné říše víl a skřítků a božskými posly. Jelení kůže a parohy jsou rituálním oblečením. Vůz bohyně lovu Flidais táhnou jeleni. *Křesf.:* zbožnost; nábožná touha (Ž 42); duše žíznící po Bohu; odloučenost; čistota života. Jako protivník hada je jelen obrazem Krista či křesťana, bojujícího proti zlu. Je atributem sv. Juliána a Jiljího. Jelen s křížem mezi parohy je atributem sv. Huberta a Eustacha. *Mithraic.:* jelen a býk společně představují okamžik smrti. *Řecko-řím.:* Atribut Artemidy / Diany; je zasvěcen Athéně, Afrodítě a Dianě jako bohyním měsíce a Apollónovi v Delfách. *Skandináv.:* čtyři jeleni od Yggdrasilu jsou čtveřicí větrů. *Sumero-semit.:* bohové plodnosti na sebe někdy při oběti brali podobu jelena. Jelení hlava je znakem boha Rešefa. *Šaman.:* jelení kůže je často užívána v šamanských obřadech (viz KŮŽE).

Jeřáb Posel bohů; společenství s bohy; schopnost se podílet na vyšších rovinách vědomí. *Čín.:* „patriarcha opeřeného rodu“; posel bohů; prostředník mezi nebem a zemí; nosí duše do západního ráje; nesmrtelnost; dlouhověkost; ochranné mateřství; bdělost; prosperita; vysoké úřední postavení; štěstí. Jeřáb je obvykle spojován se sluncem a borovicí. Čistě bílí jeřábi, posvátní ptáci, obývají ostrovy blažených. *Japon.:* „ctihodný pan jeřáb“ má stejný význam jako v Číně. *Kelt.:* jevová podoba Pwylla, krále podsvětí; posel smrti nebo války; skoupost; lakomost; zlé ženy. *Křesf.:* bdělost; loajalita; dobrota; pořádek v řeholním životě. *Řecko-řím.:* zasvěcený Apollónovi jako poslu jara a světla.

Jeřáb Moudrost; moc proti vílám a čarodějnicím. Je *galským* stromem života. Ve *skandinávské* a *germánské* mytologii je zasvěcen Tórovi a Donarovi a poskytuje moc proti čarodějnicím.

Jeskně „Symbol vesmíru“ (Porfyrios); omfalos; střed světa; srdce; místo sjednocení bytostného já a ega; místo, kde se setkává božské a lidské, proto také všichni umírající bozi a spasitelé se rodí v jeskyni; vnitřní ezoterické vědění; to, co je skryté; místo iniciace a druhého zrození. Jeskně je též ženským principem, lůnem Matky-Země a jejím ochranným aspektem; je jak místem pohřbívání, tak znovuzrození, tajemství, vzestupu a obnovy, odkud se člověk vynořuje a kam se ve smrti navrácí – do kamenného hrobu; takovéto vynoření spojuje jesky-

Tuto 29 cm vysokou **jelení** masku, vyřezanou z jednoho kusu cedrového dřeva a vykládanou mušlemi, nosil pravděpodobně šaman při rituálním tanci, aby tak příznivě ovlivnil lov.

Bílí **jeřábi** na této čínské váze z modrého porcelánu (16. století) symbolizují, stejně jako všichni jeřábi, dlouhověkost, štěstí a blahobyt; jejich bělost je činí nejen posvátnými ptáky, ale i obyvateli ostrovů blažených.

ni s kosmickým vejcem. Jeskyně má těsný vztah k symbolice SRDCE jako duchovnímu a iniciačnímu středu makrokosmu i mikrokosmu; jeskyně i srdce jsou symbolizovány ženským trojúhelníkem, jehož vrchol směřuje dolů. Hora je principem mužským, viditelným a vnějším a je představována trojúhelníkem směřujícím svým vrcholem vzhůru, zatímco jeskyně uvnitř hory je principem ženským, skrytým a uzavřeným. Obě jsou vesmírným středem. Jako součást hory sdílí jeskyně její axiální symboliku.

Iniciační obřady se nejčastěji konají v jeskyni jako symbolu podsvětí a hrobu, kde má své místo smrt předcházející znovuzrození a osvícení. Jako místo iniciace byla také místem tajným: vchod do ní byl skryt před nezasvěcení labyrintem nebo nebezpečným průchodem, často strážným příšerou nebo nadpřirozenou bytostí, a přístup byl možný jen po překonání odporu. Vstupit do jeskyně znamená také znovu vstoupit do lůna Matky-Země; stejně je tomu i při pohřbech v jeskyních. Průchod jeskyní představuje proměnu existence, jíž se rovněž dosahuje přemožením nebezpečných mocností. Jeskyně je často místem posvátného sňatku (*hieros gamos*) mezi nebem a zemí, králem a královnou apod. *Čín.*: jeskyně je principem ženským, jin, zatímco hora je jang. *Hind.*: srdce; střed; „jeskyně srdce“ je místem, kde sídlí *átman*. *Indián.*: světy jsou symbolizovány řadou nad sebou umístěných jeskyň. *Kelt.*: přístup k onomu světu. *Mithraic.*: bohoslužba a iniciace se konaly v jeskyni, v níž byly květiny a prameny na počest Mithry, otce a tvůrce veškerenstva; jeskyně byla miniaturou vesmíru, který stvořil. *Platón.*: svět ve své potmělosti a iluzivnosti.

Jestěrka Lunární zvíře; vlhký princip; věřilo se, že nemá jazyk a je živa z rosy; stala se symbolem mlčenosti. V *egyptské* a *řecké* symbolice představovala božskou moudrost a štěstí a byla atributem Sarápidy a Hermy; v *zoroastrismu* byla symbolem Ahrimana a zla. V *křesťanství* znamená rovněž zlo a ďábla. Jestěrka je atributem Sabazia a obvykle se objevuje na jeho ruce. V *římské* mytologii byla jestěrka zvířetem, které prospívá zimě, a tak symbolizovala smrt a vzkříšení. Jestěrka Tarrotarro je kulturním hrdinou *australských* domorodců.

Jetel Trojlístek jetele symbolizuje božské trojice; trojí aspekt života jako těla, duše a ducha. V *Číně* znamená léto. V *křesťanství* představuje nejsvětější Trojici a je emblémem sv. Patrika.

Jezdec/rytíř Jakožto ten, kdo sedí na koni, je jezdec duchem, který řídí tělo; rytířovo hledání představuje cestu duše světem s jeho pokušeními, překážkami, zkouškami a prověřováním charakteru a růstem k dokonalosti. Symbolizuje také účastníka zasvěcování. Zelený rytíř je buď novověrec, nebo kandidát iniciace, nebo v podobě obra ztělesňuje mocnosti přírody a někdy také smrt. Černý rytíř je krví pokřtěný dobytý. Bílý rytíř znamená nevinnost, čistotu, toho, kdo je vyvolen, osvícen. Černý rytíř představuje mocnosti zla, hřích, odpykání a obět. Viz též *ŠACHY*.

Jezero Ženský, vlhký princip; často místo obývané příšerami nebo tajemnými ženskými mocnostmi, jako např. Dámou z jezera. V *čínské* symbolice znamená jezero *tuej* (viz *PA-KUA*), tj. stojaté vody, receptivní moudrost, absorpci, vlhkost a pasivnost. V *Egyptě* představuje Dolní vody.

Jezevec *Čín.*: lunární zvíře, s povahou jin, ztělesňující nadpřirozené mocnosti; také neplech a laškovnost. *Evrop.*: těžkopádnost; zvěstovatel počasí. *Jízdní zvíře* lakomství. *Japon.*: nadpřirozené mocnosti; *fata morgana* a tvůrce bludiček.

Ježek *Křesť.*: ďábel; zlý skutek; krade vinné hrozny, jako ďábel olupuje lidi o jejich duše. Je také *sumeršským* emblémem Inanny a všeobecně symbolem Velké Matky.

Ježovka *Kelt.*: „hadí vejce“, skrytá síla; potomstvo; život.

Ježura V symbolice *australských* domorodců hraje roli lunárního zajíce či králíka a představuje iniciaci, smrt a vzkříšení.

Jho Spojení; ovládní; rovnováha; kázeň; poslušnost; otroctví; pokoření; dřina; trpělivost. V *hinduismu* znamená jóga (doslova „jho“) úsilí o sjednocení duše s Jedním i dosažení harmonie a jednoty bytí. V *křesťanství* představuje jho zákon Kristův – „Mé jho netlačí“ (Mt 11,30). Ve spojení s volem může znamenat obět; rolnictví a plodnost.

Jih Je představován poledním sluncem; znamená oheň; teplo; mláďa; léto; mužský princip, kromě *Egypta*, kde je ženským elementem a oblastí pekla a boha Amseta, a *Indie*, kde je oblastí noci a má ženskou povahu. V *Číně* byl symbolizován fénixem a červenou barvou. V *židovské* symbolice je zobrazován jako okřídlený lev.

Jilm *Křesl.*: důstojnost; jeho statný vzrůst a doširoka se rozprostírající větvoví představují pro věřící sílu a moc Písma svatého.

Jin-jang Jin, zobrazovaný přerušovanou čarou – —, je ženský princip a jang, zobrazovaný čarou nepřerušovanou —, princip mužský; společně symbolizují všechny komplementární protiklady v dualistickém univerzu, v silách, vlastnostech, v životě lidském, zvířecím i rostlinném. Jin musí vždy přicházet před jang, protože symbolizuje prapůvodní temnotu před jangovým světlem stvoření.

Jin rovněž představuje původní vody, pasivní, ženskou, instinktivní a intuitivní přirozenost, dusi, hloubku, smršňování, negativitu, měkkost a poddajnost; je ztělesňován vším, co je temné a náleží k vlhkému principu, jako např. černá barva, země, údolí, stromy, noční zvířata a bytosti, které žijí ve vodách nebo na vlhkých místech, a většina květin.

Jang je aktivní princip, duch, racionalita, výška, expanze, pozitivita, tvrdost a neústupnost a je symbolizován vším, co je světlé, suché a vysoké, jako např. hora, obloha, všechna solární zvířata a ptáci. Bájná zvířata, drak, fénix a ky-lin, mohou ztělesňovat jak jinové, tak jangové vlastnosti a znamenají dokonalou souhru těchto dvou sil či „esencí“ v jednotě; z květin se to vztahuje na lotos.

Symbol jin-jang, *tchaj-i*, nejvyšší jednotu, představuje dokonalou rovnováhu těchto dvou hlavních sil ve vesmíru; každá z nich má v sobě zárodek druhé síly, což znamená, že neexistuje žádná výlučně mužská nebo ženská přirozenost, ale že každá v sobě obsahuje jakýsi klíček té druhé a že probíhá neustálá proměna. Tyto dvě síly jsou součástí koloběhu cyklické revoluce a dynamiky, součástí všezahrnujícího celku. Tyto celek tvoří kosmické vejce, původního androgyna, dokonalou rovnováhu a harmonii, čistou esenci, která není žádnou z obou sil, a přesto je oběma. Obě tyto síly jsou jako vzájemně závislé partneři udržovány pohromadě v určitém napětí, ale ne v antagonismu: jsou jedno podstatou, ale dvojím v projevu.

Jiskra Princip života; duše; oheň.

Jitrocel *Čin.*: sebevzdělání (student, který si nemohl dovolit papír, psal na jitrocelové listy).

Jmelí Esence života; božská podstata; všelék; nesmrtnost. Protože není ani strom, ani keř, symbolizuje to, co není ani jedno, ani druhé, co analogicky představuje říši svobody prostou jakýchkoli omeze-

ní, takže každý je pod vlivem jmeli osvobozen ode všech omezení, ale také je zbaven ochrany, a tak opět vstupuje do chaotického světa. Jmeli je Zlatou ratolestí druidů a Aenea a představuje posvátný ženský princip, k němuž náleží dub jako princip mužský. Symbolizuje nový život a znovuzrození v době zimního slunovratu. Věřilo se, že jeho působení je následkem úderu blesku do větve dubu, který ho tak obdařil zvláštními duchovními vlastnostmi (viz BLESK). Štáva z jeho bobulí je potravou jak pro tělo, tak i pro ducha. Je spojováno se severským Baldrem. Někteří badatelé spojují sbírání jmeli pomocí zlatého srpů u druidů s mýtem o Kronovi kastrujícím Úrana.

Jóni Ženský, receptivní, pasivní princip, jehož protějškem je LINGAM jako princip mužský a aktivní. Je symbolizován vším, co je duté, receptivní nebo vyduté.

Jurta Stejně jako indiánský týpí nebo jakýkoli stan kočovníků je mongolská jurta symbolem vesmíru v malém. Základnou je podlaha; ústřední pravotočité posvátné ohniště je uspořádáno tak, že spolu s podlahou ztělesňují zemi i živly. Boční stěny a klenutá střecha představují oblohu a otvor pro odvádění kouře uprostřed klenby znamená Sluneční dveře a Bránu nebes, symbolizované čtyřmi nebo osmi křížovými vzpěrami v dřevěném rámu uvnitř kouřového otvoru.

Ka'ba *Islám.*: omfalos; místo, kde probíhá komunikace mezi bohem a člověkem; esence boha; srdce bytí. Sedmeré obejití kamenné kostky, které poutníci provádějí, symbolizuje sedm atributů božích. Na základě své podoby se Ka'ba podílí na symbolice KRYCHLE.

Káča Podle Bastia má borovicová šiška a káča stejnou symboliku víru, tj. mohutných plodivých sil.

Kadidelnice Předkládání modliteb božstvu. *Křesl.*: modlitba stoupající k Bohu (Ž 141,2). Atribut sv. Vavřince a Štěpána. Viz také KADIDLO.

Kadidlo Vzdávání úcty božstvu; očišťování; upomínání na „sotva patrné a prchavé tělo“, jež stoupá jako duchovní substance; „vůně, jež zbožšťuje“; médium pro přechod „dvojníka“ při komunikaci mezi člověkem a bohy; látka, jež nese duši do nebe; modlitba

stoupající k nebi; vůně ctnosti a opar čistého života. Kadidlo také odvrací zlo, zahání demony na útěk a vymítá zlé duchy. Jako ze stromů vylučovaná pryskyřice, která byla považována za podstatu jejich duše, je „slzami Velké Matky“. Pinie a cedr, z nichž byla tato pryskyřice získávána, mají značnou životní sílu a mělo se za to, že jejich dřevo nemůže shnít: stejné vlastnosti musela podle toho mít i podstata jejich duše. Kadidlo bylo také považováno za symbol zápalné oběti a zástupně tak bylo užíváno.

Kafr Smysly, které by stejně jako kafr měly vyhasnout bez jakéhokoli zbytku.

Kachna Tim, že pluje po povrchu, symbolizuje povrchnost; také žvanivost a lstivost. Čín. a japon.: manželské štěstí a věrnost; krása. Kachna a kačer společně představují milenecký svazek; vzájemné ohledy; věrnost. Kachna má povahu *jin*, zatímco povahu *jang* má kohout. Egypt.: je spojována s bohyní Esetou. Indián.: prostřednice mezi oblohou a vodou. Žid.: nesmrtelnost.

Kalabaš Indián.: ženský prs; potrava. Čín.: v čínské alchymii je kalabaš jako tykev vesmír v malém; tvůrčí moc přírody; původní jednota prarodičů. Dvojitá tykev je sjednocení *jin* a *jang*. Viz také TYKEV.

Kalich Zdroj nevyčerpatelné potravy; hojnost. Je spojován se symbolikou srdce, jež obsahuje životní mizu, která je v kalichu představována vínem, neboť víno a krev působí stejně podivuhodně; je také spojován s GRÁLEM. Kelt.: manželství. Křesť.: krev Kristova a Nový zákon (Mk 14,23–24); kalich spásy; věčeře Páně; víra. Atribut sv. Barbory, Tomáše Akvinského, Bonaventury. Viz také POHÁR.

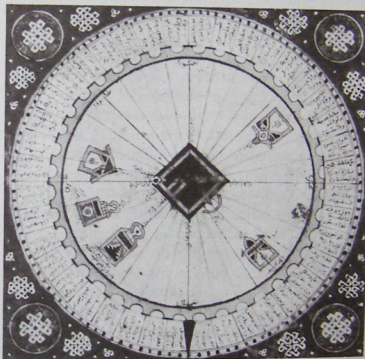
Kalumet Indiánská dýmka míru, která také symbolizuje usmíření; pokoru; oběť a očištění; sjednocení jednotlivce s celkem, s ohněm Velkého ducha. Kulatá hlava dýmky je střed vesmíru, srdce; dým symbolicky dopravuje do nebe; troubel dýmky je páteř a kanálek je životodárný duch.

Kamélie Vytrvalost. Čín.: krása; zdraví; tělesná a duševní síla. Japon.: náhlá smrt.

Kámen Stálost; trvalost; spolehlivost; nesmrtelnost; nepomíjivost; věčnost; soudržnost; nezničitelnost nejvyšší reality. Stabilní život. Kámen, skála, hora, strom nebo háj jsou spojovány jako symboly všeho

Jin-jang, nejvyšší a nedílný symbol celistvosti a tvořivé komplementarity protikladů v celém vesmíru, zdobí čínskou tušovou destičku ze 17. století.

Když muslimský poutník sedmkrát obejde Ka'bu, zde zobrazenou na ilustraci z rukopisu ze 16. století, kráčí kolem místa, kde si Bůh a člověk jsou nejbližší.

dohromady: každý z nich může představovat vesmír v jeho celistvosti. Kameny se často vyskytují na posvátných místech společně se stromy; nebo stojí osamoceně a označují nějaké posvátné místo nebo událost; také v podobě oltáře dochází k podobnému sdružování, kdy kámen představuje prvek trvalý a ohraničující a strom prvek proměnlivý a rozpínavý. V symbolismu prapůvodních společenství se mohou lidé rodit z kamenů, mají zde tedy kameny životodárné schopnosti, nebo mohou být lidé proměňováni v posvátné kameny. Jde zde údajně o lunární kult, neboť symbolizuje měsíc jako spojený jak s plodností, tak i s chladem nebo se zmrzlou zimní zemí, z níž se rodí jaro. Zvláštní kameny mají svou vlastní symboliku, jako např. jadeit, drahokamy a perly; černé kameny jako Ka'ba, Kybelin černý kámen, černý jadeit a černé perly někdy symbolizují kosmické vejce nebo jsou omfalem.

Vysoké, vztyčené balvany, sloupy a sloupové útvary jsou světovou osou, kterou také symbolizuje strom nebo hora nebo strom na hoře nebo sloup se stromem na vrcholu, a představují svrchovanou oporu všech věcí ve vesmíru; jsou také omfalem, pevným bodem či středem, kde lze opětovně získat ráj nebo nabýt osvětlení. Kuželovité kameny a hromady kamení sdílejí symboliku vztyčených balvanů a všechny mohou mít význam falický. Krychlové kameny znamenají stabilitu a statickou dokonalost a jako takové jsou základními kameny posvátných budov. Základní kámen je skála, na níž se zakládá veškerenstvo, základ země a zdroj vod života, skála, jež přemáhá Háda a podsvětí mocnosti.

Kulovité kameny zobrazují měsíc, tedy ženský princip, a všechny bohyně měsíce. Neotesaný kámen je *prima materia*, ženský prvek, a je spojován s mužskými symboly dláta a všech řezných nástrojů, které tvarují a dávají podobu této původní látky. Otesaný nebo leštěný kámen symbolizuje vypracovaný a zdokonalený charakter.

Rozbitý kámen nebo sloup znamená smrt, rozklad či rozdělení. Těžké kameny nebo úlomky skály, které zakrývají pramen, studnu nebo jeskyni s pokladem a znemožňují přístup k vodám života prýšticím ze skály, symbolizují obtíže a nezbytné podmínky, které musí být překonány či pochopeny a splněny, dříve než lze nalézt vody života nebo ezoterické poklady skrytého vědění; někdy se skála zázračně roztrhává, aby se jeskyně mohla otevřít nebo vody vyprýštit. Kamená SEKYRA je symbolickým znázorněním božství nebo jeho nadpřirozené moci. *Lapis exilis* je kámen, jehož moc navrácí život fénixovi a souvisí s GRÁLEM; někdy je tak i nazýván

Na pozadí tří hřebů, nástrojů ukřižování, nesou andělé na této miniatuře z 15. století kalich s Kristovou krví, jehož velikost poukazuje na hojnost milosti, spásy a usmíření.

Delfský „pupek světa“, kámen považovaný za trvalý, spolehlivý a nezničitelný střed, z nějž se celý kosmos paprskovitě rozbíhá a k němuž se zase vrací, aby dosáhl stability a uvedl se do pohybu.

a může propůjčit věčné mládí těm, kdo mu „slouží“. Bleskovec ztělesňuje moc hromu, blesku a bouře, moc toho, co rozráží a rozlamuje.

Meteorit (baitylos) označuje místo, kde je přítomno božství; omfalos; sídlo slunečního ducha; obydlí duchů smrti; místo setkání nebe a země; posvátnost; posvátnou půdu. Meteority jsou také věštecké kameny, „kameny, které mluví“, z nichž promlouvá hlas božstva nebo orákula, jako např. omfalos v Delfech. Tyto kameny obvykle spadly z nebe a mohly být buď sídlem božstva, nebo jeho abstraktním znázorněním. U všech kočovných a loveckých kmenů jsou kameny „kostmi Matky-Země“. *Afric.* (záp.): modré kameny představují moc boha oblohy. *Alchym.*: skrytý kámen je *prima materia*. Kámen mudrců, rebis, je nejvyšší cíl hledání, „dvojitá bytost“ hermetického androgyna; usmíření všech protikladů; dosažení jednoty; znovunalezení středu; dokonalost; absolutní realita; *petra genetrix*; ten, kdo vším hýbe podle své vůle; duchovní, duševní a morální integrita člověka; osvobozené, v sobě sjednocené bytostné Já; zviditelněný *spiritus mundi*. *Arab.* (předislám.): kameny byly uctívány jako abstraktní podoby božstva Manát, které v nich sídlilo; hojně uctívány byly kameny i stromy. *Buddhist.*: černé oblázky jsou zlé skutky, bílé oblázky dobré skutky a jsou vázány na vahách při soudu. *Čín.*: spolehlivost; tvrdost. Kamenné zvony jsou symboly plodnosti a odvracení zlo. *Egypt.*: pravda, „tvrdé kameny pravdy“; zelené kameny znamenají mládí a nesmrtnost. *Hind.*: kámen jako výraz stability je základnou chrámu i oltáře. Kuželovité kameny, jako např. lingam, jsou podobami Šivy jako stvořitele. *Indián.*: kameny jsou kostmi Matky-Země. *Islám.*: černý kámen, Ka'ba, má tvar krychle a je to omfalos, místo, kde se stýká Bůh a člověk. *Japon.*: kameny a skály jsou posvátnými předměty v šintoismu. *Kelt.*: vratké kameny mají význam pro věštění. *Křesť.*: jistý základ; nezníčitelnost; sv. Petr jako základ církve. Kameny jsou atributem sv. Štěpána a Emerentiany. *Océánic.*: ze skal vznikly všechny věci tohoto světa. *Řecko-řím.*: „kosti Matky-Země“ (Ovidius). Černý kámen je symbolem Kybely, která je jako bohyně také spojovaná s horou Ídou ve Frýgii a znázorňována v podobě kuželovitého kamene. Čtvercový kámen je atributem Afrodity/Venuše. Kameny jsou často spojovány s Kronem/Saturnem a s kultem Apollóna, zvláště omfalos v Delfách a krychlový oltář na Délu. Hermés je bůh kamenů a bývá ztělesňován hromadou kamení. *Sumero-semit.*: kuželovité kameny a sloupy jsou hlavními symboly a zpodobeními Aštořety/Astarty i jiných semitských božstev. *Žid.*:

Kromlech je mezi vztyčenými kameny obvykle považován za symbol lúna v protikladu k falkickému významu MENCHIRU. Kámen na obrázku se tyčí v Malabaru v jižní Indii.

Kamenný kvádr

kámen, který vztyčil Jákob jako posvátný sloup, byl místem setkání nebe a země a komunikace mezi nimi. Kameny z řeky Jobel byly nezničitelné a tvořily základ Jeruzaléma. Základní kámen jeruzalémského chrámu byl středem země a podpíral svět.

Kamenný kvádr Egypt.: materiál, který je třeba opracovat, aby se dosáhlo dokonalosti prostřednictvím tvůrčí činnosti; neotesaný kámen je neobrácený člověk, dokonale opracovaný kamenný kvádr je člověk duchovní a zdokonalený.

Kanec Má ambivalentní povahu: je zvířetem solárním i lunárním; jako solární zvíře je kanec mužský princip, ale je-li bílý, stává se zvířetem lunárním a jako vlhký princip a obyvatel mokřin znamená ženskost. Představuje také neohroženost, žádostivost, nenasytlost. *Čín.:* bohatství lesů; bílý kanec je lunární. *Druid.:* druidové se nazývali „kanci“, pravděpodobně proto, že jako samotáři odcházeli do lesů. *Egypt.:* zlo; atribut Sutecha v jeho ničivém aspektu, kdy vyloupne oči Horovi. *Herald.:* jedno ze čtyř heraldických zvířat lovu. *Hind.:* Varáha, třetí inkarnace Višnu, nebo Pradžápati v podobě kance zachránil zemi před vodami chaosu a jako první obdělával půdu. Kanec také představuje Vadžravaráhi, bohyni svitání a královnu nebe, jako bachyni, zdroj života a plodnosti. *Írán.:* „zářivý kanec“ je spojován se sluncem v Zend-Avestě. *Japon.:* bílý kanec je měsíc; znamená odvalu, dobývání a všechny vlastnosti bojovníka. *Kelt.:* posvátné zvíře; znamená nadpřirozenost; proctví; magii; válku; ochranu bojovníků; pohostinnost. Je spojován s bohy a magickými mocnostmi, stejně jako se stromem, kolem, havrany a lidskou hlavou, a byl obětován Dergovi. Obětní oheň byl „kanec lesů“. Kančí hlava symbolizovala zdraví a ochranu před nebezpečím, moc životní síly, vitalitu sídlící v hlavě, tedy hojnost a štěstí pro příští rok. Kanec a medvěd společně představují duchovní autoritu a světskou moc. *Křesť.:* brutalita; divoký vztek; zlo; tělesné hříchy; krutí vladaři a pánové. *Mykén.:* bojovníci nosili helmu s kančími kly. *Řecko-řím.:* zasvěcen Areovi/Martovi; zkáza a svár. Symbolizuje také zimu, zabíjející Adónida a Attida, kteří představují moc slunce. Kanec, který usmrtil Adónida, byl obětován Afrodítě. Zabití kalydónského kance bylo symbolickým zničením zimy s příchodem moci slunce na jaře. Kanec je atribut Démétéry a Atalanty. Herkules polapil divokého erymanthského kance. *Sibiř.:* odvaha; vytrvalost; dobývání; všechny vlastnosti bojovníka. *Starosever. a germán.:* plodnost; žeň; zvíře spojované s bouřkou a s po-

Staroseverští bojovníci mají nasazeny přílby s kancem, a svěřují se tak pod ochranu Freye a Freyji.

hřebními obřady; zvíře obětované Freyje o Vánocích; zasvěcené Wodanovi/Odinovi, Freyovi a Freyje, kteří na něm jezdí. Kančí helmy a masky svěřují bojovníci pod ochranu Freye a Freyji. Zlaté štětiny Freyova kance Gullinburstiho symbolizují sluneční paprsky. *Sumero-semit.:* okřídlený kanec zabil Tammuze; kanec může někdy být i posel bohů. *Žid.:* nepřítel Izraele, jenž pustoší vinnou révu.

Kánoe Měsíční koráb; srpek měsíce. *V maorské symbolice* je to Matka lidského pokolení.

Kanopy *Egypt.:* džbány, v nichž jsou při mumifikaci umístěny vnitřnosti. Symbolizují ochranu, kterou poskytuje mrtvým čtyři synové boha Hora, představené hlavami paviana, šakala, sokola a člověka, jež bývaly zobrazovány na poklopech těchto kanop.

Kapr *Čin.:* literární věhlas; vytrvalost v boji proti obtížím; odvaha. Říká se o něm, že vytrvalostí „přeskakuje dračí bránu“ a stává se drakem, a proto je úspěšný učenec v literárních zkouškách „kapr, jenž přeskočil dračí bránu“. Kapři dvojčata znamenají soudal milenců. *Japon.:* atribut samuraje jako ztělesnění odvahy; důstojnost; odevzdanost osudu; trpělivost; štěstí. Symbolizuje také lásku, neboť slovo pro lásku zní stejně jako slovo označující kapra.

Kapradina Osamělost; upřímnost; pokora.

Kapuce Neviditelnost a analogicky smrt; stažení se. Jako pokrývka hlavy znamená také myšlení, ducha. Kronos/Saturn má někdy vedle srpů kapuci jako znamení zapadajícího či slábnoucího podzimního slunce. Atributem *keltského* boha podsvětí je špičatá červená kapuce.

Karafiát Červený karafiát znamená obdiv, manželství, vášnivou lásku; růžový představuje slzy Panny Marie, a tedy mateřství; bílý karafiát je obrazem čisté lásky a žlutý znamená odmítnutí.

Karbunkul *Křestan.:* symbol Kristova umučení a oběti; kříž s pěti karbunkly na něm představuje pět ran Kristových.

Karneol viz DRAHOKAMY.

Karneval viz ORGIE.

Karty Hrací karty, případně hra v karty. Padesát dva karet v balíčku symbolizuje týden v roce, třináct ka-

ret v každé barvě je třináct lunárních měsíců v roce, čtyři barvy představují čtyři světy, živly, světové strany, větry, roční období, kasty, chrámové rohy apod.

Obsáhla je symbolika v astrologii a věštění: dvě červené barvy naznačují teplá roční období a mocnosti světla; dvě černé znamenají chladná roční období a mocnosti temnoty. Všechny čtyři znaky na kartách jsou symboly života: pik – list, kosmický strom; srdce – střed života a světa; káro nebo kosočtverec – ženský princip; kříž – trojlístek, mužský princip. Eso je monáda; král je duch, esence, otec; královna je duše, osobnost, matka; spodek je ego, energie, posel. Společně tvoří král, královna a spodek duchovní triádu. Žolík je pátý živěl, nemateriální svět, kvintesence alchymistů a éter hinduistů. *Piky* nebo meče jsou pronikavý intelekt; kruh nebo koule; smělost; činnost; výraz; vzduch; hmota v plynném skupenství; astrální svět; hromoklín; smrt. Král je pozemský král, Saturn, Pluto, David. Královna je válka, zablesknutí, Pallas Athéné, Neit. Spodek představuje Merkura, Asklépiu. *Srdce* nebo poháry jsou vědění; mysl; tvořivý a formální svět; tvořivé vody; hmota v tekutém skupenství; kalich; stříbrný půlměsíc. Král je král vod, Poseidón/Neptun, Karel Veliký. Královna je láska, růže, Hathor, Sachmet, Semírámis, Venuše, Helena. Spodek je Mars, bůh války a rolnictví, Parašaráma. *Káry*, mince nebo kosočtverce jsou svět smyslu; hmotná země; tělesná podoba; potraviny; peníze; hmota v pevném skupenství; krychle nebo čtverec. Král je král ohně, cisař, hrot šípů. Královna je oheň a palivo, Nebthet, Persefoné. Spodek je bojovník. *Kříže*, žezla nebo hole jsou vůle; oheň; hmota při hoření; ideje; energie s vysokou zářivostí; svět pravzorů; trojúhelník nebo pyramida. Král je král oblohy, Zeus/Jupiter, Alexandr Veliký, král Artuš. Královna je královna vzduchu, Héra/Juno. Spodek je Apollón, Aeneas, Lancelot.

Kasie *Čin.:* nesmrtelnost; strom života v ráji; strom v měsíci; štěstí; vzestup k velikosti.

Kasta Je symbolizována čtvercem a je základním modelem vesmíru; dvojice protikladů; čtyři hlavní světové strany, které jsou zase spojovány se čtyřmi ročními obdobími, živly a emblémovými barvami. Bráhmani, kněžstvo, jsou stavěni na roveň s polárními oblastmi, zimou a severem; kšatrijové, aristokraté a válečníci, s vycházejícím sluncem, jarem a slunečným východem; vajšjové, obchodníci a hospodáři, se zapadajícím sluncem (tj. sluncem, jež překročilo

zenit), létem a jihem; šúdrové, služebníci, s temnotou, záhadností, podzimem a západem.

Kastaněty *Taoist.*: dvě proti sobě bojující vesmírné síly; atribut Cchao Kuo-fiu, jednoho z osmi taoistických geniů či nesmrtelných.

Kaštan *Křesf.*: ctnost, cudnost, obklopená trny, ale nedotčená jimi; vítězství nad pokušením.

Kauri Tyto ulity mořských plžů zavinutců symbolizují plodnost; dárkyni života; Velkou Matku a ženský princip; porod; ženskou moc vod; vulvu. Obrazec v podobě kauri v umění je symbol pohřbu a smrti, představující život i smrt. Kauri chrání proti zlému pohledu.

Kdoule *Řecký* symbol plodnosti, jídlo nevěst; „jablko“ Dionýsa a ovoce zasvěcené Venuši.

Kentaur Nižší přirozenost člověka, zvířecí přirozenost spojená s vyšší přirozeností lidské ctnosti a soudnosti; divoké a laskavé aspekty přirozenosti a konflikt mezi těmito protiklady. KŮŇ představuje mužskou solární sílu a je nositelem lidského ducha, který udává směr; kentaur je spojením slepé síly a řídicího ducha. *Křesf.*: myslnost; vášně; cizoložství; hrubá síla; člověk rozpolcený mezi dobro a zlo, živočišnou a duchovní přirozenost; kacíř; vtělení dábla. Luk a šipy jsou palčivé ostny zla. *Řec.*: kentaur Cheirón, vychovatel Achillea, ztělesňuje moudrost. Kentauri někdy doprovázejí Dionýsa/Bakcha.

Kerberos viz BÁJNÉ BYTOSTI.

Kithara *Řec.* vesmír – její podoba, skříňka, ramena a přička, znamenala nebe a zemi a struny symbolizovaly sféry. Atribut Apollóna a Terpsichory.

Kladivo Utvářející, mužská síla; atribut všech bohů hromu. Kladivo a kovadlina společně jsou utvářejícími silami přírody, tvorstva jak v mužském, aktivním aspektu, tak v aspektu ženském, pasivním. Jako nástroj, jímž se zasazuje úder a jímž se drtí, představuje spravedlnost a pomstu. S kladivem, popřípadě s dvojítm kladivem nebo dvojitou sekerou, jsou zpodobováni všichni bohové bouře, zejména však Héfaistos/Vulkán a Tór. *Egypt.*: tau-kříž je emblémem Ptaha; je „Mstitel“ a „Drtič“. *Čín.*: boží utváření vesmíru; svrchovaná moc zahánějící temnotu a zlo. *Hind.*: hrom; kamenné kladivo je atribut Parášurámy. *Japon.*: bohatství; štěstí. *Křesf.*: nástroj umu-

čení Krista a atribut sv. Heleny. *Řeco-řím.*: hrom, odplata; atribut Héfaista/Vulkána a také boha oblohy Dia/Jova. *Skandináv.* a *germán.*: hromové kladivo Tóra, „Ničitel“: když jím mrštil, nikdy neminulo cíl a vrátilo se k němu zpět; mohlo též probudit mrtvé k životu. Shoduje se s Indrovou *vadžrou* a Jovovým hromoklínem.

Klenba Místo, kde se setkává nebe a země; vstup do věčného života; obloha.

Kleště Společně s kladivem a kovadlinou atribut všech božských kovářů a bohů hromu, jako např. Héfaista/Vulkána a Tóra. Atribut biskupa Eligia.

Klíč Axiální symbol, jemuž je vlastní veškerá moc otvírání, zavírání, svazování a rozsvazování. Klíč znamená také osvobození; vědění; mystéria; iniciace. Je úzce spojován se symbolikou boha Jana, „výnálezce zámků“, toho, jenž svazuje a rozsvazuje, a boha iniciace; jako bůh vchodu a východu je i bohem počátku; má klíče obdařené mocí otvírat a zavírat a klíč ke dveřím vedoucím do říše bohů a lidí, neboť dveře zimního a letního slunovratu jsou *ianua coeli* v Kozorohu, dveře bohů, stoupající a rostoucí síly slunce, a *ianua inferni* ve znamení Raka, dveře lidí a sestupující a slábnoucí síly slunce. Stříbrné a zlaté klíče ztělesňují světskou i duchovní moc, Malá i Velká mystéria a nebeský ráj. *Alchym.*: moc otevírání a zavírání, rozpouštění a slévání se. *Japon.*: tři klíče k sýpce představují lásku, bohatství a štěstí. *Kelt.*: klíč od stáje je atribut Epony, strážkyně koní. *Křesf.*: atribut sv. Petra, který mu předal Kristus jako symbol moci; může tak svazovat a rozsvazovat; také emblém papežů; sv. Petr s klíčem se tak stal strážcem nebeské brány; sv. Marta má jako dobrá hospodyně svazek klíčů zavěšený na opasku. *Mithrac.*: Mithra má klíče obdařené mocí otvírat a zavírat. *Řeco-řím.*: atribut Hekaty jako strážkyně podsvětí; také Persefony, Kybely a Jana. *Žid.*: klíče boží znamenají vzkříšení mrtvých; narození a zúrodnující děšť.

Kliska viz KŮŇ a HŘEBEC.

Klobouk Autorita; moc. Protože klobouk pokrývá hlavu, obsahuje i myšlení, proto změnit klobouk znamená změnit postoj nebo názory. Pokrytá hlava, např. čapka, znamená urozenost a svobodu na rozdíl od prostovlasého otroka. Rozmanité klobouky označují příslušníky společenských vrstev nebo hierarchických úrovní, např. kardinálský klobouk, mit-

ra, kněžský kvadrátek, klobouk duchovních, cylinder, pokrývka hlavy jako součást akademického úboru, oslovská čepice. Smeknout klobouk znamená projevit zdvořilost, nižší společenské postavení vůči zdravěné osobě; sundat klobouk při vstupu do budovy je projevem úcty.

Kniha *Vesmír, liber mundi a liber vitae*. Otevřená kniha symbolizuje knihu života, učenost a ducha moudrosti, zjevení a moudrost Písma svatého. Kniha je spojena se symbolikou stromu a strom a kniha mohou představovat celý vesmír. V symbolice grálu může kniha znamenat také hledání, v tomto případě hledání ztraceného slova. *Buddhist.*: dokonalost moudrosti, řeči a výrazu. Tára má knihu osvěcující moudrosti, spočívající na lotosu, který symbolizuje rozkvět ducha. *Čín.*: učenost. Listy knihy jsou listy kosmického stromu, které symbolizují všechno jsoucí v kosmu, „deset tisíc věcí“. Kniha je jednou z osmi vzácných věcí čínského buddhismu. *Islám.*: „Vesmír je rozsáhlá kniha“ (Ibn al-Arabí). Kniha s perem představuje tvořivou substanci, statické bytí, zatímco pero znamená tvořivý princip. Svatá kniha představuje jméno boží; pravdu; milost. *Křesť.*: knihy symbolizují apoštoly, kteří učí národy. Kromě jiných postav známých svými spisy či učeností je atributem sv. Augustína a Cypriána. Kristus je často zpodobán s knihou v ruce.

Knoflíky *Čínská* obřadní roucha mají velké knoflíky, které symbolizují slunce a měsíc, a malé, symbolizující hvězdy.

Kobra/uraeus *Egypt.*: solární zvíře; majestátnost; svrchovanost; nadvláda a moc; světlo; moci život a smrti; síla k panování; zničení nepřátel; oko boha Rea; uraeus byl součástí koruny faraonů, zvedající se nad jejich čelem. *Křesť.*: zlo; jizlivost. *Řec.*: ochranná a shovívavá moc.

Kočka Protože její oči jsou proměnlivé, symbolizuje kočka proměnlivou sílu slunce a přibývání a ubývání měsíce stejně jako nádheru noci; znamená také tajnost, lstivost; touhu; svobodu. Černá kočka je lunární zvíře, ztělesňuje zlo a smrt; teprve v novější době může někdy černá kočka přinášet štěstí. *Čín.*: jako noční zvíře má povahu jinovou; moci zla; síly transformace. Cizí kočka znamená nepříznivou změnu; černá kočka neštěstí, nemoc. *Egypt.*: jako zvíře temnoty je zasvěcena Sutechovi; jako lunární zvíře může být atributem Esety a Bastety; ztělesňuje těhotné ženy, protože měsíc způsobuje růst zárodku

Klíče sv. Petra (socha ve svatopetrské bazilice) symbolizují moc, na níž závisí všechno svazování a rozsvazování, zavírání a otvírání, spravedlnost a milost.

Kristus Pantokrator drží na této řecké mozaice z 11. století v ruce zavřenou knihu života a osudu.

v lůně. *Indián.*: divoká kočka ztělesňuje lstivost a krádež. *Japon.*: síly transformace; pokojný odpočinek. *Kelt.*: chthonické mocnosti; je spojována s pohřebními obřady. *Křesť.*: Satan; temnota; žádostivost; lenost. *Magic.*: důvěrnice a jevová podoba čarodějnic; černá kočka jako důvěrnice čarodějnic znamená zlo a neštěstí. Kočky a psi jako důvěrníci čarodějnic přinášejí déšť. *Řecko-řím.*: atribut Diany, bohyně měsíce; této bohyni volnosti leží kočka u nohou. *Skandináv.*: atribut Freyji, jejíž vůz je tažen kočkami.

Kohout Solární pták, atribut slunečních božstev kromě staroseverské a keltské symboliky. Mužský princip; pták slávy, fámy; nadvláda; odvaha; ostražitost; svítání. Dva spolu bojující kohouti představují životní boj. Černý kohout je přísluhovač ďábla. *Buddhist.*: kohout spolu s prasetem a hadem jsou ve středu kola existence, přičemž kohout znamená tělesnou žádostivost a pýchu. *Čín.*: ztělesnění principu jang; odvaha; blahovůle; neohroženost; věrnost. Červený kohout je původní podobou slunce a chrání proti ohni; bílý kohout chrání proti přízrakům. Kohout je desátým symbolickým zvířetem dvanácti zemských rodů. S korunou na hlavě představuje ducha literární tvorby; s ostruhami zase válečnickou povahu. Kohout se slepic v zahradě představuje radosti venkovského života. V některých čínských iniciačních obřadech je zabit bílý kohout, aby se naznačil konec starého života a čistota života nového. Stejně znějící slovo klade na roveň „kohouta“ a „toho, kdo přináší štěstí“, a proto je užíváno při pohřebních obřadech, aby se odvrátila moc zlých duchů. Kohout též ztělesňuje západ slunce; jako agresivní zvíře je symbolem války; v astrologii představuje říjen, kdy se konaly přípravy k válce; symbolizuje též Plejády. *Egypt.*: ostražitost; obezřelost. *Gnostic.*: kohout s obilným klasem v zobáku představuje ostražitost, která přináší hojnost. *Herald.*: vojáká odvaha i náboženská horlivost. *Írán.*: královský pták, často umístovaný na žezlech. *Japon.*: symbol šintó (tj. cesty ochranných božstev všech věcí), kohout stojící na bubnu, jímž jsou do chrámu k modlitbě svolávání věřící. *Kelt.*: chthonické zvíře; atribut bohů podsvětí. *Křesť.*: na Východě kohout vítá rozbrsek slunce, představující Krista; Kristus, jenž zahání na útěk mocnosti zla a temnoty; ostražitost, proto se užívá jako větrná korouhvička, jež se otáčí na všechny strany, aby hlídala mocnosti zla; pozlacený sluneční kohout stráží kostelní věž v hodinách temnoty, kdy utichly zvony. Znamená také velkodušnost a štědrost na základě představy, že svou potravu sdílí se slepicemi, a představuje kazatele,

Pro starověké Egyptany symbolizovala kočičí mumie, jako např. tato z Abydu, stálou ochranu a přízeň Esety, Matky-Bohyně, a Bastety, měsíční bohyně, která sama měla hlavu kočky.

ky. Kolo je atributem všech slunečních bohů a jejich pozemských zástupců jako slunečních králů; symbolizuje univerzální nadvládu; koloběh života; znovuzrození a obnovu; urozenost; proměnlivost a změnu ve světě jevů; může také ztělesňovat sám tento svět, který je znázorněn kružnicí jako hranicí projevoování, se středem, nehybným bodem, „nehybným hybatelem“, jako kosmickým středem, z něž vychází záření a moc.

Kolo je kromě toho také čas, osud či *karma*, „kolo osudu, jež se otáčí nemilosrdně a ustavičně“. Kružnice členěná paprsky představuje periody cyklické manifestace. Otáčení kola života nebo KOLOBĚH ZNOUZROZENÍ je cyklické otáčení, změna, vznikání, dynamika. Kolo je spojováno s lotosem jako solární matečnou látkou a zejména s hinduistickými *čakrami*. Kolo vozu znamená svrchovanost a autoritu. Okřídlené kolo je obrazem svrchované rychlosti. Obřad kutálení kola symbolizuje slunce pohybuující se oblohou a je rovněž považován za rituální povzbuzování slunce v době zimního slunovratu. *Buddhist.*: kosmos; kolo zákona a pravdy; koloběh znovuzrození; symetrie a úplnost dharmy; dynamika pokojné změny; čas; osud; svrchovanost. Kolo zákona a učení ničí iluzi; jeho paprsky jsou duchovní schopnosti sjednocené ve středu a rovněž jsou paprsky světla vycházející z Buddha: „On, jenž otáčí kolem slova a zákona“, jež se začalo otáčet, když učil v Sárnáthu. Toto kolo též bývá symbolem Buddha. Zlaté kolo je duchovní moc. Je jedním ze sedmi drahocenností univerzálního vládce a objevuje se jako symbol na Buddhově šlépěji. *Čin.*: jako u *Buddhist.* a *taoist.* *Džin.*: věčně se otáčející kolo času. *Egypt.*: člověk byl vytvořen bohem Chnumem na hrncířském kruhu. *Hind.*: nekončící, dokonalá úplnost; atribut Varuny a později Višnu. Kola, stylizované jako LOTOS, představuje ČAKRY. Existuje také „kolo znamení“, zvěrokruh, které znázorňuje koloběh roku, času a života, které jsou všechny závislé na slunci. *Křesť.*: atribut sv. Kateřiny Alexandrijské. *Mithraic.*: slunce otáčející se na obloze. *Řeko-řim.*: kolo se šesti paprsky je atributem Dia /Jova jako boha oblohy. Sluneční kolo představuje sluneční vůz Héliu / Apollóna a kolo je také atributem Dionýsa. Do ohnivého kola byl za trest vpleten Ixión. Kolo též symbolizuje osud. *Sumero-semit.*: kolo života a kolo slunce jsou atributy slunečního boha Šamaše, Baala a všech bohů války. *Taoist.*: svět jevů. Kolo také symbolizuje mudrce, toho, kdo získal nehybný střed a může pohybovat kolem, aniž je sám uveden do pohybu, tj. *wu-wei*, „nečinění“.

Koloběh znovuzrození (kolo vznikání) *Buddhist.*, a *džin.*: kruh symbolizuje koloběh všeho jsoucího ve světě jevů, neustálou změnu a vznikání; celek pevně svírá Mára jako ztělesnění smrti. Kolo je schematickým znázorněním *sansáry*, projeveného života ve všech jeho fázích mezi narozením a smrtí; celistvosti. Uprostřed jsou tři bezduché bytosti, prase (nevědění), kohout (žádostivost) a had (zášť), které společně představují vlastnosti, jež člověka poutají ke světu smyslů, k iluzi, základní povaze existence. Kolem středu je kruh, v němž levá polovina znázorňuje mnichy i laiky pohybující se vzhůru ke šťastnějšímu znovuzrození a pravá nahé postavy sestupující k strastiplným znovuzrozením. Šest výšečí dalšího kruhu představuje šest míst, kam člověk může po smrti dospět: nahore je nejvyšší nebe, vpravo titání a bozi, vlevo lidé; ve spodní polovině vpravo jsou nešťastní duchové trýznění smysly, vlevo je oblast zvířat a v dolní části jsou různé pekelné oblasti horka a chladu. V každé výšečí je postava Buddha, aby pomáhala všem při konečném vysvobození. Vnější kruh je rozdělen na dvanáct obrazů: událost zplodění, představující nový život, růst a proces vznikání; těhotná žena – podmínka vzniku, přivlastnění, zvětňující smrtelný život; člověk sklízějící plody – přísvojení, vedoucí ke lpění na životě, k touze; pijící postava – touha jako žízeň po životě, jež vede k citovým zážitkům; člověk se šípem v oku – pocítování, vedoucí ke styku; polibek – styk a pocity, vedoucí do sféry smyslů; dům s mnoha okny – smysly, vedoucí k existenci osobnosti; loď na cestě – osobnost, přivádějící na rovinu vědomí; opice trhající ovoce – vědomí, jež vede k živelným podnětům; hrnčič a hrnce – utváření podnětů, jejichž podmínkou je nepřítomnost vědění; stará slepá žena – nevědění, slepota ignorance, vedoucí k smrti; člověk nesoucí mrtvolu – smrt a utrpení, které vedou ke znovuzrození.

Kolouch Atribut ctitelů Bakcha a Orfea, kteří nosili kolouchi kůži a sandály z kolouchů kůže; kolouchů či jiná jelení zvěř doprovází Dianu.

Komár *Čin.*: odboj a zlomyslnost.

Kometa Blížící se pohroma, válka, oheň nebo mor; může však být také poslem slunečních bohů.

Komín Komín nebo nějaký jiný otvor ve střeše chrámu, týpí, stanu apod. představuje průchod jako prostředek úniku do nebe; brána slunce; únik z časného do věčného, z prostoru do bezmezna. Postava

naděřující o Vánocích dárky a přicházející komínem symbolizuje dary přinášené přímo z nebe na zem, místo aby přicházela pozemskou bránou či dřeřmi.

Konřalinka Něha; panenskost; pokora. V *křesťanství* atribut Panny Marie a symbol Kristova přichodu podobného přichodu nového řivota na jaře.

Kopí Aspekt mužské síly; řalický a solární symbol; válka. Kopí, meč a řipy mohou představovat sluneční paprsky. Kopí je atribut nižší řlechty, zatímco meč vyznačuje řlechtu vyšší. Symbolika kopí jako mužského principu a poháru či kalichu jako principu ženského souvisí se symbolikou hory a řeskyně; hora a svislé kopí, jeř nevrhá řádný stín, jsou symboly světové osy. Kopí a pohár jsou také spojovány s GRÁLEM. *Hind.*: síla; moc; vítězství nad zem; atribut Indry. Bořská moudrost, jeř proniká nevědomostí. *Japon.*: atribut Izanagiho, který třímá nebeské kopí stvoření, jímž míchá vody, aby vznikla země. *Křesť.*: kopí a pohár jsou uváděny do souvislosti se svatým grálem: do poháru byla zachycena krev ukřiřžovaného Krista, když mu byl kopím otevřen bok; kopí náleří k nástrojům umučení a je atributem Longina, sv. Judy a řiji. *Řecko-řím.*: solární symbol; válka; atribut Area/Marta a Athény. Achilleovo kopí, stejně jako sluneční paprsky a blesk, mohlo léčit rány, jeř způsobilo.

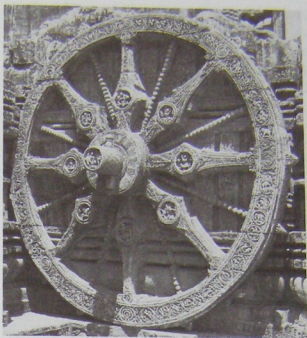
Kopule Nebeská baň, klenba; nebeský svět. Na vrcholu *hinduistické* či *buddhisticke* stúpy, řhörtenu nebo řrámu je to „malé místo“ a přejímá roli KORUNY nebo deřtníku – představuje duchovní ochranu nebo zářtitu královské důřtořnosti.

Korál Mořský strom Matky-Bohyně; měsíc, dářce řivota; plodnost vod. Odvrací neřtěřti. *Čin.*: dlouhověkost; podpora. *Řec.*: působením Medúřiny kře řkamenělá mořská řasa.

Korálky Věnc z korálků představuje kontinuitu, věčnosť a nekonečné trvání. Viz RŮŘENEC.

Kormidlo Řízení; ovládaní; bezpečí; atribut Tychy/ Fortuny jako Osudu a Hořnosti.

Korořteř Plodnosť; tvůřčí síla. V *křesťanství* je ambivalentním symbolem a představuje jak Kristovu pravdu, tak nepoctivost, zloděřství a vychyřtalost (řr 17,11). Můře také ztělesňovat řábla. Je zasvěcena Afrodítě a kréřskému bohu slunce.

Jedno z dvanácti velkých kol slunečního vozu u podstavce řrámu slunce v Konářaku, symbol **kolořbhu znovuzoření**.

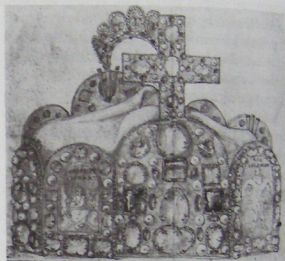

Fortuna na pompejské nástěnné malbě drří z ruce **kormidlo** své vlády nad osudem člověka.

Koruna Svrchovanost; vítězství; čest; důstojnost; odměna; nejvyšší schopnosti; zasvěcení; úplnost; koloběh času; kontinuita; nekonečně trvání. Paprskovitá koruna představuje energii a moc obsaženou v hlavě, která byla považována za sídlo duše života; je atributem slunečních bohů a představuje jejich sluneční kotouč; lidí s nadpřirozenými schopnostmi; světců apod.; hroty koruny symbolizují sluneční paprsky. Koruna či věnec ze stále zelené rostliny představuje život; nesmrtelnost; vítězství. Koruna u nohou znamená zřeknutí se královské hodnosti. Hradební koruna představuje věžičkami opatřené hrady posvátného místa a často ji nosí Velká Matka, popřípadě bohyně města. **Buddhist.**: Buddhova koruna symbolizuje jeho uskutečnění pěti *dhján*. Pětistá *mukuta* (tibet. *čod-pan*), tj. královská koruna či diadém, představuje pět nadsmyslových buddhů. **Čín.**: císařská moc; svrchovanost. Přikrývá-li koruna uši, znamená to „neslyšet žádné pomluvy“, jsou-li zakryty oči krátkou, na koruně zavěšenou rouškou posázenou drakokamy, znamená to „nevidět nic nečestného“. **Egypt.**: faraon byl korunován dvojitou korunou, bílou korunou jihu vsazenou do červené koruny severu, symbolizujících Horní a Dolní Egypt, ale také vyšší svět a vyššího ducha, stejně jako nižší svět a nižší mysl. **Hind.**: koruna na centrálním piliři chrámu symbolizuje božskou slávu a přechod do nebe; je architektonickým symbolem nebeského světa a představuje místo odchodu z tohoto světa a vstupu do světa božského. **Křesť.**: spravedliví lidé; požehnání a přízeň; vítězství nad smrtí; dosažení cíle; odměna mučedníků. Zlatá koruna znamená vítězství nad neřestí. Panna Maria nosí jako královna nebes často korunu z hvězd; trojitou korunu (tiáru), tedy čapku ozdobenou třemi korunkami, symbolizující nejsvětější Trojici, nosil papež jako znamení trojité královské důstojnosti při mimoliturgických slavnostních příležitostech; trojitá koruna je atributem sv. Alžběty Uherské: patrně symbolizuje její troji postavení panny, manželky a vdovy. Trnová koruna na hlavě Kristově, jako parodie na korunu z růží římského císaře, představuje utrpení a mučednickou smrt a je také atributem sv. Kateřiny Sienské, Ludvíka IX., Marie Magdaleny a Veroniky. Koruna či věnec z růží je atributem sv. Doroty a Cecilie. Sv. Helena je zobrazována s korunou na hlavě. **Řec.**: vavřínová koruna či věnec byly odměnou pro vítěze pýthijských her v Delfách ke cti Apollónově; z čerstvého mířiku (*Apium*) odměnou pro vítěze her nemejských ke cti Diově; ze suchého mířiku odměnou pro vítěze her isthmických ke cti Poseidónově; z olivových ratolestí odměnou pro vítěze her olym-

Šamanská koruna z rohů horské kozy symbolizuje moc svého nositele pohybovat se ve vysokých božských oblastech jistě a bezpečně.

Císařská koruna svatě říše římské, nepochybně nejvíce ozdobená koruna ve světových dějinách, byla pravděpodobně zhotovena pro korunovaci Otty I. v roce 961. Kříž a oblouk, drahokamy a perly jsou jedinečnou sbírkou symbolů duchovní a světské moci.

plijských ke cti Diově (viz také VĚNEC). Tých nosí hradební korunu, Flora korunu z květin a Ceres z obilných klasů. *Rím.*: vítězství; paprskovitá koruna označuje slunečního boha nebo sluneční božstvo. Cisař nosil korunu z růží. Fortuna má hradební korunu. *Sumero-semít.*: koruna z perí znamená autoritu, světskou nebo nebeskou moc; je atributem Marduka a Šamaše. Hradební korunu nosí všechny Matky-Bohyně Předního východu.

Kos Křesf.: pokušení těla (jeho vábivý zpěv a černé perí). Při pokušení sv. Benedikta se objevuje ďábel jako kos.

Kosa Smrti; čas; ukončení života; atribut Krona/Saturna a postav praotce Času a Smrti. Kosa také symbolizuje žně, které v sobě zase zahrnují smrt i znovuzrození, ničivé i tvořivé síly Velké Matky. Podoba kosa je spojením mužského principu, přímého a pronikavého, a principu ženského, zakřiveného a žnoucího.

Kosatec Moc světla; naděje; často je zpodobován v podobě STYLIZOVANÉ LILIE a sdílí její symboliku i symboliku LILIE. *Čín.*: půvab; náklonnost; krása, jež se rozvíjí v ústraní. *Egypt.*: moc. *Křesf.*: stejně jako lilie je květinou Panny Marie jako královny nebes a symbolem Neposkvrněného početí Panny Marie. Jako „mečik“ ztělesňuje bolest Panny Marie. *Řec.*: symbol Iridy, poselkyně bohů a průvodkyně duší.

Kosočtverec Ženský tvořivý princip; vulva; symbol života bohyň plodnosti; s tečkou uprostřed je to *pu-denda mulieris*.

Kosti Nezničitelný životní princip; to podstatné; vzkříšení, ale také smrtelnost a pomíjivost; zničení kostí má zabránit vzkříšení.

Kostky/kostka Hrát v kostky symbolizuje moc osudu; neodvolatelnost; nevypočitatelnost. Rozlomit kostku na dva kusy znamená smlouvu o přátelství nebo její obnovení. V *hinduismu* přejímá kostka symboliku KRYCHLE a znamená jednoznačnost posvátné čtyřky, cyklů jug apod. V *křesťanství* je to symbol Kristova umučení.

Kostlivec Smrti; smrtelnost; rychlé plynutí času a života. Společně s kosou a přesýpacími hodinami znamená kostlivec Smrti, přetínající nit života; může také symbolizovat měsíc, přízraky, bohy smrti a je

Tato stránka z knihy, z níž se hádal osud (16. století), ukazuje, jak může být pomocí tří kostek odhalen osud a budoucnost jednotlivého člověka; rozložení teček je vykládáno s ohledem na numerologii, astrologii a alchymii.

zejména spojován s Kronem/Saturnem a s *mayskými* bohy smrti a podsvětí. V *alchymii* představuje stadium rozkladu v Díle a je symbolizován černou barvou. Viz také LEBKA.

Koš Koše jsou atributy ročních období a symbolizují přinášení prvních plodů jako obětí darů; úrodnost; posvátnost; také ženský, obsahující princip. Plný koš znamená dokonalé uskutečnění, splnění; hojnost; první plody. V pohřebním umění představuje dosažení nesmrtnosti. Přeplněný koš označuje konec úrodného ročního období. Nacházet se v koši znamená znovuzrození nebo únik před smrtí. Koše s chleby ztělesňují svátostný pokrm. *Buddhist.*: Tripitaka, „Trojí koš“, je kánon buddhistických písem: Vinajapitaka čili koš kázně; Súttrapitaka čili koš písem, obsahující kázání, Abhidharmapitaka čili koš zvláštního učení. *Čín.*: koš plný květů symbolizuje dlouhověkost; naplněný vysoký věk. *Egypt.*: atribut Bastety, bohyně s kočičí hlavou. *Řec.*: koš obrostlý břechanem poukazuje na dionýská mystéria a je také atributem Cerery. *Liknon* byla opálka užívaná při mystériích, v níž se nosilo ovoce a zahalený falos, symbol dionýské plodnosti a moci života a smrti.

Koště *Čín.*: moudrost, porozumění; zbavení se starosti a potíží. *Japon.*: koště zhotovené z trávy a užívané při jarních obřadech představuje očišťování.

Kotel Potrava; výživa; hojnost; plodnost; ženský receptivní a vyživující princip. Kouzelný kotel znamená tvořivou sílu a ženskou moc proměny; život a smrt; obnovu a znovuzrození. Může být také stavěn na roveň grálu. Čarodějnický kotel znamená magická zaklínadla. *Kelt.*: hojnost; nevyčerpatelné živobytí (jako u rohu hojnosti); síly vzkříšení; regenerační síly země; znovuzrození; probuzení bojovníků k životu. Ceridwenin kouzelný kotel je obdařen trojí silou: nevyčerpatelností, regenerací, inspirací. Atribut Brana a Dagdy. *Křesť.*: atribut sv. Jana Evangelisty, Víta, Felicity. *Starosever.*: „burácející kotel“ je pramenem všech řek.

Kotlík/konvice V magii symbolizuje transformující sílu.

Kotouč/disk Slunce; obnova života; dokonalost; božství; moc. Okřídlený kotouč se vykládá různě: jako moc z nebe; sluneční bůh; oheň z nebe; spojení slunečního kotouče a křídel solárního sokola nebo orla; proměna; nesmrtnost; tvůrčí moc přírody;

Kotel z Gundestrupu, zdobený scénami ze styku mezi bohy a lidmi, symbolicky představuje působení božských sil zkázy i obrození uvnitř jedné a téže nádoby.

Na tomto čedičovém basrelífu z Nimrudu (9. století před Kristem) je scéna vzdávání holdu a úcty, jež se koná pod ochranou okřídleného slunečního **kotouče** a jeho společníka měsíce, spojení čírého světla a jeho temného odrazu.

duální mocnosti životodárného a ochranného i smrtonosného aspektu přírody; síla odvracející zlo. Kotouč s dírou uprostřed znamená vesmírný kruh se středem jako prázdnotou, transcendentní a jedinečnou esenci. Otáčí-li se kotouč, pak to znamená otáčení vesmíru kolem osy. Sluneční kotouč s měsíčním srpkem nebo s rohy symbolizuje jednotu; dva v jednom; posvátný snátek božského páru; spojení solárního a lunárního božstva. *Buddhist.*: kruh je kolem bytí, střed je prázdnota; atribut Vairóčany. *Čín.*: slunce jako „posvátný kotouč“; nebe; božství; duchovní a nebeská dokonalost. Kotouč s navzájem se obepínajícími a zápasícími draky představují prázdnotu. *Egypt.*: sluneční bůh Re; moc; prslulost. Kotouč vycházejícího slunce znamená obnovu života; život po smrti; vzkříšení. Okřídlený kotouč je „Velký bůh, Pán horních oblastí“. *Hind.*: planoucí disk je atributem Kršny; otáčející se, zářivý disk je zbraní Višnuovou a představuje otáčení vesmíru kolem osy a také otáčení čaker. *Írán.*: okřídlený disk jako světlo a moc světla je symbolem Ahura Mazdy nebo Óhrmazda. *Sumero-semit.*: okřídlený kotouč je symbolem nebo přímým ztělesněním slunečních bohů, asyrského Aššura a babylonského Šamaše. *Žid.*: „...vzejde slunce spravedlnosti se zdravím na paprscích“ (Mal 3,20).

Kotva Naděje; stálost; stabilita; klid. Může též symbolizovat loď a stožár, přičemž nabývá významu spojení ženské, ochraňující lunární loďky s mužským, falickým kulem nebo stožárem. V *Egyptě* tato symbolika nabyla dalšího významu tím, že se kolem stožáru ovínil had života. Kotva s delfínem: kotva znamená pomalost a delfín rychlost, společně tedy představují zlatou střední cestu nebo vyjadřují maximu „Pospíchej pomalu“. *Křesť.*: záchrana, spása; pevnost a bezpečnost (Žd 6,19); pravá víra. Atribut biskupů sv. Klimenta a Mikuláše z Myry. Kotva s delfínem se také užívá k znázornění Krista na kříži. V raném křesťanském umění byla kotva užívána jako zastřená podoba kříže a znamenala naději. Zejména u národů plavících se často po moři je kotva také symbolem bezpečí a štěstí.

Koule Dokonalost; celek všech možností v konečném světě; původní forma, která obsahuje možnost všech ostatních forem; kosmické vejce; zrušení času a prostoru; věčnost; soběstačnost; univerzální panství; vláda nad celou zemí; moc; císařská důstojnost; celistvost; nebeská klenba; svět; duše; *anima mundi* (Platón). Cyklický pohyb obnovy; otáčení; nebe. V *islámském* symbolismu je koule duch, prv-

počáteční světlo. Koule může ztělesňovat slunce i měsíc a hry s koulemi nebo míči jsou spojovány se solárními a lunárními slavnostmi a obřady. Symbolizují moc bohů, kteří vrhají přes oblohu planety, meteority a hvězdy. Zlaté koule jsou také spojovány s Harpyjemi a tři zlaté koule jsou atributem sv. Mikuláše z Myry. Koule je obvykle držena v levé ruce a představuje dalekosáhlý vliv, až už božství či panovníka. Koule na vrcholu sloupu znázorňuje oblohu, mez či cíl. *Alchym.*: koule s korunou je kámen mudrců a je někdy nazýván Velký král. *Křesť.*: koule ozdobená nahoře křížem znamená Kristovu vládu nad světem, též oblast, kde vládne víra v Krista. V umění spočívá někdy noha Boha Otce na zeměkouli. Říšské jablko je atributem Karla Velikého. *Řeko-řím.*: Fortuna, osud, stojí na kouli; bývala spojována s Tychou, náhodou. Hvězdný glóbus a kružidlo jsou atributem Uránie, Múzy astronomie. Modrá koule je atributem Dia/Jova jako boha oblohy, též Apollóna a Kybely.

Koupání viz OMYVÁNÍ.

Kouř/dým Sloup kouře stoupající z otvoru ve střeše chrámu, z domu nebo z centrálního otvoru típí nebo jurty je *axis mundi*, úniková cesta z času a prostoru do věčnosti a neomezenosti; kouř je vymezen časově i prostorově, je spojením ohně a vzduchu; představuje rovněž stoupající modlitbu, prosbu k božstvu u jeho přítomnosti; může také ztělesňovat stoupající duši, očištěnou ohněm. V *křesťanství* kouř znamená krátkost života a nicotnost světské slávy, zlosti nebo hněvu.

Kovadlina Vykování, stvoření veškerenstva; prapůvodní výheň; země; hmota; kladivo společně s kovadlinou znamenají mužsko-ženské utvářející síly přírody, aktivní a pasivní, pozitivní a negativní principy; atribut všech bohů bouře a hromu a božských kovářů, jako např. Héfaista, Vulkána, Tóra apod. V *křesťanství* je kovadlina atributem sv. Hadriána a Eligia. Ztělesňuje-li vzduch, je Juno někdy zobrazována, jak je zavěšena z nebe s kovadlinami připjatými k nohám.

Kovář Božský kovář je stvořitel, který utváří zemi, syn a prostředník nejvyššího boha. Jeho atributy jsou hrom a blesk, kladivo, kleště a kovadlina a ovládá moc ohně. V *šamanismu* a v *Oceánii* má kovář božský původ a existuje spojení mezi šamany, vládci, hrdiny a kováři. Kovářova řemeslná dovednost má posvátnou a magickou povahu a kovář zná iniciač-

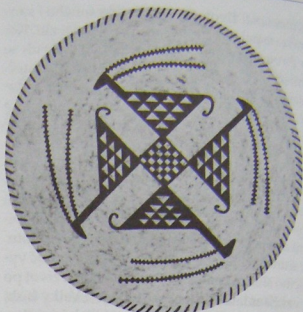
ní tajemství. Výjimkou jsou pastýřská společenství, kde kovářem pohrdají a považují ho za zvolného, za „černého kováře“; jeho řemeslo je považováno za nečisté. Kovář je často kulturním hrdinou nebo pratocem, zejména v *Africe*, a střeží oltář nebo udržuje tradice pospolitosti. U *Baltů* kovář ukoval slunce a vrhl ho na oblohu. Nebeský kovář vytváří a uspořádává svět a předává mysteriózní vědění.

Kovy V mnoha kulturních okruzích existuje souvislost mezi zlatem a sluncem; stříbrem a měsícem; olovem a Saturnem; cinem a Jupiterem; železem a Marsen; rtutí a Merkurem; mědí nebo mosazí a Venuší. Obecné kovy znamenají smyslový svět hříšných lidí a zlato symbolizuje dosažení osvětlení a duchovnosti. V *alchymii* je obecným kovem olovo, které se zpracovává, aby se získal ušlechtilý kov zlato a tím osvětlení. Kovy leží nezroizeny v lůnu země.

Kozel/koza Mužskost; překypující vitalita; tvořivá energie. Koza jako symbolické zvíře může přejímat místo gazely nebo antilopy. Protože žije na vysoko položených místech, představuje převahu. Koza znamená ženskou tvořivou sílu; plodnost; hojnost. *Čín.*: protože slovo „koza“ zní stejně jako jang, stává se mužským principem; dobro; mír. *Hind.*: oheň; tvořivé teplo; společně s beranem atribut védského boha ohně Agniho, který jezdí na kozlu. *Křesť.*: ďábel; zatracení; hříšníci; žádostivost; chlípnost. Obětím beránkem či kozlem je Kristus, který na sebe vzal hříchy světa. *Řecko-řím.*: mužnost; tvořivá energie; žádostivost. Koza je zasvěcena Diovi, jenž byl živěn mlékem kozy Amaltheie, jejíž kůže se stala egidou, ochranným štítem Diovým, a z jejíhož ulomeného rohu učinil Zeus nevyčerpateľný roh hojnosti. Divoká koza je zasvěcena Artemidě a kozel je atributem nebo jevou podobou Dionýsa. Satyrové, přírodní démoni, měli napůl podobu kozla a kozlí rohy. Pan má kozlí nohy, rohy a kozlí tvář se zašpičatělými ušima. *Skandináv.* a *germán.*: vůz boha hromu a plodnosti Tóra je tažen kozly, kteří jsou mu zasvěceni. *Sumero-semit.*: často se tato zvířata objevují s Mardukem a bohyněmi lovu; atribut babylonského Ninurty. Koza nebo napůl koza, napůl ryba představuje Eu, krále vodních hlubin. *Žid.*: oplzlost.

Kozoroh viz ZVĚROKRUH a BÁJNÉ BYTOSTI.

Kozorožec V *Egyptě* je zasvěcen Sutechovi a Rešefovi a podílí se na symbolice GAZELY.

Čtyři stylizované kozy, obíhající kolem vodní nádrže, symboly Ey-Oannes, Pána vod, jsou namalovány na sumerské keramické práci.

Krab V podobě raka představuje křivolaký, zpětný pohyb slunce po letním slunovratu. Křivolaký pohyb také symbolizuje nepoctivé lidi; nespolehlivost; nečestnost; penězoměnce. *Buddhist.:* spánek smrti; období mezi jednotlivými inkarnacemi; regenerace mezi po sobě jdoucími zrody. *Inc.:* děsivý aspekt Velké Matky; ubývající měsíc; požirač, ničitel pozemského světa. *Sumer.:* krabi, humři a štíři jsou spojováni s bohyňmi sladkých vod Nanše.

Král Mužský princip; svrchovanost; světská moc; nejvyšší dosažitelné postavení v tomto světě; nejvyšší vládce, postavený na roveň s bohem stvořitelem a se sluncem, jejich zástupce na zemi. V mnoha tradicích bylo rozšířeno pojetí, že životní síla krále odráží vitalitu jeho lidu a je odpovědná za ni i za úrodnost země, a proto byl obětován král, nebo později zástupně kozel či beránek, když králova vitalita slábla. Král společně s královnou ztělesňují dokonalé spojení, dvě poloviny dokonalého celku, úplnost, androgynia; jsou také symbolizováni sluncem a měsícem, nebem a zemí, zlatem a stříbrem, dnem a nocí a – v *alchymii* – sírou a rtuťí, a sami je symbolizují. Královými atributy jsou slunce, koruna, žezlo, koule, meč (s výjimkou čínských císařů), šípy, trůn.

Králík Lunární zvíře; králík a také zajíc jsou aktivní za soumraku a v noci a jsou spojováni s měsíčními bohyněmi a s Matkou-Zemí. V *aztéckém* symbolismu je měsíc králík nebo zajíc. V *Číně* byly na slavnost měsíce zhotovovány figurky bílých králíků. Králík nebo zajíc je *ŠPRÝMÁŘEM indiánů* obývajících východní lesy Ameriky. Symbolizuje také plodnost a žádostivost; jsou-li však při rituálních příležitostech nošeny králíčí kůže, znamená to poddajnost a pokoru před Velkým duchem. Viz také **VELIKONOČNÍ VEJCE/KRÁLÍK**.

Královna Ženský princip, postavený na roveň Velké Matce, která je královnou nebe. V *alchymii* symbolizuje rtuť, přičemž král ztělesňuje síru. Jejími atributy jsou: koruna; koruna z hvězd; hradební koruna; měsíční srpek; hvězdy; koule; žezlo; kalich; modrý plášť. Její barvou a kovem je měsíční stříbro; králi náleží sluneční zlato. Viz také **ŠACHY**.

Kráva Velká Matka; všechny měsíční bohyně v jejich vyživujícím aspektu; plodivá síla země; hojnost; plodnost; mateřský instinkt. Rohy jsou srpek měsíce; a protože kráva ztělesňuje bohyně měsíce i země, má povahu nebeskou i chthonickou. *Čín.:* jin, princip země; princip nebe, jang, symbolizuje kůň.

„Bílá růže“ alchymie, **královna**, jejíž moc vládnout je ve vztahu k moci jejího manžela a protějskou, krále, druhotná.

Tato socha faraona Psammeticha I. z pozdního období 26. dynastie ho představuje pod ochranou Hathory, Velké Matky Egypťanů, symbolizované **krávou**, která má mezi svými rohy sluneční kotouč vznešeného božství.

Egypt.: především symbolika bohyně Hathory, Velké Matky Egypta. Dvojhlavá kráva představuje Horní a Dolní Egypt. Nohy nebeské krávy Nuty, paní nebe, jsou čtyři světové strany a na svém břiše má hvězdy nebeské klenby. Hathor, Eset a Nut mohou být všechny znázornovány jako krávy nebo s rohy. **Hind.:** posvátné zvíře. Plodnost; hojnost; země; Nandiní, „kráva hojnosti“, která plní všechna přání, dává mléko a elixír; Aditi, kosmická kráva, ztělesňující všeobjímající nekonečno; kráva Prthiví, živitelka, se jako země objevuje spolu s býkem jako nebem. Čtyři nohy posvátné krávy jsou čtyři kasty. Neplodná černá kráva je zasvěcena bohyni neštěstí a nemoci Nirrti. **Kelt.:** chthonická kráva je zobrazována červená s bílými ušima. **Řec.:** jevové podoby Héry a Íó. **Skandináv.:** prvotní kráva, živitelka, vznikla z ledu; lízala led, aby vytvořila prvního člověka.

Anděl zachycuje krev ukřižovaného Krista na obraze Giovanni Belliniho *Krev Spasitelova*, který vyjadřuje sílu a energii této „životní šťávy“.

Krb Omfalos; vnitřní, duchovní střed; přenos ducha ohněm. Střed domova; ženská nadvláda; oheň ve svém ženském-zemském aspektu, ale oheň může také nabýt aspektu mužského, a potom je země ženskosti; teplo, vřelost; přichystání potravy. *Vědecký* kruhový krb je země, říše člověka, zatímco oheň na své východní straně je říší bohů. Mezi *jihoamerickými indiány* se křbová deska nazývá „medvěd“, což odkazuje k podzemním mocnostem a místu komunikace s nimi. V *keltských* zemích se uctívání mrtvých soustřeďuje kolem krbu.

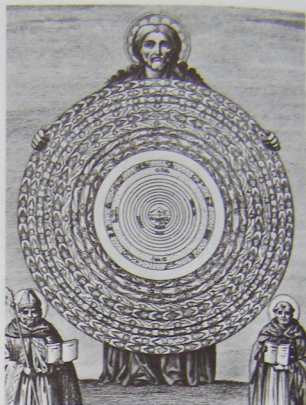
Tato obřadní lízce s **krkavčí** hlavou, kterou zhotovili indiáni kanadského kmene Tsimshian, symbolizuje ambivalentní vliv tohoto vychytralého ptáka.

Krev Životní princip; duše; síla; omlazující síla, odtud krvavé oběti. Červená, solární energie. Krev a víno jsou zaměnitelné symboly. Krev a voda se v *čínském* symbolismu navzájem doplňují, a představují tak principy jang a jin. V *křesťanském* symbolismu znamenají krev a voda při ukřižování život těla a život ducha. Překročit přes vyteklou krev propůjčuje plodnost: na Středním východě překračují nevěsty krev obětované ovce. Tyrský purpur, „největší nádhra“ (Plinius), byla barva sražené krve, též „krev purpurového zabarvení“ (Homér). Pít krev je obvykle symbolem nepřátelství, ale může také znamenat, že se přitom vstřebává moc nepřitele, a tak se po smrti zneškodňuje.

Krkavec/havran Mluvicí pták, tedy prorokování; jinak má ambivalentní povahu: buď je poukazem na moudrost solárním symbolem, nebo – vzhledem k válečné zkáze – ztělesňuje temnotu zla. Havrani a vlci jsou často důvěrníky a průvodci bohů mrtvých v primitivních tradicích. *Alchym.:* Společně s lebkou a hrobem je havran symbolem černání

bohů. Soustředné kruhy mají význam solární i lunární: představují oblohu; nebesa; rozdílná stadia nebo stupně projeveného bytí. Tři soustředné kruhy označují minulost, přítomnost a budoucnost, tři sféry země, vzduchu a vody, světy nebe, země a pekla, měsíční fáze, vycházející, polední a zapadající slunce; také dynamiku usmiřování protikladů. Kruh se čtvercem jsou v mnoha starých kulturách kosmologickým obrazem světa: představují nebe a zemi; integraci; spojení; podmíněnost; vzájemně se předpokládají jako čas a prostor. Provést kvadraturu kruhu znamená proměnit sférickou podobu oblohy a nebe do pravouhlé podoby země v sakrální budově, chrámu nebo kostele, snést nebe na zem, sjednotit čtyři živly a navrátit je k původní nerozdělenosti v jednotě; osmiúhelník znamená přechodné stadium, jímž je třeba při kvadratuře kruhu projít. Spodní půlkruh představuje spodní vody a archu a horní půlkruh vrchní vody a duhu. Společně znamenají dokončení; kosmické vejce; dokončení cyklu manifestace.

Okřídlený kruh představuje původní kosmickou dvojici, tvořivou oblohu a úrodnou zem; moc přicházející z nebe; slunečního boha a moc slunce (viz také KOTOUČ). Dvojitě kruhy představují mužskost a ženskost; lásku a vědění; Dioskúry. Trojitě kruhy a tři vzájemně propletené kruhy znázorňují triádu; nerozlučitelnou jednotu tří osob trojice; život; pohyb; dynamiku v napětí. Čtyři kruhy v podobě kříže spojené kruhem centrálním znamenají moudrost, uctívou bázeň, vědění, naději. Sedmero-násobný sluneční kruh symbolizuje Vševědoucího; dokonalost; sedmero nebes. *Alchym.*: kruh s tečkou uprostřed představuje slunce; zlato. *Astrolog.*: kruh s tečkou uprostřed symbolizuje slunce. *Buddhist.*: kruh představuje KOLOBĚH ZNOVUZROZENÍ, které zahrnuje vše ze světa jevů. Tři kruhy v podobě trojúhelníku jsou tři klenoty. V zen-buddhismu znamená prázdný kruh osvětlení. *Čín.*: kruh symbolizuje nebe a čtverec země, jak tomu bylo u starých mincí se čtverhranným otvorem; kruh se čtvercem uprostřed ztělesňuje spojení nebe a země, jin a jang a analogicky k tomu dokonalého člověka. Kruh také znamená pohybující se nebeskou klenbu, která se otáčí kolem nehybného čtverce země. *Egypt.*: okřídlený kruh symbolizuje vycházející slunce, Rea, a vzkříšení (viz KOTOUČ). *Hind.*: koloběh znovuzrození ve světě jevů. Ohnivý kruh je symbolem Prakrti, prahmoty, „té, která rozvíjí, vytváří, vyvolává v život“. *Indián.*: kruh vyznačující vně i dovnitř v podobě OPEŘENÉHO SLUNCE je symbolem vesmíru. Kruhově uspořádané tábořiště a týpí s kruhovými základnami jsou modelem kosmu, kde se

Na rytině podle fresky Piera di Puccia (kolem r. 1400) v Campo Santo v Pise lze vidět kruh jako základnu astrologického schématu. Devět vnějších kruhů, představujících devět andělských kůrů, obklopuje planetární kruhy a svět žvlů uprostřed. Celý kosmos drží v rukou Bůh.

Velký kruh, tvořený příkopem a ohraničující starý Sarum, středověké město s biskupským kostelem, má tvar dělohy, a zvyrazňuje tak symboliku vlastní „mateřskému (nejstaršímu) chrámu“, symboliku tvořivého a oživujícího prvku.

verní strana představuje nebe a jižní strana zemi. *Islám.:* kupole; nebeská klenba; božské světlo. *Křesť.:* univerzální církev. Tři soustředné nebo navzájem propletené kruhy znázorňují nejsv. Trojici. Dva soustředné kruhy označují podle Danta intelekt a vůli. Dvojité kruhy, které ztělesňují lásku a vědění, představují Krista, rovněž vzhledem k jeho dvojí přirozenosti. *Platón.:* „pohyblivý obraz nehybné věčnosti“. *Rec. (orfic.):* kruh tvořený Úroborem kolem kosmického vejce byl nazýván Chronos (čas) a Pýthagoras ho vymezil jako psyché (duši) vesmíru. Chronos byl spojován s Ananké (nutnost, moc osudu), jež rovněž obtáčí veškerenstvo, a proto byly čas a osud znázorňovány jako kruhy. *Taoist.:* kruh s tečkou uprostřed představuje nejvyšší moc, tao; kruh je také drahocennou perlou (viz PERLA). *Sumero-semit.:* okřídlený kruh je symbolem slunečních bohů; božství; solární moci.

Kruh obklopující kříž symbolizuje ráj a jeho čtyři řeky, vytékající ze středu, zpod stromu života, a tekoucí do čtyř světových stran; obklopuje-li dvojitý kříž, představuje „věttnou růžici“, čtyři hlavní a čtyři mezilehlé světové strany. Ztělesňuje také kosmické sluneční kolo, „život protější princip, který oživuje veškerenstvo“ (Proklos); čtyři končiny země; čtyři úseky kosmického cyklu; čtvero ročních a životních období apod. Sluneční kolo s křížem je vždy symbolem štěstí a změny. Kruh posazený na horní břevno kříže znamená sjednocení mužského a ženského životního principu, jak lidského, tak božského; lze se s ním setkat v Egyptě (jako s anchem), Sýrii, Fénicii, v Sarápidových chrámech, v Číně a Tibetu, Laponsku, Švédsku a Dánsku; je také symbolem Venuše v *astrologii*. U *severoamerických indiánů* symbolizuje do kruhu vepsaný kříž vřavmu posvátný prostor a představuje kosmický střed. Čtyři světové strany v nebeském kruhu jsou totalitou, která v sobě uzavírá Velkého ducha. V *mezické* symbolice roste peyotl, kaktus, z něhož se získává nápoj nesmrtelnosti, na průsečíku kříže a kruhu. Některé *byzantské* kostely se tyčí nad pěti kruhy, které jsou uspořádány do podoby kříže a jsou završeny kruhy příslušných kupolí. *Křesťanský* kostel tvoří často kříž uvnitř kruhu hřbitova.

Kružidlo Neomylná a nestranná spravedlnost; dokonalý symbol kruhu s bodem ve středu, zdrojem života. Se čtvercem vymezuje kružidlo hranice správnosti, řádnosti. V sakrální architektuře představuje kružidlo transcendentní vědění; archetyp ovládající všechny výtvoary a skutky; navigátor. *Čín.:* správné jednání. Atribut Fu-siho, jehož sestra Nü-

-kua, spojovaná s vytvořením světového řádu, drží v ruce čtverec; společně symbolizují mužský a ženský princip, harmonii jin a jang. *Rec.:* společně s glóblem atribut Uránie.

Krvesmilstvo Mezi bohy a v legendách a mýtech je incest symbolem původní identity; obnovení původní jednoty sňatkem oddělených částí. V *alchymii* znamená regeneraci, návrat do matečné látky (*prima materia*). V Díle je někdy symbolizováno spojením matky a syna; nezbytný *regressus ad uterum* před znovuzrozením.

Krychle Společně s koulí jako původním stavem cyklického počátku a cyklického pohybu představuje krychle konečné stadium cyklu, nehybnost; symbolicky je to kvadratura kruhu. Krychle také symbolizuje pravdu, která zůstává vždy stejná, ať už je nahlížena z jakéhokoli úhlu; dokončení; stabilitu; statickou dokonalost; zákon bez nejmenší chyby. Představuje rovněž zahalený kříž. V tradiční architektuře se krychle, protože ztělesňuje stabilitu, užívá jako základní kámen, spodní část stavby, a kruh kupole jako část vrchní. *Alchym.:* krychle představuje sůl, produkt krystalizace síry a rtuti. *Čín.:* božstvo země, zatímco koule symbolizuje božstvo nebes. *Islám.:* ka'ba je krychle; stabilita; statická dokonalost. *May.:* země; strom života vyrůstá ze středu krychle. *Žid.:* Svatyně svatých.

Krysa Zvíře spojované s morem a epidemií; symbolizuje smrt; rozklad; podsvětí. *Čín.:* podlost; bázlivost. První symbolické zvíře dvanácti zemských roků. *Hind.:* prozíravost; obezřelost. Je jízdním zvířetem Ganěši, odstraňovatele překážek, a ztělesňuje úspěšné úsilí. *Křesť.:* zlo; atribut sv. Fíny.

Křemen Symbolika *australských domorodců* připisuje křemeni nebeskou moc světla.

Křepelka Je spojovaná s nocí, ale také se štěstím a jarem; má falické konotace a představuje zamilovanost. *Čaroděj.:* ďáblův pták; ďábelské mocnosti; černá magie. *Čín.:* odvaha; vojenská horlivost; léto; také chudoba (zalátaný oděv). *Fénc.:* byla zasvěcena Milkartovi poté, co ho zabil Týfón a byl opět vzbuzen k životu vůni pečených křepelék. *Hind.:* Ašvinové v podobě dne a noci, světla a temnoty vrátí život křepelce, kterou spolká vlk; to znamená, že křepelka na zimu odlétá, ale na jaře se se sluncem navrací. *Rus.:* v ruském folkloru jsou křepelka a zajíc slunce a měsíc, které nalezl úsvit v podobě dívky.

Emblém slunce, jara a carů. *Řec.:* jaro; obrození živo-
ta; atribut a jevová podoba Asterie; uvádí se do sou-
vislosti s Diem a Létou a s jejich spojením na ostrově
Déllos, a proto i s Apollónem a Artemidou jako dět-
mi Léty. *Řím.:* odvaha; vítězství v bitvě. *Žid.:* zázrač-
né nasycení v poušti, ale i symbol Hospodinova
hněvu a potrestané žádostivosti.

Křest Inicie; smrt a znovuzrození; regenerace; ob-
rození; znamená umřít titánské přirozenosti člověka
a znovu se narodit z vody, ohně nebo větru do bož-
ského bytí. Křest představuje návrat do nediferenco-
vaného způsobu bytí; zrušení formy a opětovné za-
členění do stavu preformace; překročení moře živo-
ta; vynoření se z vody znázorňuje znovuzrození
a vzkříšení. Křest ohněm symbolizuje očistění a spá-
lení nečistot. Křest větrem znamená odstranění plev.
Je to obřad přechodu, vynoření se z temnoty lůna do
vnějšího světla, tedy přechod duše z hmoty do du-
cha. Viz také PONOŘENÍ.

Křídla Křídla jsou téměř bez výjimky vlastní zná-
zorněním božstev a nadpřirozených bytostí pouze
na Západě a Středním východě. Dálnovýchodní
a indické božské a nadpřirozené bytosti, s výjimkou
Garudy, kosmického koně a okřídleného draka, se
nepodílejí na symbolice křídel. Křídla jsou solární
a znázorňují božství; duchovní přirozenost; pohy-
bující se, ochrannou a všepromkávající moc božstva;
moc přesáhnout pozemský svět; neúnavnost; všu-
dypřítomnost; vzduch; vítr; spontánní pohyb; běh
času; rozlet myšlenek; projev vůle; mysl; svobodu;
vítězství; rychlost.

Křídla jsou atributy rychlých božích poslů a zna-
menají moc komunikace mezi bohy a lidmi. Rozta-
žená křídla jsou božskou ochranou nebo clonou ne-
bes před nelítostným žářem slunce. „Stín křídel“ je
ochrana a důvěra. Okřídlené slunce nebo KOTOUČ
představuje neúnavnou cestu slunce přes oblohu;
triumf světla nad temnotou; moc z nebe; božství.
Okřídlená božstva jsou sluneční bohové nebo boho-
vé sídlící v nejvyšším, ohnivém nebi; ale křídla jsou
ambivalentní, neboť existují také okřídlené mocnos-
ti zla a okřídlení ďáblové. Okřídlené čapky či klo-
bouky, opánky a caduceus odkazují na posly bohů.
Okřídlený kůň je solární a jezdí na něm hrdinové
nebo je to kosmický kůň. *Alchym.:* nepřítomnost kří-
del znamená „pevnou“ přirozenost síry, křídla
představují „těkavou“ povahu rtuti. *Buddhist.:* dvě
křídla znamenají moudrost a metodu. *Čín.:* okřídle-
ný drak je nebeskou mocností, životodárným du-
chem (viz DRAK). Kosmický kůň je okřídlený a má

Párek křepelék v milostné hře zdobí tuto čínskou
nádobu na víno z 18. století.

Na ilustraci Křtu Páně z Winchesterského zaltáře
z 12. století je vidět Jana Křtitele křtícího Ježíše
a čekajícího anděla, který drží oděv symbolizující
Ježíšův „nový život“ skrze křest.

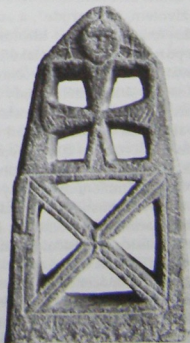
jangovou povahu. Dva ptáci pospolu a každý pouze s jedním křídlem jsou obrazem pro nerozlučitelnou jednotu, věrnost a mileneckou dvojici. *Egypt.*: Nejt bývá někdy okřídlená, i když křídla se v egyptské ikonografii vyskytují jen zřídka. *Hind.*: Garuda má orlí křídla. *Írán.*: okřídlený kotouč je symbolem Ahura Mazdy nebo Óhrmazda jako boha světla. *Islám.*: osm andělů podpirá trůn, který obklopuje svět. *Křesť.*: andělé jsou okřídlené bytosti jako božští poslové a nositelé božských vlastností. Dábel je často znázorňován s netopýřími křídly. *Mithraic.*: čtvero větrů a ročních období je znázorňováno křídly. *Řecko-řím.*: ze čtyř křídél boha Krona/Chrona, který ztělesňuje běh času, jsou dvě roztažená a dvě spočívají v klidu, a tak symbolizují neustálý pohyb a bdělost: „při létání odpočivej a létej, zatímco odpočíváš“. Křídla jsou také atributem Hypna, který svými černými křídly ovívá lidi, a tak je uspává. Hermés/Merkur má okřídlený klobouk, opánky a caduceus božského posla. Íris je okřídlená poselkyně Dia a Héry. Římská Victoria je také okřídlená. *Sumerosemit.*: okřídlený kotouč je symbolem, případně přímým ztělesněním slunečního boha Šamaše. Čtyři křídla znamenají čtvero větrů a ročních období. Semitský El má čtyři nebo šest křídél, dvě spočívají v klidu, dvě jsou roztažená a dvě jsou na hlavě, a to s touto symbolikou bdělosti jako u Krona. *Šaman.*: okřídlený kůň je průvodce duší. Ptáci křídla nebo oděvy z perí symbolizují spojení mezi tímto světem a světem duchovním. *Žid.*: archandělé a andělé, serafini a cherubini jsou okřídleni.

Seraf z výzdoby vnější stěny arménského kostela, jehož šest křídél posetých množstvím očí je symbolem jeho nejvyšší hodnosti v andělské hierarchii.

Křišťál Čistota; duchovní dokonalost a poznání; svítivost z vlastního zdroje. Křišťálové, případně skleněné lodi, věže, střevice apod. označují přesun z jedné roviny na druhou či změnu stavu nebo přesun na rovinu vnitřní. Křišťál je obdařen magickými silami a je u *australských domorodců* symbolem Velkého ducha. Je také pasivním aspektem vůle, zatímco měč ztělesňuje aspekt aktivní. *Buddhist.*: stav transparentce; sféra duchovního poznání; čistá mysl; dokonalý vhled. Odráží pět barev, které symbolizují patroskupení těla a mysli. *Křesť.*: skleněná nebo křišťálová koule označuje svět božského světla. *Řecko-řím.*: je zasvěcen Seléně jako měsíční bohyni. *Šaman.*: nebeská moc a nebeské světlo.

Kříž Univerzální symbol z pradávných dob; významný kosmický symbol. Je to střed světa, a tedy místo komunikace mezi nebem a zemí a kosmická osa. Proto sdílí symbolismus kosmického stromu, hory, sloupu, žebříku apod. Kříž představuje strom

Tento kříž z Porýní (7. století) představuje scénu ukřižování, jež je umístěna nad ondrějským křížem, symbolizujícím utrpení a mučednictví.

života a strom poskytující potravu; je také symbolem univerzálního, archetypálního člověka, schopného nekonečného a harmonického rozvoje jak na horizontální rovině, tak i ve směru vertikálním; vertikální linie má povahu nebeskou, duchovní a intelektuální, pozitivní, aktivní a mužskou, zatímco charakter linie horizontální je pozemský, racionální, pasivní, negativní a ženský. Kříž jako celek tak tvoří prapůvodního androgyna. Symbolizuje dualismus v přírodě, sjednocení protikladů a právě tak duchovní sjednocení a začlenění lidské duše do horizontálně-vertikálních aspektů, které jsou nezbytné k životní plnosti; je nejvyšší identitou. Kříž představuje člověka plně rozepjatého a také sestup ducha do hmoty. Protože je schopen nekonečného prodlužování v každém směru, ztělesňuje věčný život. Je také tvořen čtyřmi rajskými řekami, vytékajícími zpod kořenů stromu života. Skládá se ze základních os; představuje čtverost v jejích dynamických aspektech; čtyři živly sjednocené v pátém bodě, středu. Z kosmologického hlediska jsou směr vzhůru a dolů zenitem a nadírem, osa sever-jih je osou slunovratovou a osa východ-západ osou rovnodenností.

Dvojitý kříž: solární symbol Dia jako boha oblohy; objevuje se také u buddhistických stúpách a na vyobrazeních chaldejských bohů oblohy a árijských božstev. *Kříž s kolem uprostřed:* hinduistická *čakra*; majestát; solární symbol. *Kříž v kruhu:* sluneční pohyblivost; kolo proměny; kolo stěžen. Křesťanský kostel často tvoří kříž uprostřed kruhu hřbitova. Viz také KRUH. *Kříž s ouškem:* *crux ansata*, egyptský „anch“; spojení mužského a ženského symbolu je sjednocením pohlaví; sjednocením nebe a země; životem; nesmrtností; věčným životem; „životem, jenž přijde“, a „časem, jenž má přijít“; skrytou moudrostí; klíčem k tajemstvím života a poznání. Vykládá se také jako strom života; nebo ovál patrně znamenal věčnost a kříž rozprostraněnost do šířky a délky, tedy pokrývá významovou šíři od nekonečnosti k prostoru. Mohl také ztělesňovat slunce vycházející nad obzor. *Kříž úhlopříčný:* dokonalost; číslo 10; ondřejský kříž. *Maltéžský kříž:* čtyři významní asyrští bohové: Anu, Enlil, Enki, Nergal. Emblém maltéžských rytířů. *Kříž s rukou:* starobylý talisman proti zlému pohledu. *Růžový kříž:* harmonie; srdce; střed. *Kříž se srpkem měsíce:* srpek měsíce je měsíční bárka, ženský, receptivní prvek, kříž je osa stěžně a falický symbol, společně ztělesňují sjednocení mužského a ženského prvku, nebe a země. Svátostný chléb je obvykle označen křížem. *Tau-kříž:* strom života; regenerace; skrytá moudrost; boží moc a vláda; budoucí život. Je také

kladivem bohů hromu, „mstitelem“, „drtičem“, Tórovou válečnou sekerou. *Tlapatý kříž:* rozestřená pačič křídla; emblém johanitů.

Afric.: (u Křováků a Hatentotů) božství; ochrana při porodu. *Alchym.:* přirozený řád živlů; ústřední bod kvintesence, *quinta essentia*. *Buddhist.:* je spojován s osou kola zákona a kola bytí či koloběhu znovuzrození. *Čín.:* kříž ve čtverci je symbol země, zatímco kruh znamená nebe. *Egypt.:* kříž s ouškem neboli ANCH představuje život; nesmrtnost; zdraví. Maat, bohyně řádu a pravdy, jej drží v ruce; ztělesňuje také spojení Esety a Usira. *Tau-kříž:* je kladivem, „mstitelem“, „drtičem“. *GNostic.:* rovnováha dokonalosti. *Hind.:* vedle *radžas*, jedné ze tří základních sil přírody symbolizující energii a aktivitu, ztělesňuje *sattva* vertikálu neboli vyšší, světelnou, nebeskou složku bytí, zatímco *tamas* horizontálu neboli složku nižší, temnou, zemskou. Kříž je také spojován s posvátnou Gangou a se zkrfženými pohrabáči Agniho. *Indián.:* podoba člověka; dešť; hvězdy; lesní požár; panenství; čtvero světových stran a čtvero větrů. Severní rameno kříže je severní vítr, nejmocnější, studený, všepřemáhající obr, hlava a inteligence; východní rameno je východní vítr, srdce, zdroj života a lásky; západní rameno je mírný vítr ze země duchů, nejvyšší dech a odcházení do neznáma; jižní vítr je nositel ohně a vášně, představuje tání a spalování. Střed kříže symbolizuje zemi a člověka, jenž je uváděn do pohybu konfliktními silami bohů a větrů. Do kruhu vepsaný kříž viggamu symbolizuje posvátný prostor a představuje kosmický střed. Čtyři směry v prostoru v nebeském kruhu znázorňují totalitu, která zahrnuje Velkého ducha; kříž také ztělesňuje kosmický strom, jenž se horizontálně rozprostírá nad zemí a vertikální středovou osou se dotýká nebe. *Islám.:* dokonalé spojení všech stavů bytí jak co do „rozsahu“, tak i „povyšení“; horizontální a vertikální rozmach; nejvyšší identita. *Kelt.:* falický symbol; život; plodnost. *Křesť.:* spása Kristovou obětí; záchrana; zadostičení, usmíření; utrpení; víra. Vidlicový kříž na ornátu představuje Kristovy paže rozpaté na kříži a „pozdvížení rukou“ (Ž 141,2) při modlitbě a vzývání. Kříž také znamená důvěřivě přijetí smrti nebo utrpení a oběť. Ondřejský kříž symbolizuje mučednictví, utrpení a ponížení. Kříž s dvěma příčnými břevny, zvaný též patriarší, byl nošen před biskupy pěti významných diecézí středověkého křesťanství, a kříž s trojitým příčným břevnem přísluší papeži. Pektorální kříž, jenž se nosí zavěšený na prsou, znamená pravomoc vyšších církevních představitelů. Ve středověkém symbolismu bylo rozšířeno pojetí, že Kris-

tův kříž byl zhotoven ze dřeva stromu poznání, který byl příčinou prvotního hříchu, a proto se stal nástrojem vykoupení. Strom je znázorňován tak, že na protilehlých stranách nese dobré a špatné ovoce (symbolizované také dobrým a zlým lotrem) a Kristus tvoří sjednocující kmen stromu života, případně je prostředním ze tří křížů na Kalvárii. Ramena kříže také představují milost a soud a v křesťanském umění se jako jejich ztělesnění často objevuje po stranách kříže slunce a měsíc, které rovněž znamenají dvojí Kristovu přirozenost: ta je též symbolizována vertikální a nebeskou a horizontální a pozemskou osou kříže. Kříž ozdobený ornamenty v podobě jetelových lístků je vykládán jako Áronova vypučelá hůl i jako Kristovo vzkříšení coby obnovující se život. *Manich.:* světelný kříž symbolizuje Ježíšovo utrpení a toto světlo proniká celou přírodou. *Maor.:* měsíční bohyně; obecně dobro. *May.:* tau-kříž je strom života a strom poskytující potravu. *Mex.:* strom života. Bůh je někdy znázorňován na kříži a jemu určené oběti jako oběti ukřižované. Kříž také představuje čtvero větrů, a tedy úrodnost. Je symbolem Tlaloka a Quetzalcóatla. *Platón.:* demiurg při vytváření duše „rozkrojil sestavu dílu po délce na dvě části a ty uprostřed přes sebe přeložil v podobě písmene X“. *Řec.:* kříž je znázorněn na čele Artemidy Efeské. *Řím.:* rozsudek smrti pro zločince. *Skandináv. a germán.:* tau-kříž je Tórovým kladivem a představuje hrom, blesk, bouřku, déšť a úrodnost; také moc bohů bouře. *Sumero-semit.:* v *Babylónii* se kříž s měsíčním srpem objevuje v souvislosti s měsíčními božstvy; v *Asýrii* kříž představuje čtyři světové strany, kam svítí slunce, a sluneční kříž nosili aristokraté jako přívěsek. Ve *Fénicii* znamenal kříž život a zdraví. U *Chaldejců* představoval kříž se šesti paprsky šest dnů stvoření a šest fází času a trvání světa. *Žid. (kabala):* kříž se šesti paprsky znamená šest dnů stvoření a šest fází času a trvání světa.

Křížovatka/rozcestí Volba, ale také sjednocení protikladů; místo setkání času a prostoru; magické, ale též nebezpečné místo, kde se setkávají čarodějnice a démoni. Pohřbívání sebevrahů, upírů a zločinců na rozcestích mělo zajistit, aby jejich cesty byly zmařeny a aby se zabránilo jejich návratu, kdy by mohli obtěžovat živé. Psi, zasvěcení Hekaté, byli obětováni na rozcestích. Křížovatka byla spojována s Ganéšou a Janem, římským bohem městské brány.

Křtitelnice *Křesť.:* její umístění u západních, tedy vstupních dveří kostela znamená přijetí do církve křtem. Má-li čtvercový tvar, je obrazem Svatého

města; jako pětiúhelník ztělesňuje pět ran Kristových; jako osmiúhelník představuje osmičku (viz ČÍSLA), která znamená znovuzrození.

Kudlanka nábožná U *Křováků* představuje ŠPRÝMAŘE. V *Číně* ztělesňuje tvrdost, ušlechtilost, nenasytlost; v *Řecku* znamená věštění (*manteiá*) a v *křesťanství* symbolizuje modlitbu a klanění, uctívání.

Kukačka V jižní *Evropě* symbolizuje jaro a v severních oblastech léto. *Fénič.:* královský pták, umístěvaný na královská žezla. *Japon.:* neopětovaná láska. *Řec.:* manželství; jedna z Diových podob, do níž se proměnil, aby získal Héru.

Kukla motýla *Metamorfóza; změna.*

Kukuřice V *Americe* přejímá symboliku OBILÍ; u *indiánů* je klas kukuřice symbolem života; v evropských a středozemských civilizacích představuje Matku-Bohyni, život udržující moc země; hojnost; potravu; mír.

Kůl „Kůl země“ je světová osa, kosmický střed, „nehýbný bod“; ztělesňuje stabilizující sílu a může též přejímat symboliku stromu života; je také falickým symbolem; znamená zplodění a plodnost. V *indiánské* sauně představuje zakřivený kůl parní lázně stařecký věk a životní období od mládí až po vysoký věk. V *sibiřských* a *šamanistických* kultech může kůl nahradit a symbolizovat břízu jako světovou osu a také podpírat nebeskou klenbu; je upevněn na Polárce a obloha se otáčí kolem něj. Viz také SLOUP.

Kulatý stůl/stolní společnost Kruh tvořený stolem je kruh nebe, dokonalosti, celistvosti, úplnosti a kosmický střed; GRÁL, stojící uprostřed stolu, je mystický střed; dvanáct rytířů představuje znamení zvířetníku a kruhovost znázorňuje rovnost – „nikdo není poslední“. V *křesťanské* symbolice znamená poslední společnou večeři Krista a jeho učedníků, kde Kristus oznámil, že ho jeden z nich, Jidáš Iškariotský, který zaujal příslovečně nebezpečné místo, zradí. V *hinduistické* symbolice jsou stůl nebo kolo rozděleny na dvanáct dílů, dvanáct měsíců roku, které odpovídají dvanácti Áditjům, slunečním božstvům.

Kundalíní Je symbolizována hadem, který leží stočený u kořene páteře v čakře známé jako *múladhára* a který spí, dokud není probuzen jógistickými a duchovními praktikami, kdy začíná stoupat vzhůru

a procházet šesti čakrami, centry duchovní energie; tato energie postupně rozvíjí svou sílu, až dosáhne nejvyššího bodu v plném uvědomění a duchovním poznání. Je skrytou energií; neprobuzeným bytím; spící hadí silou; původní sakti – božskou tvořivou silou – v člověku. Probudit a rozvinout ji znamená prolomit ontologickou rovinu a dosáhnout posvátného středu: osvětlení. Symbolika kundalini je spojována se symbolikou hada nebo draka a páteře, světové osy.

Kůň Ambivalentní symbol, protože je solární mocností, když se bílí, zlatí nebo ohniví koně objevují se slunečními bohy a táhnou jejich vozy; je ale i mocností lunární, když se objevují jako vlhký živel, moře a chaos a jako oři mořských bohů; kůň je tedy symbolem jak života, tak i smrti, symbolem solárním i lunárním. Symbolizuje také intelekt; moudrost; mysl; rozum; urozenost; světlo; dynamickou sílu; hbitost; rychlost myšlení; rychlý běh života; ztělesňuje také instinktivní zvířecí přirozenost; kouzelné síly předpovídání; vítr; mořské vlny. Objevuje se též s bohy plodnosti a s Vany. Může na něm jezdit ďábel, a potom nabývá významu falického, nebo divoký lovec či král duchů, a pak se stává symbolem smrti. Okřídlený nebo také bílý kůň znamená slunce nebo kosmického koně, a představuje tak čistý intelekt; neposkvrněnost; nevinnost; život a světlo; jezdí na něm hrdinové.

Kůň může jako obětní zvíře zaujmout místo býka; oba ztělesňují bohy oblohy a plodnosti, mužské plodivé síly, stejně jako chthonické a vlhké mocnosti. Bílý kůň oceánu se také vztahuje jak k principu ohně, tak k principu vody. Lev zabíjející koně nebo býka ztělesňuje slunce, které vysušuje vlhkost a mlhu. Černý kůň má pohřební význam, oznamuje smrt a symbolizuje chaos; objevuje se ve dvanácti dnech chaosu mezi starým a novým rokem. V říjnu obětovaný kůň znamená smrt smrti. *Buddhist.:* nezničitelnost; skrytá povaha věcí. Okřídlený nebo kosmický kůň – „oblak“ – je jevou formou Avalókitěšvary nebo Kuan-jin. Buddha podle legendy opustil svůj domov na bílém koni. *Čín.:* nebe; oheň; jang; jih; rychlost; vytrvalost; přinášející štěstí. Kůň je sedmé symbolické zvíře dvanácti zemských rodů. Jeho kopyto (nikoliv podkova) znamená štěstí. Nabývá-li kosmický kůň solárního významu, je jeho protikladem kráva-země; objeví-li se s drakem, jenž symbolizuje nebe, pak kůň představuje zemi. Okřídlený kůň, který nese na hřbetě knihu zákona, ztělesňuje štěstí a bohatství. V symbolice manželství znamená kůň rychlost a doprovází lva (sílu) jako

Kůň na tomto římském sarkofágu je lunární, smrtelný tvor, neboť se ve svém smrtelném zápase smíruje se svrchovanou mocí solárního zvířete, lva, symbolu vitálního života a odolnosti.

symbol pro ženicha, zatímco květiny představují nevěstu. Kůň také symbolizuje plodnost a moc vládců. *Égypt.*: v egyptském symbolismu kůň zcela chybí. *Hind.*: kůň je jízdním zvířetem, tělem, a jezdec je duch. Manuova kobyla je zbožštěná země. Kalki, bílý kůň, má být posledním vtělením nebo jízdním zvířetem Višnu, když se podesátě zjeví, aby světu přinesl mír a spásu. Varuna, kosmický kůň, se zrodil z vod. Gandharvové, muži-koně, představují spojení přírodní plodnosti a abstraktního myšlení, inteligence a hudby. Kůň je strážce jihu. *Írán.*: povoz bohyně Aredví Súra Anáhita je tažen čtyřmi bílými hřebci větru, deště, mraku a plískanice a vůz mágu táhnou čtyři oři, symbolizující čtyři živly a s nimi spatřené bohy. *Islám.*: štěstí; hojnost. *Japon.*: bílý kůň je jízdním zvířetem nebo jevouou podobou Kannon (Avalokitéšvary v indickém buddhismu a Kuan-jin v Číně), bohyně milosrdenství a Velké Matky; může se zjevit buď jako bílý kůň, nebo s koňskou hlavou nebo s koňskou figurkou v koruně. Černý kůň je atributem boha deště. *Kelt.*: atribut nebo podoba koňských božstev, jako např. Epony, božského koně, bohyně-kobyly, Medhbh a Machy, ochránkyň koní, jako chthonických božstev a mocností mrtvých. Kůň může mít také solární povahu a symbolizovat mužnost a plodnost; bývá rovněž průvodcem duší a poslem bohů. *Křesť.*: slunce; odvaha; velkorysost. Později, v renesanci, se stává symbolem žádostivosti. V katakombách znázorňuje rychlý běh života. Čtyři koně s jezdcí z Apokalypsy symbolizují válku, smrt, hlad a mor. Kůň je atributem sv. Jiří a Martina a divocí koně atributem sv. Hippolyta. *Mithraic.*: bílí koně táhnou vůz Mithry jako slunečního boha. *Řec.*: bílí koně táhnou sluneční vůz Foiba Apollóna a jsou jako vlhký princip – také spojování s Poseidónem jako bohem moře, zemětřesení a pramenů, který se může objevovat v podobě koně. Dioskúrové jezdí na bílých koních. Pegas představuje přechod z jedné roviny na druhou; nosí Diovi blesky. V dionýských obřadech se často objevují kentauri. Viz také KENTAUR. *Řím.*: bílí koně táhnou vozy Apollóna a Mithry. Od Keltů převzatá Epona se stala římskou koňskou bohyní a ochránkyní koní; byla také pohřebním božstvem. Dioskúrové jezdí na bílých koních. Diana jako bohyně měsíce řídí dvoukolový vůz tažený kořmi. *Skandináv.* a *germán.*: je zasněžen Ódinovi/Wodanovi, jenž má osminohého koně Sleipniho. Tento kůň se objevuje s Vany, bohy polí, lesů, slunce a deště. Oblaka jsou koně valkyr. *Sumero-semit.*: vůz slunečního boha Marduka táhnou čtyři koně. Koňská hlava byla emblémem Kartága. Okřídlený kůň se objevuje na asyrských basrelíefech a na

kartaginských mincích. *Šaman.*: průvodce duší při přechodu z tohoto světa na onen svět. Kůň je také spojován s obětí a je obětním zvířetem na Sibíři a v Altaji; jeho kůže a hlava mají rituální význam: kůže, stejně jako rouno, představuje tuk a hlava je sídlem životního principu. *Taoist.*: kůň či osel je atributem Čang Kuo-laa, jednoho z osmi taoistických géníů či nesmrtelných. Viz také HŘEBEC.

Kůzle Bývalo obětováno Silvanovi a Faunovi jako bohům jara a v *kanaánských* a *babylonských* obřadech smrti a vzkříšení bylo zástupnou obětí za umírajícího boha.

Kůže Základ. Kůže obětního zvířete, jako např. býka či koně, nebo rouno berana či ovce symbolizuje tuk příslušného zvířete a zástupně všechny život udržující produkty; také potomstvo a dlouhověkost. Nosit kůži nebo kožešinu znamená přijímat sílu či *manu* zvířete a zprostředkovávat setkání nositele se zvířaty a jejich instinktivním věděním, jak se to děje v *šamanismu*. Nošení kůží při iniciačních obřadech znázorňuje stupně iniciace; znovuzrození; příslib nesmrtelnosti. Černé a bílé kůže zvířat nebo ptáků nošené při takových obřadech symbolizují dvě přirozenosti člověka, také projevené a neprojevené. Shazovat kůži, jak to dělají hadi, znamená odkládat „starého člověka“ a navlékat nového, znovu získat mládí, dosáhnout vyššího stupně, nesmrtelnosti.

Kvasnice Kvašení, tedy láska. Ve středověku byly považovány za léčivý prostředek proti moru.

Květiny Ženský, pasivní princip; „kalich“ či „pohár“ květiny má podobu nádoby, a tak částečně přejímá symboliku KALICHA a POHÁRU. V poupěti ztělesňuje květina všechny možnosti; když se otvírá a rozvíjí ze středu ven, je obrazem postupného vyjevování; tato symbolika vystupuje zvlášť zřetelně u lotosu na Východě a u růže a lilie na Západě. Rozlišeni ve světě jevů a podoba otevřeného květu ji spojuje se symbolikou KOLA, jehož paprsky vycházejí ze středu. Květinové zahrady jsou rovněž uváděny do souvislosti s rájem, s ostrovy blažených, s „lepší zemí“, se sídlem duší. Květiny s pěti okvětními lístky, růže, lilie apod., symbolizují zahrady blažených, též mikrokosmos člověka, který je připoután k pěti smyslům. Květina se šesti lístky, zejména lotos, ztělesňuje makrokosmos. Květiny časem vyraží ze země potřísněné krví boha, např. sanka z krve Adónida, fialka z krve Attida, hyacint z krve Hyacintha a růže z Kristovy krve. Z květin se

také vynořují božstva, především z lotosu, který ztělesňuje světlo slunce a původní vody, matečnou látku, např. Brahma, Buddha, Hor.

Květiny rovněž ztělesňují křehkost dětství nebo prchavost života. Dítě vynořující se z květiny představuje zrození boha nebo příchod dne, úsvitu, vznik nového života. Modrá květina symbolizuje nedosažitelnost; červená květina svítání, vycházející slunce, vášeň; je atributem Matky-Bohyně; bílé květiny jsou obrazem čistoty a nevinnosti, bílé a červené společně znamenají smrt. Voňavé květiny nebo rostliny, které zahánějí demony a pomáhají zesnulým, jsou užívány při obřadech u zemřelých, zejména u Pársů, Židů a mandejců. Křesťanský zvyk přinášení květin na pohřeb a na hrob má pravděpodobně svůj původ v této tradici. *Alchym.*: bílá květina je stříbro, červená zlato a modrá květina je květinou mudrců, kteří pocházejí z kosmického vejce. *Buddhist.*: pomíjivost těla; květiny jsou obětovány při uctívání; LOTOS má v buddhismu bohatou symboliku. *Čín.*: ženský prvek; v symbolice jin-jang jsou květiny jin a kůň a lev, ztělesňující rychlost a sílu, jsou jang; tohoto spojení se také užívá v symbolice manželství a při svatební výzdobě. *Kelt.*: duše; slunce; duchovní rozkvět. *Křesť.*: růže vyrazí z Kristovy krve a růže a lilie jsou atributy Panny Marie. *Mexic.*: Xoçiquetzal byla bohyně květin a její bratr dvojče Xoçipilli byl princem květin. *Řec.*: sasanky jsou zasvěceny Adónidovi, neboť vyrašily z jeho krve. Zefyr a Flora působí na jaře růst květin. *Řím.*: jsou spojovány s pohřbem; pokračování života v příštím světě; římské hroby byly o slavnosti zvané Rosalia pokrývány růžemi. *Taoist.*: ZLATÝ KVĚT je krystalizované světlo; tao; dosažení nesmrtnosti; duchovní znovuzrození. Koš plný květů, symbolizující dlouhověkost a šťastné stáří, je atributem Lan Cchaj-che, jednoho z osmi taoistických geniů či nesmrtných.

Kvintesence Kvintesencí či charakteristickou podstatou tvorů podřízených nejvyššímu božství je lev mezi šelmami, vůl mezi dobyt看em; orel mezi ptáky; delfín mezi rybami; člověk uprostřed všeho.

Kýchnutí Spontánní výraz životního principu, který sídlí v hlavě; projevení duše; vyrušení duše nebo dílčí vyprcháání životní síly z hlavy; potvrzení pro-roctví.

Kyj Velká síla; falický symbol. *Kelt.*: zbraň Dagdy jako pána nad životem a smrtí; velká síla a velká chuť; také atribut galského Sucella, „velkého bijce“ či „dobrého bijce“. *Křesť.*: odkazuje ke zradě na Kris-

Xipe, aztécký bůh jara, nosí **kůži** oběti jako svou vlastní; symbolizuje tak příslib znovuzrození a obnovy při každoročním návratu jara.

Kvintesence alchymie je zde symbolizována orlem, jenž je uvnitř alchymistovy baňky obklopen ohněm.

tovi; atribut sv. Jakuba Menšího a Judy Tadeáše. *Řecko-řím.*: atribut Héraklea/Herkula a Múzy Melpomeny. *Semit.*: „drtič a tříštič světa“; atribut Baala a Ninurty; v symbolice odpovídá hromoklinu, který užívají bohové oblohy.

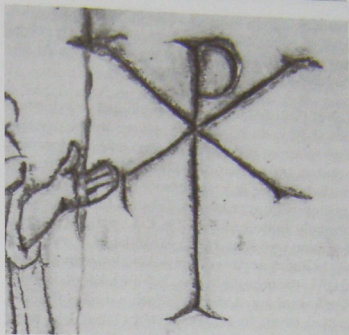
Ky-lin Čínská bájná bytost, někdy ztotožňovaná s jednorožcem; je sjednocením sil jin a jang: *ky* zde představuje mužskost a *lin* ženskost. Zvíře jako celek symbolizuje laskavost, dobrou vůli a plodnost; ohlašuje narození velkého mudrce nebo moudrého císaře. „Jezdit na ky-linovi“ znamená stoupat ke slávě a v čínském umění jsou mudrci a nesmrtelní znázorňováni na ky-linovi, čímž se naznačují jejich mimořádné schopnosti. Výjimečně bystré dítě je nazýváno „syn ky-lina“. Ky-lin je zvíře velice mírné a jeho roh není útočnou zbraní, nýbrž je měkký a znamená dobrotivost; pouze jeden roh znamená jednotu světa pod jedním vynikajícím vládcem. Ky-lin je ztělesněním pěti žvlů a pěti ctností a má pět symbolických barev. Není-li znázorňován jako jednorožec, je složenou bytostí s hlavou draka s jedním rohem, hřívou lva, tělem jelena a ocasem buvola.

Kyrys Ochrana; zachování. Atribut Athény/Minervy. *Židovský* „náprsník božích rozhodnutí“, čtvercová kapsa posázená drahokamy na prsou nejvyššího kněze jako součást jeho roucha znamená kosmický střed.

Kytara *Buddhist.*: výtečnost v umění a vědách; harmonie bytí ve vyšší rovině skutečnosti, obývané nebeskými bytostmi (*déva*).

Kývání se Kývání se a houpání jsou spojovány s obřady plodnosti a také symbolizují střídavé životní štěstí – „jednou jsi nahoře a jednou dole“.

Labarum/chí-rhó monogram Plný význam tohoto symbolu – tvořeného řeckými písmeny *chi* a *rhó* – je nejjasný. Již v předkřesťanské době existoval jako zkratka řeckého slova *chréstos* (příznivý), byl užíván ve významu „dobrá věc“, symbol přinášející štěstí, a v Řecku označoval důležitou událost. Vertikální linie se vykládá jako kosmický strom a axiální symbol. Labarum bylo také emblémem *chaldejského* boha oblohy. Prvotní *křesťané* ho užívali jako symbol křesťanství, tvořený prvními dvěma písmeny jména Kristus. Císař Konstantin převzal toto znamení, jež se mu údajně zjevilo ve snu, na římskou císařskou

Labarum, zde jako ozdoba římského raně křesťanského náhrobního kamene, se údajně zjevilo císaři Konstantinovi ve snu. I když podle tradičního výkladu bylo vytvořeno ze dvou řeckých písmen Kristova jména, bylo předtím atributem starobylého chaldejského boha oblohy.

korouhev; bylo umístěno i na štítech jeho vojáků, kteří se tak světili Kristově ochraně. Často je zobrazován s řeckými písmeny alfa a omega (viz ALFA) na lampách, nádobách a náhrobcích.

Labuť Protože labuť v sobě symbolicky sjednocuje oba živly, vzduch i vodu, je ptákem života; úsvitem dne; solárním zvířetem. Znamená také osamocenosť a stažení se do ústraní, a je proto ptákem básníka; její poslední zpěv je písní básníka; její bělost značí upřímnost, opravdovost. Labuť a husa jsou jako symboly často zaměnitelné. *Čín.:* pták se solární, jangovou povahou. *Hind.:* *hansa*, labuť, je vytesána na chrámech a symbolizuje dokonalou jednotu, které leť vstříc nebeské bytosti. Labuť také představují vdechování a vydechování, dech a ducha. Brahma jezdí na labuti, huse nebo pávovi a labuť nebo husa jsou jeho atributem; je božským ptákem, který nakladl na vody kosmické vejce, zlaté vejce, v němž se zrodil Brahma. Nejvyšší labuť, *paramahansa*, je symbolem nejvyšší duchovní dokonalosti, univerzálního základu. *Kelt.:* labuť božstva jsou solární a blahodárná; vlastní léčivou moc slunce a vod, jsou spojována se slunečním vozem a ztělesňují shovívavost, dobrotu, lásku a čistotu; jejich zpěv má kouzelnou moc. Labuť se zlatými nebo stříbrnými řetězy kolem krku jsou nadpřirozeným zjevením božstev. *Křesf.:* bílá labuť znamená čistotu a je obrazem Panny Marie. Poslední labuť zpěv je symbolem mučedníků a křesťanského odříkání a odevzdanosti. Je atributem sv. Huga z Lincolnu. *Řecko-řím.:* jeová podoba Dia/Jova, v níž se spojil s Lédou; zamilovanost; je zasvěcena Afrodítě/Venuši, rovněž Apollónovi jako slunečnímu bohu. Symbol šťastné smrti.

Labyrint Mimořádně komplexní symbol řádu, ovládající mnohost bludných životních cest; může být stavebním plánem, budovou, neohrazenou cestou, cestou obklopenou břehy nebo ploty, tancem, hrou. Často je umístěn pod zemí, v temnotě. Labyrinty jsou v podstatě dvojího druhu: 1) labyrint v jedné rovině, v němž jediná cesta vede přímo ke středu a opět ven, bez volby, zmatení nebo záhady, kde cestovatel postupně urazí maximální vzdálenost, aniž jde dvakrát touž cestou (začíná směrem ke středu, pak se vrací zpět k obvodu, a vždy takto zdvojnásobuje trasu); 2) labyrint ve více rovinách, navrhovaný tak, aby mátl a stavěl před hádanky; obsahuje slepé uličky, takže vyžaduje znalost klíče nebo řešení úlohy. Symbolika labyrintu se vykládá různým způsobem: jako návrat do středu; znovuzískání ráje;

Théseův **labyrint**, zde na kresbě z Florencie z 15. století, obsahuje také paradoxní odpověď na zdánlivě nezodpověditelnou otázku, přičemž oboje vyplývá ze symboliky labyrintu: Když jsi podnikl obtížnou a složitou cestu, co je uprostřed? – Ty sám.

dosažení poznání po ordáliích, trápení a zkouškách; iniciace, smrt a znovuzrození a obřady přechodu z oblasti profánní k sakrální; tajemství života a smrti; životní cesta obtížemi a iluzemi světa ke středu ti; v podobě osvicení nebo nebe; vyzkoušení duše; pouť nebo únik do jiného světa (kam je snadné vstoupit, odkud však, jestliže jsme jednou vešli, je těžké opět najít cestu ven); uzel, který je třeba rozmotat; nebezpečí; obtíže; osud.

Labyrint je také vykládán jako běh slunce, jeho ubývání a přibývání, nebo jako osvobození slunce příchodem jara po jeho dlouhém zajetí demony zimy; nebo jako tělo Matky-Země, jejíž střed je panenským božstvím a dosáhnutí středu znamená uskutečnění mystický návrat k matečné látce, *regressus ad uterum*; nebo jako noční plavba po moři, při níž mužskost sestupuje do podsvětí, do panství Velké Matky v jejím pohlcujícím aspektu. Často na labyrintu dohlíží žena, prochází jím muž a ve středu ho střeží a vládne mu pán labyrintu, soudce mrtvých, jak tomu bylo u Mínoa. Má také symbolizovat svět; totalitu; nevyzpytatelnost; pohyb; každý obtížný úkol. Nepřetržitá nit procházející labyrintem znamená věčnost; nekonečné pokračování, nesmrtelnost, je „provazem vedoucím do nebe“, na němž jsou všechny věci navlečeny a na němž závisejí. Labyrint v jednom a též okamžiku dovoluje a zakazuje; je symbolem, jenž zabraňuje vstoupit tím, že vstup znesnadňuje, a drží potom ve vězení, protože je obtížné najít východ; pouze ti, kdo získali zkušenost a nezbytné vědění, mohou nalézt střed; ti, kdo to zkoušejí bez příslušného vědění, zbloudí. Tento symbolický obsah má labyrint společný se začarovaným lesem.

Jako cesta ke skrytému středu je labyrint spojen s hledáním ztraceného slova a svatého grálu, nebo v symbolické řeči *hinduismu*, s únikem z *sansáry*, koloběhu životů, a z působnosti zákonů *karmy*. Existuje zde také souvislost se symbolikou JESKYNĚ: s představou podsvětí, tajemnou cestou nebo cestou do jiného světa a s iniciačními obřady, které se často odehrávají v jeskyni nebo kryptě, nebo s pohřebními obřady, které jsou všechny spojovány se smrtí a znovuzrozením. Svazováním a rozvazováním, omezováním, ale sjednocováním se také podílí na symbolice UZLU. Obecně se také přijímá, že labyrint souvisí se symbolikou stočeného hada nebo s obrázky vnitřnosti, z nichž se věští, a s útvary zemských útrob. Může být také znázorněn sítí nebo pavoukem uprostřed pavučiny. Labyrint umístěný ve čtverci je obrazem čtyř světových stran a kosmu a může být spojován se svastikou.

Ornamenty v podobě labyrintu na domech odvracejí zlo a jsou čarovně působícím útvarem – matou nepřátelské mocnosti a zlé duchy a zabraňují jim ve vstupu. Hroby, pohřební jeskyně a mohyly v podobě labyrintu chrání mrtvé, ale současně jim také zabraňují, aby se vrátili. Labyrintové tance a hry symbolizují obtížnou cestu od narození k smrti a znovuzrození: střed je místem smrti i znovuzrození, vcházení i vycházení, klesání a stoupaní, sestupu do hlubin i výstupu k výšinám. Toto je také spojováním s jeřábím tancem, v němž vystupuje jeřáb jako průvodce duší; podobný význam má také mimetická cesta nebo tanec ve slunečním rituálu. Vejít do labyrintu znamená smrt, vyjít z něj znovuzrození. *Egypt.*: možná že existuje podobnost s křivolakou cestou, kterou procházeli mrtví na své cestě ze smrti ke vzkříšení, po níž je vedla Eset, Hor překonával překážky a Usire vystupoval jako soudce mrtvých. *Křesť.*: v raně křesťanské symbolice byl význam labyrintu převrácen a ztělesňoval cestu nevědomosti: ve středu bylo peklo a Mínoatauros představoval ďábla, dokud Kristus, jako Théseus, neukázal cestu. Byl také léčkou pro ďáblы. Umění katakomb labyrint neznalo. Později byl užíván ve výzdobě kostelů i katedrál a jeho symbolika se vykládala různě: jako zmatky a problémy, které provázejí křesťanovu pouť světem; zmatenost a popletenost hříchu, které křesťana opětovně svádějí z přímé cesty; putování duše ze země do nebe; bludné cesty hříšníků, kteří podléhají pokušení; hledání cesty ze spleti hříšného jednání; cesta z Pilátova domu na Golgotu. Existovaly také výklady, že labyrinty v kostelích umožňovaly putování kajícníkům, kteří nemohli cestovat ke vzdáleným hrobům světců nebo do Svaté země. *Mínoj.*: býk ve středu labyrintu je vykládán jako mužská, solární, plodivá síla a labyrint sám jako spirála, jako ženský, lunární aspekt. *Océanic.*: obraz pro cestu duše do říše mrtvých. *Řec.*: Théseus, hrdina a zachránce, zabil v bludišti nestvůrného Mínoataura a poté se vrátil stejnou cestou zpět s pomocí klubka niti, které mu darovala Ariadne. Homér se o labyrintu nezmiňuje. *Řím.*: skrytost; nevyzpytatelnost. „Jako nikdo nemůže znát tajemství labyrintu, tak také nikdo nemůže prozkoumat nevyzpytatelné rozhodnutí vládce.“ *Sumero-semit.*: „Umělá napodobenina nižšího světa“ (z tabulky pro kněžské svěcení).

Lampa Život; světlo božství; nesmrtelnost; moudrost; intelekt; vedení; také jednotlivý život v jeho pomíjivosti; dobré skutky, které září do temnoty; vzpomínka. Lampa je atributem sv. Cecilie, Nila, Guduly. Lamy na oltářích naznačují světlo boží

přítomnosti; bývají také užívány jako symbol slunce při obřadech uctívání slunce nebo ohně. V *hinduismu* znamená olej v lampě oceán a oddanost, knot zemi a mysl, plamen symbolizuje lásku.

Lano Stejně jako ŠŇŮRA a všechna POUTA lano svazuje a omezuje, ačkoli poskytuje i možnost nekonečného rozvíjení a svobody; umožňuje přístup do nebe a je spojováno s obřady přechodu, tedy s žebříkem, mostem, stromem, horou apod. Může také znamenat hada obepínajícího zemi nebo kosmické vejce. V podobě smyčky může znázorňovat smrt nebo zoufalství. *Austral. domorodci*: medicínman vytváří ze své pupiční šňůry lano umožňující přístup k jiným světům. *Bön*: v předbuddhistickém tibetském náboženství spojovalo lano nebe a zemi a bohové po něm sestupovali dolů, aby se stýkali s lidmi; když bylo lano přeříznuto, mohly po něm vystupovat do nebe pouze duše; přeříznutí lana učinilo člověka smrtelným. *Hind.*: gnóze je neviditelným lanem vzestupu. *Křesť.*: Kristovo utrpení a zrada. *Řec.*: společně s vázou atribut Nemesidy. *Sumero-semit.*: akkadské „lano světa“ představuje vody obklopující svět, které spojují nebe a zemi. Babylonský bůh vod byl často nazýván „lanem“ nebo „poutem“ vesmíru. V sumerské ikonografii znázorňuje lano, které prochází okřídlenými dveřmi, pouto jednoty mezi bohem a člověkem, mystické spojení.

Laň Osamělost; čistota. V *křesťanské* symbolice znamená zbožnou touhu a horlivost, katechumena žíznicího po poznání jako „laň prahnoucí po vodách bystřin“. Laň šlapající po hadovi je Kristus přemáhající moc zla.

Láska křesťanská V křesťanském umění je ctnost lásky či dobročinnosti zobrazována jako žena, která je buď obklopena dětmi, nebo – mnohem častěji – dítě opatruje či kojí; často drží v ruce planoucí srdce nebo květinu. Dalšími symboly pro lásku jsou beránek, pelikán krmící mláďata vlastní krví; také bezešvý Kristův šat.

Lazurit Boží přízeň; úspěch. *Čín.*: Jeden ze sedmi drahokamů; úspěch; zdatnost. *Řecko-řím.*: láska; atribut Afrodity/Venuše. *Sumer.*: lazurit byl velmi často užíván v chrámech a znázorňoval nebeskou klenbu a její posvátnou moc.

Lebka umrlčí Pomíjivost života; marnost světských věcí; smrt; *memento mori*; měsíc; říše stínů; pohasínající slunce; bohové mrtvých; čas. Na druhé

Křesťanská láska Andrey del Sarto, se svou nápadnou podobností s Pannou Marií a dítětem Ježíšem, zdůrazňuje tradiční a univerzální ztotožňování křesťanské a mateřské lásky, výživy a péče.

Tento **letící** indický božský pár, vytesaný v 6. století do stropu jeskyně v Badami, vyjadřuje na Východě rozšířenou víru, že tělesnou láskou se mohou oba partneři povznést nad svou pozemskou náruživost.

straně je lebka symbolem vitální životní síly sídlící v hlavě. Lebka se zkříženými hnáty znamená smrt, přičemž stehenní kosti také symbolizují vitální sílu, totiž sílu beder; vlnka s lebkou a zkříženými hnáty je znamením pirátů. *Alchym.*: s havranem a hroblem je lebka symbolem černání a umrtvení prvního stupně Malého díla, „zem zemi“, a znamená odumření světu; ale je také tím, co přežívá, a tak je užívána, aby připomínala život a přeměnu. *Buddhist.* (tantric.): lebka naplněná krví znamená zřeknutí se života. Je atributem Jamy, boha mrtvých, a Tary v jejím temném aspektu. *Hind.*: lebka naplněná krví znázorňuje zřeknutí se života; je atributem Káli/Durgy. Lebka se také objevuje u Jamy jako boha mrtvých a u Šivy a Káli jako ničitelů. *Křesf.*: marnost pozemských věcí; rozjímání o smrti, proto atribut poustevníků. Lebka s křížem znamená věčný život po Kristově smrti na Golgotě, „místě Lebky“, kde byla údajně pohřbena lebka Adamova. Atribut sv. Františka z Assisi, Jeronýma, Romualda, Marie Magdaleny. *May.*: společně s kostlivcem je symbolem boha smrti a podsvětí. *Řecko-řím.*: atribut Krona/Saturna jako času.

Led Strnulost; chlad; křehkost; nestálost. Led ztělesňuje neproniknutelné a stojaté vody země v protikladu k „čerstvým“ a tekoucím vodám rajskeho pramene. Znamená také tvrdost srdce; citový chlad a nedostatek lásky. Tající led symbolizuje obměkčení tvrdého srdce.

Leďnáček *Čin.*: blažené, idyllické dny; klid; krása; důstojnost; rychlost; krásný ženský šat; uzavřená povaha.

Leďviny *Čin.*: vodní živel; posvátná ryba; emoce.

Leopard Krutost; divokost; útočnost; neohroženost. Protože leopardí skvrny připomínají oči, je leopard nazýván velkým hlídačem. *Čin.*: odvaha; válečnická divokost. *Egypt.*: atribut Usirův. *Herald.*: odvaha; impulzivnost; aktivita. *Křesf.*: ďábel; hřích; Satanova lícemnost; Antikrist; tělesná žádostivost. *Řec.*: atribut Dionýsa jako tvůrce a ničitele. *Žid.*: rychlost.

Les Říše duše a ženského principu. Místo zkoušky a zasvěcení, neznámého nebezpečí a temnoty. Vstoupit do temného či začarovaného lesa znamená překročit práh; vkročit do nebezpečného neznáma; do říše smrti; symbol tajemství přírody nebo duchovního světa, jímž člověk musí proniknout, aby našel jeho smysl. Může také znamenat nedostatek

duchovního porozumění a světla, v temnotě a bez božího vedení ztracené lidstvo. Odchod do lesa symbolizuje při iniciaci smrt předcházející znovuzrození. *Austral. domorodci.*: onen svět; říše stínů; místo iniciace. *Druid.*: slunce a les vstoupily do manželství jako muž a žena, světlo a temnota. *Hind.*: „obyvatelem lesa“ je ten, kdo opustil aktivní svět, aby vedl život rozjímání a meditace, kdo odumřel tomuto světu. *Šaman.*: místo, kde sídlí duchové.

Let/létání Transcendence; uvolnění ducha z omezení hmotou; osvobození ducha zeměfých; přechod z jedné ontologické roviny na druhou; přechod z podmíněného k nepodmíněnému; přístup do nadlidské formy bytí. Schopnost mudrců létat nebo „cestovat na větru“ symbolizuje duchovní odpoutanost a všudypřítomnost.

Lev viz ZVĚROKRUH.

Lev Ambivalentní symbol, solární i lunární, dobra i zla. Jako solární symbolické zvíře ztělesňuje žár slunce, září a moc poledního slunce; ohnivý princip; majestát; sílu; odvalu; statečnost; spravedlnost; právo; vojenskou moc; krále zvířat; ale také krutost; dravost; člověka nedůstojný způsob života; je symbolem války a atributem bohů války. Jako lunární zvíře vystupuje v podobě lvice, která doprovází Velkou Matku nebo táhne její vůz, a ztělesňuje mateřský instinkt; je často znázorňována s panenskou bohyní-bojovnicí; bohyně z Kréty, Mykén, Frýgie, Thrákie, Sýrie, Lykie a Sparty měly všechny jako emblém lvice; objevuje se také s okřídlenou Artemidou, Kybelou, Fortunou a Gorgonami a v Indii a Tibetu je atributem Tary a symbolem země a mateřství.

Lev a jednorožec představují spolu zápasící síly solární a lunární, mužské a ženské. Lev zabíjející kance je obrazem moci slunce, která zabijí kance zimy. Lev a drak, kteří se navzájem pohlcují, ztělesňují sjednocení bez ztráty identity. Lev a beránek společně symbolizují znovuzískaný ráj a původní jednotu, zlatý věk; také konec pozemského světa a osvobození od konfliktů. Solární hrdina zabíjející lva je sluneční bůh, který zmírňuje palčivý žár poledního slunce. Makrobius říká, že lvi jsou symboly země, „Matky bohů“. Pár lvů je „pán dvojité síly“, strážci dveří, bran a pokladů nebo stromu života. Často podírají sluneční symbol a představují ostražitost a odvahu. Okřídlený lev nebo gryf může být obrazem jednoty dvou přirozeností nebo androgyna. Zelený lev je bohem mladého obilí, předtím než uzraje v obilí zlaté. Lvi hlavy jako chrliče vody nebo

fontány jsou symbolem denního slunce, které vydechuje dar vody vznášející se jako pára nad zemí. Lví trůn představuje podmanění kosmických sil. *Alchym.*: červený lev, síra, je mužský princip, k němuž jako princip ženský náleží jednorozec, rtuť. Zelený lev je počátek alchymického díla, vše proměňující elixír. Dva lvi znázorňují dvojí přirozenost Mercuria, filozofické rtuti, *nīs*. *Buddhist.*: ochránce zákona, Buddhova moudrost; duchovní horlivost; zdokonalení a chápání; udatnost; Buddha někdy sedí na lvím trůně. Lvice je atributem Tāry. Ratnasambhava jezdí na lvu. Lvíče představuje právě zasvěceného bódhi-sattvu; lev se lvíčetem pod svou tlapou ztělesňuje Buddha vládnoucího světa a rovněž soucit. Lví řev je Buddhovo neohrožené vyučování *dharmy*. *Čin.*: udatnost; energie; síla. Lev s koulí znázorňuje buď slunce, nebo kosmické vejce; dualismus v přírodě. Lev jako síla společně s koněm jako rychlostí znázorňují muže v manželství, zatímco květiny představují ženu. *Egypt.*: ochrana; strážce; je-li znázorňován se slunečním kotoučem, má povahu solární, se srpkem měsíce má povahu lunární. Lev s hlavou na obou koncích těla představuje sluneční bohy východu a západu slunce. Dva lvi se slunečním kotoučem stojící zády k sobě znázorňují minulost a budoucnost nebo včerešek a dnešek. Lvice je atributem bohyně Sachmet a Matky-Bohyně a symbolizuje mateřství; jako Sachmet může též ztělesňovat odvetu. Lev se slunečním kotoučem představuje Rea, slunečního boha, se srpkem měsíce Usira, soudce mrtvých. Bohyně Tefnut má lví hlavu. *Hind.*: čtvrtý avatar boha Višnu; někdy půl člověk, půl lev, lev Agniho; lev a lvice společně znázorňují šaktu-šakti: lev je nejvyšší pán, rytmus, a lvice moc vyřčeného slova. Lev je strážce severu a atribut bohyně Dévi a Durgy jako ničitelky démonů. *Írán.*: královský majestát; solární moc; světlo. *Islám.*: ochrana proti zlu. *Japon.*: lev je král zvířat a objevuje se s pivoňkou jako královnou květin. *Křesť.*: ambivalentní symbol – ztělesňuje jak Kristovu moc a sílu, jeho královskou povahu „lva z pokolení Judova“, tak Kristovu moc, která vytrhuje křesťany z tlamy lva, tj. ďábla jako „řvoucího lva“. O lvu se věřilo, že spí s očima otevřenými, proto symbolizoval ostražitost, duchovní bdělost a statečnost; jako stráž podpíral sloupy církve. Rovněž se předpokládalo, že lvíčata se rodí mrtvá a život jim je vdechnut otcem, proto byl lev symbolem vzkříšení. Jako samotářsky žijící zvíře symbolizuje poustevníka a osamělost. Lev je atributem sv. Marka, protože ten na počátku svého evangelia naráží na lva, když mluví o „hlasu volajícího na poušti“. Je také atributem sv. Jeronýma, Hadriána, Eufé-

Mogulský umělec namaloval v 17. století vládce Indie a perského šáha, jak se na znamení míru objímají a stojí na tradičních symbolech míru ve světě, na lvu a beránkovi, ležících svorně vedle sebe.

Lev ve své symbolické roli strážce dveří ferarské katedrály (okolo roku 1140).

mie, Tekly, Pavla Poustevníka, Marie Egyptské. Na katakombálních malbách je příběh o Danielovi ve lví jámě symbolem boží záchrany vyvoleného lidu. *Mithraic.*: solární symbol; čtvrtý stupeň iniciace. Kronos se lví hlavou je Aión, čas a osud požírající všechny věci; slunce jako oheň. Lev a býk společně jsou symboly smrti; lev a jelen společně představují okamžik smrti. *Rec.*: doprovází Foiba Apollóna, Artemidu, Kybelu, Tychu, Gorgony a občas Dionýsa. Lví táhnou vůz Kybely a Junony. Lví kůže je atributem Héraklea, který zardousil nemejského lva, a tak jako solární hrdina přemáhá smrt. *Řim.*: solární oheň; královský majestát; atribut Apollóna, Herkula a Fortuny; plenivá moc smrti; také vítězství člověka nad smrtí. *Sumero-semit.*: solární oheň; svrchovanost; síla; odvaha; atribut sumerského boha slunce Marđuka. Inanna/Ištar jako Velká Matka je doprovázena dvěma lvy. Lev s ratolestí v tlapě nebo lev s dvěma hlavami znázorňuje Ninurtu, boha slunce a války. Nergal, mezopotamský bůh války a smrti, je zobrazován jako lev symbolizující nepřátelský aspekt slunce, stravující žár slunovratu, nebo v podobě dvou vzájemně odvrácených lvích hlav, které ztělesňují jeho aspekt jako boha slunce a podsvětí. Lev doprovází Atargatidu jako Velkou Matku. *Taoist.*: dutá „brokátová koule“ či „lví koule“ symbolizuje nicotu, prázdnotu, která má obsáhnout lvíče, tj. plodnost; stažení se mysli. *Žid.*: symbol toho, kdo je mocný; krutost. Okřídlený lev představuje jih, lva z pokolení Judova.

Levá strana Levá strana je obvykle zlověstný, temný, pravidlům a zákonu se vymykající, lunární, dovnitř směřující aspekt a představuje minulost. V *křesťanství* při posledním soudu postaví Syn člověka ovce vpravo a kozly vlevo, při ukřižování je zobrazen kající se lotr na pravici Kristově a zatvrzelý na levici, nebo alegorická postava vpravo symbolizuje církev, postava vlevo synagogu. V *Číně* naopak je levá strana stranou čestnou jako strana slabá, jinová, neboť pravá strana znamená jang a sílu, tíhne k násilí a sebezničení. V době války, v čase násilností a ničení, bylo jejich hodnocení opačné.

Leviatan viz BÁJNÉ BYTOSTI.

Lidojedství Jíst maso člověka znamená přijímat jeho vitální sílu.

Lilie Čistota; mír; vzkříšení; královská důstojnost. Je zasvěcena všem panenským bohyňám, matce i dívce. Lilie také symbolizuje plodnost bohyň země,

Ve *Zvěstování* Jana van Eycka drží anděl Gabriel v ruce lilii, zvyrazňující paradoxní situaci Mariiny cudnosti a jejího těhotenství a také její roli panenské matky boží.

později bohů oblohy. Lilie na Západě sdílí symboliku LOTOSU na Východě. Stvol lilie ztělesňuje panenství, tedy obrození a nesmrtelnost. *Alchym.*: bílá lilie je ženský princip. *Egypt.*: plodnost, i když je v egyptském symbolismu častěji užíván lotos. *Islám.*: symboliku lilie může převzít hyacint. *Křesť.*: čistota; nevinnost; Panna Maria; její zbožná mysl je symbolizována rovným stonkem, její pokora svěšenými listy, její bohabojnost vůní a její neposkvrněnost bělostí; je také symbolem zvěstování a panenství světic, protože ztělesňuje cudnost; je květinou Velikonoc. Dante ji nazývá „lilii víry“. Lilie uprostřed trní znázorňuje neposkvrněné početí jako čistotu uprostřed hříchů světa. Lilie je atributem sv. Antonína Paduánského, Františka z Assisi, Dominika, Františka Xaverského, Josefa, Kateřiny Sienské, Kláry, Eufemie. V umění znamená lilie na jedné straně a meč na straně druhé nevinnost a provinění. *Mínoj.*: hlavní atribut bohyně Britomartidy. *Řecko-řím.*: čistota; vyrašila z mléka Héry a je atributem Héry/Junony a Diany jako znamení cudnosti. *Sumerosemit.*: plodnost; úrodnost. *Žid.*: důvěra v Boha; emblém pokolení Judova.

Lilie, stylizovaný květ Stylizovaný květ lotosu nebo lilie, květ nebo plamen světla a života; královna nebo a trojitý majestát boží; trojice; královská důstojnost. Je také uváděn do souvislosti s androgynem jako mužskou trojicí, sjednocenou s ženským kruhem a spojovanou s trojzubcem, caduceem a thysem; protože připomíná čepel kopí, je falickým symbolem a představuje mužskou a vojenskou moc. Znak francouzských králů a atribut sv. Ludvíka IV. a Ludvíka Toulouského.

Lingam *Hind.*: falos; tvořivost; mužský plodivý princip, k němuž náleží jóni jako princip ženský. Symbol Šivy jako stvořitele. Lingam neoznačuje pouhou tělesnou sílu, nýbrž kosmické tvoření a obnovu života; je také symbolem duchovní plodivé síly u asketů a jogínů; je tím, co existuje ze sebe sama; omfalos; je symbolizován sloupem, pilířem, kuzelem apod. Symbolicky povstává z vod a je v nich zakotven. V *buddhismu* je mu jako neikonickému zobrazení Buddha dáována přednost před ztělesněným figurálním. Často je uváděn do souvislosti se stromem.

Lípa *Evrop.*: ženský půvab; krása; štěstí; v řecké pověsti byli bohabojní manželé Baukis a Filemon proměnění v okamžiku společné smrti v lípu a dub, které tak symbolizují manželskou lásku.

Líska Jako všechny ořechy je symbolem skryté moudrosti a je spojována s Matkou-Bohyní. Lískové ořechy také znázorňují mír a milence. Lískový prut má magické síly, přivolává déšť a je užíván proutkaři při hledání vody. Líska byla posvátným stromem *keltských* hájů a představovala moudrost, inspiraci, věštění, magické a chthonické mocnosti. Jako strom života rostl na Avalonu vedle posvátného jezírka nebo pramene, kde sídlil LOSOS, a pouze ten směl jíst jeho ořechy. Byla také spojována s bohyní skýtařící mléko a s bohem ohně, protože její větvíčky se používají při rozdělávání ohně. V Řecku byla z lísky udělána hůl Herma, posla bohů, proto symbolizovala komunikaci a usmíření. Znamenala také poetickou inspiraci. Ve *skandinávském* a *germánském* náboženství byla zasvěcena Tórovi. Ve *Starém zákoně* použil Jákob magické lískové pruty, z nichž částečně sloupal kůru, aby mu ovce a kozy vrhaly mláďata skvrnitá a strakatá.

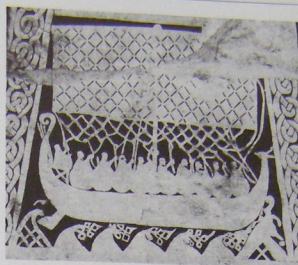
List Plodnost; růst; obnova. Zelené listy jsou symbolem naděje; obrození; obnovy. Zvadlé nebo suché listy představují smutek; podzim; rozklad, úpadek. Koruny z listů symbolizují božství nebo triumf a vítězství. V *čínském* symbolismu ztělesňuje listí kosmického stromu všechno jsoucí ve vesmíru – deset tisíc věcí.

Líška Vychytralost; potměšilost; pokrytectví; úskočnost; podlost. *Čín.*: dlouhověkost; úskočnost; moc proměny; duchové mrtvých. *Indián.*: potměšilost; úskočnost; lstivost. *Japon.*: dlouhověkost; magická moc činit dobro nebo zlo; posel; atribut a posel boha rýže Inariho. Liščí zápal je *ignes fatui*. Černá líška znamená štěstí, bílá líška nešťastnou událost, tři líšky znamenají pohromu. *Křesť.*: ďábel, podvodník; potměšilost; podlost; klam. Dělat se mrtvým, aby polapil svou kořist, to je proradnost a válečná lest Satanova. Pustošení vinice symbolizuje počinání kacířů a nepřátel církve. *Skandináv.*: „světlo líšky“ je severní polární záře.

Locika *Egyptský* symbol plodnosti. Je zasvěcena *fénickému* Adónidovi jako obraz pomíjivé existence.

Lod' Lodě nebo čluny převážejí slunce a měsíc přes moře a země je člun plující po prvotních vodách. Lodě s koňskými hlavami a ohony jsou solární a zahrnují v symbolice místo slunečního vozu. Hlavy ženských postav jsou lunární, a lod' je pak ochranným aspektem Velké Matky, lůnem, kolébkou, ženskou nádobou transformace a zachránkyní a ochrán-

kytní na moři života. Jako nosiče slunce a měsíce představují lodě úrodnost a plodnost vod; rovněž symbolizují dobrodružnost; touhu po výzkumech; touhu vydat se na moře života, ale také přeplovout vody smrti; v této souvislosti sdílejí lodě symboliku mostu, ale i symboliku velekněze, neboť symbolizují plavbu z tohoto světa na onen svět. Loď života, vyplouvající na vody stvoření, se podílí také na axiální symbolice: stěžeň je *axis mundi*, a tím sdílí význam stromu života. *Buddhist.*: loď nebo plavidlo zákona či učení umožňuje člověku překonat oceán existence a převtělování a dosáhnout druhého břehu – nirvány. *Egypt.*: „Věří, že slunce a měsíc nejezdí ve voze, nýbrž že neustále obeplovávají svět ve člunu – což znamená, že výživu a tvůrčí energii čerpají z plodivé vlhkosti“ (Plútarchos). *Hind.*: „Člun..., jenž převáží lidstvo k blaženosti“ (*Rgvéd*). *Japon.*: člun boha hromu Kami-nariho spojuje nebe a zemi. *Kelt.*: atribut Manannána, pána moře, jehož loď plula bez plachet nebo vesel podle jeho vůle. *Křesť.*: církve, archa, loď spásy; bezpečí před pokušením. Kříž je stěžeň této lodi. Atribut sv. Petra, Mikuláše z Myry, Juliána. *Skandináv.*: je spojována s Vany jako bohy plodnosti. Kouzelná loď je atributem Freyji.

Loď zemřelých vyrytá na vikinském pamětním kameni naznačuje, že smrt je koncem jedné cesty a přechodem k novému počátku a novému cíli.

Los *Indián.*: nadpřirozená moc; vzdušný vír.

Losos Falický symbol; plodnost. V *keltském* symbolismu znamená moudrost; božské vědění; vědění o onom světě. Je spojován s posvátnými prameny; může zaujmout místo hada jako symbolu moudrosti a prostředníka s mocnostmi onoho světa.

Lotos Téměř univerzální symbol na celém Východě; na Západě zaujímá jeho místo lilie nebo růže. Může být solární i lunární, může znamenat zrození i smrt, objevuje se s egyptskými a hinduistickými slunečními bohy, se semitskými měsíčními bohy i s Velkou Matkou jako lunární bohyní. Je „květinou, která byla na počátku, nádhernou lilií velkých vod“; „tím, v čem život vzniká a kde pomíjí“; lotos je vesmírem, jenž vznikl z vod předkosmického chaosu, jako na počátku světa povstalo slunce z lotosu. Je květinou světla, jež vznikla vzájemným působením mohutných tvůrčích sil slunečního ohně a lunární mocí vod. Protože je výtvořem slunce a vod, symbolizuje ducha a hmotu jako oheň a vodu, zdroj všeho, co existuje. Je „univerzálním základem jsoucna, kvetoucí ve vodách jeho nekonečných možností“; solární matečná látka; otevírající se s příchodem slunce a opět se zavírající při jeho západu je symbolem znovuzrození slunce, a tedy veškerého obrození,

stvoření, plodnosti, obnovy a nesmrtelnosti. Představuje také dokonalou krásu.

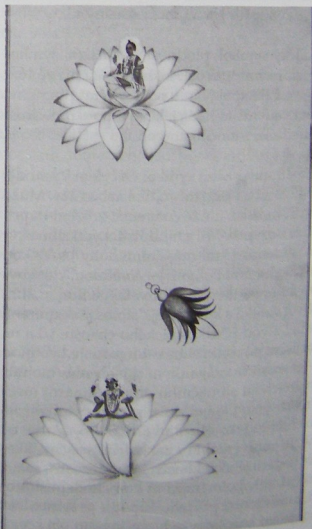
Rozvítý květ tvoří růžici a sluneční kolo věčných cyklů existence, a je proto spojován s kolem v podobě solární matečné látky; tvoří také pohár receptivního ženského principu. Podle Iamblichy je symbolem dokonalosti, protože jeho listy, květy a plody vytvářejí obrazec kruhu. Lotos zobrazuje duchovní rozvoj, neboť počiná v kořenech tkvících v bahně, prorůstá temnými vodami vzhůru a rozkvétá ve slunečním svitu a světlu nebes. Jeho kořen znamená nezničitelnost, oddenek pupeční šňůru, která člověka poutá k jeho původu; květ má podobu slunečních paprsků; kuželík se semeny v sobě skrývá utvářející sílu stvoření. Květ spočívá na poklidných vodách; v poupěti jsou uzavřeny všechny možnosti, v květu dochází k jejich rozvinutí – květ je osvícení, srdce, kosmické kolo projevení; jeho semena znamenají stvoření, „hybatele na vodách“ (otvory důlků, v nichž dozrávají bobovité oříšky, jsou menší než oříšky ze semeny; po jejich puknutí uvolněná semena spadnou dolů a zapustí kořeny tam, kam je voda donese).

Lotos je také symbolem nadlidského nebo božského zrození, protože vyrůstá neposkvrněný z bahnitých vod. Bohové vystupující z lotosu označují svět pocházející z vodního živlu, neboť lotosové květy znázorňují slunce vynořující se z původních vod chaosu. Jako solárně-lunární symbol je lotos také androgynem, ze sebe sama existující a neposkvrněnou čistotou. Plamen vystupující z lotosu je jak božím zjevením, tak sjednocením dualistických sil: ohně a vody, slunce a měsíce, mužskosti a ženskosti. Květ nebo list lotosu může být zdrojem podpory pro jakoukoliv rovinu bytí. V asyrských, fénických a chetitských kulturách a v řecko-římském umění má lotos pohřební a smuteční význam a znamená smrt a znovuzrození, vzkříšení a budoucí život, stejně jako obrodné síly přírody.

Je-li lotos zobrazován s býkem, má solární povahu a je spojován se slunečními bohy; s krávou nabývá povahy lunární a stává se atributem měsíčních bohyní. Často se objevuje se lvem, beranem, jelelem, husou, labutí a svastikou. Společně s kobrou je obrazem život dávajících, smrt rozdávajících sil Velké Matky a duality projeveného, napětí mezi protiklady v procesu proměny v konečnou jednotu. Tisícilistý lotosový květ je slunce, nebeská klenba a vzhledem k člověku znázorňuje lebku. Lotosový trůn symbolizuje dokonalou receptivní harmonii ve vesmíru, vrchol duchovní dokonalosti. Dva lotosy představují horní a dolní vody. *Buddhist.:* počáteční

Jak na tomto staroegyptském nápisu, tak i na indické malbě z 18. století je užít **lotos** jako první i poslední schránka a útočiště života a všeho toho, co je v lidském životě božské.

vody; možnosti projeveného světa a člověka v něm; duchovní rozkvět a rozvoj; moudrost; nirvána. Od-
 denek je světovou osou, která nese lotosový trůn,
 duchovní vrchol. Je zasvěcen Buddhovi, jenž se pro-
 jevuje jako plamen vycházející z lotosu, jako srdce
 „klenotu v lotosovém květu“; trůní také na plně roz-
 vitém lotosu a ten náleží k osmi cennostem či šťast-
 ným znamením čínského buddhismu. „Lotosový
 květ srdce“ je oheň slunce, neviditelná a vše stravu-
 jící čas, rozvinutí veškerého bytí; mir; harmonie;
 sjednocení. Plně rozvitý květ, protože má podobu
 kola, znázorňuje koloběh znovuzrození a je také
 symbolem Amítáby, Kuan-jin a Maitréji. Bódhisat-
 tvové stojí na ještě nerozvitém květu. Kniha osvěc-
 ující moudrosti spočívající na lotosu duchovního roz-
 květu je atributem Bílé Táry, matky všech buddhů.
 Viz také hinduistická symbolika. *Čín.*: čistota; doko-
 nalost; duchovní půvab; mir; ženský génius; léto;
 úrodnost. Lotos také ztělesňuje minulost, přítom-
 nost a budoucnost, protože jedna a táž rostlina sou-
 časně nese poupata, květy a semena. Představuje
 uslechtilého muže, jenž vyrůstá ze špinavé vody, ale
 je jí nedotčený. *Egypt.*: „oheň inteligence“; tvoření;
 úrodnost; znovuzrození; nesmrtelnost; královská
 moc; znak Horního Nilu, k němuž náleží papyrus
 jako znak Nilu Dolního; jsou-li zobrazovány společ-
 ně, představují sjednocení obojího. Je zasvěcený Ho-
 rovi, o němž se v Knize mrtvých říká: „čistý lotos,
 výhonek slunečních polí“. Čtyři Horovi synové sto-
 jí na lotosovém květu před Usirem. Jako rostlina
 spojovaná s Amonem-Reem v Thébách je lotos so-
 lární; drží-li ho v ruce Hathor, je lunární; jako atri-
 but Esety znamená úrodnost, ale také čistotu a pa-
 nenskost, panenskou matku. Lotos se v egyptské
 ikonografii objevuje s býkem, lvem, beranem, gry-
 fem, sfingou a hadem. *Hind.*: vesmír v pasivním as-
 pektu projevení; nejvyšší forma či podoba země;
 plodivá moc věčné substance; hybatel na hladině
 vod; to, co sebe samo plodí; ze sebe pramenící, ne-
 smrtelná a duchovní povaha člověka; rozvinutí
 všech možností; věčné obrození; nadlidský původ;
 čistota; krása; dlouhověkost; zdraví; věhlas; štěstí,
 zejména pro děti. Je také solární matečnou látkou,
 trůnem Brahmý, zrozeného z lotosu. Agni také vy-
 stupuje z lotosu. Jako solární symbol je atributem
 slunečních bohů Súrji a Višnu; ve svém lunárním
 významu je symbolem Šrí Lakšmí či Padmávatí,
 „bohyň vlhkosti“ a manželky Višnu. Protože květ
 lotosu spočívá na vodách a otevírá se slunečním pa-
 prskům, symbolizuje vzájemné působení mezi pu-
 řou a prakrti. Lotos na prahu chrámu označuje
 sídlo božství a stav čistoty a oproštěnosti od vášní,

kteří je vyžadován od vyznavačů. Lotosový květ na
 trojitém stvolu znázorňuje trojí aspekt času. Lotos je
 také symbolem světa, neboť střed květu je někdy
 zpodobován jako hora Méru, světová osa. ČAKRY
 jsou zobrazovány jako lotosové květy a jsou v této
 souvislosti spojovány se symbolikou kola, protože
 s rozedněním se otvírají a otáčejí. *Írán.*: solární sym-
 bol; světlo. *May.*: země; projevený vesmír. *Řecko-
 řím.*: atribut Afrodity/Venuše. *Sumeru-semit.*: solární
 symbol ve spojení se slunečními bohy a lunární
 symbol v souvislosti s Velkou Matkou. Tvořivá, plo-
 divá moc; ale je spojován také s pohřbem, tedy zna-
 mená život i smrt; vzkříšení; nesmrtelnost. *Taoist.*:
 ZLATÝ KVĚT; kosmické kolo projevování; duchov-
 ní rozvoj; srdce; atribut Che Sien-ku, jediné dívky ze
 skupiny osmi taoistických géniů či nesmrtelných.

Loubí Ženský princip; úkryt; ochrana. V *křesťanství*
 symbol Panny Marie.

Loutna *Čín.*: Harmonie mezi vládci a služebníky;
 přátelství; manželské štěstí. Vedle psacího a malíř-
 ského náčiní a šachů jeden ze čtyř symbolů učence.
Křesť.: symboliky Orfea a jeho loutny užívali raní
 křesťané, aby znázornili stoupence upoutané Kristem
 a evangeliem. Podmaněná divoká zvířata sym-
 bolizovala lidskou žádostivost přemoženou Kristem,
 jenž byl také zobrazován jako dobrý pastýř.
Řec.: Orfeus jako dobrý pastýř byl prostředník a jeho
 loutna symbolizovala harmonii a usmíření přírod-
 ních sil; okouzlení divokých zvířat znamenalo sebe-
 poznání a schopnost urovnat konflikt.

Lov/lovec Smrt; aktivní účast; touha; sledování čas-
 ných cílů. Divoký lovec se svou smečkou psů je
 Smrt pronásledující svou oběť.

Lucerna viz LAMPA.

Lučištník viz LUK.

Luk Jeho symbolika má povahu mužskou i žen-
 skou; mužskou vzhledem ke zdatnosti a vystřelová-
 ní mužských šípů; ženskou vzhledem k měsíčnímu
 srpku. *Buddhist.*: síla vůle; luk je mysl, která vypouští
 šípy pěti smyslů. *Čín.*: luk a šíp společně zname-
 nají plodnost, potomstvo; napínání luku znamená
 mužskou zdatnost. *Hind.*: síla vůle (jako v buddhis-
 mu, viz výše). Těživu luku Kámy, boha lásky, tvoří
 řada věcí, naznačující „sladkou bolest“. *Islám.*: boží
 moc. Uchopení luku uprostřed, kde jsou sjednoceny
 obě části, znamená sjednocení Alláha a Muhamma-

da. *Křesf.:* světská moc (Jr 49,35). *Řecko-řím.:* luk Artemidy /Diany symbolizuje přibývající měsíc. Luky a šípy jsou atributy Apollóna, Eróta, Artemidy a Diany, luk a toulec atributem Orióna, lovce obrovské postavy. *Sumerosemit.:* zbraň Išтары /Inanny jako bohyně války. *Taoist.:* luk a šíp symbolizují tao, které snižuje to, co je nahoře, pozvedá to, co je dole, odstraňuje nadbytek a doplňuje chybějící.

Lúno Matečná půda; Velká Matka, Matka-Země, proto „lúno země“, jehož hlavním symbolem je jeskyně. Umírající bohové, kteří se rodí v jeskyni, se vynořují z lúna země. Lúno je také to, co se neprojeví; totalita všech možností; plnost. Je symbolizováno studnou, pramenem a veškerými vodami a vším, co obklopuje, jako např. městskými hradbami, skřínkami apod. V *alchymii* představuje lúno důl a rudy jsou zárodek; nerosty se rodí ze země a úkolem člověka je pomoci přírodě a porodit úspěšně.

Lyra Číselná harmonie ležící v základu vesmíru. Heptachord představuje harmonii planetárních sfér a jeho sedm strun odpovídá planetám. Tetrachord symbolizuje oheň, ostré, pronikavé, pohyblivé; vzduch, jemné, necitlivé, pohyblivé; vodu, husté, těžkopádné, pohyblivé; zem, husté, těžkopádné, nepohyblivé (Proklos). Lyra je atribut Erató, Apollóna, Orfea, Harmonie, Aiola.

Lžice V *hinduistickém* rituálu je obětní lžice atributem Brahmy a Agniho.

Maceška *Evrop.:* vzpomínka; meditace; myšlení. *Křesf.:* symbol pro slavnost nejsvětější Trojice.

Magnólie *Čín.:* sebeúcta; okázalost; jaro; ženský půvab a krása.

Májka *Axis mundi*, kolem níž se otáčí vesmír. Strom, zbařený svého listoví, které symbolizuje změnu, se stává neměnnou osou nebo středem. Kmen je falický, mužský symbol a kotouč či věnec na vrcholu ztělesňuje ženský prvek; oba dohromady znamenají plodnost. Sedm pentlí představuje barvy duhy. Májka také symbolizuje číslo deset, přičemž stožár je centrální „1“ a kotouč „0“, kruh, neboli v kruhu se okolo májky tančí.

Původně byla májka posvátnou Attidovou pinií, jež byla nesena v průvodu nebo vezena na voze k chrámu Kybely a tam vztyčena k uctívání; dopro-

Lyra, kterou drží v ruce Orfeus, jehož smrt je námětem řecké vázové malby, byla symbolem jeho moci vnútit rytmus disciplíny instinktivnímu životu, jak je ztělesněn ve zvířatech.

Ve svém *Vidění blahoslavené Gabriely* uzavírá Crivelli Pannu Marii s dítětem Ježíšem do *vesica piscis* ve tvaru **mandle**, tvořené dvěma protínajícími se kruhy, které symbolizují absolutní dokonalost svatých osob.

vázeli ji muži, ženy i děti a tancovali kolem ní. Později se tento obřad objevil v *římských* Hilariích, jarní slavnosti, a potom při oslavách májové královny a zeleného muže na počátku jara. Pentle zdobící a zeleného muže také vykládány jako vlněné šňůrky obmájkou jsou také vykládány jako vlněné šňůrky obmájkou kolem Attidovy pinie. Celý obřad symbolizoval obnovu života, sexuální spojení, vzkrášení jara.

Mák Symbol Velké Matky, ztělesnění jednoho a mnohého, matky a dívky; noc; je zasvěcen všem lunárním a nočním božstvům; představuje plodnost; úrodnost; zapomnění; zahálku. *Čín.*: ústraní; odpočinek; krása; úspěch; ale v podobě opia ztělesňuje také bezuzdnost a zlo. *Křes.*: spánek; nevědomost; lhostejnost. Krvavě červený květ máku je obraz Kristova utrpení a spánku smrti. *Řecko-řím.*: období spánku a smrti vegetace; atribut Démětry / Cerery, Persefony, Venuše, Hypna a Morfea.

Makara viz BÁJNÉ BYTOSTI.

Malomocný Nečistý; vyvržený; duchovně a morálně pokleslý.

Mana Pokrm z nebe; strava pro duši; nebeský chléb; boží milost. Podle legendy jde o výpotek tamaryšku, stromu života, zasvěceného Anuovi. Mana je také uváděna do souvislosti s datlovníkem.

Mandala Symbolický obrazec, buď existující v předsavě, nebo znázorněný; jeho základem je kruh vepsaný do čtverce s ústředním symbolem, jímž může být postava. Je modelem bytí a systémem, na němž je založeno vybavování představ prostřednictvím meditace. Je také *imago mundi*; vymezuje posvátný prostor a umožňuje proniknout k posvátnému středu; znázorňuje totalitu; mikrokosmos; kosmickou inteligenci; integraci. Z kvalitativního hlediska představuje ducha, z kvantitativního existenci. Protilehlé čtverce znázorňují dualistické, ale komplementární principy vesmíru a celek je opětovným předvedením kosmického dramatu a putování duše; je symbolickým obrazem vesmírného ducha a rituální, obraznou podobou puruшы. Je také mocenským středem, vymezenou oblastí, která je chráněná před nepřátelskými vlivy. Střed je slunce nebo nebeské dveře, umožňující přístup do nebe.

Hinduistický chrám je stavěn jako mandala, a symbolizuje tak vesmír s jeho různými úrovněmi; má dveře nebo brány vedoucí do čtyř světových stran. Uspořádání obrazů do pětičlenných skupin znázor-

ňuje čtyři body kroužící kolem středu – „ego zabývající se samo sebou v čase a prostoru“. Těchto pět bodů ztělesňuje pět elementů lidské osobnosti, pět buddhů, pět „rodů“, které odpovídají pěti tvářím a jménům Šivy: západ, bílý, Sadjojáta; sever, žlutý, Vámadéva; jih, černý, Aghora; východ, červený, Tatpuruša; střed, zelený, Íšana (tvůrčí moc); také paternu skrytému poznání, jehož symboly je pět tathá-gatů, nadmyslových či transcendentních buddhů: Vairócana (rovný slunci) – vědění odrážející pravzory jako v zrcadle; střed; kolo učení; bílý. Akšóbhja (neochvějný) – prapůvodní vědomí; jedno; vadžra; východ; modrý. Ratnasambhava (zrozený z klenotu) – vědění o základní identitě věcí; klenot; jih; žlutý. Amitábha (bezhraničné světlo) – vědění o jednom bytí v té či oné jevové podobě; lotos; západ; červený. Amóghasiddhi (ten, jenž odhodlaně uskutečňuje svůj cíl, či úspěšně dokonaly) – vědění jako moc a jednání; meč; sever; zelený. Démoni v mandale symbolizují hrozivý aspekt psychických a afektivních sil, které člověku brání proniknout ke světlu. Základnou mandaly je 8x8 čtverců, řád nebeského světa založený na zemi, nebo 9x9 čtverců, které jsou cestou k veškerenstvu a zahrnují ho.

Mandle Panenskost; vytvářející sebe sama; jóni; manželské štěstí. Je také *vesica piscis* (viz), která v umění často obklopuje panenskou královnu nebes. MANDORLA. Květ mandlovníku, vykvétající na jaře první, je „budič“, a proto symbolizuje bdělost; představuje také sladkost, půvab a jemnost. *Čín.*: ženská krása, duševní síla v utrpení, bdělost. *Frýž.*: otec všech věcí: jaro. Mandle je uváděna do souvislosti s narozením Attida, protože mandlovník vznikl z mužských genitálií androgynní Kybely. *Írán.*: nebeský strom. *Křes.*: boží přízeň a uznání. Čistota Panny Marie. *Žid.*: ztělesňuje zásadu: probudit se a mít se na pozoru.

Mandorla *Vesica pistis*, svatozář ve tvaru mandle, „mystická mandle“, znázorňující božství; svatost; posvátnost; panenskost; vulva. Označuje také otvor nebo cestu branou a dvě strany představují protilehlé póly a veškerou dualitu. Mandorla se také užívá k zobrazení plamene, a ztělesňuje tak ducha nebo projevení duchovního či duševního principu.

Mandragora Symbol Velké Matky, dárkyně života; kouzelná rostlina; atribut Kirky. V *židovské* symbolice představuje početí a plodnost; v *čarodějnictví* symbolizuje kouzelnou moc.

Mantra/džapa Zvuková podoba božství, odpovídající jménu nebo aspektu. Kosmické, tvůrčí vibrace; vyčenené slovo; původní zvuk; slovo obdařené mocí; jméno nebo slabika, užívané při náboženských obřadech nebo při meditaci; džapa je opakování příslušné mantry nebo invokace božského jména; pročištuje myšlení a ochraňuje ducha.

Maska Ochrana; ukrytí; proměna; nebytí. Maska slouží buď k sjednocení, nebo k identifikaci; člověk je buď „maskován“ a ztrácí se v množství, nebo nosí masku vyjadřující jeho povahu. Maska boha je *májá*, iluze jevového světa. V posvátném dramatu ozřejmují masky nadpřirozené síly božstev, jež ztělesňují; u postav smrtelníků v divadelních hrách symbolizují vnitřní charakteristické vlastnosti, které jsou normálně skryty za vnějšími znaky osobnosti.

Zvířecí nebo ptačí masky znamenají obnovu kontaktu se zvířaty a ptáky a znovuzískání rajskeho stavu; ztělesňují také instinktivní moudrost zvířat, z níž se člověk může poučit, ale právě tak zvířecí povahu člověka, s kterou se musí vyrovnat. Masky také znázorňují nesmlouvavost smrti a mohou odvracet neštěstí. V *Řecku* masky symbolizovaly buď smrtící moc Gorgon, nebo tragickou či komickou povahu dramatických postav. Komická maska je atributem Thaleie a tragická maska atributem Melpomeny. Masky *australských* domorodců, ztělesňující „duši buše“, identifikují nositele s mocí příslušných zvířat, ptáků a rostlin. U *afrických* kmenů mohou masky symbolizovat a také propůjčovat moc jim vlastní.

Matka/Velká Matka/Matka-Bohyně „Příroda, univerzální matka, paní všech živlů, prvotní dítě času, svrchované vládnuocí všem duchovním věcem, královna smrti, také královna nesmrtelných, manifestace všech bohů a bohyň v bytosti, která svým kývnutím ovládá zářivé výšiny nebes, blahodárný mořský vánek, truchlivé mlčení podsvětí. Je uctívána v mnoha podobách, známá pod nespočty jmény a usmiřována všemi způsoby rozmanitých obřadů.“ (Apuleius) „Je nazývána životelkou a vůbec nespočty jmény zkrátka proto, že má nespočet podob a vzezření.“ (Plútarchos) Brahma se modlí k Velké bohyni: „Jsi svěžící duch, jehož podstatou je blaženost; jsi nejvyšší podstata a čisté světlo nebes, které osvěcuje a proniká sebefascinací děsivého koloběhu znovuzrození, a jsi to jedno, co zahaluje vesmír po všechny časy do své vlastní temnoty.“

Je pravzorem ženskosti; původem veškerého života; prvním hybatelem a nejvyšší plností, všezahr-

Nositel této posmrtné masky z Aleut poskytuje svým společníkům účastnícím se rituálu setkání se smrtí, a tak proměňuje jejich původní strach v obezřámenost s umíráním jako okamžikem v procesu proměny spíše než zakončením.

nující principem; symbolizuje všechny fáze kosmického života, sjednocuje v sobě všechny živly, nebeské i chthonické. Je královnou nebes, matkou bohů, „otviračkou cest“; majitelkou klíčů k plodnosti a k branám zrození, smrti a znovuzrození. Jako bohyně měsíce je věčnou obroditelkou, která přináší roční období, vládne nad životodárnými vodami a růstem z oplodněné země a nad vzkříšením jejího života, *Tellus Mater*. V podobě měsíce odměňuje čas, rozděluje rok na měsíční cykly o osmadvaceti dnech; v podobě času je tkadlenou osudu, a proto jsou všechny Velké Matky tkadlenami a přadlenami, které z niti osudu, symbolu její moci polapit a svazovat, ale také rozsvazovat a uvolňovat, tkají tkanivo a vzory života. Dualismus její povahy jí umožňuje být jak stvořitelkou, tak i ničitelkou; životelkou, ochránkyní, skýtající teplo a úkryt, i děsivými silami rozkladu, pohlcování a smrti; je stvořitelkou a životelkou veškerého života i jeho hrobem.

V *mytologii* je panenskou matkou, boží matkou, a dává život chlapci, jenž je často zplazen jejím synem-milencem, nebo duchem či vůlí; je nevěstou i matkou boha a matkou trpící, která truchlí nad smrtí svého syna nebo milence. Z *náboženského* hlediska je archetypální celistvostí a neporušeností; soběstačností a nezávislostí; pannou, která dává život synovi světla; matkou vší moudrosti, sebeovládání a spásy skrze osvětlení a proměnu, „tou, která vyvádí z temnoty a otroctví“, a jako moudrost vede člověka při jeho proměně od základního stupně po stupně nejvyšší. Je nehlubším tajemstvím: „Jsem vše, co bylo, je a bude, a můj závoj ještě žádný smrtelník nenadzvedl.“

V *alchymii* je Velká Matka dynamickou silou v podobě ohně a tepla, která přetváří, očisťuje, stravuje a ničí; je také nositelkou zárodečných rud, vznikajících v lůně země. V *gnosticismu* je aiónem (věkem plérómatu, plnosti, duchovního světa. V *buddhismu* a *taoismu* je pasivním, statickým principem, moudrostí, pochopením a blažeností; jejím atributem je lotos a otevřená kniha moudrosti. Ve svém blahodárném, výživu poskytujícím, tvořivém aspektu je Velkou Matkou v podobě Esety, Hathory, Kybely, Ištar, Lakšmí, Párvatí, Tary, Kuan-jin, Démétry, Sofie, Marie, „oděné sluncem, s měsícem pod nohama“. Jako lživě lapající a smrtící je Ašoretou, Káli, Durgou, Lilitou, Hekatou, Kirkou a černou pannou, nebo má místo vlasů hady nebo strašné vzezření. Jejich symbolů je bezpočet: srpek měsíce, koruna z hvězd, věžičkovitá koruna, modrý šat, kraví rohy, spirála, soustředné kruhy, kosočtverec, všechny vody, prameny, studny apod., vše, co skýtá úkryt,

Eset, Velká Matka Egyptánů, nosí sluneční a měsíční rohy své svrchovanosti a drží svého syna Usira v pozici, která předjímá pozdější křesťanskou Madonu.

Tlazolteotl, Velká Matka Aztéků, nemá nic z nebeské povznesenosti Esety či Panny Marie, nýbrž se krčí a krví ústa z námahy a trýzně rození a tvoření.

chrání a uzavírá – brána, dům, chrám, jeskyně, kostel, město, násep, zeď, apod. –, všechny nádoby na pokrm a prsy jako zdroj potravy, vše, v čem se ukládají zásoby, a vše, co je duté a receptivní – jóni, kalich, koš, kotel, pohár, roh hojnosti, váza –, vše, co pochází z vodního živlu – mušle, ryby, perly, delfin apod. Z ptáků jsou jejími atributy holubice, husa, křepełka, labuť, vlaštovka apod.; z rostlin a květin to jsou cedr, lilie, lotos, pivoňka, posed (*Bryonia*), kadidlovník (*Boswellia*), růže. Ze zvířat jsou atributy Velké Matky v jejím blahodárném aspektu: všechna zvířata poskytující potravu, jelení zvěř, koza, kráva, svině apod. Ve svém temném aspektu je Velká Matka spojována s obětováním krále: král, ztotožňovaný se zavlažováním a plodností, byl obětován Matce-Zemi, když jeho plodnost slábla; později ho nahradil obětní beránek. Toto zabíjení ji zase ztotožňovalo s kobrou, která zabíjí lidi, a s lunárními hady a s lvici. Symbolem její panenskosti a čistoty je jednorozec.

Velká Matka je uváděna do souvislosti se souhvězdím Velké medvědice, s číslem sedm a s pátkem jako dnem, kdy se obětovala ryba a na její počest byla snědena. V podobě Artemidy, Britomartydy a jiných bohyň je také paní zvířat, je spojována s lovem a divokou zvěří a doprovázena rozličnými zvířaty.

Meandr Oblaka; hrom; pohyb vody; možná podoba SPIRÁLY. Viz také LABYRINT.

Meč Moc; ochrana; autorita; královský majestát; vůdcovství; spravedlnost; odvaha; síla; ostražitost; zničení těla. Je také mužským principem, aktivní silou, a společně s pochvou jako receptivním ženským principem je falickým symbolem. V metafyzické rovině je meč symbolem rozlišování; pronikavé síly intelektu; rozhodnosti ducha; nedotknutelnosti posvátného. Je obdařen nadpřirozenou mocí na zemi, pod zemí i pod vodou a je spojován s obry a nadpřirozenými bytostmi, jako např. s jezerní pannou; třímá ho také kosmický nebo solární hrdina, přemožitel draků a démonických mocností. Je rozlišovacím znamením vyššího rytířstva, zatímco kopí vyznačuje rytířstvo nižší. Meč odděluje tělo a duši, nebe a zemi a plamenný meč odděluje člověka od ráje. Dvojsečný meč symbolizuje dualitu sil a protichůdné tendence při manifestaci: tvoření a ničení, život a smrt; ztělesňuje síly, které jsou protikladné ve svém projevu, ve skutečnosti se však doplňují a vytvářejí jednotu. Čtyřmi meči svrchovaného vládce při korunovaci jsou: 1) meč státní moci; 2) *curtana*

Bůh Otec, nejvyšší soudce s korunou slávy, drží v této scéně posledního soudu z francouzské knihy hodinek z počátku 15. století v ruce meč spravedlnosti a autority.

neboli ztupený meč milosti; 3) meč spravedlnosti v duchovních záležitostech; 4) meč pozemské spravedlnosti. *Alchym.*: meč znamená očisťující oheň, jež zabíjí a oživuje jako pronikavý duch. *Buddhist.*: rozlišování, které utne nevědomost u kořenů. „Jako meč rozetne uzel, tak by měl intelekt proniknout nejodlehlejšími zákoutími buddhistického myšlení.“ Maňdžušří, ztělesnění nejvyšší moudrosti, drží v pravé ruce meč rozlišování a pronikavosti. Špice meče moudrosti vydává světlo nezničitelné vadřry, které ničí bludařské názory a zahání nepřítel dharma. *Čín.*: pronikavý vhled; vlnitý meč představuje draha plouvajícího ve vodách. *Hind.*: dřevěný meč vědských obětních obřadů symbolizuje blesk a má stejný význam jako VADŽRA. Meč také představuje bojovnou povahu asurů. Je atributem kasty válečníků. *Islám.*: meč je symbolem svatě války věřících proti nevěřícím a člověka proti vlastní zlobě. *Japon.*: odvaha; síla. Vedle zrcadla symbolizujícího pravdu a drahoukamu ztělesňujícího soucit je jedním ze tří pokladů. *Kelt.*: atribut hrdinského krále Nuady; je spojován s nadpřirozenými podvodními mocnostmi. Meč je aktivní aspekt vůle a náleží k němu křišťál jako aspekt pasivní. *Křesť.*: Kristovo utrpení; mučednictví. Člověka odděluje od ráje ohnivý meč v rukou andělů stojících u každě jeho brány. Meč je atributem archanděla Michaela a sv. Hadriána, Anežky, Eufemie, Justiny Paduánské, Martina z Toursu, Pavla, Petra Mučedníka, Jiřího, Jakuba Většího. *Řec.*: Damoklův meč představuje nebezpečí uprostřed zdánlivého štěstí; všudypřítomné nebezpečí; odplatu. *Skandináv.*: atribut Freye, neboť jeho meč bojoval sám od sebe. *Surtr*, démon ohně, třímá ohnivý meč. *Taoist.*: pronikavý vhled; vítězství nad nevědomostí.

Med Nesmrtnost; iniciace; znovuzrození. Věřilo se, že med propůjčuje mužnost, plodnost a vitalitu a má afrodiziakální vlastnosti. Byl užíván jako obětní dar pro nejvyšší božstva a duchy plodnosti. Domnělý partenogenetický původ včel činil med neposkrvnělým, posvátným pokrmem. V *astrologii* byl med spojován s měsícem, a tím s přibýváním a růstem. *Čín.*: med stejně jako olej znamená falešné přátelství. *Džin.*: pokrm zakázaný pro jeho afrodiziakální vlastnosti a proto, že sloužil jako obětní dar duchům plodnosti. *Hind.*: pokrm těch, kdo dosáhli duchovní dokonalosti a jinak se živí lotosem vědění. *Křesť.*: Kristovo pozemské poslání; sladkost božího slova. *Minoj.*: hrál rituálně důležitou roli jako pokrm pro žijící i mrtvé. *Mithraic.*: byl obětován Mithrovi, pravděpodobně proto, že naznačoval sym-

bolický význam včel jako hvězd na nebi. Nakapával se rovněž na ruce a jazyk zasvěcenců. *Řec.*: básnické nadání; výmluvnost; moudrost; pokrm bohů. Včely naplnily ústa medem Homérovi, Sapfé, Pindarovi a Platónovi. Byl také užíván v chthonických obřadech. *Sumer.*: pokrm bohů.

Meduňka Láska; sympatie; omlazení.

Medvěd Vzkříšení (na jaře, po zimním spánku, vylézá z jeskyně se svým právě narozeným mláďetem); nový život, proto symbolizuje iniciaci a je spojován s přechodovými rituály; v mýtech o hrdinech má medvěd solární povahu; v mýtech o potopě a také je-li spojován s měsíčními bohyněmi, jako např. s Artemidou a Dianou, se stává zvířetem lunárním. Je emblémem perského království a Ruska. *Alchym.*: *nigredo* původní látky (*prima materia*). *Čín.*: udatnost; síla. *Indián.*: nadpřirozená moc; síla; statečnost; vzdušný vír. *Japon.*: blahovůle; moudrost; síla. Kulturní hrdina a božský posel u AINUŮ. *Kelt.*: lunární moc. *Křesť.*: ďábel; zlo; krutost; nenasytnost; tělesná žádostivost. Mělo se za to, že medvědi mláďata se rodí neforemná a matka je lízáním formuje; toto počínání se stalo symbolem proměňující, obrozující moci křesťanství vůči pohanům. Atribut sv. Eufemie. Zápas Davida s medvědem symbolizuje konflikt Krista a ďábla. *Řec.*: je zasvěcen lunárním bohyňím Artemidě a Dianě. Dívky, které se účastnily obřadů k uctění Artemidy, byly nazývány „medvědice“, nosily žluté oděvy a napodobovaly medvědice. Diana proměnila nymfu Kallistó v medvědice. *Starosever.* a *germán.*: zasvěcený Tórovi. Medvědice Atla ztělesňuje ženský princip a medvěd Atli princip mužský. *Šaman.*: posel lesních duchů.

Měch Mlčenlivost; zkrocení; skrytost; větry; Aiolos má měch s větry. Měch *keltského* boha moře Mananána obsahuje všechny poklady světa.

Menat *Egyptská* metla úřední moci; síla; protože rovněž zbavuje starosti, může znamenat štěstí a radost.

Menhir Falický symbol, mužská tvořivá síla, spojovaná s DOLMENEM jako ženskou bránou do luna; je také *axis mundi* a posvátné obětní místo.

Menora viz SVÍČKA.

Meruňka Jako sebe oplodňující rostlina symbolizuje androgyna. *Čín.*: smrt; plachost.

Měsíc Obvykle je představován jako ženská mocnost, Matka-Bohyně, královna nebes, k níž náleží slunce jako princ mužský; výjimkou jsou některé africké a severoamerické indiánské kmeny, germánská, oceánická, maorská a japonská symbolika, kde měsíc je mužský oplodňující princ. Ať už má povahu mužskou nebo ženskou, je měsíc všude symbolem pro rytmus cyklického času; univerzální dění, změnu. Fáze přibývajícího (zrození), ubývajícího (smrt) a opětovně se objevujícího měsíce (vzkříšení) symbolizují nesmrtelnost a věčnost, ustavičnou obnovu; osvětlení. Měsíc také znázorňuje temnou stránku přírody, její neviditelný aspekt; duchovní aspekt světla v temnotě; skryté vědění; to, co je iracionální, intuitivní a subjektivní; lidský rozum jako světlo odražené od božského slunce. Je okem noci, stejně jako slunce je okem dne. Jako symbol periodické obnovy znamená čas a jeho měření, protože čas byl od počátku měřen také podle měsíčních fází, a v tomto ohledu přinášel změnu, trápení a úpadek, to, co vytváří základní lidskou situaci na zemi; se svými neustále se měnícími fázemi symbolizuje říši vzniku, dění a uplývání. Vládne odlivu a přílivu, dešti, vodám, záplavám a ročním obdobím, a tím trvání života. Všechny měsíční bohyně jsou vládkyněmi nad údělem člověka a tkadlenami osudu a jsou někdy znázorňovány jako pavouk uprostřed své sítě; k jejich atributům náleží také věretno a přeslice.

Jsou-li slunce a měsíc zobrazovány společně, představují *hieros gamos*, posvátný sňatek nebe a země, krále a královny, zlata a stříbra apod. Tři dny novoluní jsou obdobím sestupu umírajícího boha do podsvětí, z nějž – jako měsíc – opět vystoupí. Měsíc v úplňku znamená celistvost, dokončení, sílu a duchovní moc. Půlměsíc je spojován s pohřebními kultury; ubývající měsíc je zlověstný, démonický aspekt, přibývající měsíc znamená světlo, růst, regeneraci.

Měsíc je převážně symbolizován měsíčním srpkem nebo kravími rohy; je také „lodí světla na moři noci“. Všechna noční zvířata, jako např. kočka a liška, jsou lunární, což platí také pro zvířata, která se objevují a opět mizí, jako třeba medvěd, jenž se po zimním spánku objevuje s nově narozeným mláďetem; hlemýžď, zajíc a králík, oboživelníci a vše spojované s vodami, bažinami a záplavami. „V měsíci“ žije žába a ropucha, stejně jako – téměř ve všech kulturních okruzích – zajíc a králík. Často jsou ropucha nebo zajíc trojnozí, a znázorňují tak tři měsíční fáze nebo minulost, přítomnost a budoucnost. Člověka „v měsíci“, který nese spoustu dříví jako trest, zto-

Menhir z jižní Francie: falický symbol a zároveň posvátné obětní místo.

tožňuje *křesťanství* s Kainem nebo Jidášem Iskariotským. Ubývající měsíc může symbolizovat vetchý stařec. Měsíční božstva jsou často trojediná, zejména jako božstva osudu (viz ČÍSLA: Trojka). S měsícem jsou spojovány stromy a různé rostliny, jako např. hinduistická posvátná sóma, americká kukuřice a jihoamerická palma pachimba. Semitští měsíční bohové jsou spojování se stromy a keři. *Afric.*: Ašangové: čas a smrt; některé africké kmeny spojují měsíc se stromem; v jiných je zase měsíc mužské božstvo. *Alchym.*: Luna, stříbro, znamená očistěné afekty; sol, slunce, a luna, měsíc, jsou duše a tělo, zlato a stříbro, král a královna. *Astrolog.*: zvířecí duše; sídlo smyslového vnímání; sexuální život a pud. Zatímco slunce symbolizuje srdce a jeho touhy a pralátku charakteru, představuje měsíc všeobecný způsob chování. *Buddhist.*: mír, klid; krása. Úplněk a novoluní jsou období velké duchovní moci. Měsíční srpek je atribut Avalókitéšvary /Kuan-jin/ Kannon. Také symbol jednoty, vnitřního člověka. „Objevuje se jeden měsíc odrážející se ve všech vodách“ Kde všechny měsíce pocházejí z jednoho měsíce“ (Jang-čchi: *Píseň osvícení*). Měsíc a vody společně představují ničím nerušenou povahu dharmy. *Čín.*: podstata jinového, ženského principu v přírodě; pasivita a pomíjivost, ale také nesmrtelnost. Zajíc v měsíci tře paličkou v moždíři elixír nesmrtelnosti. *Egypt.*: „tvůrce věčnosti a stvořitel nepamějitnosti“. Srpek měsíce je především atributem Esety jako královny nebes. Thovt je lunární božstvo. *Es-kym.*: „ten, kdo sesílá snůh“. *German.*: měsíc je mužská božská moc. *Hind.*: měsíční srpek je nově narozené dítě, čilé a dychtivé růstu. Je také pohárem s elixírem nesmrtelnosti a je spojován s posvátnou rostlinou sómou, která poskytuje opojný nápoj. *Indián.*: „stará žena, která nikdy neumře“; také „vodní panna“ se džbánem vody. V Jižní Americe je měsíc spojován s palmou a kukuřicí, na severu se stromem. Úplněk připomíná světlo Velkého ducha, ale u některých kmenů ztělesňuje měsíc zlo a zlovlné mocnosti. *Írán.*: byl uctíván jako Mah a náleží k němu Hvar chšaéta jako slunce. Měsíc má mužskou povahu jak v jazyce zend, tak v pahlaví. *Islám.*: islámský rok se řídí podle měsíce. Půlměsíc, božství a svrchovanost, je symbol islámu. Nad stromem života, někdy zobrazovaným na muslimských náhrobcích, je zprávidla umístěn půlměsíc nebo měsíc v úplňku. *Japon.*: měsíc je bůh Cukijomi, který se vynořil z pravého lzanagihio oka. Zajíc s paličkou a moždířem žije „v měsíci“. *Křesť.*: slunce a měsíc ve scénách zobrazujících ukřížování znamenají Kristovu dvojí přirozenost nebo symbolizují předobraznou souvislost

Reliéf z Palmýry (2.–3. století) znázorňuje měsíc jako boha Jarchibóla, jehož zbroj, meč a zejména měsíční srpek naznačují „rohy moci“, které jsou spojovány s bohy plodnosti v jejich agresivním, oplodňujícím aspektu.

Starého a Nového zákona. Podle četných legend je měsíc sídlem archanděla Gabriela a slunce sídlem archanděla Michaela. *Manichej.:* měsíc je Ježíš, záře, a slunce je Mithra. *Maor.:* „manžel všech žen“; otcovský bůh. *Mithraic.:* Luna, v jednospřežném voze, s Kautopatem je v ikonografii znázorňována obvykle na levé straně a Sol, slunce, ve svém voze se čtyřspřežím a Kautem na straně pravé. *Oceánic.:* měsíc má mužskou povahu a symbolizuje také věčné mládí. *Řec.:* je spojován se stromem; srpek měsíce je atributem panenské Diаны a měsíční bohyně Selény, která hrála určitou roli i v kouzelnictví, protože ubývání a přibývání měsíce bylo uváděno do souvislosti s pozemskými událostmi. V *orfixké* symbolice ztělesňuje měsíc játra vesmíru, zatímco slunce jeho srdce. *Skandináv.:* Freyjin měsíční vůz je tažen měsíčními kočkami. *Sumero-semit.:* Sin, měsíční božstvo, je mužský bůh moudrosti a měřič času. Úplňková noc byla časem modlitby, veselí a oběti. Měsíc může být zobrazen, jak na obloze leží: v jižních krajinách totiž srpek měsíce na obloze nestojí, a připomíná tak býčí rohy nebo bývá považován za bárku plující po obloze. *Šaman.:* magická moc. *Taoist.:* „pravda, „oko, jež svítí v temnotě“. Měsíc má jinovou povahu, ale slunce a měsíc společně ztělesňují veškerou záři; symbol nadpřirozeného bytí.

Měsíček Věrnost. V *čínském* symbolismu znamená dlouhověkost, „květ 10 000 let“. V *hinduismu* je květinou Kršny.

Metla na odhánění much Autorita; moc nařizovat. *Buddhist.:* střídmý život v poslušnosti příkazů nezabíjet. *Čín.:* vůdcovství; autorita. *Hind.:* metla se zlatým drždlem znamená duchovní i pozemskou moc.

Mínótauros Je různě vykládán: jako divoké přírodní vášně; sluneční býk; vlhký princip; choroboplodný zárodek, který byl zničen sluncem v podobě slunečního hrdiny Thésea; společně s labyrintem jako strasti plná životní cesta a klubko nití, umožňující návrat z labyrintu, jako božský instinkt v člověku. Emblem Kréty.

Mír Asi nejznámějším symbolem míru je holubice nebo holubice s olivovou ratolestí. V *křesťanství* je Panna Maria nazývána Královnou míru. U severoamerických *indiánů* je KALUMET dýmku míru. ROH HOJNOSTI může být spojován s mírem a blahobytem.

Mírnost V *křesťanském* umění je zobrazována jako žena s mečem zasunutým do pochvy; nebo s dvěma nádobami, jak ředí víno vodou; s hodinami symbolizujícími dobře usměrněný život; s uzdou a ujdlem.

Mísa Mísa s vodou představuje ženský, receptivní princip a plodnost. Mísa na almužnu znamená stranění se života; odřikání; vzdání se sobectví. *Buddhist.:* almužní miska je atribut mnicha čili *bhikšuy*. Sedm malých misek s vodou na hrobu světce představuje sedm obětí darů pro váženého hosta: vodu k napití, vodu k omytí, květiny, kadidlo, lampy, vonné masti, pokrm. *Hind.:* mísa je atribut Ganěši.

Místnost Posvátná místnost je neustále kosmický střed, jako je tomu např. v chrámech, kostelích, týpí, stanovách chýších apod., a je místem, kde se nebe a země setkávají a je možná vzájemná komunikace. Místnost symbolizuje jednotlivce s okny do vnějšího světa a dveřmi přechodu do jiných sfér. Zcela uzavřená místnost zobrazuje panenství; je také užívána v iniciačních obřadech.

Mitra Autorita. Vyvinula se z čapky v podobě rybí hlavy, kterou nosili kněží *sumerského* boha vod. Nosili ji také *židovští* velekněží a *křesťanští* biskupové, opat i vysocí církevní hodnostáři. Byla nošena též při *mithraických* obřadech.

Míza/šťáva Životní síla; vitalita; síla. Míza/šťáva se podílí na symbolice krve. Mízou naplněná rostlina představuje mateřství; být naplněn mízou znamená vitalitu a mladistvost a analogicky k tomu být „bez mízy“ znamená stáří.

Mlat Posvátné místo, kde se odděluje životodárné zrno od klasů; ztělesňuje také úrodnost země.

Mléko Mléko od Matky-Bohyně je božský pokrm pro bohy. Při iniciačních obřadech je jako symbol znovuzrození pokrmem pro nově narozené. Je také rodinným poutem krve a symbolem mateřství. Je-li užíváno rituálně, znamená tekutinu života. Kočovníci považují prodávání mléka za bezbožnost. Mléko a med jsou životodárné pokrmy a často se užívají při iniciačních a pohřebních obřadech jako pokrm rajský; uvádějí krávu a včelu do souvislosti se stromem Matky-Bohyně. Mléko a voda jsou považovány za znamení slabosti. Mléka, vody a medu se užívalo jako úlitby Múzám. *Buddhist.:* výživnost *Buddhova* učení. *Hind.:* v ráji existuje strom skýtající

mléko. *Křesf.:* Logos; nebeské mléko od mystické nevěsty, církve; mléko znamená také stručné poučení, které se dává katechumenům před křtem, a svátostné víno. Mléko a med, pokrm nově narozených, se dával nově pokřtěným. V křesťanské ikonografii znázorňovala dížka na mléko duchovní stav Krista a církve. *Řek.: orfic.:* zasvěcenci vstupovali do lúna Matky-Země, znovu se narodili a pili mléko z jejich prsů. *Zoroaster.:* je posvátné, protože pochází od krávy.

Mlha Stav omylu a zmatení. Mysterijní náboženství používají symboliku mlhy při iniciaci; duše musí projít z temnoty a zmatení mlhy do jasného světla osvícení.

Mlýn/mlýnský kámen Měníč; osud. Kosmický mlýn, který svým mletím tvoří svět, má dva mlýnské kameny: spodní, nehybný kámen, který symbolizuje zemi, a horní, otáčivý kámen, symbolizující nebe, a velké mlynáře, který jím otáčí – boha obloh. Tyto dva kameny ztělesňují také vůli a intelekt. Mlýnské kameny jsou kromě toho symbolem trestu; těžkého břemene; drčení; tvrdosti; mučednictví. Navíc se vztahují k úrodnosti obilí a symbolice kola. V *buddhismu* mlýnský kámen představuje koloběh znovuzrození, *sansáru*. V *norské* mytologii je otáčejícím se vesmírem. V *křesťanství* atribut sv. Floriána, Kristýny, Vincence Zaragozského.

Moc/síla Je symbolizována lvem, drakem, kladivem a kovadlinou, hromoklínem, zlomeným sloupem.

Modrá viz BARVY

Mol Podoba Psýchy.

Monolit Jednota; solidarita; síla. Monolit se také podílí na symbolice MENHIRU.

Morek Ztělesňuje životní sílu; vitalitu; sílu.

Moruše Tři barvy tři stadií jejího zrání, bílá, červená a černá, slouží jako symboly tří stupňů iniciace, také tří životních období člověka: bílá – nevinné dětství; červená – aktivní, činná fáze; černá – stáří a smrt. *Čín.:* morušovník je strom života a má magickou sílu vůči mocnostem temnoty. Ztělesňuje také příčinnost a synovskou a dceřinou poslušnost k rodičům. *Řec.:* neštěstí v lásce jako smíšená krev Pýrama a Thisby.

Moře viz OCEÁN.

Mořská panna viz BÁJNÉ BYTOSTI.

Most Spojení mezi nebem a zemí, mezi jednou a druhou sférou; sjednocení člověka s božstvím. V obřadech PŘECHODU je přechodem z jedné sféry do druhé; přechodem do skutečnosti. V původním stavu, ve zlatém věku, mohl člověk přecházet libovolně sem a tam, protože neexistovala smrt; po mostě se nyní dá přejít pouze ve smrti, v mystickém sjednocení nebo při iniciačních obřadech; nebo po něm přecházejí solární hrdinové. Překročením nebezpečného mostu člověk prokazuje, že je duch, a vrací se do ztraceného ráje. Most mezi tímto a oním světem může být také symbolizován duhou, nebeským drakem a nebeským hadem. Je také spojen s představou úzké brány a žebříku s mečovými příčlemi apod. Dva břehy řeky, kterou je třeba přejít po mostě, představují dva světy: smrtelníků a smrti, nesmrtelných a života; most je přechod ze smrti k nesmrtelnosti, z neskutečného do skutečného.

Úzké mosty, mosty tvořené břitem nože nebo meče apod. ztělesňují nepatrnou vzdálenost mezi protiklady, bezrozměrnost ve sféře nadpřirozena a cesty, které jsou nepřístupné běžné tělesné zkušenosti a smyslům, cesty, které jsou dosažitelné překročením hmotné sféry myšlením a duchem, jak je tomu v upanišadách a v legendách o svatém grálu: „ostrý břit nože, který lze stěží přejít, obtížná stezka“ (*upanišady*). Most v islámu je „užší než vlas“. Lehkost a rychlost, symboly moudrosti a inteligence, umožňují člověku, aby most rychle a bezpečně přešel, zatímco pod těžkopádnými, nevědomými a pošetilými se most prolomí a zřítí se do pekla nebo k nestvůrám a démonům, ztělesněním hříchu a nevědomosti, kteří dole číhají. Nebezpečný most je také cestou k osvícení, vítězství nad smrtí a k oddělení ve sféře rozlišování. Řeku lze také překročit v člunu, na voru nebo ji přebrodit. *Íránský* sonvat odděluje oba světy a duše po něm musí přejít: vede k Hoře soudu a je strážěn dvěma psy. Symbolika mostu zahrnuje také člověka jako prostředníka, v centrálním nebo axiálním postavení mezi nebem a zemí, tedy nejvyššího kněze a tlumočníka.

Mošna Ženská moc obsahování, zahrnování a místo zachování, tedy život a zdraví; opatrování toho, co je vzácné či cenné. Ve spojení s měchem odkazuje mošna také na uchování vlastního díla jako svědectví pro den posledního soudu. Mošna s holí je atribut poutníka, jehož „ranec“ je zobrazován zavěšený

přes rameno nebo na holi; možna je také atributem almužníka, obchodníka a všech božích posílů, zejména Herma/Merkura, také Priápa a sv. Felixe Cantaličského.

Motýl Duše; nesmrtelnost. Protože se proměňuje z pozemské housenky přes stadium kukly v nebeskou okřídlenou bytost, symbolizuje znovuzrození, vzkříšení. Jako dvojitá sekera je také symbolem Velké bohyně. *Čín.*: nesmrtelnost; hojnost volného času; radost. Společně s chryzantémou znázorňuje krásu ve stáří; společně se švestkou znamená dlouhověkost. *Japon.*: marnivá žena; gejša; přelétavý milenec. Párek motýlů znázorňuje manželské štěstí; bílý motýl symbolizuje ducha smrti. *Kelt.*: duše; oheň. *Křesf.*: vzkříšení; jeho životní cyklus symbolizuje život, smrt a vzkříšení. Někdy je zobrazován v ruce dítěte Ježíše. *Maor.*: duše. *Řec.*: nesmrtelnost; duše.

Moucha Obvykle je spojována se zlými božstvy a zkázou. Může ztělesňovat nadpřirozenou moc, většinou zlou; démoni jsou často zpodobováni jako mouchy. *Féníc.*: Bezebub, pán zpodobování, je moc, která působí zkázu a rozklad. *Křesf.*: zlo; mor; hřích. V křesťanském umění je znázorňována se stehlíkem a znamená nemoc, kdežto stehlík přináší záchranu.

Moždíf viz PALÍČKA A MOŽDÍŘ.

Mravenec Píle. *Čín.*: „řádný hmyz“; spořádanost; ctnost; vlastenectví; podřízenost. *Hind.*: pomíjivost existence. *Řec.*: atribut Cerery.

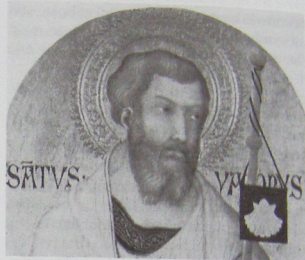
Mrskání Dvojnásobný symbol: znamená jak odčinění a trest, tak povzbuzení a stimulaci. Rituální mrskání obnovuje mužskou vitalitu. Mrskání se také užívalo k vyhnání ďáblů z očarovaných lidí. Viz také BIČ.

Mudry V *hinduismu* a *buddhismu* jsou mudry soustavou symbolických pohybů, gest a postojů.

Muše/lastura Ženský, vlhký princip; vše vyživující matečná půda; zrození; obrození; život; láska; manželství; plodnost (analogie s vulvou). Ulity měkkýšů jsou symboly měsíce a panenství. Spirálovité stočení mušle připomíná východ a západ slunce, lunární spirálu nebo vody. *Buddhist.*: hlas Buddha zvěstující učení; řečnictví; vzdělanost; zvuk; vítězství nad *sansárou*; jedna z osmi cenností. Bílá lastura představuje světskou moc. *Čín.*: ženský, jinový princip, k němuž patří jadeit jako princip jangový; dob-

Tento motýlí motiv, představující Velkou Matku, pochází z Mykén (okolo r. 1500 před Kristem); stejně jako ona nosí **motýl** v sobě všechny své předchozí inkarnace i příslib budoucích generací. Tvarem připomíná mínojskou dvojitou sekuru.

Jakub Větší z „Compostelly“ nese na své poutnické holi **mušli**, odznak poutníka, který ji užívá jako naběračku na vodu a talír na jídlo; naznačuje tak jeho chudobu a zřeknutí se světských věcí.

Na této desce z římského křesťanského sarkofágu jsou dva bratři spojeni tak, jak tomu bylo při jejich narození: v jedné **mušli** životodárné ženy.

ný život na onom světě; štěstí; královská důstojnost; úspěšná cesta. *Hind.:* je zasvěcena Višnuovi jako pánu vod; jeho symbolem je tritónka. Z mušle vychází původní tvůrčí slovo, slabika ÓM, která ve své znělé podobě představuje projevené absolutno, znamele jeho přítomnosti. *Islám.:* ucho, které slyší boží Slovo. *Křesť.:* křestní vody (mušle se někdy užívají k polévání při křtu); vzkříšení. Mušle je odznakem poutníka, původně poutníka ke hrobu Jakuba Většího v Compostelle, později k jakémukoli hrobu svěťce; atribut sv. Jakuba Většího a Rocha. *May.:* mušle se často objevuje v mayském symbolismu ve spojení s vodami. *Řecko-řím.:* atribut Poseidóna/Neptuna a Tritóna; Tritóni troubí na zakřivenou mušli, když táhnou vůz Poseidónův. V pohřebních obřadech znamená mušle vzkříšení; naznačuje také cestu po moři; lastura znamená rovněž sexuální žádostivost, protože obě její půlky drží pevně pohromadě. Atribut Afrodity/Venuše, „zrozené z mořské pěny“, která jede na mušli.

Múzy Devět aspektů ženské moci bohyně. *Řec.:* bohyně tvůrčí inspirace v různých druzích umění, původně nymfy.

Myrha Utrpení a zármutek.

Myrta Radost; mír; klid; štěstí; stálost; vítězství; ženský princip; *vesica piscis*. Je to „rostlina bohů“, rostlina magická. Myrtový věnec nosí zasvěcenci. *Čín.:* sláva; úspěch. *Egypt.:* láska; radost. Je zasvěcena Hathoře. *Křesť.:* pohané obrácení na křesťanství. *Mandej.:* je užívána při všech obřadech jako součást rituální ozdoby hlavy kněze, nosí ji na hlavě pokřtění, novorozenci, nevěsta a ženich a umírající. Při náboženských obřadech je rovněž užíván myrtový věnec. Myrta je vitální esence a přenáší dech života, je symbolem klíčiho života, znovuzrození a obnoveného života. *Řecko-řím.:* láska a manželství; manželské štěstí; porod. Je zasvěcena Poseidónovi/Neptunovi jako mocnostem vod, rovněž Adónidovi, Afrodité/Venuši, Artemidě, Európe. *Žid.:* rostlina svatostánku; manželství.

Mystický uzel Nepřetržitě trvání věčného života; nekonečnost; nikdy nekončící moudrost a bdělost vědomí. Jedna z osmi cenností či šťastných znamení Buddhovy šlépěje. V *Číně* symbolizuje dlouhověkost a také srdce plné soucitu.

Myš Chthonický tvor; mocností temnoty; neustálý pohyb; nesmyslné pobíhání sem a tam; neklid.

Křesť.: ďábel, pohlcovač; myš je zobrazována, jak ohryzává kořeny stromu života. *Řec.:* atribut Dia/Sabazia a Apollóna (myši prý byly potravou pro jeho hady). *Žid.:* pokrytectví; obojakost.

Naděje Na Západě je symbolizována kotvou nebo ženou s koulí, rohem hojnosti, hruškou nebo úlem; někdy má jako pokrývku hlavy galeonu s napnutými plachtami. V *křesťanském* umění je znázorňována okřídlenou ženou s rukama vztaženými k nebi a s kotvou u svých nohou. Dalšími atributy naděje jsou kříž jako znamenání vzkříšení a koruna budoucí slávy podávaná andělem. V *Egyptě* je symbolem naděje bohyně Eset.

Nádoba Univerzální ženský symbol, lúno Velké Matky; úkryt; ochrana; zachování; potrava; plodnost; představuje také niternost a vnitřní hodnoty. Viz také VÁZA. *Alchym.:* hermeticky uzavřená nádoba obsahuje protiklady, pojímá a vyživuje to, co má být proměněno. *May.:* převrácená nádoba je atribut Ix Čely, Paní duhy, jako bohyně měsíce a záplav.

Nágové viz HAD (hind.), též BÁJNÉ BYTOSTI.

Nahota Přirozený, nevinný, rajský stav; zrození; stvoření; obnova ve znovuzrození; také vnitřní člověk zbavený pozemského bohatství a tížádsti; sebezapor; odhalená skutečnost a pravda. Nahá žena symbolizuje Matku-Zemi, *Tellus Mater*. Jsou-li hrdina nebo božstvo znázorňováni nahí, je to znamenání osvobození od veškeré pozemské poskvrny. V umění je nahá žena ambivalentní: buď je symbolem pravdy, nevinnosti, ctnosti, nebo žádostivosti, nectnosti, nestoudnosti. Rituální nahota znamená návrat do rajského stavu a do bezčasí, kde neexistuje „stárnutí“, způsobované časem; je také obnažeností před Bohem, obnažeností a neznalostí studu ve stavu původní nevinnosti; duše zbavená „šatu studu“, těla a sobectví a „oblečená ve svou vlastní moc“. Křestní nahota znamená odložit starou, hříšnou přirozenost a být znovu „zrozen v přirozenost novou“, duchovní.

V *hinduistické, džinistické, buddhistické a tantrické* symbolice znamená nahota být „oblečen do prostoru“, znovu nabytí původního stavu, beztvorosti a prostoty; a nahá žena představuje prakti, prahmotu a kosmickou prasiľu. Nahá Káli ztělesňuje stav osvobození od iluzí; dokonalost a integritu. Pro

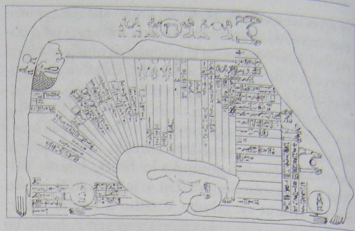
Římány znamenala nahota hanbu a chudobu. V *křesťanském* umění byla nahota ambivalentní, neboť mohla znázorňovat nahotu mučedníků, nedostatek světského bohatství nebo zbožné odřeknutí se pozemských statků, kajicnost, nebo naopak pohanskou či ďábelskou nestoudnost.

Náhrdelník/nákrčník Náhrdelník, řetěz nebo nákrčník je znamení úřadu a hodnosti, ale také váže k úřadu, nebo dokonce znamená i poddanství a otroctví. Náhrdelník a řetěz také představují rozmanitost v jednotě, neboť perly či články jsou různosti projeveného a nit či to, co je spojuje, je neprojevené; perly či korálky jsou také lidi, zvířata a všichni živí tvorové, kteří závisí na božské moci a jejím působením drží pohromadě. *Egypt.:* atribut Esety; znázorňuje také moc jejího syna Hora. *Kelt.:* nákrčník nebo pásek kolem hrdla je atributem Cernunna.

Narcis Soběstačnost; sebeláska; marnivost; omylem pokládat vnější zdání za podstatu. *Čín.:* sebezpozorování; sebeúcta, ale také štěstí pro příští rok. *Japon.:* mlčenlivá čistota; radost. *Křesť.:* narcis může na zobrazování Zvěstování Panny Marie zaujmout místo lilie a označuje boží lásku; oběť. *Řec.:* sebeláska; chlad; smrt v mládí. Sladká a opojná vůně květu, která může vést k pomatenosti, symbolizuje ovoce sebelásky a samolibosti. Je zasvěcen Narkisovi, Démétře, Nemesidě, Seléně a Hádovi.

Nebe/obloha Transcendence; nekonečnost; výška; nebesa; říše blaženosti; svrchovanost; řád ve vesmíru. Bohové oblohy jsou obvykle stvořitelé, všemocní a vševědoucí, a symbolizují kosmický rytmus. Jsou strážci zákona. V matriarchátu jsou božstva oblohy zpravidla ženská; občas jsou božstva oblohy bezpohlavní. V *hinduistickém* symbolismu je obloha sitem, jímž je protlačována sómová šťáva, která se za doprovodu hromu a blesku snáší na zem jako déšť a oplodňuje zemi.

Nebesa Nebe a země symbolizují ducha a hmotu a obvykle otcovský a mateřský princip, s výjimkou *egyptské, germánské* a *oceánické* symboliky, kde je ono postavení obrácené. V sakrální architektuře jsou nebesa ztělesňována kupolí, stúpou, čhörtenem nebo centrálním otvorem v týpí, stanu nebo posvátné chýši. Většinou jsou znázorňována v barvě modré, občas však v černé, ve tvaru kruhovém nebo vyklenutém. Na Dálném východě jsou nebesa symbolizována drakem a země bílým tygrem, také mlhou a horou, koněm a býkem.

Egyptská bohyně **oblohy** Nut se sklání nad stvořeným světem, pořádá všechny věci a tvoří je a přitom se sama udržuje v transcendentním postavení.

Nehybnost Stejně jako střed kruhu symbolizuje nehybnost věčné nyní: nepodmíněnost; absolutno; ne dualistickou přítomnost; „nehybného hybatele“; osvobozené já. V ikonografii vyjadřuje strnulost a nehybnost nepoddajnost, nadlidskou netečnost a nepředpojatost.

Několikanásobnost Zintenzivnění nějaké vlastnosti, jako např. velké množství hlav nebo rukou v ikonografii. Představuje také rozptýlenost projeveného, obvod kruhu ve znázornění koloběhu znovuzrození v protikladu k jednotě středu.

Netopýr *Afric.*: ambivalentní symbol: bystrost, ale také temnota a záhadnost. *Alchym.*: jako bytost složená z ptáka a myši může představovat androgyna. *Buddhist.*: zatměnělě pochopení. *Čín.*: jako noční živočich má jinovou povahu, ale jako slovo, které zní stejně jako slovo štěstí, *fu*, stává se symbolem pro štěstí jako blažený pocit i pro štěstí v podobě bohatství, dlouhověkosti, míru. Párek netopýrů znamená přání všeho dobrého a je atributem Fu-singa, boha štěstí a dlouhověkosti; skupina pěti netopýrů představuje patero darů: zdraví, bohatství, dlouhý život, mír a štěstí. *Evrop.*: je spojován s černou magií a čarodějnictvím; moudrost; vychytralost; pomsta. *Indi.*: ten, kdo přináší dešť. *Japon.*: neblahá roztěkanost; chaotický stav. *Křesť.*: „dáblův pták“, ztělesnění knížete temnot. Satan je znázorňován s netopýřími křídly. Jako kříženec ptáka a krysy symbolizuje obojakost a pokrytectví; protože se zdržuje v rozvalinách a na opuštěných místech, představuje melanholii. *Žid.*: špinavost; modlářství.

Nevěstka V *alchymii* je nevěstka *prima materia*, tělo ponořené v temnotě, to, co je nevykoupené.

Neviditelnost Smrt; magické mocnosti. Symbolizuje jí plášť, přehoz, závoj a kapuce.

Nika V sakrálních stavbách symbolizuje nika „jeskyni světa“, která „obsahuje“ svatost, boží přítomnost. Nika s lampou představuje světlo božství, které září ve světě.

Nit Nit života; lidský osud; osud sprádaný a tkaný božskou mocí; jednota; kontinuita; to, co vesmír svazuje a z čeho je vesmír utkáán; slunce, na němž všechny věci „závisejí“ a od něž se všechen život odvíjí. Symbolismus sjednocující nitě platí jak pro makrokosmos, tak pro události lidského individuálního života. Nit, která prochází perlou nebo draho-

kamem, je *axis mundi* a společně s kulovým tvarem perly znázorňuje cyklus projevoování. Jednou z nejběžnějších podob symbolismu nitě jako nitě světa je šňůra perel, růženec nebo girlanda. *Buddhist.*: nit učení nebo promluvy je obsažena v *sútrách a tantrách* a je nití moudrosti, která prochází posvátnými písmi. *Hind.*: nit je átman, vnitřní vládce; „Na mně jsou všechny věci navlečeny jako řada perel na nitě“ (*Bhagavadgíta*). Je také větrem, „nit je totiž co vítr“ (*upanišady*). Nit Brahmova je symbolem hory Méru, světové osy, a v lidském mikrokosmu je středovým kanálem. Viz také POUTA; ŠŇŮRA.

Nízká poloha Podřízenost; poddajnost; pokora; je projevoována pokleknutím a padnutím na tvář. Zlo je ztotožňováno se sestupem, v protikladu k tomu dobro s výškou a vzestupem.

Noc Stejně jako temnota sama znamená noc temnotu, která předcházela vzniku kosmu, narození a která předchází znovuzrození, iniciaci a osvěcení; znamená však také chaos; smrt; pomatenost; rozpad; návrat do zárodečného stavu světa. Noc je také podle Hésioda „Matka bohů“, zahalující, mateřský aspekt ženské moci, obvykle symbolizovaný ženskou postavou pod baldachýnem posetým hvězdami, držící na každé ruce dítě: jedno černé (smrt) a jedno bílé (spánek); nebo srpkem měsíce, makovicemi, sovou nebo černými křídly. Den a noc mohou být jako vše pohlující čas znázorňovány jako bílá a černá krysa. Chůze za noční tmy symbolizuje ezoterismus.

Nohy/noha Volnost pohybu; připravenost k službě; pokora; prostota. Někomu políbit nebo umýt nohy znamená naprosté pokoření a úctu. Šlěpěje symbolizují cestu, kterou člověk prošel (viz také ŠLĚPĚJE). Chybějící-li nohy, jako u bohů ohně, naznačuje to nestálost plamene. Nahrazují-li nohy jiné údy či křídla nebo ploutve, jako v případě rybího těla Enkiho, označuje to živel, nad nímž to které božstvo vládne, nebo jeho dvojí přirozenost. V *čínské* symbolice znamená chodidlo míru času nebo časový úsek. Božstva šlapající po lidech znamenají potlačování světenských naruživostí a pozemské existence, říše zdání, *májá*, iluzorní povahy existence. Dupání symbolizuje bezmocný vztek. Jednonoží bohové byli vykládáni jako osové, lunární nebo falické symboly. V *kabále* ztělesňuje noha pevnost a slávu. V *Egyptě* označuje je zdvihání.

Nový Jeruzalém Konečná proměna světa; znovu získaný ráj, ale v definitivním stavu, nikoli v symbo-

lice zahrady Eden, spojované s růstem. Svaté město se zakládá na symbolice čtverce; má dvanáct bran, které odpovídají dvanácti izraelským kmenům a znamením zvířetníku. Sřeží ho dvanáct andělů. Uprostřed je strom života, který dává dvanáct plodů, pro každý měsíc roku jeden.

Nový rok Kosmické obrození; přibývající síla slunce; příslib nového růstu; touha po obnově; nový počátek.

Nula viz ČÍSLA.

Nůž Oběť; pomsta; smrt. Přeříznutí nožem znamená oddělení; rozdělení; osvobození. *Buddhist.*: řezání nožem ztělesňuje oproštění, symbolické odříznutí pout nevědomosti a pýchy. *Křesf.*: mučednictví; atribut Abrahama, sv. Bartoloměje, Petra Mučedníka.

Nůžky Ambivalentní symbol života i smrti; osud; znamenají jak jednotu, protože obě části nůžek působí společně, tak oddělení, neboť přestřihávají nit života. Atribut bohyně osudu Atropy, která přestřihává nit života.

Nymfy Ztělesnění ženských tvořivých kosmických sil, obývající různé přírodní útvary; později strážní duchové, zejména hájů, pramenů a hor.

Tento **obelisk** – k nebi poukazující znamení slunečního boha Rea – byl poprvé vztyčen v Egyptě v 6. století před Kristem a v roce 1667 byl podle Berniniho návrhu znovu vztyčen v Římě.

Obelisk Falický symbol; mužská plodivá síla; plodnost; obrození; stabilizující síla. Je také světovou osou (*axis mundi*) a stromem života, rituálním středem světa, „slunečním prstem“. V *Egyptě* symbolizuje boha Rea; sluneční paprsek; sluneční plodivou moc.

Oběť Obnovení původní jednoty, opětovné sjednocení toho, co je v jevovém světě rozptýleno. Protože veškeré tvorstvo je s obětí podstatně spojeno, symbolizuje oběť cyklus smrti a života, zrození a znovuzrození, je ztotožňována se stvořením. Znamená také podřídit se božskému vedení, usmířit bohy, přinést sebe jako dar v souladu s boží vůlí, smýt hřích. Každé obětní místo je omfalos, střed světa. Lidská krvavá oběť v sobě zahrnovala odčinění bezmezní lidské pýchy, zpupnosti, *hybris*. Králové byli rituálně obětováni jako původci zavlažovacích prací, které přivádějí životodárné vody, přinášející zemi úrodnost. Když králova plodnost ochabovala, a hro-

zilo tedy nebezpečí snížení úrodnosti, byl král obětován Matce-Zemi, aby se v novém králi obnovila plodivá síla. Oběť se přinášela na konci starého ročníku, v období dvanácti dnů chaosu před zrozením slunce a nového roku. Později byl místo krále obětován někdo jiný nebo obětní beránek. Na *védském* obětišti představoval východ říši bohů, jih předků, západ hada, sever říši lidí. V mnoha mytologiích a tradicích byl svět stvořen z části oběti, např. v *babylonské* symbolice byl svět utvořen z rozpolcené Tiamat nebo v germánském mýtu z obra Ymiho. Při zvířecí oběti představuje hlava svítání, oko slunce, dech vítr, hřbet oblohu, břicho vzduch, podbřišek zemi. Při obětování se obětník a oběť spolu v veskerenství stávají jedním; mikrokosmos a makrokosmos se setkávají a vytvářejí jednotu.

Obětní beránek Přenesená vina; záchrana před následky hříchu; očistění od hříchů; překonání minulosti a jejich následků tím, že na sebe bere hříchy druhých nebo celého společenství, a tím je osvobozuje. Obětní beránek zaujal v obřadech, při nichž se pro obnovení úrodnosti obětoval král, jeho místo (viz OBĚŤ). V křesťanství je obětní beránek symbolem Krista, jenž na sebe vzal hříchy světa.

Obezřetnost V *křesťanském* umění je ctnost obezřetnosti, chápaná jako moudré chování, obvykle zobrazována jako žena, někdy s dvěma nebo třemi tvářemi, držící v ruce zrcadlo a hada.

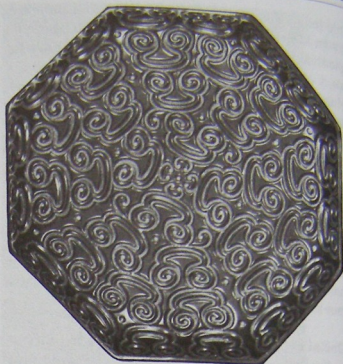
Obcházení Kroužení kolem středu fixuje světovou osu na posvátném místě, jako např. v chrámu či kostele; ztělesňuje také vztah a harmonii pohybu a nehybnosti, jevové a nejvyšší skutečnosti; obcházení vymezuje hranici mezi posvátným a profánním; je také napodobením sluneční dráhy. Rituální obcházení v kruhu bylo také spojováno s pohybem Velké medvědice po obloze, který ohlašoval a určoval roční doby. *Hinduistické* a *buddhistické* obejití posvátného objektu v kruhu (*pradakšíná*) ve směru hodinových ručiček symbolizuje obkroužení světa, vesmíru, jenž je zahrnut v jádru osobnosti; je putováním za tímto nejnádhornějším já. V *islámu* patří sedmeré obejití ka'by, které poutník provádí proti směru hodinových ručiček, k povinností této pouti do Mekky a představuje sedm božích vlastností.

Obilí Klasy nebo snopy obilí nebo pšenice jsou atributy všech božstev obilí, především v *řeckých* mytologiích, a symbolizují úrodnost země, probuzení života, život povstávající ze smrti; klíčení a růst způ-

Eleusis, dějiště Velkých mystérií, oplývá symboly plodnosti a polení, jako třeba tímto basreliefem **obilného** snopu, nejvyšším a nejdůležitějším symbolem těchto mystérií.

sobený mocí slunce; hojnost. Zlaté obilné klasy jsou plody spojení zářivého slunce s panenskou zemí. Bohyně obilí je ztotožňována se souhvězdím Panny. Obilí a vinná réva společně, jako chléb a víno, ztělesňují plod lidské práce v zemědělství a životytí. Měřice obilí je obrazem úrodnosti a hojnosti. V souvislosti s pohřbem znamená obilí blahobyt na onom světě. V mnoha pohřebních a smutečních obřadech, zejména v *Egyptě* (viz JEČMEN), ve *Středomoří*, v *Persii*, *Číně* a v *křesťanských* obřadech velikonočního týdne na Východě, bylo užíváno rychleného vzrůstu obilí, pšenice nebo ječmene. Rostoucí obilí znamenalo vzkříšení hrdiny. *Egypt.*: obilný klas je atributem Esety a měrice obilí atributem Sarápida. *Indián.*: klas obilí (kukuřice) představuje lidi a všechny věci ve vesmíru. *Křesť.*: obilné klasy jsou symbolem eucharistického chleba, Kristova těla; štědrosti; spravedlivých; bohabojných. Obilí a hrozny společně také ztělesňují večeři Páně. *Mexic.*: kukuřice společně s kolibříkem odkazovala na slunečního hrdinu. *Řecko-řím.*: úrodnost; hojnost; život povstávající ze smrti; stvoření; atribut Démětry /Cerery a Gáie. Obilí bylo přinášeno v oběť Artemidě. Obilný klas byl ústředním symbolem eleusínských mystérií: „Stál tu jako velkolepý, obdivuhodný, naprosto dokonalý předmět mystické kontempace, obilný klas, který byl v tichosti požat.“ (Hippolytos, *Filosofúmena*) V Kybelině kultu je Attis „požatý žlutý obilný klas“. Římané vysazovali obilí na hroby a zajišťovali si tak sílu mrtvých ve prospěch živých. *Sumero-semit.*: obilí bylo zasvěceno Kybele a o jejím svátku se v rámci obřadů jedl chléb; obilí bylo také atributem Tammuze /Dumuziho. Dagan, hlavní bůh Pelištejců, byl bohem obilí a země.

Oblaka zdobící lakovanou čínskou dózu ze 13. století ztělesňují péči a ochranu věnovanou klenotům uschovaným uvnitř; jejich osm stran představuje osudové znamení a symbolizuje štěstí.

Obklopování Vše, co má podobu něčeho obklopujícího, uzavírajícího, je symbolem Velké Matky v jejím ochranném, ukrývající a vyživujícím aspektu a symbolem lůna. Je symbolizováno jeskyní, městem, chrámem, kostelem, domem, stanem, bránou, dveřmi, plotem, hrobkou, zdí, truhlou, kotlem, kalichem, pohárem apod. a mořem a všemi vodami, zejména studnou. Uzavření ve spojení s lůnem také představuje plodnost.

Oblaka Oblaha, vzduch, prchavost, déšť nebo nebeské souvislosti, např. když anděl nebo lidská postava je zobrazena, jak stojí na oblaku, nebo když se boží ruka vynořuje z oblaku. Světelný oblak znamená boží zjevení. *Čín.*: úrodnost; oblačný drak; dar deště; dobré skutky; viditelný dech, životní síla. Oblaka, z nichž se snáší oživující déšť, znamenají

také soucit, protože všechno živoucí pokrývají a chrání. *Indián.*: úrodnost. *Křesť.*: neviditelný Bůh, zahalující oblohu; oblaka také zahalují Boha, jako oblaka na hoře Sinaj nebo oblačný sloup. Ruka či ruce vynořující se z oblaku znamenají boží všemocnost. *Řec.*: oblaka jsou Apollónova stáda. *Starosvéc.*: oblaka jsou koně valkýr.

Oblouk Nebeská klenba; také *jóni*. Projít obloukem znamená v iniciačních obřadech být znovu zrozen, oprostít se od staré přirozenosti. V *řecko-římské* symbolice představuje boha oblohy Dia/Jova; triumfální oblouky stavěli Římané na oslavu vojenského vítězství.

Obr Surová přírodní síla; původní mocnosti a síly; živelnost; temnota; noc; zima. Obr může působit blahodárně nebo být zlovlný, může člověka chránit nebo vystupovat jako nepřítel. Ve *skandinávské* mytologii jsou ledová a skalní obří chthonické mocnosti; ohniví obří symbolizují moc ohně. V *buddhismu* jsou titánské bytosti, síly jevového světa, zobrazovány jako nadlidé, kteří mají slabost pro válčení, jsou ctizádství a závistiví, a tyto vlastnosti je přivádějí ke konečné zkáze.

Obřizka Iniciace; zasněžení; čistota; obřad začleňující do náboženského nebo kmenového společenství.

Obsidián *Aztéc.*: zdroj života; to, co přináší život i smrt.

Obloustlost V zobrazeních postav Šivy, Pu-taje a Smějícího se buddhy ztělesňuje dosažení žádoucího duchovního rozpoložení, vysoké a významné postavení. Tělnatost *čínského* boha zdraví a *hinduistického* Ganéši představuje nenasytnost, a tedy blahobyt.

Obvod kružnice Ohraničení; jevový svět; uzavření; otáčení; pohyb. Je symbolizován číslem devět (viz ČÍSLA).

Oceán Původní vody; chaos; beztvarost; hmotná existence; nekonečný pohyb; zdroj veškerého života, jenž obsahuje všechny potenciality; souhrn všech možností jevového světa; bezednost; *anima mundi*, Velká Matka. Oceán také symbolizuje moře života, přes něj je třeba přelouť. *Hind.*: kosmický oceán je ležící Višnu, jenž spí na stočeném hadu spočívajícím na vodách; oceán je také symbolizován kameny, které vymezují vědecký oltář. *Islám.*: nekonečná boží moudrost. Dvě moře, jedno sladké a svěží, druhé

slané a hořké, jsou nebe a země, horní a dolní vody, které původně byly mořem jedním; slané moře je vědění obecné srozumitelné, svěží moře je vědění ezoterické. *Sumeru-semit.*: Akkadové spojovali původní vody s moudrostí. Veškerý život vznikl ze sladkých vod, Apsu, a ze slaných vod, Tiamat – toto božstvo symbolizovalo moc vod, ženský princip a slepé síly chaosu. *Taoist.*: oceán je ztotožňován s tao, jež je původní a nevyčerpatelné, „tvorí se při stvoření, aniž se vyčerpává“ (Čuang-c').

Ocelot V symbolice severoamerických *indiánů* má ocelot stejnou moc a stejné vlastnosti jako lví bohyně *Egypta* a *Babylonu* a tygřice *východní Asie*.

Ocet Džbán s octem je na Východě symbol života. V *alchymii* představuje ocet svědomí. V *křesťanství* je ocet symbolem Kristova umučení.

Oheň/plamen Proměna; očistění; životodárná a plodivá moc slunce; obnova života; oplodnění; moc; síla; energie; neviditelná energie ve své jevové podobě; sexuální síla; ochrana; obrana; viditelnost; zkáza; tavení; vášeň; obětování; změna nebo přechod z jednoho stavu do druhého; prostředí, které zprostředkuje poselství nebo oběti směřující ke nebi. Oheň v podobě plamene symbolizuje duchovní moc a síly a transcendenci a je zjevním božstvem nebo projevem duše; ztělesňuje pneuma, dech života; je také osvětlením a inspirací. Plamen spočívající na hlavě nebo obklopující hlavu, jako NIMBUS, představuje božskou moc, mohoucnost duše nebo génia; taková hlava je považována za sídlo živoucí duše. Při smrti opouští plamen tělo. Oheň i plamen mohou označovat srdce; jsou ambivalentním symbolem: ztělesňují síly božské i démonické, tvořivé i ničivé; jsou to prostředky pohlcující všechny stvořené věci, a navracející je tak k původní jednotě; oba představují pravdu a vědění jako hubitele lži, nevědomosti, iluze, smrti a nečistoty. Křesť ohněm obnovuje původní čistotu tím, že spálí všechnu nečistotu a bezcennost; je spojován s projitím ohně, jimž má být znovu získán ráj, který je od doby, kdy byl ztracen, obklopen ohněm nebo strážci s ohnivými meči – symbolem toho, že nevědomcům a neosvětleným je cesta tam uzavřena. Oheň se vyznačuje dvěma komplementárními aspekty, světlem a žářem, z nichž první je často zobrazován rovnými, druhý zvlněnými paprsky. Světlo a horko mohou představovat intelekt a emoce, také záblesk deště přinášejícího a oplodňujícího blesku a teplo domácího krbu. Oheň vzbuzuje bázeň a přináší útěchu.

Rozdělování ohně je ztotožňováno se zrozením a vzkříšením a v primitivních kulturách se sexuální stvořitelským působením. Nošení pochodní o svatbách a při obřadech plodnosti symbolizuje plodivou sílu ohně. Oheň a voda společně jsou důležitými principy vesmíru, ztělesněnými aktivitami a pasivitu; jsou otcem-oblohou a matkou-zemí a podílejí se na veškerém působení protikladů ve světě živlů; oheň a voda se sváří, ale jako vlhko a teplo jsou nezbytné pro veškerý život. V rostlinném světě představuje oheň hořčičné semeno. Oheň a vítr ztělesňují bohy hor a sopek. Oheň domácího krbu je středem domova, jeho ženským a se zemí spojeným aspektem. Symboly ohně jsou trojúhelník s vrcholem směřujícím vzhůru, svastika, lví hřívka, vlasy, špičaté zbraně, jedle, azalka. *Alchym.*: oheň je ústřední živel jako sjednocovač a ustalovač. *Aztéc.*: rituální smrt; spása; pokání. *Buddhist.*: moudrost, která spálí veškerou nevědomost. Ohnivý sloup je symbol Buddy. Oheň stravuje a voda očisťuje. *Čín.*: oheň je znamením přítomnosti božství. Oheň znamená nebezpečí; hněv; zuřivost; rychlost; jako duchovní moc je však solární, jang, spojená s jinovou povahou vody; je symbolizován trigramem *li*, který má vně nepřerušované, jangové čáry a uprostřed čáru přerušovanou, jinovou. *Egypt.*: ve spojení s Thovtem představuje inspiraci. *Hind.*: transcendentální světlo a vědění; vitální energie moudrosti; oheň je také ztotožňován s ničivými silami, s osvobozením a osvícením, které poskytuje Šiva. Ohnivý sloup a stoupající kouř védského boha ohně Agniho představuje světovou osu. Jako ztělesnění ohně je Agni jak déšť přinášející, oplodňující blesk, tak domácí krb. Plameny jsou znázorňovány Agniho zlatými zuby, špičatým jazykem a rozčuchanými vlasy; jezdí na solárním beranovi, třímá sekyru, vějíř a meč. Tři ohně jsou zapáleny na oltářích pro zápalné oběti na straně jižní, východní a západní a představují slunce a oblohu, éter a větry a zemí. Černý a děsivý aspekt ohně symbolizuje Káli/Durga (která je také všestravujícím česem), obvykle zobrazovaná jako strašlivá černá nebo červená postava s dlouhými špičáky a ohnivými jazyky, která drží v ruce atributy svého manžela Šivy: trojzubec, meč, buben a misku plnou krve. Rozdělování ohně je opakováním aktu stvoření, integrace a opětovným sjednocením prostřednictvím oběti. Ohnivý kruh kolem Šivy znázorňuje kosmický cyklus stvoření a zkázy. Oheň jako živoucí plamen je také Kršna: „Jsem oheň spočívající v tělech všech věcí, které mají život“ (*Bhagavadgíta*). *Indián.*: v medicinnové staně je oheň ústředním sídlem Velkého du-

Králové země – jejichž koruny obklopují zeměkouli – uctívají prostřednictvím svých zástupců nejvyšší, všeproměňující oheň; ilustrace z alchymistického textu ze 17. století.

Mayský bůh ohně Huehuetlotl nese na hlavě pánev na žhavé uhlí, v níž je rozdělován a udržován symbol jeho samého a jeho božství.

cha; je také prostředníkem mezi bohem a člověkem. *Irán.*: párské chrámy mají oheň jako posvátný střed, místo božství; oheň symbolizuje božské světlo v lidské duši. Je také solární mocností, symbolizovanou Átarem, božským ohněm na obloze a ve dřevě. Je rovněž spojován se zákonem a řádem. V zoroastrismu „semeno mužů a býků pochází z ohně, nikoli z vody“. *Islám.*: oheň a plamen jsou světlo a žár, božství a peklo. *Křesť.*: náboženská horlivost; mučednictví. „Ohnivě jazyky“ ohlašují příchod Ducha svatého; hlas boží; boží zjevení; plamen či planoucí srdce je atributem Antonína Paduánského. *Pýthagor.*: je spojován se čtyřstěnem: jako je oheň prvním živlem, tak je čtyřstěn prvním geometrickým útvarem. *Řecko-řím.*: atribut všech bohů hromu a sopek a bohů kovářů, jako byli Héfaistos a Vulkán, kteří symbolizují moc pozemského ohně; rovněž symbol Vesty/Hestie, bohyně ohně v krbu. Ve spojení s Hermem/Merkurem znázorňuje inspiraci. *Sumero-semit.*: Marduk byl bůh ohně, „plamen, který spaluje nepřátele“. *Žid.*: boží zjevení; hlas boží. „Hospodin, tvůj Bůh, je oheň sžirající“ (Dt 4,24).

Tento medailon ze sádkrou vyztuženého plátna, zvaný hypokefalos, umísťovali staří Egypťané pod hlavu mumie: symbolizoval oko boha – Ra, Hora či jiného –, jež doprovázelo ducha zemřelého člověka na temné cestě do podsvětí.

Ohlávka Sdílí symboliku POUT, ale navíc ovládá hlavu, považovanou za sídlo životní síly, intelektu.

Ohon Rovnováha; vedení, proto rozvaha a přizpůsobení.

Oko Vševědoucnost; vševidoucí božství; schopnost intuitivního zření. Oko je symbol všech slunečních bohů a jejich životodárné oploďující moci; jejich moc se vtěluje do boha-krále. Platón nazývá oko nejvíce slunečným smyslovým orgánem. Je také mystickým okem; světlem; osvícením; věděním; duchem; ostražitostí; ochranou; stabilitou; cílevědomostí, ale také omezeností viditelného. Tisíc nebo deset tisíc očí bohů oblohy jsou hvězdy, oči noci, představující vševědoucnost; ustavičnou bdělost, jež nezná spánku; neomylnost. „Oko“ v sakrální architektuře je otvor směřující k nebi uprostřed kupole chrámu, stanu nebo nějakého jiného „středu světa“; představuje sluneční dveře, které umožňují přístup k nebeským oblastem. „Oko srdce“ je orgán duchovního vnímání; symbolizuje osvícení; intelektuální intuici. Oko může též znázorňovat androgyna, utvářeného oválným ženským a kruhovým mužským symbolem.

Jednotlivé oko je buď symbol zla, jako u Kyklópů nebo nestvůr s jejich ničivou mocí, nebo oko osvícení, oko boha a věčnosti, soběstačnosti. Trojúhelník s okem uprostřed je „vševidoucí oko“, všudypřítomné.

tomnost a vševědounost. Na Západě je právě oko sluncem, okem dne, budoucností, levé oko měsícem, okem noci, minulostí. Na Východě je tomu naopak. Symboliku oka může přejímat paví pero. *Buddhist.*: světlo; moudrost. Třetí oko Buddhovo, „plannoucí perla“, je duchovní vědomí, transcendentní moudrost. *Egypt.*: značně komplexní symbol. „Horovo oko“, „Vševědoucí“, je vykládáno jako Polárka a osvícení; oko ducha. Horovo oko a obojí symbolizují sílu a moc. Dvě okřídlené oči jsou dvě nebeské oblasti, sever a jih; slunce a měsíc; nebeský prostor. Pravé oko je slunce a Re a Usire, levé oko měsíc a Eset. Horovo oko představuje také posvátnou kobru. Horovo oko může být spojováno s měsícem a jeho fázemi a také symbolizovat oběti přinášené bohům v chrámech. *Hind.*: třetí oko Šivy, perla uprostřed jeho čela, představuje duchovní vědomí, transcendentní moudrost. Oko Varuny je slunce. *Indián.*: „Oko srdce vidí všechno.“ Je to oko Velkého ducha, vševědounost. *Írán.*: král Jima, dobrý pastýř, vlastní sluneční oko a opatruje tajemství nesmrtnosti. *Islám.*: „oko srdce“ je duchovní střed, sídlo absolutního intelektu; osvícení. *Japon.*: z pravého Izanagiho oka se zrodil měsíční bůh. *Kelt.*: zlý, uhrančivý pohled, symbol zlé vůle a závisti, je protikladem laskavého srdce plného velkorysosti a soucitu. *Křesf.*: vševědoucí Bůh; vševědounost; moc; světlo. „Světlem těla je oko“ (Mt 6,22). Sedm očí Beránka z Apokalypsy je „sedmero duchů Božích“. Boží oko v trojúhelníku znázorňuje Boha; boží oko v trojúhelníku obklopené kruhem z paprsků představuje nekonečnou boží svatost. Atributem sv. Lucie jsou oči na míse nebo na stonku. *Océánic.*: slunce je „veliká oční bulva“. *Platón.*: „Existuje oko duše, ...jímž lze vidět pravdu.“ *Řec.*: oko symbolizuje Apollóna jako toho, „jenž shlíží z nebe“, jako slunce, jež je také oko Dia / Jova. *Sumero-semit.*: oko znázorňuje Eu či Enkiho, „pána posvátného oka“, a znamená moudrost; vševědounost; ostrážitost. Féničský El má dvojí tvář a čtyři oči, dvě zavřená a dvě otevřená, symbolizující ustavičnou bdělost.

Okovy viz POUTA.

Olej Zasvěcení; svěcení; duchovní osvícení; milost; plodnost. Pomazání olejem znamená vlití nového božského života; vysvěcení; udělení boží milosti nebo předání moudrosti.

Oliva Nesmrtnost; plodnost; svatební symbol, jenž má propůjčovat plodnost; hojnost, bohatství (olej byl drahocenný). Snítka olivy, zejména s holu-

bicí, je nejznámější symbol míru a zlatého věku. Olivová ratolest byla také cenou v závodech na počest měsíční panenské bohyně, zatímco ratolest z jabloně cenou v závodech ke cti ženicha – slunečního boha. Olivový strom je sídlo měsíce a jeho znamením. Olivový věnec, který nosil vítěz her na počest Héry, ztotožňoval vítěznou pannu s Hěrou a měsícem, zatímco věnec z divoké olivy pro vítěze olympijských her představoval Dia; oba společně symbolizovaly posvátný sňatek Dia a Héry, slunce a měsíce. Olivový list znamená obnovení života. *Čín.*: klid; vytrvalost; půvab; jemnost. *Křesf.*: plod usmířujícího působení církve; víra spravedlivých; mír. Holubice se snítkou olivy v zobáčku znázorňuje duše věřících, kteří zesnuli v pokoji. Olivovou ratolest drží někdy v ruce archanděl Gabriel v zobrazeních Zvěstování. *Řecko-řím.*: slavný čin; mír. Posvátný olivovník na Akropolis symbolizoval ochranu života a příznivého osudu obyvatel Athén. Atribut Dia / Jova, Athény / Minervy, Apollóna a Kybely; olivový věnec nosil vítěz závodu na počest Héry a Athény. *Žid.*: síla; krása; bezpečnost na cestách.

Olovo V *alchymii* je olovo těžkým, „kalným“ stavem kovu nebo lidské existence či duše; je to obecný kov, hutnost, nechápavost, temné, na tělo vázané vědomí, zatvrzelý a hříšný člověk, na němž se uskutečňuje dílo proměny, transformace a transmutace. Kov Saturnův.

Oliše Je spojována se smrtí, s kovářskou výhní a mocí vypařování. *Kelt.*: strom obývaný vilami; věštba; vzkříšení. *Řec.*: atribut Pana. Je spojována se slavnostmi jara a ohně.

Oltář Boží přítomnost; oběť; znovusjednocení s božstvem prostřednictvím oběti; integrace; dikůvzdání. Svým umístěním ve východní části chrámu či kostela obrací účastníky bohoslužeb směrem ke slunci a k ráji. Má-li tvar hrobu, znázorňuje přechod ze smrti do života a z času do věčnosti. Stupně vedoucí k oltáři symbolizují rituální výstup. Oltáře z kamene nebo z meteoritu (viz KÁMEN) znamenají neznititelnost a nepomíjelnost božství; často jsou spojovány se stromem, který jako komplementární aspekt představuje změnu a obnovu. *Aztéc.*: válečnický sluneční kámen byl užíván k obětním i astronomickým účelům. *Buddhist.*: středem projevované úcty jsou spíše sochy Buddha, světců nebo legendárních osobností než oltář, i když i ten může být využit, a pak slouží k tomu, aby na něj byly Buddhovi přinášeny obrazy, knihy, posvátné předměty a obět-

ní dary; zcela zde však chybí představa pevně zavedeného obětního obřadu. *Hind.*: védský oltář pro zápalné oběti přebírá vertikální symboliku světového středu, je obrazem světa (*imago mundi*) a znamená stvoření světa. Hlína, z níž je postaven, znamená zemi, voda nezbytná k promísení symbolizuje původní vody, boční stěny představují buď atmosféru, nebo znázorňují oceán, který obklopuje zemi. Oltář spočívá na třech okrouhlých děrovaných cihlách nebo kamenech, které symbolizují tři na sobě nadvrstvené světy a rovněž představují Agniho, Váju a Áditju, světla světa; nejspodnější kámen symbolizuje védský Agniho oheň, prostřední kámen mezi lehým svět a vrchní kámen „oko“ či otvor směřující k nebi; průchozí prostor uprostřed je jak kouřovým kanálem, tak i cestou k vyššímu světu, vedoucí ze smrti k nesmrtnosti, z temnoty ke světlu. Oltář pro obětní oheň představuje také rok a čas ve smyslově vnímatelné podobě: 360 cihel znamená dny roku. Oběť na oltáři obnovuje původní jednotu a svou orientací na východ slunce symbolizuje stále nový počátek. *Křesf.*: oltář představuje hrob i vzkříšení, smrt proměněnou v život, Kristovu oběť zpřítomněnou v eucharistii a Krista jako slunce spravedlnosti. Dřevo symbolizuje kříž, kámen kalvářskou skálu a umístění oltáře na vyvýšeném místě nanebevstoupení i Kristovo utrpení na skalnatém pahorku. Tři nebo sedm stupňů k oltáři symbolizuje nejsvětější Trojici nebo sedm darů Ducha svatého; plátěná pokrývka oltáře představuje rubáš a svrchní brokátová tkanina znázorňovala slávu královského trůnu. *Žid.*: kadidlový oltář symbolizoval modlitbu.

ÓM/AUM Posvátný zvuk; nejobsáhlejší symbol *hinduistického* a *buddhistického* duchovního poznání; nepomíjející slovo; absolutno; brahma; původní AUM, totalita všech zvuků a toho, co proniká celý vesmír, nese jej a udržuje; nejvlastnější já; světlo nadzemského slunce. Skládá se ze tří složek a je znamením přítomnosti absolutna v jevovém světě.

Omega Konec; neodvolatelnost. Společně s ALFOU jsou symbolem Boha, počátku a konce všech věcí. Často toto řecké písmeno spolu s úroborem zobrazuje totalitu.

Oměj *Řecko-řím.*: zločin; jed slovo; chladnokrevnost; je zasvěcen Saturnovi; vyrostl tam, kam dopadly Kerberovy sliny; čarodějná květina.

Omfalos Kosmický střed; střed, z něž je veškerenstvo vyživováno; pupek světa; útočiště. Jeho symbo-

Oltář jako symbol oběti byl užíván Christianem Egenolffem z Frankfurtu ve 40. letech 15. století jako znak tiskárny či obchodní značka.

lika je jak očišťující, tak i zlo odvracející. Je místem komunikace mezi třemi světy. Každé posvátné místo je omfalem. Je také místem, z něž se vše rozpiná, nebo prapůvodním prostorem, který se ještě nerozepsal. Omfalos je symbol země a každého počátku a je často znázorňován horou nebo ostrovem, vynořujícím se z vod chaosu; jako místo, kde se setkává nebe a země, je také sídlem bohů, jako je například hora Méru, Olymp, Sinaj, Himinbiörg, Gerizim. V *hinduismu* má „mocný Agni“ své místo na pupku země (*Rgvéd* 11,33).

Omyváni Očišťování; iniciace. *Alchym.*: ve Velkém díle je duše očišťována omyváním a změna probíhá od černé přes šedou k bílé. *Buddhist.*: omyváni mnichů při zasvěcení představuje smytí laické minulosti. *Křesť.*: nevinnost; *lavabo*, omyváni rukou kněze po obětování, pojmenované podle počátečního slova Ž 25,6 „Umyvám si ruce v nevinnosti“. *Islám.*: důležitý obřad, který znamená návrat člověka k původní čistotě.

Opál viz DRAHOKAMY.

Opánky Okřídlené opánky symbolizují hbitost a jsou atributem božích poselů, zejména Herma/Merkura, a Persea. Viz také STŘEVÍC.

Opasek Připoutání k mocenskému postavení nebo k úřadu; oddanost; splnění; vítězství; ctnost; síla; opasek zdvojnásobil Tórovu sílu.

Opeřené slunce Symbol *prérýjních indiánů* se stylizovanými pery, které směřují jak dovnitř, ke středu, tak ven, k periferii; spojuje v sobě symboly slunce a orla a představuje vesmír; střed; solární moc; vyzářování moci; majestáta.

Opice Nestoudnost; zvědavost; darebnost; nižší instinkty. Tři záhadné opice se zakrytými očima, ušima nebo ústy znamenají: „Nehleď na žádné zlo, neposlouchej žádné zlo, nemluv nic zlého.“ *Buddhist.*: jeden ze tří bezduchých tvorů, vždy nenasytých a chamtivých. *Čín.*: podlost; lstivost; moc proměny; tvor odvracející zlo a zahánějící neštěstí; škodolibost; ješitnost; napodobování. Deváté zvíře dvanácti zemských rodů. *Hind.*: blahovůle; vlídnost; atribut Hanumāna, vůdce opičích kmene povýšeného mezi bohy, obdařeného božskou mocí, syn Vájua, boha větru. Hanumān má někdy opičí hlavu. *Křesť.*: marivnost; potměšilost; vychytralost; žádostivost; hřích; nepatřičnost; lehkomyšlnost; přepych; Satan; ti, kdo

překrucují boží slovo; modlářství. Opice v řetězech znamená překonaný hřích; opice s jablkem v tlamě značí prvotní hřích. *May.*: bůh severní hvězdy má opičí hlavu.

Opojení Zjevení; ohromující moc božského uchvácení; osvobození pravdy.

Orchidea Vznešenost; přízeň; přepych. V *čínském* symbolismu ztělesňuje dokonalého člověka; harmonie; vytříbenost; láska; krása; ženský půvab; učence v ústraní.

Orel Solární živočich; symbol všech bohů oblohy; polední slunce; duchovní princip; výstup na nebe; inspirace; osvobození z poddanství; vítězství; hrdosť; rozjímání; zbožnění; královská důstojnost; autorita; síla; výška; vzduch jako živel. Protože se věřilo, že je schopen vzletnout až ke slunci, upřeně na něj zíral a ztotožnit se s ním, představuje orel duchovní princip v člověku, který je s to se povznést k nebi. Dvouhlaví orlové jsou atributy božských dvojčat a mohou symbolizovat vševědounost nebo dvojí moc. Zápas mezi orlem a býkem nebo orlem a lvem, v němž vždy zvítězí orel, je triumfem ducha nebo intelektu nad tělesností.

Konflikt mezi orlem a hadem nebo orlem s hadem v pařátech znázorňuje vítězství ducha: orel je symbolem nebeských mocností dobra a had ztělesňuje zlo a mocnosti chthonické; orel je také ztělesněním neprojeveného světla a had symbolem neprojevené temnoty; společně tvoří totalitu, kosmickou jednotu a spojení ducha a hmoty. Orel spočívající na sloupu je symbolem slunečních bohů jako *sol invictus*, vítězící nad temnotou. *Alchym.*: orel vznášející se ve vyšší je osvobozená duchovní součást původního stavu přírody, *prima materia*. Dvojitý orel představuje mužsko-ženskou rtuť. Korunovaný orel a lev jsou vítr a země, rtuť a síra, prchavý a pevný princip. *Australští domorodci*: orel nebo sokol je ztotožňován s božstvem. *Aztec.*: nebeská moc; zářivá obloha; vycházející slunce, jež pohlcuje hada temnoty. *Buddhist.*: Buddhovo jízdní zvíře; atribut Amóghasiddhiho. *Čín.*: slunce; princip jang; autorita; válečníci; odvaha; houževnatost; pronikavý pohled; neohroženost. Orel a havran jsou spojování s bohy války. *Egypt.*: solární zvíře; Horovi synové. *Hind.*: solární pták Garuda, na němž jezdí Višnu; také emblém Indry. Je árijským ptákem bouřkového mraku. *Indián.*: ozdoba hlavy z orlích per představuje ptáka hromu, univerzálního ducha; orel znamená zjevení a je prostředníkem mezi oblohou a zemí; rovněž ztělesňuje

ní plodivých sil; rozsévání semene; regenerace. Navrát chaosu se také odehrává o zimním slunovratu, s příchodem nového roku, ve dvanácti dnech, které následují po znovuzrození umírajícího, vegetačního boha v římských saturnáliích. V Babylonu existoval dvanáctidenní souboj chaosu a kosmu; v křesťanství dvanáct vánočních dnů pod vládou „pána anarchie“, jenž řídil vánoční zábavu. Stejná symbolika platí pro karnevaly a slavnosti.

Ornát Křesť.: Kristův bezešvý šat, představující křesťanskou lásku, dobročinnost. Kříž na zadní straně symbolizuje kříž nesený na Golgotu a písmeno Y Kristovy ruce rozpjaté na kříži; pruh na přední straně znázorňuje sloup Kristova bičování; to, že se ornát nosí přes ostatní liturgická roucha, znamená ochranu, kterou poskytuje láska; je také purpurovým pláštěm královské důstojnosti, který byl navlečen „židovskému králi“.

Ořech Všechny ořechy sdílí symboliku skryté moudrosti a také plodnosti a dlouhověkosti; v tomto významu byl předkládán na řeckých a římských svatbách. Znamená také sílu při nepřízní osudu, ale i sobectví, protože pod ořeškem nic jiného neroste.

Osa Kosmická osa je středem času i prostoru; poslední opora všech věcí; to, kolem čeho se všechny věci otáčejí; vodítko; podstata všeho jsoucího. Je symbolizována kosmickým stromem; posvátnými horami; nebeským paprskem; sloupem; kulem; holí; větvenem; dřevcem; kopím; šípem; prutem; pupeční šňůrou; nápravou vozu; hřeby; klíčem apod.

Osel Pokora; trpělivost; usmířenost; ale také hloupost; tvrdohlavost; oplzlost; plodnost. Oslí hlava byla též považována za zdroj plodnosti. Jako zvíře používané k nošení břemen může osel symbolizovat chudinu. *Čin.*: hloupost. „Oslí rok a koňský měsíc“ znamenají „nikdy“. *Egypt.*: atribut Sutecha v jeho děsivém aspektu; indiferentní moc; zlo. *Hind.*: oslové táhli nebeský vůz Rávany, když unesl Sítu. *Křesť.*: Kristovo narození; útek do Egypta; vjezd do Jeruzaléma. Býval také užíván ke znázornění židů a synagogy a příležitostně nabývá dábelských vedlejších významů. Atribut Antonína Paduánského. *Řec.*: lenost; zaslepení. Je zasvěcen Dionýsovi a Týfónovi v jejich brutálním aspektu; Priápopi jako plodivý princip; a také Kronovi/Saturnovi. Silénos je někdy zobrazen, jak jede na oslu. *Sasanov.*: třínohý osel znamená čistotu a moc protivit se zlu; je také lunární zvíře a představuje tři měsíční fáze.

Na sibiřském šamanském bubnu lze vidět světovou osu jako šíp, jenž proniká jevovým světem, zakrývajícím nebeskou klenbu.

Na krétské ikoně Vjezdu do Jeruzaléma ze 16. století lze vidět Ježíše jedoucího na oslu, symbolu prostoty, kontrastující s jeho důstojností židovského „krále“.

Osika Strach; nejistota; bédování.

Osmiúhelník Osmička je číslo regenerace; obnovy; znovuzrození; přechodu. Po sedmi stupních iniciace znamená osmý stupeň znovuzískaný ráj. Osmého dne byl stvořen nový člověk, obdařený milostí. V chrámové architektuře podpirá někdy kupoli osm pilířů, které stojí na čtvercové podstavě, a tak vytvářejí přechod od čtverce ke kruhu. Čtyři hlavní a čtyři mezilehlé světové strany, které tvoří osmiúhelník, jsou v různých kulturních okruzích nazývány „osmero větry“; jsou také osmery dveřmi, které umožňují přechod z jednoho stadia do druhého; v *hinduismu* také představují osm úseků dne. V *křesťanství* má křtitelnice, symbolizující regeneraci a znovuzrození, často oktagonální tvar.

Osnova viz **TKANĚ**.

Ostrov Ambivalentní symbol: místo izolace a osamocenenosti, ale také jistoty a záchrany před mořem chaosu. Začarované ostrovy symbolizují ráj, sídlo blažených a keltský Zelený ostrov.

Oštěp Symbol světové osy; mužský princip; falický symbol; životodárná síla; plodnost; válečnická zdatnost; kouzelnická hůlka. Atribut bojovníků a lovců. *Čín.*: insignie různých méně významných bohů. *Kelt.*: oštěp či kopí společně s prakem je Lughovou „dlouhou rukou“. *Řecko-řím.*: oštěp a štít efébů symbolizovaly uvedení do dospělosti, zdatnost dospělých. Atribut Athény /Minervy a Area /Marta. *Skandinávu.*: oštěp Gungnir, vykováný skřítky a používaný Ódinem, nikdy nemine cíl.

Otec Slunce; duch; mužský princip; tradiční síly práva a řádu v protikladu k ženským a intuitivně instinktivním mocnostem. Bůh oblohy je otec všeho. V mýtu a legendě symbolizuje postava otce tělesnou, duševní i duchovní svrchovanost. Praotec Čas, ztotožňovaný s bohem zemědělství Kronem /Saturnem, drží v ruce kosu či srp. Jeho atributem jsou těž přespávací hodiny.

Otče Inteligence, vůle a vůdcovská moc člověka, jezdec nebo řidiče. Viz také **VŮZ**.

Ovál Stejně jako kosočtverec je ženským symbolem života; vulva; *vesica piscis*. Oválnou podobu má často také svatozár obklopující posvátné postavy. Viz též **ČÍSLA**, **Nula**.

Ovce Slepé a pošetilé následování; bezradnost. *Čín.*: život v ústraní. Osmé ze symbolických zvířat dvanácti zemských rodů. *Křesť.*: Kristovo stáde; věčící; apoštolové.

Pád/prvotní hřích Prvotní hřích člověka je zapletení se do materiálního a individuálního světa; symbol člověka zapomínajícího na svůj božský původ a božskou přirozenost; ztráta ráje; dualita vlastní člověku i procesu projevoání.

Pagoda Obraz posvátné hory jako středu světa a *axis mundi*. Její patra znamenají stupně na cestě do nebe, zmenšování pater znázorňuje vedení vzhůru do nekonečného, bezhraničného prostoru. Její podoba se vyvinula ze **STÚPY**.

Pahorek/val Matka-Země; obydlí mrtvých; vstup do podsvětí. Pahorek může přejímat symboliku hory jako omfalu, středu světa, nebo jako bydliště bohů.

Pa-kua Osm komplementárních dvojic protikladů, obvykle uspořádaných do kruhu, jehož obvod symbolizuje čas a prostor. Každý z těchto trigramů ztělesňuje nějaký přírodní jev; existují čtyři jinové a čtyři jangové síly, vytvářející ve vesmíru rovnováhu a harmonii. Přerušované čáry jsou jinové, plné jangové.

☯ *Čchien*: nebe; obloha; aktivnost; duchovní moc; neúnavná síla; tvořivá energie; příčinnost; všepronikající mužský princip; otec; kůň; jih.

☯ *Tuej*: stojatá voda; jezero; močál; mlha; oblaka; vstřebání; oplodnění; chápavá moudrost; úrodnost; uspokojení; radost; do nitra obrácená inteligence; koza; jihovýchod.

☯ *Li*: oheň; slunce; blesk; horko; horlivost; moudrá oddanost; očištění; navenek obrácené vědomí; jas; elegance; bažant; východ.

☯ *Čen*: hrom; oživující energie; moc; vůle; podníčení; pohyb; drak; severovýchod.

☯ *Sun*: vítr; mysl; intelekt; dech života; duch; přizpůsobivost; proniknutí; dřevo; kohout; jihozápad.

☯ *Kchan*: běhnutí voda; měsíc; déšť; řeka; toužení; city; nestálost; očištění; obrazotvornost; obtížnost; nebezpečí; prase; západ.

☯ *Ken*: hora; tělesnost; výstup; odloučenost; osamocenenost; odpočinutí a zastavení; pes; severozápad.

☯ *Kchun*: země; pasivní, receptivní aspekt tvořivého ducha; utváření původní hmoty; matka; výživa; zákon; vůl; sever.

Palec Moc a přenášení moci; palec mířící vzhůru znamená blahodárnou moc, štěstí a dobrou vůli; palec mířící dolů opak toho všeho. Natažený palec a ukazováček mají falický význam.

Palička Autorita; určující vůle; mužská síla. Částečně sdílí symboliku kladiva jako atributu boha hromu. Čín.: palička a dláto jsou atributy Lej-kunga, boha hromu. Japon.: „kladivo stvoření“; představuje spojené mužské a ženské mocnosti; štěstí. Kelt.: atribut Sucella.

Palička a moždír Lunární symbol; je spojován s Velkou Matkou; moždír je dutina, receptivní, ženský princip, v níž palička roztlouká elixír života. V čínském symbolismu drží „zajíc v měsíci“ paličku a moždír, v němž mísí elixír nesmrtnosti. Palička a moždír jsou také symbolem malých věcí, které ovlivňují životní situaci nebo události. Často je lze vidět na znázorněních alchymistických laboratoří.

Palma Solární symbol; jásavá radost; spravedlivost; proslulost, neboť vždy prudce stoupá; požehnání; triumf; vítězství – „Palma, jež své listoví nikdy neshazuje, je neustále ozdobena touž zelení. Moc tohoto stromu lidé pocívuji jako příjemnou a považují ji za vhodnou, aby znázorňovala vítězství“ (Plútarchos). Je stromem života, a pokud jde o symboliku sebetvoření, je ztotožňována s androgynem. Jako falický symbol znamená mužnost a plodnost, je-li však zobrazována s datlemi, má povahu ženskou: „Postavou se podobáš palmě a svými prsy hrozným datlí“ (Pis 7,7). Protože nosí dobré plody ve stáří, symbolizuje dlouhověkost a stáří oplývající zdravím. Arab.: strom života. Čín.: ústraní; důstojnost; plodnost. Egypt.: strom spojovaný s kalendářem, neboť poskytoval větev na každý měsíc. Křesť.: „Spravedlivý roste jako palma“ (Ž 92,13); nesmrtnost, a v tomto významu je někdy zobrazována s fénixem; boží požehnání; Kristův triumfální vjezd do Jeruzaléma; mučedníkův triumf nad smrtí; ráj. Palmové ratolesti znamenají slávu; triumf; vzkříšení; vítězství nad smrtí a hříchem; u prvotních římských křesťanů se tento význam uplatňoval při pohřebních obřadech; palmová ratolest byla též atribut toho, kdo putoval do Svaté země. Atribut Pavla Poustevníka, Jana Evangelisty a četných mučedníků. Řec.: atribut Apollóna Delfského a emblém ostrova Délu. Sumero-semít.: strom života; atribut fénického Baal-Tamara, Pána palmy, a bohyně Aštořety a Inanny. Žid.: spravedlivý člověk; symbol Palestiny.

Na této římské minci z 1. století je s palmou slaveno římské vítězství nad Judskem, jež je zde znázorněno jako „zajatec“.

Symbolika této palmy vítězství nad smrtí, jež je vytesána na raně křesťanském náhrobním kameni, je ještě zvýrazněna slovem „vítězství“, které je pod ní jako latinské slovo vyryto řeckými písmeny.

nebo ji chrání mužský hrdina. Černá panna symbolizuje temnotu nerozlišeného, prázdnotu, *prima materia*; černá barva také představuje skrytý aspekt vědění. Ve svém temném, ženském aspektu symbolizuje, zejména jako Káli, ničitelka, čas, iracionální a nemilosrdnost. Představa o panně jako nediferencované substanci je spojována s matkou, která ztělesňuje projevené či diferencované veškerenstvo.

Panter Herald.: panter je obvykle rozružen a představuje divokost; vzteklost; dravost; nelítostnost.

Křesf.: panter prý zachránil lidi před drakem nebo ďáblem. Protože se věřilo, že má svěží dech, ztělesňuje obcerstující Kristův vliv.

Papoušek Napodobování; hloupé opakování. **Čin.:** oslnivost; výstraha nevěrným manželkám. **Hind.:** atribut Kámy, boha lásky. Věštbý a dešť přinášející pták. Tyto vlastnosti mu byly připisovány také v předkolumbovské Americe.

Paprsky Slunce; božská záře; božská přízeň; vyzářování božského rozumu, *nús*; *corona radiata* jsou „vlasy slunečního boha“, zlaté paprsky Héliovy. Dvojitá svatozář znázorňuje dvojí aspekt božství. Paprsky vycházejí z ramen či zad babylonského slunečního boha Šamaše. Sedmý sluneční paprsek je cestou, po níž člověk přechází z tohoto světa do světa onoho a je sluneční „branou“ či „dveřmi“. Rovné paprsky obvykle označují sluneční světlo a zvlněné paprsky jeho žár. „Sestupné paprsky... naznačují, že síla nebes tkví v paprscích, které slunce sesílá na zem“ a vzestupné paprsky byly „znamením, že (jejich) moc probouzí k životu všechno, co země vydává“ (Macrobius).

Paprsky kola Totožnost se středem, s esenciálním, a s obvodem, s existenciálním a analogickým; paprsky kola tedy představují střídavě se uplatňující síly aktivního a pasivního tvoření; sluneční paprsky; rovnost: „žádný není poslední“. V kole života dělí paprsky obvod na fáze cyklu projevování. Čtyři paprsky v kruhu často znázorňují čtyři rajske řeky a čtveřici vůbec. Tento útvar také přebírá symboliku kříže v KRUHU.

Pára V rituálu parní lázně v sauně *severoamerických indiánů* představuje pára nevinnost a posvátnou a životodárnou moc Ducha.

Parohy Atribut rohatého boha a sumerského Enkiho, jehož emblémovým zvířetem je tvor s hlavou

a předními nohama kozy a s rybím tělem. Parohy znamenají plodnost v přírodě i u člověka; nadpřirozenou moc; moc nad přírodou. Paroží o deseti výsádkách je znamením šamana.

Pás Ambivalentní symbol: buď poutá k osudu nebo smrti; nebo může znázorňovat životní koloběh nebo svrchovanost, moudrost a sílu; kromě toho může znamenat panenskost, manželskou věrnost nebo plodnost. Pás s mečem symbolizuje sílu a moc; připnout si pás či se opásat znamená: připravit se nebo se zavázat k určitému činu nebo se vydat na cestu či začít plnit nějaký úkol. Oceán je pás země. Pás cudnosti bohyně, světce či panny je ochranný talisman a zabráňuje netvorovi, aby uplatnil svou moc, jako například u sv. Jiří, jenž hodil pás královské dcery zraněnému drakovi na krk, a ten záračně zkrotl. **Hind.:** pestrobarevný pás znázorňuje časové cykly a jeho kruhová podoba znamená koloběh kosmického řádu; rovněž je symbolem podruhé narozeného, posvátnou šňůrou, kterou se opásává při iniciaci. **Křesf.:** pás tvořený provazem představuje provazy, kterými byl spoután Kristus, a zavazuje nositele, aby mu sloužil; opásat svá bedra znamená započít svou práci, pustit se do díla. Řeholní přepásání symbolizuje jak Kristovy provazy, tak řeholní zdrženlivost a pokoru; tři uzly na provaze františkánů znamenají řádové sliby chudoby, čistoty a poslušnosti. Lněný nebo hedvábný pás nebo provaz (cingulum) je jednou ze šesti částí kněžského liturgického oděvu a symbolizuje kněžskou zdrženlivost a duchovní bdělost. **Řec.:** atribut Hippolyty, královny Amazonek, symbol síly a svrchovanosti; Afroditin kouzelný pás měl moc propůjčovat jeho nositeli milostný půvab a přitažlivost; symbol manželské věrnosti. **Skandináv.** a **germán.:** pás síly je atributem Tóra. **Žid.:** přepásání roucha značí oceán obklopující zemi.

Pastýř Vůdce a ochránce každého stáda; zachránce; pastýř je také *psychopompos*, proto je někdy spojován s bohem mrtvých, jenž pak má za atribut pastýřskou hůl. Dobrý pastýř se objevuje v sumerské, íránské, židovské, orfické, hermetické, pythagorejské, tibetské a křesťanské tradici. **Buddhist. (tibet.:** Čánrzig, „se všemi soucítící dobrý pastýř“, se vtěluje do dalajlamy. **Egypt.:** Re je „pastýř všech lidí“. Egypťští králové byli pastýři svých stád. **Hind.:** Šiva je pastýř a Kršna je spojován s pastýři a mladými ženami, které hlídaly krávy. **Írán.:** Jima, dobrý pastýř, vlastní sluneční oko a opatruje tajemství nesmrtnosti. **Is-lám.:** „Boží sláva je uprostřed pastýřů“. **Křesf.:** Kristus, dobrý pastýř; symbolizuje jeho lidskost a soucit,

rovněž i záchranu těch, kdo zbloudili. Řec.: Orfeus Búkolos je dobrý pastýř; jeho atributem je beran nebo kůzle, které nese na ramenou. Hermés je také dobrý pastýř, nesoucí na ramenou berana. Pan je pastýř a Hermés nebo Merkur je pastýř duší. *Sumerosemit.:* Tammuz je pastýř a ochránce stád. Fénický Amynos a Magios učili lidi pastevectví.

Paškál, velikonoční svíce *Křesť.:* tato veliká svíce se zapaluje po čtyřicet dní od velikonoční vigilie po Nanebevstoupení Páně: představuje Kristovu přítomnost s učedníky po čtyřicet dní po svém zmrtvýchvstání. Její uhašení o Nanebevstoupení Páně znamená Kristův odchod ze země k Otci. Symbolizuje také světlo vzkříšeného Krista a nový život a je rovněž obrazem ohnivého sloupu, který po čtyřicet let vedl Izraelity po poušti.

Pata Zranitelná část jinak nezranitelné osoby, např. Kršny, Achillea, ale také ta část, která zabíjí hada a rozdrť zlo.

Páteř Světová osa; opora; pevnost. Páteř Usira byla sestavena po jeho rozsekání na kusy; byla *egyptským* symbolem posvátného sloupu *džed*. U *japonských* Ainuů je páteř sídlem života a u prvního stvořeného člověka byla páteř vytvořena z ohebného vrbového dřeva. V *hinduismu* je páteř kanálem, jímž vystupuje probuzená síla kundalini, ležící svinutá a spící jako had na dolním konci páteře. Symboly páteře jsou všechny světové osy, hory, sloupy, stromy, rohy, nohy apod. Hora Méru je páteří světa.

Páv Solární symbol; je spojován s uctíváním stromu a slunce; je také uváděn do souvislosti s pivoňkou. Ztělesňuje nesmrtnost, dlouhověkost; lásku. Přírodní symbol pro hvězdy na obloze, tedy pro zbožštění a nesmrtnost. Protože se před deštěm stává neklidným, je spojován s bouřkami; jeho deštný tanec je také uváděn do souvislosti se spirálou. Světáctví, pýcha a marnivost jsou poměrně moderní atributy. *Buddhist.:* soucit; bdělost. Vějíř z pavích per je atribut Avalókitěsvary, známého též pod jménem Kuan-jin a Kannon, ztělesněného soucitu, slitování. *Čín.:* důstojnost; vysoké postavení; krása. Atribut Kuan-jin a Si-wang-mu. Přidělením pavího pera se propůjčovala úřední hodnost za záslužnou službu: paví pero znamenalo císařovu přízeň. Znak dynastie Ming. *Hind.:* někdy jízdní zvíře Brahmy; na pávu také jezdí Lakšmi a Skanda/Kárttikéja, bůh války; jede-li na něm Káma, bůh lásky, znázorňuje netrpělivou touhu. Páv je atributem Sarasvatí, bohy-

Kristus jako dobrý pastýř (římská plastika z 3. století); adaptace tradičního symbolu.

Na této maurské textilii z Andalúsie z 12. století symbolizují dva zrcadlově uspořádaní pávi dokonale pozhňání a štěstí.

ně moudrosti, hudby a poezie. *Írán.*: pávi stojící po stranách stromu života znamenají dualitu a lidskou dvojitou přirozenost. Páv rovněž symbolizuje královskou důstojnost a perský královský trůn je „paví trůn“. *Islám.*: světlo; páví oko je spojováno s okem srdce. *Japon.*: bódhisattva Kújaku-majóó je vždy znázorňován, jak sedí na pávu. *Křesť.*: protože se věřilo, že se jeho maso nikdy nezkaží, stal se symbolem nesmrtelnosti a vzkříšení; oslavená duše, neboť se obnovilo její opeření; „sto očí“ na chvostu je vševidoucí církev. Páv také symbolizuje světce, protože jeho chvost připomíná svatozář. Stojí-li na kouli, znázorňuje povznesenost nad světské záležitosti. Paví pero jako symbol nesmrtelnosti je atributem sv. Barbory. *Řec.*: solární symbol; původně atribut Pana, který ho však potom přenechal Héře jako symbol hvězdné oblohy; Héra vsadila Argovy oči na paví chvost. *Řím.*: Junonin pták, s týmž významem jako u Héry. Emblem císařovny a vladařky.

Pavián *Egypt.*: „ten, kdo vítá svítání“; se zdviženýma rukama znamená moudrost, která zdraví vycházející slunce a představuje boha Thovta a Hapiho.

Pavouk Velká Matka ve svém děsivém aspektu jako tkadlena osudu je někdy zobrazována jako obrovský pavouk. Všechny měsíční bohyně jsou tkadleny a přadleny osudu a kosmický pavouk, Velký pavouk či Velký tkadlec je také stvořitel, jenž tká nit osudu ze své vlastní substance a připoutává všechny lidi k sobě vláknem pupeční šňůry a připojuje je ke tkanivu v podobě světa nebo je do něj vetkává. Pavouk uprostřed své sítě také ztělesňuje střed světa; může též být buď sluncem obklopeným svými paprsky, které září do všech stran, nebo měsícem jako cyklem života a smrti v jevovém světě, nebo rokem předoucím pavučinu času. *Egypt.*: atribut bohyně Neity jako přadleny světa. *Hind.* a *buddhist.*: přadlena přediva iluze, *májá*; také stvořitel, jenž tká nit ze své vlastní substance. *Indián.*: vítr a hrom; ochrana před poškozením. *Křesť.*: ďábel chytající do léčky hříšníky; lakomec vysávající krev chudáků. Pavouk v kalichu je atributem sv. Norberta. *Océánic.*: na některých ostrovech je Starý pavouk stvořitelem veškerenstva. *Řec.*: atribut Athény jako přadleny světa a Persefony, Harmonie a bohyně osudu, Moir, jako přadlen osudu; Arachné byla pro svou pýchu proměněna v pavouka. *Řím.*: bystrost; štěstí. *Skandináv.*: norny jsou tkadleny a přadleny osudu. *Sumero-semít.*: atribut Inanny a Atargatis jako přadlen světa a osudu. Viz také VŘETENO; TKANÍ; TKANIVO.

Pazourek Oheň; zrození ohně; tvrdost srdce, tedy lhostejnost; jiskra lásky; vyvolávání v život. Hroty šípů z pazourku jsou kouzelnými zbraněmi a odvracejí zlo.

Paže Zdvižené paže znamenají snažnou prosbu, modlitbu, kapitulaci. Četné paže bohů a bohyň v *hinduistické* a *buddhistické* ikonografii znázorňují soucitnou pomoc, a nesou-li různé symboly, představují rozmanité síly a rozličnou působnost univerzální přírody a také jednotlivé okruhy působnosti božství. Dvě paže jsou v *gnosticismu* Sofia a dynamis: moudrost a síla, čin. V *křesťanství* je boží paže nástrojem svrchované moci, boží vůle. V zobrazení Trojice představuje ruka Boha Otce. Může také symbolizovat odplatu. Zdvižené paže modlícho se mohou znázorňovat zbožnost nebo v pohřebním umění duši zesnulého. Zdvižená paže je gesto svědeckví nebo přísahy.

Pec Proměňující ženská moc; luno; zrození. V *alchymii* je to Athanor, „tělo“ lidské duše, v němž se odehrává proces Velkého díla, proměna obecného kovu, proces symbolizující pokrok v sebeovládání neosvíceného člověka. Oheň představuje ducha.

Pečeť Autorita; moc; vlastnictví; individualita; také utajení, diskrétnost; panenskost; uzavření smlouvy.

Pelikán Protože se věřilo, že krmí mláďata vlastní krví, představuje obětování, milosrdnou lásku a zbožnost. *Křesť.*: Kristova oběť; Kristus jako *nostró Pelicano* (Dante), který prolil svou krev pro hříchy mnohých; ukřížování; spása prostřednictvím krvavé oběti; eucharistie.

Pelyněk (*Artemisia*) Hořkost; tiseň; trýzeň. *Čin.*: důstojnost. *Indián.*: ženský, lunární, noční životní princip, zatímco ZLATOKEŘ je princip mužský, solární denní. *Řec.*: je zasvěcen Artemidě.

Pentagram/pěticípá hvězda Symbolizuje lidskou postavu s rozpjatýma rukama a roztaženýma nohama; celistvou osobnost; lidský mikrokosmos. Protože pěticípá hvězda nemá začátek ani konec, přebírá význam moci a dokonalosti kruhu. Jejich pět hrotů symbolizuje ducha, vzduch, oheň, vodu, zem. Jsou-li u těchto hrotů písmena slova SALUS, ztělesňuje zdraví a pět smyslů. Jako kruhu je jí vlastní moc poutat zlé mocnosti a přízraky, znamená tedy štěstí. V *křesťanství* symbolizuje pět ran Kristových a byla emblémem rytíře Gawaina, jenž jí měl vymalová-

nou na štítě. V čarodějnictví označuje pěticipá hvězda stojící na špičce dábala v podobě kozla. Pěticipá hvězda stojící na špičce rovněž značí převrácenost pravé lidské přirozenosti.

Perla Lunární symbol; moc vod; esence měsíce a vládcé odlivu a přílivu; zárodek; kosmický život; božská substance; životodárná moc Velké Matky; ženský princip oceánu; to, co svítí z vlastního zdroje; iniciace; zákon v kosmickém životě; spravedlnost. Věřilo se, že perla vznikla, když blesk pronikl útřisticí, a tak byla považována za spojení ohně a vody, tedy dvou oplodňujících sil; označuje zrození i znovuzrození; plodnost. Symbolizuje také nevinnost, čistotu, panenskost, dokonalost, pokoru a zdrženlivost.

„Planoucí perla“ (spojení ohně a vody) je „perla dokonalosti“ Východu. Je třetím okem Šivy a Buddhya a krystalizovaným světlem; transcendentní moudrostí; duchovním osvícením; duchovním vědomím. Spolu s čínským DRAKEM je považována buď za „noční zářivou perlu“, měsíc, kterou polyká drak světla, nebo za burácení hromu, z něhož se vynoří plamen blesku, perla, kterou vychrlil drak oblohy. Draci jsou znázorňováni jako páni vod a strážci pokladů. Jako „perla dokonalosti“, spolu s drakem, je duchovní esencí všehomíra a též osvícením; značí také rozvoj člověka při hledání osvícenosti. „Bílá perla“ je „poklad, který je obtížné získat“; duch; osvícení; moudrost; „drahocenná perla“. Drobnouká perla symbolizuje potencialitu a rozvíjení květu světla. *Buddhist.*: Buddhovo srdce; čisté úmysly; Buddhovo třetí oko, „planoucí perla“, je krystalizací světla; transcendentní moudrostí; duchovním vědomím; duchovní esencí veškerenstva. *Čín.*: jin, ženský princip; nesmrtnost; potencialita; dobrá předtucha; skrytý génus. Při znázornění s drakem viz výše „planoucí perla“ a „noční zářivá perla“. *Gnostic.*: pád do hříchu a následná spása. *Hind.*: urna, znaménko, „planoucí perla“ mezi obojím Šivy; třetí oko; transcendentní moudrost; krystalizace světla; duchovní vědomí; osvícení. *Írán.*: zachránce, dárce života, zrození i smrti; dlouhověkost. *Islám.*: boží slovo; nebe. *Křesť.*: spása; Kristus, vykupitel; boží slovo; křesť; skryté vědění nezbytné pro spásu, „drahocenná perla“, pro níž se člověk musí ponořit do vod křtu a čelit nebezpečí. Znamená také zrození z panny; čistotu; duchovní půvab. *Řeckofin.*: láska a manželství, proto atribut Afrodity / Venúše, „Paní perel“, jež se vynořila z vod. *Sumero-semit.*: plodivá moc vod. *Taoist.*: „jiskřivá perla“, „perla plná možností“ a „noční zářivá perla“ jsou jinové

Pavouk zobrazený na této mušli je pro indiány ochranným amuletem proti nebezpečí způsobenému větrem, deštěm a všemi oněmi povětrnostními jevy, které mohou snadno ohrozit křehkou pavoučí síť.

Každá paže Šivy Natárdžy, Pána tance, má svou vlastní symboliku: horní pravá ruka drží bubínek, který symbolizuje vesmírné rytmicky pulzující tvořivé síly, vyvažované plamenem zkázy v horní levé ruce; dolní pravá ruka uděluje uklidňující požehnání, zatímco dolní levá ruka přislubuje vysvobození z útrap.

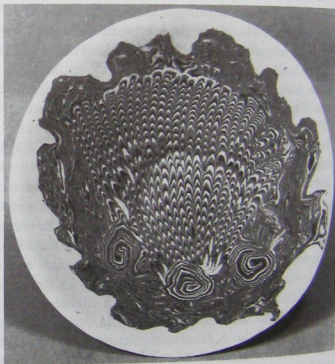
mocnosti vod a vládá měsíce nad vodami a všemi možnostmi, které v nich spočívají. „Planoucí perla“ symbolizuje lidské hledání pravé skutečnosti; duchovní rozvoj; zakoušení světa.

Pero Egypt.: stvol sítiny s násadkou je obrazem pro probuzení duše; atribut Thovta. **Islám.:** rákosové pero symbolizuje univerzální intelekt, absolutní bytí, jež píše osud na tabulku *prima materia*; na onom neprojeveném vytváří pero formy a osudy. Pero a kniha jsou společně aktivním a tvůrčím činem se statickou tvůrčí látkou a bytím. Pero je první věcí stvořenou ze světla; je také falickým symbolem. **Křesť.:** učenosť; evangelisté; atribut sv. Augustina, Bernarda a Tomáše Akvinského.

Pero/peří Moc; síla; triumf. Pravda, která musí stoupat vzhůru, tj. vyjít na světlo; lehkost; suchost; nebe; výška; rychlost; prostor; let do jiných říší; duše; živel větru a vzduchu v protikladu k vlhkému principu. Peří na přilbách bojovníků znamená čest; vítězství; vyzývavost. Nosit pera nebo pokrývku hlavy s pery znamená získat moc ptáka, *mana*, a zprostředkovat nositeli seznámení s věděním ptáků a s jejich transcendentním a instinktivním poznáním a magickou silou. Dvě pera společně představují světlo a vzduch; oba póly; také vzkříšení. Tři pera jsou spojována s představou STYLIZOVANÉ LILIE a jsou emblémem knížete waleského. Bílé pero symbolizuje oblaka, mořskou pěnu a zbabělost, protože jedno nebo více bílých per v ocase bojovného kohouta bylo považováno za znamení špatného chovu, a tím nechuti k zápasu. Koruna z peří představuje sluneční paprsky. **Aztéc.:** nebeská moc; duše. **Egypt.:** svrchovanost; pravda; let; beztlížnost; suchost; výška; Re, slunce, světlo a vzduch; atribut bohyně pravdy a řádu Maaty. Božstvy s pery jako atributy jsou také Amon-Re, Usire, Hor, Šov, Hathor, Monce, Nefertum. Usire vyvažuje duše pery pravdy. **Indián.:** orlí pera znázorňují ptáka hromu, Velkého ducha, univerzálního ducha, také paprsky světla. Viz OPEŘENÉ SLUNCE. **Kelt.:** pláště z peří, které nosili kněží, představovaly cestu do jiného světa; také vily nosily oděvy lemované peřím. **Křesť.:** rozjímání; víra. **Skandináv.:** Freyja vlastní kouzelný šat z per, který umožňuje svému nositeli létat. **Šaman.:** šat šamanů pokrytý peřím jim dává moc létat do jiných říší a do nebe, komunikovat s duchovním světem a podnikat cesty za poznáním. Místo peří nebo oděvu pokrytého peřím může být užita pokrývka v podobě ptačí hlavy nebo masky. **Taoist.:** atribut kněze, „opeřeného mudrce“ nebo „opeřeného návštěvníka“; komu-

Nebeský drak na této čínské váze z počátku 18. století hlídá perlu dokonalosti, z níž vychází záře vědomí.

Vzor z per a letokruhů v glazuře této čínské misky z 13. století spojuje v jediném symbolu protiklady lehkosti a povznesenosti, jak jsou vyjadřovány perem, a zemské vitality a růstu stromu, jehož letokruhy jsou mapou samého života.

nikace s oním světem. *Tolléc.*: opeřené hole představují modlitbu, rozjímání.

Pes Věrnost; bdělost; ušlechtilost (psi a sokoli jsou šlechtickými erbovními zvířaty); podle Plútarcha psi symbolizují „konzervativní, ostrážitý, filosofický princip života“. „Pes, který napřimuje svůj rozčežený krk, s tvářmi střídavě černou a zlatou, znamená posla, jenž chodí sem a tam mezi vyššími a ďábel-skými mocnostmi“ (Apuleius). Strážce hranic mezi tímto a oním světem; hlídač přechodu; strážce podsvětí; průvodce mrtvých; *psyhopompos*. Jako lunární zvíře je pes společně se zajícem a ještěrkou prostředníkem mezi měsíčními božstvy; na Dálném východě je ve dne jangovým zvířetem a v noci zvířetem jinovým. V *Egyptě* a *Sumeru* má povahu solární. Je spojován se všemi božskými posly a bohy zkázy a vydra mají zvláštní postavení mezi „čistými“ zvířaty *zoroastrismu*; zabít je je hříchem. Hekaté má své psy války; *staroseverský* Garm, „pohlcovač“, je často zobrazován jako pes a Brimo je jako zoubce doprovázen psem. Pes někdy doprovází dobrého pastýře a obvykle je společníkem léčitelů, jako např. Asklepiá, a všech lovyň a Matek-Bohyň, přičemž Matka-Bohyň je často nazývána „fena“ a zobrazována jako fena vrhající mláďata. Černý pes znamená čarodějnictví, ďábelské mocnosti, zatracence, smrt. Kočky a psi mohou jako důvěrníci čarodějnic představovat čarodějnice jako ty, kdo přivolávají déšť.

Psi jako ztělesnění větrů mohou zahnat kance v podobě zimy nebo sucha. Člověk s psi hlavou ničí nebo vězň nepřátele světla. Pes je často kulturním hrdinou nebo mytickým předkem. Byl-li pes společníkem v životě, zůstává jím i po smrti a je přimlucem a prostředníkem mezi mrtvými a podsvětními bohy. Přináší rovněž oheň a je pánem ohně: buď jako první rozdělal oheň třením, nebo v některých kulturních okruzích střezil mužské tajemství rozdělávání ohně a potom je sdělil ženám. Ve spojení s ohněm přejímá sexuální symboliku, neboť oheň a sexuální síla spolu podstatně souvisejí. *Afric.*: často je kulturním hrdinou a tím, kdo vynalezl a přináší oheň. *Alchym.*: pes společně s vlkem jsou dvojí přítomností Merkuriá, filosofické rtuti. *Aztéc.*: Xolotl, bůh zrůd a blíženců, má psi hlavu a byl patronem psů. Pes byl průvodcem duší a byl často obětován na hrobě, aby doprovodil mrtvé na cestě na onen svět. Posledním znamením mexického zvěrokruhu, které představovalo období bezčasí a chaosu, byl pes jako konec roku a smrt, ale také jako vzkříšení a znovuzrození. *Čín.*: věrnost; neochvějná oddanost.

Příchod psa znamená budoucí blahobyt. Červený nebeský pes, Tchien-kuan, má jangovou povahu a pomáhá zahanět zlé duchy; jako strážce nočních hodin však nabývá povahy jinové a symbolizuje zkázu a katastrofu; když se rozzuří a kouše slunce nebo měsíc, je spojován s meteory a zatměním. V čínském umění je často zobrazován Buddhův lví pes. *Egypt.*: průvodce slunečního boha se sokolí hlavou, který dbal na to, aby se slunce drželo správné dráhy. Je zasvěcen Anupovi, bohu s psi nebo šakalí hlavou; je atributem Velké Matky, Amentety. *Hind.*: lovecký pes je atributem nebo společníkem Indry; čtyřoký pes symbolizuje Jamu, boha mrtvých, a sdílí stejnou symboliku jako podsvětní psi (viz výše řec.). *Indián.*: lze ho zaměnit za kojota; je zvířetem hromu, tím, kdo přináší déšť, vynálezcem ohně a v podobě kojota kulturním hrdinou a mytickým předkem; prostředníkem, přimlucem a poslem. Irokézové obětovali na Nový rok bílého psa, který měl odnést modlitby na onen svět. *Islám.*: nečistota; pes směl být užíván pouze k hlídání. *Japon.*: ochrana; hlídač. *Kelt.*: je spojován s léčivými vodami a doprovází bohy lovu a války, hrdiny, Nodense, boha léčení, a Sucella. *Křesť.*: věrnost; bdělost; manželská věrnost. Jako hlídač stáda představuje pes dobrého pastýře, biskupa nebo kněze. Černí a bílí psi označují dominikánský řád (*Domini canes* – psi Páně). Pes je atributem sv. Dominika, Rocha (kterému jeho pes přinášel chléb), Markéty Cortonské a Tobiáše. *May.*: pes nesoucí pochoděň představuje blesk. *Mithraic.*: jako průvodce duší je pes spojován s býčí obětí, a bývá proto zobrazován s hadem a štírem, kteří společně symbolizují démony zla. *Oceanic.*: ten, kdo vynalezl a přináší oheň. *Pársis.*: bílý pes se žlutými očima nebo čtyřoký bílý pes je patrně průvodce duší, neboť je přiváděn k lůžku zemřelého a doprovází pohřební průvod. Smrt ženy při porodu vyžaduje dva psy pro dvě duše. *Skandináv.*: Ódin/Wodan má za rádice dva psy a také dva havrany. Nestvůrný pes Garm hlídá podsvětí. *Sumero-šeniť.*: v semitské symbolice je pes spojován se štírem a hadem a všemi plazy jako s tvory neblahými, zlými a démonickými, ale ve fénické ikonografii doprovází pes slunce; atribut akkadské bohyně Belit-ili, jejíž trůn podírají psi nebo psi sedí vedle něj; též atribut Ašorety. *Šaman.*: posel lesních duchů. *Řecko-řím.*: v Řecku znamenal hanlivý výraz *kynikos* (psi) nestoudnost, lichocení. Podle Homéra je pes nestoudný a troufalý, je však také průvodcem duší a atributem Herma/Merkura jako posla i vůdčího ducha a toho, koho jako dobrého pastýře doprovází jeho pes Sirius, „vševidoucí ostrážitost“; ten rovněž doprovází lovec Orióna.

spojení s Asklépiem a s léčením ve spánku v jeho svatyních spočívalo jeho uzdravující působení ve znovuzrození k novému životu; psi věrnost přežívá smrt. Podsvětlní psi ztělesňují přítmi svítání a soumraku, které jsou plné nepřátelských, démonických mocností. Nestvůrný mnohohlavý pes Kerberos hlídá vchod do podsvětí. Hekaté vlastnila černé psy války; psi jí byli obětováni na rozcestích; psi byli obětováni také Eileithyi. Pes byl zasvěcen Hérakleovi/Herkulovi a Dianě/Artemidě. *Žid.:* nečistota (viz také výše *semit.*)

Pětibodové uspořádání (v rozích a středu) V podobě kříže je to kosmický střed, čtyři hlavní světové strany setkávající se v pátém bodě, středu: je to bod, kde se setkávají nebe a země.

Pětice viz ČÍSLA, Pětka.

Pětka viz ČÍSLA.

Petrklíč V *Evropě* ztělesňuje čistotu; mládí; troufalu; u *Keltů* je čarouvnou květinou.

Petržel *Evrop.:* tajemná rostlina; ženský princip.

Pila Zlatou pilou je slunce rozrážející temnotu; atribut slunečního boha Šamaše. V *křesťanství* je pila atributem Šimona Horlivce a spolu s ostatními tesařskými nástroji atributem sv. Josefa. Rovněž je atributem Izajáše.

Písek Nestabilita; nestálost. V *islámu* symbolizuje čistotu, protože je užíván při rituálním omývání, není-li k dispozici voda.

Píšťala Harmonie; Panovy rákosové píšťaly představují univerzální harmonii v přírodě. Byla nástrojem Satyrů. Viz též KALUMET.

Pití Pití božské tekutiny, jako například vína, sómy, nektaru, vody, mléka apod., znamená symbolické nasávání božského života a síly. Rituální pití ze stejného poháru znamená spojení, manželství a konec osamělého života.

Pivoňka *Čín.:* princip jang (jedna z mála jangových květin); mužskost; světlo; sláva; láska; štěstí; bohatství; jaro; mládí. Je císařskou květinou, o níž se předpokládá, že se jí nedotýká žádný hmyz kromě včely. Často je spojována s pávem. *Japon.:* manželství; plodnost; jaro; sláva; bohatství; veselost. *Řec.:* léčivost.

Pláč Smutek; hoře. Rituální pláč byl součástí obřadů spjatých s umírajícím bohem. Pánem pláče byl Tamuz.

Plachtovní Duch jako dech nebo vítr; vzduch; větry. Jako atribut Fortuny (Štěstěny) označuje vzdouvající se plachta nestálost. Ve středověké *křesťanské* ikonografii mohou plachty představovat Ducha svatého. Ztělesňují také plodnost, těhotnost, rostoucí moc, ale na druhé straně se vztahují k RUBÁŠÍ a sdílejí některé aspekty jeho symboliky.

Plamen viz OHEŇ.

Planety Společně velké planety symbolizují smíšení a vzájemné působení všech podstatných sil vesmíru a přírody. Slunce je středem kulovitého vesmíru a Mars, Jupiter a Saturn jsou v horní oblasti, zatímco Venuše, Merkur a Měsíc v polovině nižší. Planety, s výjimkou Slunce, mají tím vyšší postavení, čím vzdálenější jsou od Země. V *islámu* vládne každá planeta nějakému klimatu.

Slunce: je symbolizováno slunečním kotoučem, někdy s paprsky; kruhem s centrálním bodem a nesčetnými variacemi kotouče a kruhu s paprsky; také vozem taženým převážně čtyřmi bílými nebo zlatými koňmi. Slunce je atributem všech solárních bohů a archanděla Michaela. Představuje střed; srdce; střed intuitivního poznání; moc citění a víry; vnímavost a obrazotvornost. Jeho barvou je zlatá; kovem zlato; dnem neděle; postavením nadhlavník; věkem raný mužný věk; květinou čekanka nebo prysec.

Měsíc: dospívající nebo mladá žena ve voze držící toulce nebo lovkyně v běhu s toulcem a psy. Symbolizuje čas; pohyb; moc plození a početí; vitálního ducha držícího pohromadě tělo a duši; bezděčné a instinktivní jednání. Všechny karlovy nebe a Velké Matky jsou lunární. Jeho barvou je stříbrná; kovem stříbro; dnem pondělí; postavením podnožník; věkem dětství; květinou pivoňka.

Saturn: původně vládce zlatého věku a sedmého nebe, později je znázorňován jako starý muž s kosou; ničitel; smrt a znovuzrození. V podobě Krona je ztělesněním času a osudu a drží v ruce přesýpací hodiny; někdy má hlavu vrány. Bůh země, rozumu a intelektu, zosobnění kontemplativnosti a racionality; princip analytického myšlení v člověku; také symbol koncentrace, smršňování a sterility. Saturn také představuje temného ducha uvězněného ve hmotě a je spojován s draky, jedovatými hady, liškami, kočkami a myšmi a nočními ptáky. V *alchymii* je Saturn olovo, které transformací nabývá svítivosti,

stává se zlatem. V gnosticizmu je znázorňován jako otec i syn, stařec i mladík. Jeho barvou je černá; kovem olovo; dnem sobota; postavením sever; věkem staří; květinou asfodel, bílý otočnik.

Jupiter: sedící úctyhodná postava, někdy ve voze, držící hůl a oštěp. Je stvořitelem; symbolem duše; ohraničeného prostoru; organizační schopnosti; rozhodnosti; vyjadřovací schopnosti; expanze; vůle řízené intelektem; energičnosti a odvážnosti; vzduchu. Jeho barvou je modrá, fialová nebo oranžová; kovem cín; dnem čtvrtek; postavením východ; věkem zralost; květinou řepíček.

Mars: ozbrojený muž, někdy na koni, obvykle nesooucí korouhev nebo kopí, ale někdy meč nebo bič. Představuje pozitivitu, aktivnost a mužnost; vášně; náruživost a statečnost; oheň. Jeho barvou je červená; kovem železo; dnem úterý; postavením jih; věkem dospělost; květinou jitrocel, devěsíl.

Venuše: žena v rozmanitých podobách, obvykle oblečená v bohatě zřaseném šatu, držící v ruce vavříň. Jako jitřenka nebo večernice může být buď solární, nebo lunární a představuje sjednocení protikladů; následuje Měsíc a předchází Slunce; jako „ta, která napíná luk a hází oštěpem“ symbolizuje vypouštění nového Měsíce na moře noci a brání Měsíc proti všem nestvůrám temnoty; ztělesňuje vody; ženskou pasivitu; vášně; touhu; přání; tvořivou matku; syntézu; obrazotvornost. Její barvou je zelená, světle žlutá nebo tyrkysová; jejím kovem měď; postavením západ; dnem pátek; věkem dospívání; její květinou bílá růže, sporyš.

Merkur: mladý muž s okřídlenými opánky, kloboukem a caduceem; jinými atributy jsou kohout a beran. Jeho znamení spojuje Slunce a Měsíc a ohnivý a vlhký živěl. Je poslem; průvodcem; ztělesňuje rytmus; je bohem zkoušky a iniciace; prostředníkem, překlenujícím všechny protiklady, a tak ztělesňujícím mužský a ženský prvek; představuje vykladačství; schopnost vyjadřovat a interpretovat vjemy; analytické myšlení. V alchymii je *quinta essentia*. Jeho barvou je purpurová nebo tmavě modrá; kovem rtuť; dnem středa; postavením střed; věkem mládí; rostlinou valeriána, líska.

Uran: nezměrný prostor; neprojevené; vůle.

Neptun: prapůvodní oceán, zdroj všech věcí.

Blahodárnými planetami jsou Jupiter a Venuše, nepříznivými Saturn a Mars; Merkur je ambivalentní. Mužskou povahu mají Slunce, Jupiter, Saturn a Mars; ženskou Měsíc a Venuše; Merkur je androgynní. V *babylonské* astrologii hraje roli Jupitera Marduk, Inanny Venuše, Nabua Merkur, Ninurty Saturn, Nergala Mars. U *Řeků* a *Římanů* byl Saturn

Na iluminaci perského rukopisu ze 14. století vzhlíží astrolog pozorně na klenbu noční oblohy, na níž vidí devět znamení hlavních planet a hvězd.

Saturn, vládnoucí Vodnáři a Skopci, drží v ruce srp zemědělství a zkázy a opírá se o berli vetchého stareho věku, ačkoliv je zjevně tělesně plný síly – symbol napětí melancholie těch, kdo jsou zrozeni ve znamení Saturnu.

hvězdou Kronovou, Mars Areovou nebo Hérakleovou, Venuše Afrodítinou nebo Héřinou, Jupiter Diovou, Merkur Hermovou nebo Apollónovou. V *čín-ském* symbolismu jsou planety spojovány s pěti prvky či silami, jimž jsou přiřazovány světové strany: Jupiter – dřevo, východ; Mars – oheň, jih; Saturn – země, střed; Venuše – kov, západ; Merkur – voda, sever.

Plášť Je ambivalentní jako symbol důstojnosti, moci a postavení, ale také předstírání, stažení se a záhadnosti; temnota; utajování; tajemnost; rezervovanost; skrývání; zvláštní role. Nošení rituálního pláště symbolizuje transformaci. Plášť Velké Matky, královny nebe, je obvykle blankytný. V *magii* znamená neviditelnost. Na rozdíl od tuniky skrývá plášť pravou povahu člověka. Tmavý plášť může znamenat ochranu. *Hind.*: Indra nosí modrý plášť do deště. *Křesť.*: atribut sv. Martina z Tours, jenž se chystá rozetnout plášť mečem; sv. Raimunda, jemuž plášť slouží jako plachta. Děbel často nosí černý plášť. *Řec.*: plášť efebů při iniciačních obřadech měl barvu smutku, byl tedy černý nebo šedohnědý, což symbolizovalo smrt dítěte a zrození mužství.

Platan *Křesť.*: všeobjímající Kristova láska; bliženecká láska; morální svrchovanost. *Írán.*: velkolepost; učenost. *Mínoj.*: byl zasvěcený kultu krétského Dia. *Řec.*: učenost; vzdělanost (akademické rozhovory se v Athénách konaly pod platany).

Plátno *Křesť.*: plátěná pokrývka oltáře představuje rubáš, do něhož bylo v hrobě zavinuto Kristovo tělo. Jemné plátno znamená čistotu a spravedlivost, oděv Kristovy nevěsty, církve. *Žid.*: Plátno, z něhož jsou zhotovena bohoslužebná roucha, symbolizuje pozezkost.

Plíce *Čín.*: sídlo spravedlnosti, zdroj niterných myšlenek. Jedna z osmi drahocenností Buddhových, symbolizovaná posvátným baldachýnem.

Plod/ovoce Nesmrtelnost; esence, vyvrcholení a výsledek jednoho stadia a zárodek dalšího. První plody ztělesňují to nejlepší z toho, co je obětováno. V *křesťanství* je Kristus prvním plodem Panny Marie. Ovoce stromu poznání je prvotní hřích, uvědomění si vlastního já jako odděleného od Boha. Ovoce stromu života je nesmrtelnost. Ovoce a květiny se často užívají jako obětní dary v obřadech za mrtvé; také je přináší Priápos jako symboly plodnosti. Viz také jednotlivé plody.

Pluh/orání Pluh je atributem bohů a bohyň rolnictví, jako např. Démétrý, Triptolema, Dionýsa. Pro kočovníky symbolizuje orání „pád“ ze stavu dokonalosti původního a rajskeho věku. V *islámu* představuje vulgárnost, samolibost a nestoudnost nějakého národa. Orání znamená rozpad původní látky (*prima materia*) do rozmanitosti světa; otevření země vlivu nebe; panování člověka nad zemí; plodnost. Pluh má falickou povahu a radlice oplodňuje zemi; brázda má povahu ženskou. V *severoamerických indiánů* a jiných kočovných společenství je orání zlé a zraňuje tělo Matky-Země.

Podkova Otevírá-li se vzhůru, ztělesňuje svým srpkovitým tvarem měsíc a měsíční bohyně a přejímá symboliku rohů: moc a ochranu. Může také znázorňovat jóni; odvrací zlo a přináší štěstí. V obrácené poloze je zbavena své moci.

Pohár Otevřený, receptivní, pasivní, ženský tvar. Doušek života; nesmrtelnost; hojnost. Symbolika posvátného poháru či kalicha se objevuje v mnoha iniciačních tradicích. Převrácený pohár představuje prázdnotu, tedy marnost. Viz také GRÁL. *Buddhist.*: viz MÍSA. *Hind.*: čtyři obětní poháry ved představují čtyři řeky ráje, které tvoří kříž pozemského světa; čtyři živly, fáze cyklického vývoje, věky, roční doby, kasty apod. Pohár umístěný na podstavci symbolizuje bytost, jež se nabízí jako oběť nebi a přijímá z nebe milost a hojnost darů. *Islám.*: Džámího pohár, do něhož nahlížíje súfijové, představuje zrcadlo světa. *Kelt.*: srdce; život; společně s kladivem na dlouhé rukojeti je pohár atributem Sucella. *Křesť.*: Kristův smrtelný zápas v Getsemanské zahradě. Pohár či kalich s hadem uvnitř je atributem Jana Evangelisty; rozbitý či prasklý pohár je atributem sv. Donáta a Benedikta.

Pochodeň Život; oheň jako plamen životního principu je falický a dřevo má povahu ženskou; pochodeň symbolizuje božský mužský princip, jenž povstává ze ženského stromu, plamen duše připoutaný k dřevěné hmotě, tedy oplodňující duchovní oheň, osvětlení, inteligenci, pravdu, nesmrtelnost, také boha, jenž ozařuje temnotu a svým pohledem vše proniká. Hořící nebo vztyčená pochodeň představuje život; uhašená nebo držená tak, že směřuje dolů, znamená smrt; nebo mohou znázorňovat vycházející a zapadající slunce, světlo a temnotu apod. Nošení pochodně při svatbách a obřadech plodnosti značí oplodňující moc ohně. *Křesť.*: Kristus jako světlo světa, také odkaz na situaci, kdy byl zrazen.

a atribut sv. Doroty; pes s pochodní v hubě je atributem sv. Dominika. *Mithraic.*: světloonošové Kautés a Kautopatés, býk a štir, drží pochodně vztyčenou a skloněnou jako znamení života a smrti, vycházejícího a zapadajícího slunce, rána a večera, jara a zimy, prodlužování a zkracování dní apod. *Řec.*: život; Hérakleova zbraň proti hydře; atribut Eróta a Afrodity, symbolizující žár lásky, též Cerery, Hekaty a Héfaista. *Řím.*: pohřební symbol, neboť ozařuje temnotu smrti a poskytuje světlo v onom světě; atribut Vulkána a Herkula. *Slovan.*: znovuzrození slunobitka a Herkula. *Žid.* (kabal.): pochodně inteligence a světlo vyrovnanosti.

Tato islámská keramická práce ze 14. století je tvarována do podoby **podkovy**, takže v budově, do jejíž zdi je zasazena, by měl vždy vládnout blahobyt a štěstí.

Poklad Hledání pokladu má dvojí symboliku: buď se hledání týká pozemských pokladů, jako třeba zlata nebo drahokamů, které jsou obvykle ukryté v jeskyni nebo podzemí a jejichž nalezení s sebou přináší zkoušky a útrapy, a je-li motivem chtivost, vede nakonec ke katastrofě; nebo má hledání za cíl duchovní poklady, které jsou symbolem ezoterického vědění nebo osvětlení, jde o hledání středu, ztraceného ráje, grálu apod., a cíl je strážěn nestvůrami nebo draky; takové počínání ztělesňuje hledání a odhalení vlastní pravé povahy člověka. V mnoha případech je pro zvládnutí zkoušek a vypořádání se s nestvůrami potřebná nadpřirozená pomoc, neboť útrapy a zkoušky jsou k dosažení duchovního cíle nezbytné a člověk toho není sám o sobě, bez božského přispění, schopen.

Pokrm Všechny jeho symboly jsou spojovány s Matkou-Bohyní, např. nádoby jako džbán, pohár, kalich, kotel, mísa, roh hojnosti apod., zvířata poskytující potravu, jako např. kráva, svině, koza apod., všechny vody, řeky, prameny, studny a stromy a plody. V duchovní rovině představují všechny tyto věci vědění, které sytí duši a propůjčují život a nesmrtnost.

Pokropení/vykropení Očištění; posvěcení; vypuzení zlých mocností.

Polárka viz HVĚZDA.

Pole Matka-Země, velká živitelka a dárkyně života. *Hind.*: „Žena je pole, muž semeno.“ *Islám.*: „Ženy jsou pole.“

Políbení Znamení dobré vůle; mír; zpečetění smlouvy; dobrý úmysl; sounáležitost; usmíření; láska. Na Středním a Blízkém východě a v *katolickém křesťanstv*

stvi vytváří kontakt s posvátným předmětem, jako např. s ka'bou, ikonami, krucifixem nebo posvátnou knihou, sochou nebo rouchem. Políbení ruky nebo nohy je gestem pokory nebo snažné prosby o ochranu. Jidášův polibek znamená zradu.

Pomazání Vysvěcení; pomazáním je něco nebo někdo posvěcen nebo oddělen; blahobyť; radost; vlití božské milosti.

Pomeranč Květ pomerančovníku je symbol plodnosti a úspěšnosti; saracénské nevěsty ho nosily jako symbol plodnosti. Viz také BARVY. *Čín.*: nesmrtelnost; štěstí. *Japon.*: květ znamená čistou lásku. *Křesť.*: květ symbolizuje čistotu, cudnost, panenskost, a objevuje se proto ve svatebním věnci. Je-li pomeranč zobrazen v ráji, jde o ovoce prvotního hříchu a někdy nahrazuje jablko v ruce dítěte Ježíše. *Řec.*: květ je atributem Artemidy. Pomeranče byly považovány za zlatá jablka Hesperidek.

Ponoření Křest ponořením symbolizuje návrat do původních vod života a ke svěží nevinosti; proměnu; obnovu; znovuzrození. Ponoření do vody je aktem znovuzrození; jako obřad očišťuje, vzpružuje a propůjčuje ochranu.

Popel Pomíjivost lidského života a těla; smrtelnost. Společně s pytlouinou znamená nehlubší pokoření, lítost a zármutek; kajicnost. V některých obřadech má očišťující moc.

Pór Vítězství; ochrana před poraněním. Jeho vůně, připomínající vůni česneku, byla považována za podobnou vůni blesku, a proto za znamení *keltského* boha Aeda. Emblém Walesu.

Postění se Znamená pokoru a pokání. Také árijsko-keltská metoda k upozornění na nešvary.

Postřikání Symbol posloupnosti oplodnění, početí, těhotenství, narození a křtu.

Postřiziny Vystřihání či vyholení vlasů je symbolem pro sebezápor týkající se plodivých sil přírody; znamená duchovní proměnu; být nahý jako novorozeně; asketický život; vykročení na duchovní cestu sebezáporu a odřeknutí se světa; zasvěcení. Postřiziny mohou také sdílet symboliku slunečního kotouče, koruny a kupole. V *křesťanství* představují trnovou korunu a rovněž zřeknutí se naplnění tělesných žádostí.

Potní šátek *Křesť.*: látkový pás jako součást liturgického obleku (manipul) symbolizuje pouta nebo provaz, jímž byl spoután Kristus; symbol životních útrap; kajicnosti; bdělosti; dobrých skutků.

Potopa Lunární moc vod; konec cyklu a začátek nového; způsobuje smrt, ale též obrození.

Poušť Opuštěnost; prázdnota; uvolněnost; ale také místo rozjímání, ticha a božího zjevení.

Pouta Symbolizují je všechny věci, které svazují nebo svírají; provazy, šňůry, okovy, želízka, uzle, smyčky, ohlávky, osidla, sítě, řetězy, nitě apod. Všechny jsou atributy „bohů, kteří poutají“ a bohů spojovaných s pohřebními obřady, kteří mají moc svazovat a rozsvazovat, moc nad životem a smrtí, kteří jsou také soudci nad zemřelými a svazují a chytají do osidel provinilce a osvobozují spravedlivé. Svazování a rozsvazování znamená také přeměňování chaosu v kosmos, konfliktu v právo a řád. Lunární Velké Matky, které všechny předou (viz též PAVOUK), tkají a svazují, představují osud, čas, stanovení hranic, nevyhnutelnost a mají tajemnou, magickou a čarovnou moc.

Sítě, uzle apod. jsou – stejně jako moc svazujících a rozsvazujících božstev – ambivalentní: jsou to symboly, které buď zabraňují nemoci, nebo jí způsobují; přinášejí smrt, nebo před ní zachraňují; ochraňují při svatebních obřadech, nebo zabraňují naplnění tohoto sňatku, překážejí, nebo pomáhají při porodu, a ztělesňují tak negativní, nebo pozitivní, nepříznivé, nebo blahodárné, útok, nebo obranu; poutají člověka k jeho osudu, k jeho existenciální situaci, a přesto mu umožňují komunikaci se stvořitelem a božstvem; poutají ho k jeho minulosti, dávají mu však také možnost spojit se s tím, kdo přede nit jeho osudu, omezují, ale také spojují. Pouta a poutání rovněž symbolizují podřízenost, otroctví, nevolnictví, věznění. Stříbrná šňůrka poutá duši k tělu po celý život a při smrti se trhá a duši uvolňuje. Vojenské šňůry, prýmký, stužky, řádové šerpy, řetězy apod. jsou též symboly připoutanosti k služební povinnosti. *Buddhist.*: provazy a šňůry znamenají spoutanost předstupníků. Jáma, bůh mrtvých, je bůh, který svazuje. *Čín.*: Pao-si je bůh větrů a sítě. *Germán.*: provádělo se obřadní spoutávání králů. *Hind.*: smyčka symbolizuje vědění a intelektuální moc, sílu, která uchopí a pevně drží; znamená však také smrt. Varuna, „pán pout“, svazuje kouzelnou silou a kolem ramen nosí provaz na svazování hříšníků. Provaz symbolizuje také hříchy, jimiž jsou lidé připoutáni k nevědomos-

ti. Varuna má lunární povahu a ztělesňuje neprojev-
vené, uvěňuje a spoutává vody chaosu. Vrtra
a Nirrti svazují rovněž kouzelnou silou. Indra vy-
svobodil vězněné vody a má moc svazovat a rozva-
zovat. Jama drží v ruce pouta smrti a nosí provaz.
Írán.: Ahriman, pán lži, mocnost temnoty, drží
v ruce osidlo. *Japon.*: Fudó Mjóó drží v levé ruce pro-
vaz ke spoutání těch, kdo se protiví Buddhovi.
Křesť.: pouta hříchu a smrti. Bůh nakonec Satana
spoutá a přemůže. *Oceánic.*: Vaerua a Akaanga jsou
bohové síti a provazů a spoutávají mrtvé. *Řec.*: Úra-
nos svazuje své soupeře a představuje také osud;
existují pouta Krona ztělesňujícího čas; všechny bo-
hyně osudu tkají a svazují. *Řím.*: Saturn je spoután
s výjimkou saturnálií, kdy propukal chaos. *Starose-
ver.*: Wodan/Ódin je „bůh smyček“, provádějící
kouzla. *Sumero-semit.*: v Babylonu bylo lano nebo
pouto symbolem kosmického principu, který spojuje
všechny věci, a zákona, který všechny věci podpírá
a drží pohromadě. Tammuz je „pán osidel“; Marduk
spoutává pomocí smyčky a síte; Šamaš je vyzbrojen
oky a provazem; Enki spoutává kouzlem; Nisaba
svazuje demony nemoci; Enlil a jeho družka Ninlil
jsou lunární božstva, která chytají provinilce do sítí;
Ninurta je „pán obklíčující sítě“. *Žid.*: Jahve má na-
straženy osidla smrti a sítě k potrestání hříšníků.

Poutník/putování Poutník je ten, kdo se vydává na
přímou cestu k cíli, v protikladu k tulákovi, jenž
nemá žádný cíl; usiluje tedy o dosažení určitého cíle
a dává najevo svou touhu po svatosti. Symboly
poutnictví jsou: hůl a mísa nebo tykev; klobouk
s širokým okrajem; při *křesťanské* pouti palmová ra-
tolest u toho poutníka, který vykonal pouť do Svaté
země; ampule nebo láhev poutníka do Canterbury;
hůl a mušle – lastura hřebenatky svatojakubské –
a klíče sv. Petra při pouti do Říma. Pouť symbolizuje
cestu zpět do ráje nebo ke středu; člověk jako cizi-
nec ve světě jeví cestuje zpět do svého pravého do-
mova. Každá pouť je spojena s obtížemi, a symbo-
lizuje tak nesnáze při opětěném získávání ráje nebo
dosahování duchovního osvětlení. Symboly putová-
ní jsou symboly VÝSTUPU a PŘECHODU. Hlavní-
mi poutními středisky byly hroby světců a posvátné
hory.

Povodeň viz POTOPA.

Pozlacení Pozlacení nebo také namalování na čer-
veno obdařuje příslušný předmět solárními význa-
mem a představuje zář božské moci nebo moc ohně
a plamene.

Práce Dvanáct prací Herkulových představuje prů-
chod slunce dvanácti znamenitými zvěrokruhu. Sym-
bolizuje také lopocení a zápas člověka usilujícího
o sebeuskutečnění a působení božských mocností
pomáhajících lidstvu.

Práh Přechod z profánního k posvátnému, z vnější-
ho světského prostoru k vnitřnímu prostoru posvá-
tnému; vstup do nového světa. Jako symbol hranice
je rozhraním, kde se setkává přirozené a nadpřiro-
zené; to se rituálně stvrzuje v obřadu „odstraňování
hranic“, v němž se znovu vymezuje prostorová sfé-
ra stejným způsobem, jakým novoroční obřady znou-
vu vymezují čas. Nošení se do vody nebo vstupová-
ní do tmavého lesa nebo do dveří ve zdi jsou sym-
boly prahu jako vstupování do nebezpečného
neznáma. Vesta je božstvo prahu stejně jako lárové.
Strážci prahu, které je třeba přemoci, aby bylo mož-
no vstoupit do posvátné sféry, jsou draci, hadi, ne-
stváry, psi, lvi apod. V psychické a duchovní oblasti
chrání strážci člověka před tím, aby šel příliš da-
leko nebo postupoval příliš rychle a setkal se s ně-
čím nebo viděl více, než je schopen unést.

Pramen vlasů nad čelem Uchopit pramen vlasů
znamená někoho ovládnout. Pramen vlasů je tím
pačesem, za který se popadá příležitost.

Prapor/korouhev Dobyť; vítězství; královská nebo
knížecí korouhev, která v bitvě slouží k označení
shromaždiště. *Buddhist.*: vztyčení vlajky dharmy,
Buddhova učení, znamená vyhlášení nejvyššího zá-
kona. *Hind.*: „kétu“, vlajka Indie, představuje třípy-
tívy paprsek světla; projevovali; vítězství nad tem-
notou. *Křesť.*: vítězství. Korouhev s křížem nebo la-
barum znamená vítězství nad hříchem, smrtí nebo
pronásledováním. Atribut sv. Ansana, Jiřího, Repa-
ratty, Voršily a Václava.

Prase Symbol plodnosti, tedy blahobytu, ale také
nenasytnosti, chtivosti, žádostivosti, hněvu, bez-
uzdné vášně a nečistoty. Svině je spojována s Velkou
Mátkou a je jí vlastní symbolika měsíce, oblohy
a plodnosti. *Buddhist.*: uprostřed kola vznikání před-
stavuje prase nevědomost a chtivost a je jednou ze
tří bytostí znázorňujících hříchy, které poutají člově-
ka ke světu iluze, smyslů a znovuzrození. V *tibet-
ském* buddhismu je diamantová bachyně Velkou
Mátkou a královnou nebes. *Čín.*: prase znamená ne-
zkrocenou přirozenost, chtivou a nečistou, je-li však
zkrocena, je užitečná a plodivá. *Egypt.*: je zasvěceno
Eseté jako Velké Matce; může však být i zlovlné

jako Sutech ve svém ničivém aspektu. *Hind.*: diamanťová bachyně, královna nebes, je ženský aspekt Višnuova třetího vtělení jako kance a je zdrojem života, plodnosti. *Indián.*: lunární zvíře, spojované s hromem a přinášející déšť. *Islám.*: nečisté, zakázané jídlo. *Kelt.*: sviní bohyně Ceridwen je Velkou Matkou. Prase je atributem Manannána, jenž poskytuje nadpřirozenou potravu ze svých prasat, která jsou zabíjena a snědena, ale každý den se zase vrací. *Křesť.*: Satan; nenasytnost; smyslnost. Atribut Antonína Velikého, opata. *Oceánic.*: svině je lunární a znamená plodnost. *Řec.*: prasata byla symbolem Eleusíny a byla obětována Cereře a Démětré jako bohyňmi plodnosti. V Diktajské sluji poskytovala malému Diovi potravu prasnice. *Řím.*: svině byly obětovány Martovi jako zemědělskému božstvu, také bohyni Telluře a Cereře o žních. *Sumero-semit.*: atribut Rimmona, Tiámat a Velké Matky. *Žid.*: nečisté, zakázané jídlo.

Pratur Symbolické zvíře boha země Enlila a Marduka, pána nebes a země.

Pravá strana Pravá strana je obvykle solární, ven a do budoucnosti obrácený princip. Na Západě a v *křesťanství* je to čestná strana. Při posledním soudu postaví Syn člověka ovce po své pravici a kozy po levici; při ukřižování je kající zločinec po pravici Kristově, zatvrzelý zločinec po levici; dvě alegorické ženské postavy po stranách kříže symbolizují ve středověku církev (napravo) a synagogu (nalevo). V *čínské* symbolice byla pravá strana stranou mužskou, jangovou, stranou síly, kdežto levá, jinová, stranou čestnou, protože síla tíhne k násilí, a tedy ke zkáze a rozkladu; pouze v čase války se pravá strana stala stranou čestnou. V *hinduismu* se musí kolem posvátného předmětu procházet vlevo, aby se tak udržoval po pravici.

Pravítko Dokonalost přímky; poctivost, přímost. Viz také PRAVÍTKO S OLOVNICÍ.

Pravítko s olovnici V sakrální architektuře symbolizuje transcendentní vědění; pravzor řídící veškeré dílo. Znamená také spravedlnost a poctivost. Atribut apoštola Tomáše.

Princ/princezna Potenciál království; moc a vitalita mladého majestátu. Princ je spojován s králem, jenž ztělesňuje plodnost svého lidu a své země. Ucházet se o ruku princezny a získat ji znamená v mýtu a legendě usilovat o vyšší nebo nejvyšší postavení; jde

V mnoha starověkých kulturách bylo prase symbolem mimořádně plodné – ale potenciálně i pohlcující – Velké Matky; tato terakotová prasečí hlava z 5. tisíciletí před Kristem byla pravděpodobně votivním znázorněním bohyně.

o nebezpečnou situaci, jež může pro uchazeče znamenat buď smrt, nebo ho povznést k vyššímu a vznešenějšímu postavení, což platí i o úsilí při dosahování duševních výšin a hledání duchovních hodnot.

Prostopášnost/žádostivost Je symbolizována kozou či kozlem, prasetem a opicí; také Aristotelem na všech čtyřech s krásnou Pankaspou na zádech a Vergiliem v koši.

Prostor Posvěcený prostor je vždy kosmický střed, jak je tomu např. v symbolice chrámů, kostelů, týpí, stanů či chýší apod., a místo setkání nebe a země, umožňující jejich komunikaci.

Profinání Spojení; sjednocení protikladů; komunikace, neboť průsečík je „střed“, kde se může uskutečnit výměna.

Proud Tok božské moci buď v podobě paprsků linoucích se ze slunce, nebo vody řinoucí se z pramenů, fontán, vytékající z váz apod. Proudý vytékající z vázy nebo vycházející z těla božstva představují výron vod božské štědrosti, života a plodnosti, jako třeba čtyř rajsých vodních toků, řinoucích se zpod stromu života. V *Buddhismu* je proud symbolem nezavíselého bytí, spočívajícího na sobě samém. Viz také REKA.

Provívání Oddělování dobrého od špatného. Mystický čistící mlýnek na obilí je spojován s obřady plodnosti.

Prst Ukazovat prstem znamená magickou moc nebo pohanu; prst na ústech značí mlčení nebo přemýšlení nebo varování. Natažené prsty při žehnutí přenášejí duchovní sílu. Dva vztyčené prsty znázorňují učení nebo rozsuzování. Jsou-li vztyčeny první a čtvrtý prst, odvracejí zlo, znamenají ochranu před uhrančivým pohledem, ale znamenají urážku, jsou-li na někoho namířeny. *Egypt.*: dva prsty pozdvižené v gestu žehnutí znamenají pomoc a sílu a představují dva prsty Horovy, které jsou roztaženy, aby pomohly Usirovi vztyčit žebřík z tohoto světa na onen svět; první prst je božská spravedlnost a druhý je duch, prostředník. Dítě Hor má prst v puse. *Řec.*: prst na ústech znamená mlčení nebo meditaci a je symbolickým gestem Polyhymnie a Nemesidy.

Prsten/kroužek Do určité míry se podílí na symbolice KRUHU jako symbolu pro věčnost, kontinuitu, božství, život. Ztělesňuje také moc; důstojnost; svr-

chovanost; sílu; ochranu; pověřenou moc; dokončení; cyklický čas. Prsten je ztotožňován s osobou a darovat či propůjčit prsten znamená přenést moc, slíbit věrnost, spojit se navzájem s příslušnou osobou. Je též symbolem zavázání se, spojení: snubní prsteny zavazují k novému stavu, který se vyznačuje sjednocením, úplností, naplněním. Hlava zvířete či netvora držícího prsten v tlamě představuje strážce cesty; otevřená tlama je branou smrti a prsten je cesta či „úzká brána“ (viz PŘECHOD) nebo „brána osvobození“; kroužky bývají umísťovány jako klapky na dveřích nebo jako svorníky klenby nebo držadla uren – všechno jsou to symboly vstupu nebo přechodu. *Čín.*: věčnost; původ všeho stvoření; autorita; důstojnost. Celý prsten znamená příznivé přijetí, přízeň; rozlomený prsten má ambivalentní význam: znamená buď odmítnutí, nepřízeň, nebo ony dvě poloviny, které si ponechávají strany při uzavírání smlouvy nebo obnově přátelství. Prsten zaslaný císařem byl příkazem k návratu na dvůr; půlka prstenu znamenala vyhnanství, exil. *Egypt.*: původ symbolického významu prstenu a prutu není znám, ale vykládá se jako *axis mundi* nebo otáčející se vesmír; veškerenstvo; věčnost. *Hind.*: ohnivý prsten okolo Šivy představuje kosmický cyklus stvoření a zničení. *Křesť.*: věčnost; spojení; duchovní zasnovení s církví; různé prsteny označují úřad jejich nositele: prsten se safírem je určen pro kardinály a biskupský prsten označuje ženicha církve. Papež nosí „rybářský prsten“, na němž je vyryt sv. Petr zatahující síť. Britský korunovační prsten je „odznakem královské důstojnosti a obrany katolické (tj. všeobecné) víry“. Je atributem sv. Eduarda Vyznavače. *Sumero-semit.*: prsten, často prsten trojitý, je božský atribut a nosí ho všichni bohové; společně s korunou, žezlem a srpem měsíce je symbolem královské hodnosti.

Prsy Mateřství; potrava; ochrana; láska; vyživující aspekt Velké Matky. Bohyně s mnoha prsy ztělesňuje výživu; hojnost; plodnost. Obnažený prs znamená pokoru; zármutek; lítost; kajicnost. Bit se v prsa je gesto zármutku, lítosti.

Prut Moc; autorita; důstojnost; *axis mundi*; sdílí symboliku HOLE. Prut je atribut Árona a všech kouzelníků; má magickou moc včetně moci urovnat rozeprá; nosí jej také všichni božští poslové, jako např. Hermés/Merkur, a průvodce duši na onen svět a k soudu. Kvetoucí nebo rašící prut je kosmický strom jako světová osa. Prut vyzařující paprsky je atribut bohů hromu a blesku. Prut jako měřítko je

atribut Nemesidy, která přiděluje trest, a symbol času. Prut či měřičská tyč a šňůra jsou spojovány se slunečními bohy Šamašem a Mardukem a někdy s Enkim jako architektem vesmíru. V *islámské* symbolice se objevuje jako duše hříšníka, která se proměňuje v duchovní moc.

Pryskyřice Nezničitelnost; nesmrtelnost. Stromy vylučující pryskyřici sdílejí týž symbolismus jako stále zelené rostliny. Stejně jako míza byla pryskyřice považována za duši stromu; byla také nazývána „slzami Velké Matky“.

Předvečer Všech svatých, 31. října/Hallowe'en Návrat zimy, nástup chaosu, zrušení hranic mezi světem živých a mrtvých. Samhain, slavnost mrtvých; počátek *keltského* roku.

Přechod Proměna jedné roviny v druhou, tohoto světa v onen či transcendentní svět. Symbolika „obtížného přechodu“ se vztahuje na přechod z profánní sféry do posvátné; na návrat do ráje; získání vyšší úrovně vědomí; překročení dvojice protikladů v dualismu a polaritě jevového světa. V symbolech přechodu se často užívá paradoxu, jenž překračuje omezení racionálně uvažující mysli, jako např. úzké cesty a těsné brány, ouška jehly, úzké či v pouhou hranu se zužující stezky nebo mostu, mostu v podobě ostří meče, prstenu v tlamě příšery, průchodu mezi dvěma mlýnskými kameny, srážejících se skal, stěny bez dveří, Skyllý a Charybdy apod. Rovněž je užívána symbolika schopnosti překračovat čas a prostor. Přechod není možný profánnímu, hmotnému tělu, ale může k němu dojít pouze v rovině ducha a v „bezčasém okamžiku“, na cestách, jež nejsou přístupné tělesným smyslům. Tělesné je překračováno duší a duchem. Je to „cesta“ taoismu, hinduismu a buddhismu, „úzká cesta“ a „těsná brána“ křesťanství a „tariqa“ islámu. Přechodové rituály jsou často založeny na počátečním izolování, po němž následuje přechodná fáze vyúsťující v konečné stadium jednoty. Viz také MOST.

Přeslice Čas; stvoření; atribut všech bohyň předení, tkaní a osudu. Athéna je patronkou předení a tkaní; Klóthó je přadlena. Symbol ženské práce. Viz také PAVOUK a TKANÍ.

Přesýpací hodiny Čas; pomíjejicnost; rychlost, jakou ubíhá život; uplývání času; smrt. Dva díly také ztělesňují cyklické opakování života a smrti; nebe a zemi; písek propadávající dolů symbolizuje přitaž-

Četné **prsy** Artemidy Efeské z 1. století symbolizují překypující a nevyčerpateľnou plodnost a podporu.

livost nižší přirozenosti, světa. Přesýpací hodiny jsou atributem Smrti a praotce Času, jenž je v podobě kostlivce drží spolu s kosou. V *křesťanském* umění drží postava Mírnosti v ruce přesýpací hodiny, symbolizující dobře usměrněný život. Jsou také symbolem INVERZE.

Přetahování lanem Symbol pro měření sil mezi bohy oblohy a země, případně mezi Dnem a ostatními bohy.

Příd lodi Falický symbol; také atribut Tychy/Fortuny jako bohyň osudu.

Přilba Ochrana; záchrana; atribut bojovníka nebo hrdiny. V *heraldickém* symbolismu značí přilba skryté myšlenky. Je atributem Area/Marta jako boha války a Athény/Minervy jako bohyň moudrosti; je také atributem Háda/Plútóna jako přilba temnoty. Zlatá přilba je atributem Ódina/Wodana.

Přiliv a odliv Vzájemnost; rovnováha ve vycházení a přicházení; vhodná příležitost. Jsou spojovány s vycházením duše při smrti; věřilo se, že duše vychází v době, kdy odliv dosahuje nejnižšího bodu, nebo v bodě obratu. Přiliv znamená lunární moc vod, konec jednoho cyklu a začátek nového; přináší smrt, ale také regeneraci.

Příměstí Přímá nebo „vázaná“ je mužská, otcovská tvůrčí moc v protikladu ke kruhové, „nekonečné“ ženské, mateřské moci.

Přístřeší/úkryt Všechny symboly ochranu skýtající přístřeší jsou spojovány s Velkou Matkou, archetypální ženskostí, v jejím ochranném aspektu, např. jeskyně, dům, chrám, město, vesnice, zeď, plot, brána, dveře, štít, strom, loď, kolébka apod.

Pstruh *Kelt.:* společně s lososem je pstruh spojován s posvátnými vodami a prameny a představuje božskou prozítečnost, moudrost a vědění onoho světa.

Pšenice viz OBILÍ.

Pštros Pštrosí pero znázorňuje pravdu a spravedlnost (všechna pera jsou totiž úplně stejná). V *Egyptě* je lze vidět na hlavách božstev jako „pánů pravdy“ ve scénách soudu nad zemřelými. Je atributem Maaty, bohyň pravdy, spravedlnosti a řádu; Amen-tety, bohyň západních zemí a mrtvých; Šova, boha vzduchu a prostoru. V *semitské* mytologii je pštros

démon a může představovat draka. V *zoroastrismu* je pštros božským ptákem bouře. Pštrosí vejce, zavěšená v chrámech, koptských kostelech, mešitách a někdy nad hroby, představují stvoření; život; vzkříšení; bdělost. V Africe, mezi Dogony, znamená pštros světlo i vodu, jeho vlnivé a nevyzpytatelné pohyby představují vody.

Ptáci Transcendence; duše; duch; božské zjevení; duchové vzduchu; duchové mrtvých; výstup do nebe; schopnost komunikovat s bohy nebo vystoupit na vyšší úroveň vědomí; myšlení; představivost. Větší ptáci jsou často ztotožňováni s bohy slunce, hromu a větru a jejich jazyky ztělesňují blesk. Ptáci náležejí k symbolice stromu: božská moc sestupuje do stromu nebo na jeho symbol, sloup.

Dva ptáci na stromě, někdy jeden tmavý a jeden světlý, znamenají dualismus, temnotu a světlo, noc a den, neprojevené a projevené, hemisféry. Ptáci se často objevují ve větroví stromu života, s hadem u jeho paty; toto spojení je spojením vzduchu a ohně, ale pták a had ve sporu ztělesňují boj solárních a chthonických mocností. Bájný ptáci také zobrazují nepřátelství mezi nebeskými oblastmi a mocnostmi a chthonickým hadem. Ptáci často doprovázejí hrdinu na jeho výpravě nebo při zabíjení draka, radí mu a sdělují tajemství a on rozumí řeči ptáků. Tato schopnost symbolizuje spojení s nebem nebo pomoc nebeských mocností, jako např. andělů. Pták na sloupu znamená spojení ducha a hmoty nebo je symbolem slunečního boha. Klec s ptáky představuje podle Platóna mysl. Hejno letících ptáků znamená magické nebo nadpřirozené síly spojené s bohy nebo hrdiny. Ptačí pařáty znázorňují Harpyje jako symboly temného, destruktivního aspektu Velké Matky. *Alchym.:* dva zápasící ptáci znamenají dvojí povahu Merkura, filosofické rtuti, *nús*; to může být též zobrazeno ptáky létajícími dolů a nahoru. *Buddhist.:* pták je symbolem Buddyho; představuje také příznivou vyhlídku. *Čin.:* většina ptáků, ale zejména kohout, jeřáb a páv, jsou solární, jangoví tvorové, symbolizující dlouhověkost a štěstí. *Egypt.:* pták s lidskou hlavou představuje moc duše opustit podle vlastní vůle tělo. Pták Benu ztělesňuje duši Usira a je někdy ztotožňován s FÉNIXEM; je tvůrčím principem, původcem kosmického vejce. Při smrti opouští duše, Ka, tělo v podobě ptáka. *Hind.:* intelligence; „Intelligence je nejrychlejší ze všech ptáků“ (*Rgvéd*); „Ten, kdo rozumí, má křídla“; Garuda je pták života, obloha, slunce, větvíství; je stvořitel a ničitel všeho, jízdní zvíře Višnu; někdy je ztotožňován s fénixem. *Islám.:* duše věřících žijící na stro-

mě života. Duše nevěřících vstupují do dravých ptáků. *Japon.*(šintó): tvůrčí princip. *Kelt.:* ambivalentní symbol: ptáci znamenají božství a onen svět nebo magickou moc a zlovůli, jako je tomu u krkavce a strážníka. Tuathové se mohou objevovat v podobě ptáků s třpytivým peřím navzájem spojených zlatými řetězy, když ohlašují důležitou událost. Ptáci jsou také posly bohů. *Křesť.*: okřídlené duše; duchovnost; duše v ráji. Dítě Ježíš je často zobrazováno, jak drží ptáka v ruce. *Maor.:* ptáci muž je božstvo, vševidoucí, vševědoucí; síla a neohroženost. *Starosever.:* duch osvobozený z těla; moudrost; viz KRKAVEC. *Šaman.:* výstup do nebe; mediální a magické cestování; šamani při svých rituálech nosí oděvy z ptačího peří; ptačí oděv může duši propůjčit křídla. *Taoist.:* třínohá červená vrána je solární, jangový princip; žije v slunci a může také symbolizovat velkou triádu, tři velké vesmírné mocnosti, nebe, zemi, člověka. Viz také KOHOUT, OREL, FÉNIX, KRKAVEC apod.

Půda Matka-Země; matečná půda.

Půlkruh Přejímá symboliku kruhu jako symbolu pro dynamický, proměnlivý život a růst.

Pupeční šňůra Šňůra, popřípadě nit, kterou stvořitel jako Velký tkadlec nebo Velká Matka připoutává či připojuje člověka ke tkanivu života a k jeho minulosti, přítomnosti i budoucnosti (viz PAVOUK, TKANÍ). Pupek či OMFALOS je střed světa a je ztělesňován posvátnými kameny, horami či jinými posvátnými středy.

Pupek viz OMFALOS.

Pýcha Je symbolizována lvem, orlem, pávem, zrcadlem nebo jezdcem padajícím z koně. Charakteristický rys slunce.

Pyramida/jehlan Střed světa a *axis mundi*, obraz prapůvodní posvátné hory, která je často čtyřstranná, jako např. hora Méru. Vrchol pyramidy symbolizuje nejvyšší cíl duchovního usilování a snahy o vzestup při iniciaci a v hierarchii; znázorňuje také oheň, plamen, solární, mužskou sílu. Má falickou povahu. Pyramida se stupni naznačuje strukturu kosmu a úrovně vědomí; stoupání slunce po nebeské klenbě. Platón užívá jehlanu jako symbolu živlu vody, přičemž krychle symbolizuje vzduch, osmistěn oheň, dvacetistěn vodu a dvanáctistěn éter. V *aztécké* symbolice je pyramida pátým sluncem Quetzalcóatla.

Egyptská figura Usira, pocházející z 21. dynastie, je korunována dvojicí zrcadlově uspořádaných pštrosích per, představujících pravdu a spravedlnost, které tento bůh jako soudce zemřelých musí udržovat v dokonalé rovnováze.

Na egyptském papyru ze 13. století se vznáší Ba, pták duše, nad mumií, dříve než odletí do posmrtného života.

Ptáci na tomto kostýmu ducha tance Arapahú představují duchy vedení a posilování; tanečníci doufají, že s nimi při rituálu navážou spojení.

Pýthón Neblahá mocnost temnoty a ženský, se zemí spojený princip. Atribut Apollóna, jenž draka Pýthóna usmrtil: v Delfách, kde ho zabil, vznikla nejznámější Apollónova svatyně, v níž věštila Pýthie.

Pytlovina Smutek; kajicnost; pokoření.

Qubba Islámská qubba, tj. kupole, má tutéž symboliku rovin bytí jako STÚPA.

Na portále kostela v Great Rollington v Oxfordshire z 12. století je **ráj** představen jako zahrada obklopená vodou (symbolizovanou klikatým vzorem) a bájnými zvířaty, pokrytá květinami a zahrnující i všeobklopujícího hada.

Ráj Ve většině tradic je ráj ohrazená zahrada, zahrada-ostrov nebo „zelený ostrov“; pozoruhodnými výjimkami jsou *křesťanský* nebeský ráj, kde nový Jeruzalém je město, a *keltský* a *maorský* ráj, který leží pod vodami. Symbolizuje původní dokonalost a zlatý věk; kosmický střed; původní nevinost; blaženost; ničím nerušené společenství člověka, Boha a všech živých bytostí. Představuje také nejniternější duši, sídlo nesmrtnosti; místo, kde čas neubíhá; vstup do bytostného času, který vládl na počátku; stav, v němž je nebe tak blízko zemi, že je lze dosáhnout tím, že člověk vyleze na strom, vyšplhá se po liáně, vystoupí na horu nebo na nějaký axiální symbol.

Ráj je vždy ohrazený prostor nebo je obklopen mořem a otevřen je pouze nebi. Stejně jako tam mohou komunikovat Bůh a člověk, tak i člověk a zvířata žijí v dokonalém souladu a mluví touž řečí. V *zoroastrismu* je ráj sídlem písně. Ve všech rajských zahradách stojí uprostřed dva stromy: strom života a poznání, nesmrtnosti a smrti; zpod kořenů stromu života vytéká pramen, který napájí čtyři rajske řeky, tekoucí do čtyř světových stran a vytvářející vertikální a horizontální rameno kříže.

Ztracený ráj nebo prvotní hřích symbolizuje sestup z jednoty do duality a rozmanitosti jevového světa; pohyb směrem od středu dokonalosti; rozptýlení a rozpad v mnohotvárný svět. Znovuzískaný ráj znamená návrat k jednotě, k duchovnímu středu, vítězství člověka nad sebou samým a znovudosažení původní nevinosti. Ztracený ráj uvrhuje člověka do času a temnoty; znovuzískaný ráj obnovuje jednotu a znamená konec času. Symboly ráje jsou: střed; ohrazená a ukrytá zahrada s ptačím zpěvem a vůní květin; růžová zahrada; ostrov blažených; zelený ostrov; elysejská pole; země zaslíbená; Eldorado; hrozen perel apod. Ztracený ráj je strážěn nestvůrami, draky nebo anděly s plamennými meči;

znovu jej získat znamená velké obtíže, zkoušky a nebezpečí, které symbolizují namáhavou duchovní cestu zpět ke středu.

Rak viz ZVĚROKRUH.

Rákosí/sítí Rákosí či sítí symbolizuje historické období lidstva, jež po sobě zanechalo písemné památky. *Čín.:* úspěšná státní správa; rychlý růst rákosí představuje postup vpřed. *Egypt.:* královská hodnost; zároduňující Nil. *Křesť.:* Kristovo umučení a smrt na kříži; ponížení; věřící, kteří žijí z vod milosti; rákosový kříž je atributem Jana Křtitele. *Řec.:* atribut Pana; hudba; harmonie.

Rebis Kámen filosofů *hermetické* tradice a *alchymie*; ztělesňuje dosažení jednoty; androgyn; usmíření všech protikladů; celistvost; osvěcení; znovudosažení středu. Slunce a měsíc, mužskost a ženskost, král a královna, síra a rtuť, poté co podstoupili rozklad a smrt *nigreda*, znovu povstali jako *petra genetrix*, dokonalost hermafrodita.

Réva/vinice Úrodnost; život; strom života a v některých kulturních okruzích strom poznání; v jiných je réva zasvěcena umírajícím bohům. Keř vinné révy plný hroznů představuje plodnost; vášeň; divoká vinná réva znamená faleš a nevěru. *Buddhist.:* ovíjející se vinná réva chamtivosti a žádostivosti má být utata u kořenů. *Egypt.:* je zasvěcena Usirovi. *Křesť.:* Kristus je pravý vinný kmen a učedníci jsou ratolesti (J 15); vinice také ztělesňuje církev a věřící. Je-li keř vinné révy zobrazován jako strom života, s holubičci odpočívajícími na ratolestech, symbolizuje v Kristu spočívající duše a plodnost ducha. Hrozen vína s obilnými klasy je obrazem eucharistie. *Řeckofřim.:* především symbol Dionýsa/Bakcha; je zasvěcena též Apollónovi. *Sumero-semit.:* je zasvěcena Tammuzovi a Baalovi; atribut Geštinany, bohyně úrody. *Žid.:* vinná réva představuje Izraelity jako vyvolený národ; společně s fíkovníkem symbolizuje mír a hojnost.

Roční období Rozdělení roku na čtyři časové úseky – jaro, léto, podzim, zimu – nebo, jako v Egyptě, na úseky tří: období setí (zima), růstu (jaro) a záplav (léto). Roční období ztělesňují charakteristické postavy vzaté z opakujícího se cyklu období lidského života. *Jaro:* dítě nesoucí girlandy z květin nebo listů; nebo žena, případně mladík s korunou z květin nebo květiny nesoucí či vedle nich stojící; symbolickým zvířetem jara je beránek; zvířetníkovými zna-

Dionýsos plavící se po moři na řecké váze ze 6. století před Kristem: **vinná réva**, atribut tohoto boha, tvoří hlavní stožár lodě.

Vinná réva jako symbol večere Páně na hlavici sloupu ve španělském kostele San Pedro de la Nave.

meními jsou Skopec, Býk, Blíženci. *Léto*: dítě či žena s věncem z obilných klasů na hlavě nebo nesoucí snop; symbolickým zvířetem je lev nebo drak; zvířetnickými znameními jsou Rak, Lev, Panna. *Podzim*: dítě či žena nesoucí hrozny vína nebo košík s ovocem nebo vymačkávající hrozny šlapáním; symbolickým zvířetem je zajíc a zvířetnickými znameními jsou Váhy, Štír a Střelec. *Zima*: dítě zahaněné do pláště nebo starý muž s dlouhými ojiněnými vlasy držící v ruce srp nebo s holými stromy; symbolickým zvířetem je salamandr a zvířetnickovými znameními jsou Kozorožec, Vodnář a Ryby. V *české* symbolice představují roční období uspořádanost, správnost a příkladné chování; „roční období se nemýlí“. Jsou znázorňována květinami a rostlinami: jaro květem višně, broskvoně a mandloně; léto lotosem a pivoňkou (obě jsou solární); podzim červeným javorem, svlačcem a chryzantémou; zima květem švestky, bambusem a borovicí.

Na tomto čejenském rituálním chřestidle posilují **roh**y přízračný výraz tváře i děsivý zvuk, vyluzovaný při třesení.

Roh hojnosti Nadbytek; nekonečná štědrost; úrodnost; plodnost; sesbírané plody země; roh kozy Amaltheie, „dárcce bohatství“. Jako roh má falickou povahu; jako dutina a receptivní útvar má povahu ženskou. Roh hojnosti je atribut božstev vegetace, vinobraní a osudu a Matky-Bohyně, jako např. Démětry/Cerery, Tychy, Fortuny; nosí jej také Priápos jako znamení plodnosti.

Rohy Nadpřirozená moc; božství; moc duše nebo životního principu, vycházející z hlavy, tedy rohy na přílbách nebo pokrývkách hlavy propůjčují dvojnásobnou moc; moc a důstojnost božství; projev ducha; královská důstojnost; síla; vítězství; ochrana; mužnost; hojnost dobytka a blahobyt v zemědělství; rohy mají povahu solární i lunární jako atributy slunečních bohů a jako srpek měsíce a přibývající a ubývající měsíc; lunární zvířata bez rohů představují poslední fázi ubývajícího měsíce. Rohy jsou atributy všech Matek-Bohyní, královen nebe; půlměsíc v podobě kravských rohů se často objevuje se slunečním kotoučem, zejména v *egyptském* umění.

Rohatí bohové představují bojovníky, plodnost u člověka i zvířat a jsou pány zvířat; jejich atributy jsou kravské nebo býčí rohy, které znamenají čest, důstojnost a moc, a rohy beranů nebo kozlů, které představují plodivou sílu; nosívaly také parohy a mívají u sebe hada nebo hada s beraní hlavou. Rohy, z nichž splývá dlouhá stuha, značí boha bouře. Ostré rohy znamenají mužskost a mají falickou povahu, zatímco jejich dutost představuje ženskost a receptivitu. Moc rohů může být blahodárná nebo

škodlivá, podle souvislosti. Později, ve středověké *Anglii*, se rohy staly symbolem hanby, opovržení, podlosti a klamaného manžela, protože *křesťanství* vložilo rohatého boha jako ďábla a zlou moc. *Egypt*: kravské rohy jsou symbolem bohyně Hathor jako Velké Matky; jako měsíční srpek se objevují s Esetou a Nutou, paní nebe. Býčí rohy jsou solární, zatímco solární a lunární symbolika vystupuje společně v podobě kravských rohů nesoucích sluneční kotouč. Rohy boha Amona mají podobu spirálovitě zatočených beraních rohů. Sutech má rohy, z nichž splyvá dlouhá stuha, označující boha bouře. *Hind*: čtyři rohy v Rgvédu znamenají hlavní světové strany. *Indián*: hlava je opatřena rohy, „takže vypadá děsivě“. *Islám*: síla; „pozdvížení rohu“ znamená vítězství; úspěch. *Kelt*: plodnost; rohatý bůh je pán zvířat. Cemunnos, „Rohatý“, s jelením parožím, je doprovázen hadem s hlavou berana nebo jelena. *Křesf*: dva rohy představují Starý a Nový zákon, jimiž může být protivník přemožen. Sedm rohů Beránkových je sedm božích duchů; vševědoucnost a moc. Rohy byly později vloženy jako symbol ďábla. *Mínoji*: s rohy se lze setkat ve spojení se stromem, oltářem a dvojitou sekyrou jako symboly moci a božství. „Rohy posvěcení“ jsou vykládány jako měsíční srpek, tedy jako znázornění imanentně přítomného božství. *Řecko-řím*: Dionýsos je často zobrazován s rohy. Pan je rohatý bůh lesů, polí a stád; rohatí Satyrové symbolizují mužnost a plodnost. Plútos, bůh bohatství, je zobrazován s rohem hojnosti či s „rohem Amaltheie“, symbolem bohatství a blahobyti. *Skandináv*: moc; mužnost; ztělesnění bojovníků. *Sumero-semit*: božství; nejvyšší princip; solární i lunární moc. Pokrývku hlavy s rohy nosí Aššur, Anu a Běl; Hadad, bůh bouře, má rohy s dlouhou splyvající stuhou. *Žid*: moc; „pozvednutí rohů“ znamená vítězství a „ulomení rohů“ porážku. Mojžíš je někdy zobrazován s rohy moci.

Rok Velký rok představuje cyklus stvoření a ničení ve vesmíru nebo *aióny* gnostiků. Je to čas znovuzrození, kdy se svět vrací k původnímu stavu, *apokatastasis*, čas obnovy, návratu zlatého věku. Viz také ČÍSLA, Padesát.

Rolnictví Je symbolizováno bohyní obilí s pšeničnými klasy, rovněž pluhem, rohem hojnosti a rašící raloštěsí.

Ropucha Lunární živočichů náležející vlhkému živlu. Jako bytost opětovně se objevující a mizející má lunární povahu, ale je i symbolem vzkříšení. Může

také znázorňovat zlo, ošklivost, odpornost a smrt. Podobně jako had má prý ropucha v hlavě drahoukam. *Alchym*: temná stránka přírody, její nižší, ale živné sedliny; pozemská látka. „Spoj zemskou ropuchu s letícím orlem a spatříš v našem umění učitelku“ (Avicenna). *Čaroděj*: čarodějnice; štěstí. *Čín*: lunární živočich; jnový princip; nedosažitelnost; dlouhověkost; bohatství a hromadění majetku. Třínohá ropucha žije v měsíci, její tři nohy symbolizují tři měsíční fáze. *Indián*: Temný Manitu, měsíční vody, mocnosti temnoty a zla, přemožený Velkým Manitu. *Írán*: Ahriman; zlo; závist; nenasytnost; lakomství, ale také plodnost. *Kelt*: často zaujímá místo hada jako zlé mocnosti. *Křesf*: ďábel; lakomství. *Mexic*: země. Ropucha a jedovatá houba s velkým kloboukem představují posvátnou houbu, která přináší osvěcení. *Oceánic*: smrt. *Řec*: atribut Sabazia, jehož kult byl provázen mystérii.

Rosa Světlo rozbřesku; duchovní osvězení; pozhénání; dar milosti. Sladká rosa znamená mír a blahobyti. Rosa může také představovat proměnlivost, nestálost, iluzi a prchavost. Je dávána do souvislosti s měsícem, stmíváním a spánkem. *Čín*: nesmrtnost. Strom sladké rosy roste na posvátné hoře Kchun-lun, světové ose, a přejímá symboliku stromu života. *Kelt*: nejposvátnější podoba vody u druidů. *Mexic*: rosa posvátného kaktusu podytu je rosou nesmrtnosti. *Novoplatón*: rosa je přirozený obal duší; plození. *Řím*: Jovovo sperma. *Žid*: v kabale znamená vzkříšení. Rosa světla je vylučována ze stromu života a oživuje mrtvé.

Rostliny Stejně jako květiny a stromy symbolizují rostliny smrt a vzkříšení; životní sílu; životní koloběh. Symbolika květiny a rostliny je úzce spojena s Velkou Matkou, bohyní země, úrodnosti a růstu; je také spojována s plodností životodárných sil vod; šťávou naplněná rostlina znamená mateřství. Rostliny a stromy jsou často považovány za mytické předky a obvykle jsou spojovány s měsíčním kuletem. Rostliny a květiny, které vyrostly z prolité krve boha nebo hrdiny, představují mystické spojení člověka a rostliny a zrod života ze smrti, život přelévající se z jedné podoby do druhé: např. fialka vyrostlá z krve Attidovy, pšenice a byliny z těla Usirova, marhaník z krve Dionýsovy, sasanka z krve Adónidovy a růže z krve Kristovy. V *čínské* symbolice je dřevní houba *Polyporus lucidus* rostlinou nesmrtnosti a je potravou taoistických geniů či nesmrtných.

Roucha, liturgická Podle Josepha Flavia *Židovské liturgické roucha* a jeho ozdoby představují: plátno – zemi; modrá čapka – nebe a oblohu; granátová jablka – blesk; zvonečky – hrom; nárameník – veškerenstvo tvořené čtyřmi živly; zlato – záři osvětlení; náprsník – střed světa; pás – oceán; dva karneoly na nárameníku – slunce a měsíc; dvanáct kamenů vsazených na náprsníku – dvanáct měsíců a znamení zvířetníku; čelenka ze zlata – záři, kterou sesílá Hospodin; smaragd – jaro; rubín – léto; safír – podzim, pravdu, upřímnost, stálost a čistotu; diamant – zimu, slunce, světlo; topas – věrnou lásku a přátelství.

Roucha Čín.: císařská a hodnostářská roucha vyjadřují symboliku veškerenstva, jeho dokonalost a moc nebes a císaře jako jejich pozemského zástupce; symboly jsou taoistické i buddhistické; rovněž tvar roucha byl symbolický: okrouhlost rukávů znázorňovala elegantní společenské chování, rovnost lemů značila neúplnost při výkonu spravedlnosti, spodní lem představoval horizontální polohu vahadla vah a pevnost vůle a klid srdce. *Křesť.:* purpurové roucha znázorňují Kristovo mučení; bílé roucha nevinnost nebo vítězství ducha nad tělem; bezešvé roucha symbolizuje utrpení, též milosrdnou lásku, jednotu. *Mithraic.:* na rouchu mystů, zasvěcenců, byla znamení zvěrokruhu; jeho oblečením se zasvěcenec stal bohem procházejícím hvězdnou konstelací.

Rouno Symbolizuje tuk, považovaný za životní sílu ovce, a tím všeho, co udržuje život, jako např. dobytka, obilí apod., též ztělesňuje potomstvo a dlouholetost.

Routa Bylina se žlutozelenými květy, sluneční bylina, bylina púvabu; symbolizuje očištění; panenství; odvrací zlo. V *židovském* symbolismu znamená lítost a je rovněž užívána při obřadech jako bylina odvracející zlo. Později se v *Evropě* na základě stejnozvučnosti stala symbolem smutku a sklíčenosti (např. v angličtině je pro routu a lítost, smutek stejné slovo). Je také prostředkem k vyhnání plodu.

Rozbíjení Rozbití či roztrhání na kousky (lunárních božstev, umírajících bohů nebo člověka při iniciaci) symbolizuje dělení měsíce; nový měsíc je emblémem těchto božstev a ztělesňuje smrt a znovuzrození a mnohost povstávající z Jednoho. Rozbití sklenice symbolizuje pomíjivost lidského štěstí. Rozbití tabulky znamená zrušení smlouvy nebo ukončení spolupráce nebo anulování dluhu. Rozbití předmět

Tato čínská porcelánová figurka z 18. století představuje Liou Chaj-čhana, jednoho z taoistických patriarchů, který nese na rameni třínohou **ropuchu**, symbol měsíce a jeho fázi.

Čínské císařské **roucho** zdobí symboly – drak, oblaka, duha, vlny, perla – blahobytu, dlouhověkosti a štěstí, které jeho nositel potřebuje mít a užívat jich, má-li plnit roli prostředníka mezi zemí a nebem.

určený pro mrtvého znamená tento předmět „zabit“ a uvolnit jeho duši, takže si ho zemřelý může vzít s sebou na onen svět. Viz také ROZKOUSKOVÁNÍ.

Rozkouskování Iniciační symbolika smrti a znovuzrození; nezbytnost smrti vlastního já před opětovnou integrací a znovuzrozením; dvě komplementární fáze dezintegrace a opětovné integrace. Představuje také jednotu, po níž následuje rozdělení, rozmanitost a dezintegrace při stvoření, mnohotvárnost vznikající z Jednoho. Rozkouskování je úzce spojeno s obětí. Boží, jako např. Usire, Zagreus, Dionýsos, rozkouskování, rozptýlení a opětovné spojení, ztělesňují rozmanitost jevového světa při stvoření a konečné obnovení původní jednoty. Mystické rozkouskování může být důležitou součástí šaman-ské iniciace. Rozkouskování hraje také určitou úlohu u *Jorubů*, kde jsou *orišové*, nižší božstva, nositelé duchovní síly, rozbiti na kousky a opět uceleni.

Rozmarýna *Evrop.*: její trvalá vůně je přirovnávána k vzpomínce, stálosti a oddanosti památce. Je také pohřební rostlinou a je zasvěcena Areovi.

Rozsévaní Tvůrčí čin; vpravení semene do Matky-Země.

Roztržení Roztržení oděvu a roztržené roucho symbolizují neodvolatelné rozhodnutí nebo krok; rozchod s řádem nebo tradicí; pokus prolomit se na jinou rovinu; znamená také kajicnost, hněv a zničení celistvosti.

Rtuť „Pevná voda“, symbolizující jak tuhost, tak teplotu. Ztělesňuje duši, královnu, ženský, tekutý, těkavý, studený princip, který působí na princip mužský, a tak ho osvozuje od suchosti a tvrdosti, které ho omezují. Toto je také jádrem tantrické „hry“ ženského a mužského prvku, která vede k ušlechtilé činnosti, osvětlení a získání moci. Rozkladná moc rtuti představuje děsivý aspekt Velké Matky, zhoubný aspekt draka nebo hada; rozklad a smrt, které jsou nezbytné a vedou k znovuzrození a vzkříšení, tedy *aqua vitae*. Rtuť je také „lůnem“ všech kovů. Síra a rtuť jsou společně základem tvořivých sil vesmíru. Ke rtuti, stejně jako k Merkuru, se vázou všechny tři základní astrologické symboly – půlměsíc, kruh a kříž – a solární oheň a lunární voda.

Rubáš Smrt; pohřeb. Je spojován s Théseem a se symbolikou plachetní plavby.

Rubín viz DRAHOKAMY.

Ruch viz BÁJNÉ BYTOSTI.

Ruka Jeden ze symbolicky nejvýraznějších údů. Podle Aristotela je ruka „nástroj nástrojů“. Quintilianus říká: „Člověk by téměř řekl, že ruce dokážou mluvit! Cožpak je neužíváme, abychom požadovali, slibovali, vybízeli, odmítali, hrozili, prosili, vyjadřovali nechuť nebo strach, otázku nebo popření? Neužíváme je, abychom vyjádřili radost, smutek, váhání, doznání, kajicnost, míru, množství, počet a čas? Nemají moc podněcovat a zakazovat, vyjadřovat uznání, údiv, stud?“ Ruce znamenají moc; sílu; opatrnost; pozhánání. Boží ruka značí božskou moc; sdělování ducha; ochranu, spravedlnost. Velká ruka znázorňuje nejvyšší moc, Boha. Ruka zahání zlo a nesnáze. Symbolická držení rukou: *na prsou* – podřízenost, postoj služebníka nebo otroka; *sepnuté* – spojení, mystický sňatek, přátelství, loajalita; *přeložené* – poklid, nehybnost; *zakrývající oči* – stud, zděšení; *zkřížené v zápěstí* – být svazován nebo spoután; *vkládáné* – přenášení moci a milosti nebo léčení; *na krku* – oběť; *otevřené* – štědrost, velkodušnost, spravedlnost; *zatáté v pěst* – hrozba, agrese; *natažené* – pozhánání, ochrana, uvítání; *ruce někomu podané* – zavázání se k službě, pravá ruka ručí životem; *podané společně* – bezbrannost, podrobení se vazala panovníkovi, podřízenost, nebojovnost, pozdravení, poddanost; *přes sebe přeložené dlaněmi vzhůru* – meditace, receptivnost; *zdvižené* – vzývání, uctívání, modlitba, pozdravení, ohromení, úlek, také přijímání přitékající moci; *dlaněmi dolů* – pozhánání, boží milost a přízeň; *obě ruce zdvižené* – snažná prosba, slabost, naznačení nevědomosti, závislost, kapitula-ce, také vzývání a modlitba; *zdvižené k hlavě* – přemýšlení, starost; *potřesení rukou* – záruka, převzetí závazku; *mytí rukou* – nevína, očištění, odmítnutí viny; *lomit rukama* – velký zármutek a bédování.

Pravá ruka je „ruka moci“, pozvedá se k pozhánání a ručí životem. Josephus Flavius píše: „Nikdo z nich tě neoklame, jestliže ti podal pravou ruku, ani nebude nikdo pochybovat o jejich věrnosti.“ Levá ruka představuje pasivní aspekt moci, receptivitu; často je spojována s kradením a podváděním.

Ruka se třemi prsty nebo zmračená ruka znázorňuje měsíční fáze; s roztaženými prsty končícími v prodloužení slunečními paprsky znamená životodárnou moc z nebe. Ruka vynořující se z oblaku označuje boží moc a dobrodiní, rovněž majestát. Ruka zobrazená společně s okem a jinými symboly moci značí jasnozřivost a duševní sílu, kterou propůj-

čuje. *Buddhist.*: Buddhova ruka znamená ochranu; s dlaní vzhůru představuje neomezené dávání; v buddhistické ikonografii znamená pravá ruka Buddha dotýkající se země jeho nadvládu nad ní a volá ji tímto za svědka; pravá ruka je aktivním pólem. Jeho levá ruka, držící misku na almužnu nebo obrácená dlaní vzhůru, znamená receptivitu a vydatost; pasivní pól. V buddhismu a hinduismu jsou *mnudry* – držení rukou jako výraz božských mocností – bohatým jazykem symbolických poloh a gest rukou, jež jsou příliš početné, než aby se zde daly uvést, ale všeobecně lze říci, že zvednutá pravá ruka znamená neohroženost nebo s dlaní vzhůru dávání; obě ruce s dlaněmi vzhůru nebo složené v klíně vyjadřují meditaci a receptivitu; obě ruce před srdcem znamenají jednotu moudrosti a metody. Ruka s okem na dlaní označuje pomocnou ruku soucitu a moudrosti, která není slepá, ale dokáže rozlišovat. *Čín.*: sepnuté ruce znamenají přátelství, loajalitu; skrytí rukou značí úctu a vážnost. Pravá ruka je jangová a ztělesňuje sílu, zatímco levá ruka značí čest, s výjimkou období války, kdy se pravá ruka, zacházející s mečem, stává rukou značící vojenskou čest. Levá ruka je jinová, slabá, je stranou cti, neboť síla vede k násilí a ničení. *Egypt.*: „ruka Egyptanů“, dva trojúhelníky postavené ryncholy na sobě, znázorňuje spojenj ohně a vody, mužského a ženského prvku. *Hind.*: u Šivových rukou znamená zdvižená ruka mír a ochranu, ruka spuštěná, ukazující na nohu, znázorňuje osvobození, úder na buben je tvůrčí akt a plamen v ruce označuje zničení světa ohněm. *Islám.*: otevřená ruka znamená požehnutí, vzývání a pohostinnost. Ruka Fátimy představuje ruku boží, božskou moc, prozřetelnost a velkorysost. Palec je Prorok a prsty jsou jeho čtyři společníci, první prst dcera Fátima, druhý její muž Alí, třetí a čtvrtý jejich synové al-Hasan a al-Husajn. Čtvrtý prst znamená také duchovní a morální znamenitost a všech pět prstů dohromady je pět základních sloupů náboženství. *Kelt.*: Lugova „dlouhá ruka“ symbolizuje sluneční paprsky. *Křesť.*: boží moc a síla boží. V křesťanském umění znamená ruka vynořující se z oblaku přítomnost a moc Boha Otce; někdy vypouští holubici symbolizující Ducha svatého. Zvednutá ruka dlaní dolů znamená požehnutí, boží milost a přízeň; se třemi zvednutými prsty představuje Trojici; je-li zvednuta celá ruka, pak palec symbolizuje Boha Otce, první prst Ducha svatého, druhý prst Krista a třetí a čtvrtý dvě Kristovy přirozenosti. Vkládání rukou při biřmování znamená sdělování Ducha svatého, síly a milosti. Ruka svírající váček s penězi představuje Jidáše Iškariotského. *Mandej.*:

Ruka vyřezaná na dveřích v Alhambře je často se vyskytujícím symbolem pěti základních povinností islámu: vyznání víry, modlitby, almužny, půstu v měsíci ramadánu a poutě do Mekky.

při obřadech symbolizuje spojení rukou pravdu a věrnost. *Manichej.*: třesení pravou rukou znamená spásonosnou moc božstva. *Řec.*: na Sabaziově votivní ruce jsou palec a první prst nataženy, třetí a čtvrtý prst ohnuty a na ni jsou vyobrazeny kužel, had, kříž, pálměšic, caduceus, ještěrka a hmyz. Vykládá se jako boží pomocná ruka nebo jako ochrana, léčení a požehnání, nebo pouze jako talisman a prostředek odvracející zlo. *Sumero-semit.*: ruka je atribut Velké Matky jako štědré dárnyně a ochránkyně. Votivní ruku, stejně jako tu Sabaziovu, lze často vidět v Sýrii. *Toltéc.*: „dlouhá ruka“ Huemaka znázorňuje sluneční paprsky. *Žid.*: boží ruka je „pravice vyvýšená“.

Rukavice Důkaz dobré víry; znamení cti; čistota srdce („čisté ruce a ryzí srdce“); bílé rukavice, které nosívali kněží, představují čistotu srdce a oprostěnost od korupce. Svléci si rukavice znamená projevit úctu, upřímnost, protože ten, kdo má natažené rukavice, může též něco skrývat. Hodit někomu pod nohy rukavici znamená vyzvat ho k boji za obhájení urážky na cti. Železné rukavice jsou atributem Tóra a bohů kovářů. Rukavice zdůrazňují gesta a symboliku rukou.

Růže/růžice Značně komplexní symbol; je ambivalentní, znamená jak nebeskou dokonalost, tak i pozemskou náruživost; tato květina je oboje: čas i věčnost, život i smrt, plodnost i panenskost. Na Západě zaujímá růže a lilie místo, které na Východě náleží lotosu, a symbolický obsah mystické růže má značnou podobnost se symbolikou lotosu. Růže znamená dokonalost; *pléróma* (plnost božské duchovní síly); naplnění; tajemství života; srdce, střed života; neznámo; krásu; půvab; štěstí, ale také dráždivost; vášně, a v tomto smyslu je spojována s vím, smyslností a sváděním.

V symbolice srdce zaujímá růže střed kříže, bod sjednocení. Jako květina ženských božstev symbolizuje lásku, život, stvoření, plodnost, krásu a také panenskost. Pomíjivost růže představuje smrt, smrtelnost a zármutek; její trny jsou obrazem bolesti, krve a mučednictví. Jako pohřební květina symbolizuje věčný život, věčné jaro, vzkříšení.

Růže také ztělesňuje mlčení a mlčenlivost; růže byla zavěšována nebo vyobrazována v poradních síních jako symbol mlčenlivosti a diskretnosti. Zlatá růže znamená dokonalost; červená růže touhu, vášně, radost, krásu, naplnění; je květinou Venušinou a symbolizuje krev Adónida a Krista; bílá růže je „květina světla“, nevinnost, panenskost, duchovní rozvoj; půvab; červená a bílá růže společně předsta-

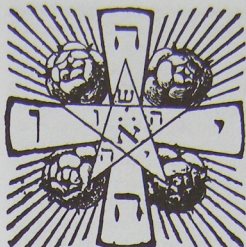
vují spojení ohně a vody, sjednocení protikladů; modrá růže znamená nedosažitelnost, nemožnost.

Růže se čtyřmi korunními plátky znázorňuje rozdělení vesmíru na čtyři části; s pěti plátky znázorňuje mikrokosmos a s šesti makrokosmos. Růžice je růže nebo lotos viděné seshora. „Větrná růžice“ se znázorňuje jako kruh obklopující dvojtyp kříže, označující čtyři hlavní a čtyři mezilehlé směry; sdílí tedy symboliku kruhu, středu, kříže a paprsků slunečního kola. Růžová zahrada je symbol ráje a je místem mystického snátku, sjednocení protikladů. *Alchym.*: růže je moudrost a *rosarium* Dílo; symbolizuje také znovuzrození duchovního po smrti časného. *Čín.*: vůně; líbeznost uprostřed bezútešnosti; blahobyt, Lotos je nositelem metafyzické symboliky. *Egypt.*: růže byly zasvěceny Eseté, neboť symbolizovala čistotu, od smyslnosti oproštěnou lásku; byla užívána v mystériích Esety a Usira. *Hind.*: symbolika lotosu odpovídá symbolice mystické růže jako duchovního středu, zejména v čakrách. *Islám.*: růže symbolizuje krev Proroka, též jeho dva syny, al-Hasana a al-Husajna, jeho dvě „oči“ nebo „růže“. V „Růži z Bagdádu“ symbolizuje první kruh zákon, druhý cestu, třetí vědění a všechny tři dohromady jsou pravda a jméno Alláhovo. *Křesť.*: svou krásou, dokonalostí a vůní je květinou ráje. Bílá růže znamená nevinnost, čistotu, cudnost, Pannu Marii; červená růže symbolizuje dobročinnost a mučednictví a vyrostla z kapek Kristovy krve na Golgotě. Girlanda z růží znamená nebeskou blaženost a Pannu Marii jako „Růži nebeskou“. Trny růže jsou hříchy jako důsledek hříchu prvotního a „růže bez trnů“ či mystická růže je Panna Maria, která byla v okamžiku svého početí uchráněna poskvrvny dědičného hříchu. Zlatá růže je emblém papeže a znamená zvláštní papežské požehnání. Růže je atribut Alžběty Uherské, Doroty, Františka z Assisi, Rozálie, Růženy z Limy, Růženy z Viterba. *Rosenkrucián.*: růžový kříž je mystická růže v podobě kruhu a kříže; růže je božské světlo vesmíru a kříž časný svět bolesti a oběti. Růže roste na stromě života, což symbolizuje regeneraci a vzkříšení. Růže ve středu kříže představuje čtyřlící živlů a bod sjednocení. *Řecko-řím.*: vítězící láska; radost; krása; touha; atribut Afrodity/Venuše. Růže byly vysazovány v římských pohřebních zahradách jako symboly vzkříšení a věčného jara nebo byly přinášeny o Rosalích a byly jimi pokrývány hroby. Římský císař nosil korunu z růží. Růže je atributem Aurory, Hélii, Dionýsa a Múz. *Žid.* (kabala): střed růže symbolizuje slunce a korunní plátky představují nekonečnou, ale harmonickou rozmanitost přírody. Růže vypučela ze stromu života.

Růženec Kruh celosti a času; věčnost; nekonečné trvání; askeze. *Buddhist.*: 108 korálků představuje 108 bráhrmanů přítomných při narození Buddha; kruh je kolo zákona, též koloběh znovuzrození, na němž jsou navlečeny jednotlivé perly manifestace. *Hind.*: šňůra je neprojevené, korálky jsou rozmanitostí manifestace a kruh je čas. Růženec je atribut Brahmny, Šivy a Ganěši. Šivův růženec má 32 nebo 64 bobulí ze stromu rúdrakša a obvykle doprovází postavu šivaistického světce. Ostatní růžence mají 108 korálků ze dřeva tulasí. *Islám.*: 99 korálků odpovídá božím jménům; stý korálek, jméno absolutního bytí, lze nalézt pouze v ráji. *Křesť.*: mystická růžová zahrada Panny Marie; 165 korálků je rozděleno do skupin po pěti desátcích; každá tato skupina má svá vlastní „tajemství“ radosti, bolesti a slávy Panny Marie. Velké korálky představují *Pater noster* a *Gloria*, malé korálky *Ave Maria*. Atribut sv. Dominika.

Ryba Falický symbol; plodnost; plození; obnovovaný a neporušený život; moc vod jako zdroj a zachování života; vodní živel; je spojována se všemi aspekty Matky-Bohyně jako rodičky a se všemi lunárními božstvy. Ryba, s chlebem a vínem, byla svátostným jídlem mysterijních náboženství a ryby se jedly a rybí oběti se přinášely při rituálním uctívání všech podsvětích bohů a lunárních bohyň vod, lásky a plodnosti, jako byla např. Atargatis, jejíž syn Ichthys byl posvátnou rybou, a také Inanna, Eset, Nina a Venuše; jejich dnem byl pátek, kdy se jedly ryby na jejich počest, ale také se věřilo, že se tím získá podíl na rybí plodnosti.

Ryby také symbolizovaly oddané vyznavače a následovníky plovoucí ve vodách života. Ryby zobrazované společně s ptáky mají chthonickou povahu a souvisejí s pohřbem, kde představují naději a vzkříšení. Rybí božstva a mořští bohové jezdící na rybách nebo delfínech symbolizují nezávislost pohybu ve vodách; neomezené možnosti. Ryby plovoucí dolů znázorňují pohyb involuce ducha do hmoty a ryby plovoucí vzhůru evoluci ducha-hmoty navracející se k prvnímu principu. Dvě ryby ztělesňují světskou a duchovní moc. Tři ryby s jednou hlavou znázorňují jednotu Trojice; s touto symbolikou se lze setkat v egyptské, indiánské, keltské, mezopotamské, barmské, perské a francouzské ikonografii a objevuje se téměř všude od starověku po novověk. Tři vzájemně propletené ryby jsou také trojčinným symbolem. *Alchym.*: tajemná či skrytá substance. *Buddhist.*: na šlépěji Buddhově symbolizuje osvobození od omezení, tužeb a náklonností; Buddha je rybář lidí. *Čín.*: hojnost (ryba a hojnost jsou

Součástí kabalistického růžového kříže jsou čtyři **růže** jako symbol dokonalosti čtverce.

Dáma s **růžencem** od Agy Rízy, dvorního malíře šáha Abbáse I. (1586–1629).

slova se stejnou výslovností); bohatství; regenerace; harmonie; císařovi poddaní. Jednotlivá ryba znázorňuje samotářskou nebo osamělou osobu, sirotka, vdovu nebo neženatého muže. Párek ryb zobrazuje radost ze svazku; manželství; plodnost. Atribut Kuan-jin a dynastie Tchang. *Egypt.:* Usirův falos. Dvě ryby jsou tvůrčí princip; blahobyt, který poskytuje Nil; plodnost; atribut Esety a Hathory. Parma symbolizuje nečistotu; nenávisť; atribut Týfóna jako iracionálního a neovladatelného prvku v přírodě. *Hind.:* jizdní zvíře Višnuva v jeho první inkarnaci jako zachránce člověka před potopou a zakladatele nového pokolení na počátku nynějšího světového věku; také symbol Varuny, jenž jako zlatá ryba ztělesňuje moc vod. Ryba znázorňuje bohatství a plodnost a je atributem božstev lásky. Dvě ryby těsně za sebou a navzájem se dotýkající představují jóni. *Japon.:* láska (láska a kapr jsou slova se stejnou výslovností); atribut Kannon. *Kelt.:* losos a pstruh byli jako symboly božského vědění spojováni s posvátnými prameny. Nodons byl bůh rybář. *Křesť.:* křesť; nesmrtelnost; vzkříšení (znamení Jonášovo). Svátostná ryba s vínem a košíkem chleba představuje v křesťanském umění eucharistii a poslední večeři. Raní církevní Otcové nazývali věřící *pisciculi*, rybičky, a apoštolové byli rybáři lidí. Písmena řeckého slova pro rybu ICHTHYS tvořila začáteční písmena řeckých slov Ježíš/Kristus/Boží/Syn/Spasitel, a ryba se tak stala symbolem Krista v latinské církvi, nikoliv však v řecké ortodoxní církvi. Ryba je atributem sv. Antonína Paduánského, apoštola Petra a biskupa Zenona. Tři ryby s jednou hlavou značí tři-v-jednom – Trojici – a tři vzájemně propletené ryby znamenají křesť ve jméno Trojice. *Mandej.:* svátostné jídlo při hostinách za mrtvé. *Řec.:* atribut Afrodity jako ztělesnění lásky a plodnosti a také Poseidóna jako symbolu moci vod. Ryba byla obětována za mrtvé při uctívání Adónida. Orfeus byl rybářem lidí. *Řím.:* pohřební symbol; nový život na onom světě; atribut Venuše jako ztělesnění lásky a plodnosti a Neptuna jako symbolu moci vod. *Starosever.:* atribut Friggy jako bohyně lásky a plodnosti. *Sumero-semit.:* rybí kůži užívali jako zvířecí oděv kněží boha Enkiho, pána hlubin, který je také zobrazován s hlavou a předními nohama kozy a zbytkem těla rybím; rybí ozdoba hlavy Enkiho kněží se později stala mitrou křesťanských biskupů. Ryba je atributem Enkiho a Tammuze jako falický symbol a ztělesnění mužskosti, ale ve spojení s Inannou představuje ženskost, lásku a plodnost. Adapa, syn boha Ea z Eridu, je zobrazován jako rybář. V Asýrii se ryba objevuje ve spojení se sekýrou, patrně jako symbol lunární

a solární moci, mocností vod a bohů oblohy. Také na Krétě se objevuje ve spojení se sekýrou. Ve Foiníkií, Frýgii a Sýrii byla ryba posvátným jídlem kněží bohyně Atargatidy, kteří je chovali v posvátných rybnících; ryba byla atributem božstev lásky a znamenala štěstí. *Zvířetník.:* tajemná substance je symbolizována proti sobě umístěnými rybami; Kozoroh je kozel s točitým rybím ocásem. *Žid.:* potrava blažených v ráji; symbol nebeské hostiny budoucího blaženého života. Ryby jsou věřící Izraele ve svém pravném živlu, vodách tóry.

Rybaření Čín.: umění vládnout: „Nezkušný rybář nechytne žádnou rybu; netaktní vládce nezíská lidi na svou stranu.“ *Křesť.:* přivádění konvertitů do církve; apoštolové jako „rybáři lidí“.

Ryby viz ZVĚROKRUH.

Rýč Falický symbol; mužský princip; někdy atribut Saturnův. Atribut sv. Fokase.

Rydl viz BRK.

Rys Ostrost zraku, „mít oči jako rys“. Věřilo se, že rys je schopný vidět skrz zeď. V *křesťanství* odkazuje na bdělost Kristovu. V *heraldice* znamená bdělost a ostré vidění.

Rýže Podílí se na symbolice, jakou má OBILÍ na Západě, a jako základní potravinu má božský původ. Může mít kouzelnou sílu a stejně jako mana představuje nadpřirozený pokrm a může také zázračně naplnit sýpky. Je symbolem hojnosti a božského obdarování a člověk ji musel pěstovat teprve po ztrátě ráje a oddělení nebe a země. Rýže představuje nesmrtelnost; duchovní potravu; původní čistotu; slávu; solární moc; vědění; hojnost; štěstí a plodnost – tento význam se uplatňuje při svatbě, kdy je házena přes nověmanžele. V *čínské alchymii* je červená rýže spojována s rumělkou; v ezoterickém *islámu* s červenou sírou a v *hermetickém* Dile se sírou.

Řebříček Prostředek proti čarodějnictví. Stěbla užívaná v Číně při věštění podle *I-ťing* (Knihy proměn) byla stěbla řebříčku.

Řehťačka Představuje hrom a vitru a znamená vyzvánění božstva; užívala se při dionýských mysterijních obřadech, v kulturách doby kamenné a při iniciacích.

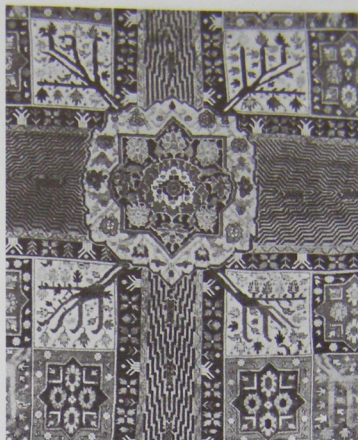
ních a dešť přivolávajících obřadech *australských domorodců*. U *severoamerických indiánů* symbolizuje vyzvání Velkého ducha.

Řeka Neustálá změna světa v jevové podobě; plynutí života. Řeka života je říše božského, makrokosmos; řeka smrti je projevující se existence, svět změny, mikrokosmos. „Návrat k prameni“, symbolizovaný řekou tekoucí zpět ke zdroji, je návratem k původnímu, rajskému stavu s cílem nalézt osvětlení.

Ústí řeky sdílí symboliku dveří nebo brány, neboť i ono zjednává přístup do jiné říše, do oceánu jednoty. Obvykle, v přechodových rituálech nebo cestách z jedné úrovně na druhou, se cesta podniká z jednoho břehu na druhý, přes řeku života nebo smrti; jde-li však o cestu k ústí řeky, břehy se stávají nebezpečnými, a je třeba se jich vyvarovat – symbolika se mění v symboliku nebezpečného PŘECHODU.

Čtyři rajske řeky, tekoucí do čtyř světových stran, vytékají z pramene nebo studny u paty stromu života, případně ze skály pod ním ve středu ráje; symbolizují tvůrčí moc, která přýští ze svého neprojeveného zdroje do jevového světa, až na samu nejzazší hranici, tvořenou mořem; stéká z nejnižší na nejnižší úroveň. *Buddhist.*: plynutí života. Rajske řeky přinášejí duchovní sílu a potravu. K dosažení osvětlení je třeba řeku života sledovat k jejímu prameni. *Hind.*: čtyři rajske řeky tečou od paty stromu života na hoře Méru do čtyř světových stran, a vytvářejí tak horizontální kříž pozemského světa, spojeného se čtyřmi živly, čtyřmi fázemi cyklického vývoje, čtyřmi věky či *jugami* a čtyřmi védskými obětními poháry. *Amrta*, nápoj poskytující nesmrtelnost, je spojován s védskou *sómou*, vytékající ze stromu života. Řeky vyřezané na chrámových dveřích představují očistění oddaného ctitele, rituální omytí; koupel v posvátné řece znamená rituální očistu. *Írán.*: řeka života vytéká ze stromu života a je spojována s vytékáním posvátné *haomy*. *Křesť.*: čtyři rajske řeky, vytékající z jediné skály, jsou obrazem čtyř evangelíí pocházejících od Krista. *Řec.*: řeky jsou zobrazovány jako silní muži s rohy a dlouhými vlnitými vousy. *Skandináv.*: čtyři řeky mléka tečou do Ásgardu. *Sumero-semít.*: čtyři rajske řeky vytvářejí čtyři světové končiny, čtyři světové strany a roční období. *Žid.* (kabala): řeky života odpovídají stromu SFIROT, který přináší duchovní vlivy ze „světa nahore“ do „světa dole“.

Řetěz Ambivalentní symbol, představující jak úřední postavení, důstojnost a jednotu, tak i poddanství a otroctví. Řetěz úřední hodnosti, např. starosty,

Uprostřed perského koberce ze 17. nebo 18. století vytékají čtyři rajske řeky z pramene u kořenů stromu života.

mandarina apod., poutá k úřadu, funkci a moci. Články řetězu symbolizují komunikaci a manželství. V *buddhismu* poutají články řetězu člověka k nepřetržitě existenci ve světě jevů. V *křesťanství* jsou atributem sv. Leonarda. V *islámu* je řetěz bytí hierarchickým řádem věcí ve vesmíru. Viz také POUTA.

Safir viz DRAHOKAMY.

Salamandr Obvykle se zobrazuje jako malá bezkřídlá ještěrka nebo drak, někdy s psími rysy, vyskakující z plamenů, které představují ohnivý živel. Je to živočich ohně. Byl považován za bezpohlavní bytost, a proto symbolizoval cudnost. V *křesťanské* symbolice ztělesňuje vytrvalou víru a poctivého člověka, který nemůže být stráven ohněm pokušení. V *heraldice* je obrazem odvahy a statečnosti, které nemůže potlačit oheň utrpení.

Saranče Čín.: hojnost; četní synové; ctnosti; štěstí. *Evrop.*: bezohlednost; lehkomyšlnost; letní radosti. *Řec.*: zlatá kobyłka znamená ušlechtilost, urozenost; rodilého aristokrata. *Žid.*: pohroma.

Sardonyx viz DRAHOKAMY.

Sarkofág Sdílí symboliku HROBU jako uzavřeného místa a zahrnujícího ženského principu. Symbolizuje také smrt a smrtelnost.

Sasanka Zřeknutí se; zármutek. *Křesť.*: zármutek; utrpení Kristovo; červená skvrna na květu je Kristova krev, trojlístek znamená Trojici. *Řec.*: zármutek; smrt. Atribut Venuše a Herma, též krev Adónida, z níž při jeho smrtelném zranění po dopadu na zem vyrazily sasanky.

Saturn viz PLANETY.

Saturnálie Zlověstný aspekt Saturna; zimní slunovrat; smrt starého roku a zrození roku nového, *dies natalis solis invicti*, den zrození nepřemožitelného slunce; přechod od chaosu ke kosmu; zrušení času. Ve dvanácti nocích saturnálií se vracejí mrtví. Je to také doba obětování starého krále, případně obětního beránka, jako znamení slábnoucí plodnosti a in-tronizace nového krále jako symbolu mužské síly. Dvanáct dní chaosu symbolizuje sled měsíců nadcházejícího roku. Období chaosu vládne „pán anar-

chie“, případně „král bobu“ či „královna hrachu“. Charakteristickým rysem chaotického období saturnálií, orgií, karnevalu apod. je TRANSVESTITISMUS jako forma návratu k chaosu. V *Babylonu* se slavilo dvanáct dní souboje chaosu a kosmu.

Satyr Přírodní démoni, průvodci přírodních božstev Silvana, Fauna, Pana, Dionýsa/Bakcha. Ztělesňují nezkracenou přírodu, bezuzdnost a chlípnost; mají lidské hlavy s rohy a kozí bradku, lidské ruce a od pasu dolů kozlí tělo. Často nosí Dionýsův břech-fanový věnec a thyrsos, hůl s piniovou šiškou na horním konci; dalšími atributy jsou vinné hrozny, košíky s ovocem, džbány s vínem, rohy hojnosti a had; jejich ženskými protějšky při bakchanáliích byly mainady.

Sedmikráska Na Západě ztělesňuje nevinnost a čistotu. Solární rostlina, „oko dne“.

Sekyra Sluneční emblém bohů oblohy; moc; hrom; tvůrčí síla deště seslaného od bohů oblohy; přemožení omylu; obět; opora, podpora nebo pomoc.

Dvojitá sekera je spojena s představou posvátného spojení boha oblohy a bohyň země; hrom a blesk. *Afric.*: dvojitá sekera u Jorubů znamená magickou moc, je hromoklínem boha bouře. *Buddhist.*: odděluje kruh života a smrti. Čín.: spravedlnost; rozsudek; trest; obětní sekera znamená smrt ke smyslu připoutaného, neosvíceného člověka. *Egypt.*: solární symbol. *Hind.*: společně se dřevem a měchem atribut Agniho, boha ohně. Višnu drží v ruce sekery, s níž podříná strom sansáry, dualistický strom poznání. *Kelt.*: označuje božskou bytost, náčelníka nebo bojovníka. *Křesť.*: mučednictví; zkáza. Atribut sv. Josefa, Matouše a Petra Mučedníka. *Mínoj.*: původ dvojitě krétské sekery je nejistý. Patrně symbolizoval svrchovanost, moc a přítomnost božstva; pravděpodobně však nebyla na Krétě tolik symbolem, jako spíše přímým ztělesněním božství, jež bylo vybaveno nadpřirozenou mocí. Atribut Dia Labrayndea jako boha hromu a blesku a také matky jako lovkyně. *Oceánic.*: sekery symbolizující lidskou postavu byla připisována božská moc. *Řec.*: atribut Dia. *Skandináv.*: je spojována s božskou bytostí, náčelníkem nebo bojovníkem. *Sumero-semit.*: atribut Tammuze. Chetitská sekera a dvojitá sekera je atribut Tešuba, slunečního boha a pána nebes, a symbolizuje svrchovanost.

Seménko/zrnko Potencialita; zárodek života; *mul-tum in parvo*; plodnost. Čín.: spravedlnost, milost-

densví a síla náležející všem bytostem; říše; země.
Křesf.: lidská přirozenost Kristova.

Semeno Potencialita; skrytá moc; mužský princip. Symbol středu, z nějž vyrůstá kosmický strom. V *hinduismu* je semeno boží duch, átmán, v centru bytí, v srdci. Semeno uprostřed hinduistického chrámu symbolizuje život a samo vědomí.

Serafové Boží láska; boží hněv; vroucná zbožnost, „oheň bliženecké lásky“ (Dante). U *Uzajáše* (6,2) se o nich říká: „každý z nich měl po šesti křídlech, dvěma si zastíral tvář, dvěma si zakrýval nohy a dvěma se nadnášel“. V *heraldice* je seraf znázorňován s hlavou dítěte a s třemi páry křídel. Serafové jsou nejvyšším z devíti kúrů andělských.

Sestup Sestup do podsvětí nebo hledání podzemního pokladu se rovná hledání mystické moudrosti, znovuzrození a nesmrtnosti. Znamená také pochopení, očistění a vykoupění temné stránky lidské přirozenosti a překonání smrti; *regressus ad uterum*; sestup do původní temnoty před znovuzrozením a obrozením; sestup do pekla před vzkříšením a nanebevstoupením; cestu podnikanou ve všech iniciálních obřadech a všemi umírajícími bohy.

Sever Chlad; temnota; krajina smrti; noc; zima; stáří – kromě hinduistického a egyptského symbolismu, kde znamená světlost a den – a mužská moc. *Čín.:* chlad; zima; voda; jin; strach; černá želva jako původní chaos. *Egypt.:* světlo; mužská moc; je zobrazován jako Hapi, bůh s hlavou paviána. *Hind.:* světlo; den; mužská moc. *Írán.:* zlo, mocnosti temnoty a Ahriman. *Křesf.:* temnota; noc; chlad; oblast Lucifera a mocnosti zla; barbaři. Čte-li se evangelium na severní straně oltáře, znamená to úsilí církve o obrácení pohanů. *Žid.:* je zobrazován jako okřídlený vůl.

Sfinga Záhadnost; tajemnost; moc; Re, bůh vycházejícího slunce; moudrost; královská důstojnost; ostrážitost; síla. S hlavou muže či ženy, s tělem býka, nohama lva a s křídly orla představuje čtyři živly a spojení fyzické a intelektuální, přírodní a duchovní moci, ztělesněné ve faraonovi. Androsfinga má lidskou hlavu a představuje spojení intelektuální a fyzické moci; criosfinga má hlavu berana a znázorňuje mlčení; hieracosfinga má hlavu sokola a je solární povahy; všechny sfingy s tělem lva, bez křídel, znamenají moc. Thébská sfinga má pohřební význam, je ochránkyní hrobů, znamená svévolné niče-

Mainada a Satyr hrají při bakchanáliích na rákosovou píšťalu (aulos) a Panovu píšťalu (syrinx) na kotočích z Mildenhallského „římského“ pokladu.

Minojská Velká Matka drží dvojitou **sekyru**, falický symbol její parthenogenetické plodnosti.

Želva na čínském sarkofágu ze 3. století symbolizuje sever, zemi temnoty a mrtvých.

ni a je nepřítelkyní lidstva. Řecká sfinga má ženskou hlavu; minojská sfinga má na hlavě „korunu z lilíí“; sfinga s lidskou hlavou se také vykládá jako symbol lidského ducha překonávajícího zvířecí instinkty.

Sfirot V *kabale* je deset sefir základními aspekty Boha; jeho božskými a nekonečnými vlastnostmi a sférami emanace z Ejn Sof, obvykle symbolizovanými stromem života. První je monáda, první příčina, z níž se vytvořilo ostatních devět, sestávajících ze tří trojic: každá z nich je obrazem původní trojice mužské, ženské a sjednocující inteligence.

Schody VÝSTUP; transcendence; přechod na novou ontologickou rovinu či stupeň. Točité schody jsou obrazem pohybu slunce; symbolizují též tajuplnost. Osiris je „bůh schodů“ vedoucích do nebe. Viz také ŽEBŘÍK; STUPEŇ.

Síra V *alchymii* symbolizuje síra ducha, „nehořící oheň“; mužský, ohnivý princip; suchost; tvrdost; sjednocení; přesné a teoretické vědění. Síra „fixuje“ těkavou RTUŤ, vyžaduje však souhru mezi oběma plodivými silami, protože ona sama zůstává neplodná, pokud ji rtuť neuvolní pro živoucí porozumění, a tak neosvobodí od jejich omezení. Rtuť a síra jsou dvě základní vesmírné plodivé síly, které se tím, že na sebe vzájemně působí, stávají těkavými, proměňují se tedy v ducha. V *křesťanství* je síra spojována s peklem a ďáblem. Viz také SŮL.

Sírá/úzká stezka viz MOST.

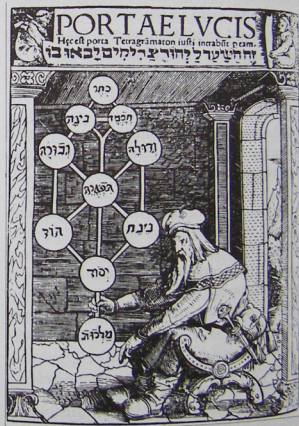
Síreň Pokušení; ženské svádění; klamání; odvádění muže od jeho pravého cíle, lákání ho k pomíjivým půvabům a duchovní smrti; duše chycená vábidly smyslnosti. Ptáci-síreňy v *Egyptě* byli dušemi oddělenými od těla. V *řecké* mytologii ztělesňovaly zlé duše lačnické po krvi.

Sistrum Sistrum, chřestačka z kovových tyček a zvonků, symbolizuje pohyb žvlů: „Sistrum ukazuje, že vše, co existuje, by mělo být rozechvíváno a nikdy by se nemělo přestat pohybovat“ (Plútarchos). Říkalo se též, že představuje pohyb andělských křídel. Atribut Esety jako královný nebes.

Síť Polapení; zapletení se; atribut a vlastnost všech bohů, kteří svazují (viz POUTA) a chytají do léčky, negativní aspekt ženské moci, Velké Matky, jež je často bohyně sítí. Síť je symbolem spletné a neomezené souvztažnosti, přesahující pouhou časoprostoro-

Oidipovo osudové setkání se záhadnou Sfiingou – s hlavou ženy, tělem lva a křídly orla – je námětem výzdoby attické mísy.

V kabalistickém traktátu z 5. století je zobrazen **sfirot** – strom života – jako „portál světla“. Je to brána tetragrammatonu, čtyř souhlásek symbolizujících boží jméno: spravedliví projdou skrze ní do věčnosti.

rovou souvislost; struktury tvořené viditelnými i neviditelnými složkami; je také jednotou. *Čin.*: „síť nebes“ jsou hvězdy na nebeské klenbě. *Egypt.*: „síť podsvětí“. *Křesf.*: ambivalentní symbol: jednak nerozrušitelná síť církve a jednak síť ďáblov, do níž se lze snadno zaplést. Atribut učedníků jako rybářů lidí. *Recko-řím.*: atribut Héfaista/Vulkána jako božského kováře a toho, kdo svazuje. V orfickém rybím kultu, stejně jako v semitském, je síť božské slovo, „velká síť, obepínající nebe a zemi“. *Skandináv.*: atribut bohyně Rány, „Uchvatitelky“. *Sumero-semit.*: v rybím kultu „velká síť obepíná nebe a zemi“; atribut bohů, kteří svazují. Běl je vyzván jako „uchvacující síť“ a Marduk přemáhá Tiámat síti; Ištar (Inanna) je bohyní sítě. *Taoist.*: nebeská síť je jednota.

Síto Deštné mraky a úrodnost; také očisťování prosvíváním, kdy se oddělí bezcenné, tedy sebepoznání; kritika; svědomí; vybírání; volba. V křesťanství ztělesňuje prosívání, a tedy oddělování nevěřících od věřících, křesť větrem. Je atributem postavy Prozřavosti. Symbolizuje také mohutnosti, jimiž svědomí souhlasí nebo odmítá. V *hinduismu* je obloha sítem, skrze nějž se protlačuje šťáva *sómy* a potom padá na zem jako zúrodnující déšť; představuje také rozdělování darů bohů podle jejich vůle. V *orfických* mystériích bylo síto čistícím náčiním a bylo užíváno symbolicky jako kolébka. V *egyptském* symbolismu odkazuje na výběr použitých sil. Síto je dopravním prostředkem čarodějnic.

Skála Trvalost; stabilita; spolehlivost; neoblomnost; chlad a tvrdost. Dvojitě skály tvoří nebeskou bránu, umožňující přístup do jiné říše (srážející se skály viz PŘECHOD). *Křesf.*: voda prýšticí ze skály znamená vodu křtu a spásu linoucí se z církve. Kristus je skála, zdroj živé vody a čisté řeky evangelia. Skála také znamená sílu, útočiště, neotřesitelnost; je symbolem sv. Petra. *Mithraic.*: Mithra se narodil ze skály. Viz také KÁMEN.

Skalp Válečnický úspěch. Skalpy sdílí symboliku hlav, obsahující „sílu“ osoby; zmocnit se skalpu znamená zmocnit se oné síly.

Skarab *Egypt.*: slunce; dráha slunce; síla, jež tvoří sebe samu; Cheprer, bůh tvoření; vzkříšení; nesmrtnost; božská moudrost; vládnoucí prozřetelnost, jež řídí a usměrňuje tvořivé přírodní síly. Protože se věřilo, že existují pouze samečci, představoval skarab také mužnost a plodivou moc života. V *Kongu* je lunárním symbolem věčné obnovy.

Sklo viz KŘÍŠTÁL.

Skopec viz ZVĚROKRUH.

Sláma Prázdnota; neplodnost; smrt; slabost; bezcennost; pomíjivost.

Slepice Rozmnožování; prozíravost; mateřská péče. Černá slepice byla považována za jevovou podobu ďábla. Kokrhající slepice znamená ženskou nadvládu nebo troufalou ženu. V *křesťanství* představuje slepice s kuřaty Krista s jeho stádcem.

Slepotazavázané oči Nevědomost; hřích; zpronevření se povinností; neschopnost vidět světlo a poznat správnou cestu; ukvapenost; iracionálnost („slepá zuřivost“). Někomu zavázat oči nebo „naházet písek do očí“ znamená klamání, zavádění na scetí. V *buddhismu* symbolizuje slepý stařena v koloběhu znovuzrození nedostatečné vědění, slepotu nevědomosti vedoucí ke smrti. Kupido se zavázanými očima znázorňuje slepotu pozemské lásky. V *křesťanském* umění je synagoga zobrazována jako postava se zavázanými očima.

Sléz *Čin.*: tichost; mír; venkovský život; pokora.

Slezina Vztek; nevrlost; melancholie. V *čínském* symbolismu je spojována se slunečníkem a zemí.

Slimák viz HLEMÝŽD.

Slina Osobnost; pečeť dobré vůle; ochranný prostředek proti zlému pohledu; léčivé síly. Odplivnutí může také znamenat opovržení.

Slitina Manželství; spojení mužského a ženského prvku, ohně a vody.

Slon Síla; věrnost; dobrá paměť; trpělivost; moudrost; manželské štěstí. Bílý slon je solární symbol. *Buddhist.*: je zasvěcen Buddhovi, neboť bílý slon se zjevil královně Máje, aby oznámil narození královského světovládcy. Bílý slon je také klenot učení; *váhana* (jízdni zvíře) bódhisattvy; soucit; láska; laskavost. Na slonu často jezdí Akšóbhja. Sloní kůže symbolizuje nevědomost. *Čin.*: síla; bystrost; prozíravost; energie; svrchovanost. *Hind.*: bůh Ganéša je zobrazen se sloní hlavou; představuje sílu posvátné moudrosti; prozíravost; královské postavení; nepřemožitelnou moc; dlouhověkost; inteligenci. Indra, strážce východu, jezdí na bílém slonu Airavatovi.

Svět je podpírán slony. *Křesf.*: symbol Krista jako nepřítele hada, kterého rozdupává; cudnost; vřidnost. *Řecko-řim.*: atribut Merkura jako symbol inteligence. Podle Plinia je slon zbožné zvíře, které uctívá slunce a hvězdy a při novoluní se očisřuje, koupe se v řece a vzřívá nebesa. V řimském umění symbolizuje dlouhověkost, nesmrtelnost, vítězství nad smrtí.

Slonovina Věž ze slonoviny symbolizuje nepřístupnost, také ženský princip. V *křesťanství* představuje Pannu Marii; čistotu; neporušenost a morální sílu.

Sloup Světová osa; vsislá osa, která nebe a zemi oděluje i spojuje, udržuje je v odloučenosti, ale zároveň i sjednocuje; rituální střed světa; omfalos. Symboliky sloupy a STROMU jsou těsně spojeny a sloup často ztělesňuje strom života. Sloup také znamená stabilitu, pravzor pevného stání, a podle Filóna představu, že Bůh stojí pevně a vyznačuje se stabilitou, na rozdíl od člověka, který podléhá neustálé změně. Pozdvihuje také věci posvátné nebo uctívané nad věci profánní nebo obyčejné. Sloup ohně nebo kouře ukazuje na přítomnost božství. Zlomený sloup znamená smrt, smrtelnost. Sloup s lidskou hlavou na vrcholu označuje mez. Sloupy s holubicí na vrcholu představují Velkou Matku a zejména věštkyně z Dódóny. Sloup s delfínem znázorňuje spojené mužské a ženské mocnosti; lásku. Irminsul, kosmický sloup Anglosasů, byl zničen Karlem Velikým.

Dva sloupy, často jeden černý a jeden bílý, nebo sloup rozdělený symbolizují veškerou dvoupóllost; dvojí aspekt božství nebo oboupohlavní či androgynní bohy; strom života a strom poznání nebo smrti; vzájemně se doplňující protiklady v dualitě jevového světa a jejich rovnováhu a napětí při společném působení. Pravý sloup je bílý, mužský, zatímco levý je černý, ženský, a společně symbolizují také čas a prostor; duchovní a světskou moc; silné a slabé; napětí a uvolnění; pohyb nahoru a dolů; rozum a víru; moc a svobodu; vůli a zákon apod.; také, že každá síla předpokládá odpor, každé světlo stín, každá vypouklá plocha plochu vydutou. Oba sloupy také představují podpěru nebes, tvoří tedy nebeskou bránu, cestu, skrze niž se musí vstupovat do chrámu či kostela; toto procházení mezi dvěma sloupy ztělesňuje vstup do nového života nebo jiného světa, případně do věčnosti; sdílí proto symboliku dveří a brány. Zdvojené sloupy znázorňují nebeské blížence (viz BLÍŽENCI) a jsou spojovány s *dadophoroi* (viz POCHODĚŇ).

Jsou-li pohromadě tři sloupy, symbolizuje pro-

Na tomto alegorickém znázornění synagogy ze štrasburské katedrály symbolizují zavázané oči **slepotu**, duchovní slepotu židů, neschopnost „vidět“ pravdu Kristova učení.

Před narozením Buddy se zdálo jeho matce Májáděvi o **slonu** (scéna je zobrazena na indickém basreliefu z 2. století před Kristem), který symbolizuje budoucí Gautamovy vlastnosti: trpělivost, moudrost, dobrou paměť a převahu nad významnými světovými učiteli.

střední sloup buď rovnováhu a sjednocující sílu, nebo, má-li na vrcholu korunu, představuje nejprímější cestu k osvětlení nebo do království; vydat se však touto cestou je možné jen tehdy, byly-li obě strany, dobrá a zlá, ve světě i v sobě samém, usmířeny. Tři sloupů jsou také symbolem Velké Matky, lunární bohyně a tří měsíčních fází. Představují rovněž moudrost, krásu a sílu, nebo moudrost a moc s dobrotou, která je sjednocuje. Čtyři sloupy podpírají svět na hlavních světových stranách. *Buddhist.*: ohnivý sloup je symbolickým znázorněním Buddha. *Čín.*: poctivost; cesta. Sloupy císařského paláce ztělesňují podporu, kterou císaři poskytují mandaríni. *Egypt.*: sloup *džed* symbolizuje vzkrášení Usirovo (Osírido) a jeho páteř v podobě stromu-osy, znamenající stabilitu. *Hind.*: chrámový sloup s korunou na vrcholu je architektonický symbol nejvyššího bodu a je nejprímější cestou duchovního vzestupu; ta je však možná pouze pro ty, kdo stoupají ze středu poté, co překonali dualitu, a jsou tak schopni vystoupit z temnoty uvnitř do světla nahoře. *Islám.*: „Sloup spravedlivých je poznání Boha“ (korán). Pět sloupů islámu je: vyznání víry, provádění pěti denních modliteb, dodržování půstu v měsíci ramadánu, poskytování almužny a pouť do Mekky. *Křesť.*: mučednické kůly jsou nástroji utrpení. *Mithraic.*: zdvojené sloupy představují *dadophoroi*, Kauta a Kautopata, býka a štíra, světlo a temnotu apod. *Platon.*: Platón mluví o světelném nebeském sloupu, obklopeném osmi sférami různých barev. *Řecko-řím.*: symbol Dia/Jova. Dva sloupy na hoře Lykaionu jsou zasvěceny Diovi a představují také Dioskúry. Tři sloupy ztělesňují Velkou bohyni a měsíční fáze. *Sumero-semit.*: dřevěný sloup, případně kmen stromu, je znázorněním kanaánské bohyně Aštorety. Sloup se lví hlavou na vrcholu ztělesňuje Nergala a je solárním symbolem; s kopím Marduka; s hlavou berana Enkiho/Eu. Sloup je „páteří světa“ či světovou osou. Lunární symbolika tří sloupů se objevuje ve Foinikii a zejména v Kartágu. *Taoist.*: tao, cesta. *Žid.*: sloupy ohně a kouře znamenají boží přítomnost, moc, o níž se lze opřít. Dva sloupy stojící před průčelím Šalomounova chrámu byli Bóaz a Jachin, síla a stabilita, „V něm je síla“ a „Ten, jenž utvrzuje“, světská a duchovní moc, král a kněz, trůn a oltář; jeden sloup se nemohl potopit, druhý nemohl shořet. V *kabale* představují tři sloupy moudrost, sílu a krásu. Sloup může znázorňovat Jahve a Abrahama.

Na tomto svícnu z 1. tisíciletí před Kristem jsou kůň a kolo, zde symboly země a nebe, spojeni sloupem, který je zároveň odděluje i sjednocuje.

Slovo Slovo či Logos je posvátný zvuk, první součást v procesu projevení. Vyslovené slovo má tvůrčí moc; *středoamerický* Quetzalcóatl a Hurakan

stvořili svět vyslovením slova „země“. Spasitel je vždy ztělesněním Slova. V *hinduismu* a *buddhismu* je slovo jako dharma nevyslovitelné. Viz také ÓM.

Slunce Nejvyšší kosmická mocnost; vševidoucí božství a jeho moc; teofanie, boží zjevení; srdce kosmu; střed bytí a intuitivního poznání; „inteligence světa“ (Macrobios); osvícení; oko světa a oko dne; nepřemoženost; velkolepost; sláva; spravedlnost; královský majestát. „Je to viditelný obraz božské dobroty ... transcendentní pravzor světla“ (Dionýsios). „Na celém světě neexistuje nic viditelného, co by si víc zasloužilo, aby sloužilo jako symbol Boha, než slunce, jež osvětluje s viditelným životem nejdříve sebe samo a potom všechny věci na obloze i na zemi“ (Dante). Tradičně se rozlišuje mezi viditelným a neviditelným, smyslově vnímatelným a rozumuově poznatelným, vnějším a vnitřním sluncem.

Ve většině kulturních okruhů je slunce univerzální otec a měsíc matka, s výjimkou symboliky germánské, japonské, maorské, oceánické a symboliky severoamerických indiánů, kde měsíc je mužskou mocností a slunce mocností ženskou. Slunce a déšť jsou nejdůležitějšími oplodňujícími silami, proto ženích představuje slunečního boha a nevěsta měsíční bohyni, oblohu-otce a zemi-matku. Protože slunce neustále vychází a zapadá a protože jeho paprsky mohou být oživující i ničivé, symbolizuje život i smrt a obnovu života skrze smrt. Jarní slunce je *sol invictus*. Sluneční kotouč s proudy vod z něj vytékajícími představuje pro všechny život nezbytné spojení slunce a vody, tepla a vlhka. Slunce a srdce se září v podobě paprsků sdílejí stejnou symboliku středu, totiž jako sídla osvícení a inteligence. Slunce střetávající se s hadem je obraz boje světla proti temnotě a nebeských mocností proti mocnostem chthonickým. V nehybném klidu spočívající slunce znamená nadčasovost; věčné nyní; *nunc stans*; osvícení; únik z času a koloběhu znovuzrození. Slunce a měsíc společně znamenají jednotné působení mužských a ženských mocností.

Slunečními symboly jsou otáčející se kolo, kotouč, kruh se středem, kruh s paprsky, svastika, rovné nebo vlnící se paprsky, které představují sluneční světlo i teplo, zářící vozy se slunečními bohy, kteří řídí spřežení bílých nebo zlatých koní, nebo přelouvají svět ve slunečních lodích, obličej s paprsky, oko, bronzový muž, pavouk uprostřed své sítě s paprsky rozbíhajícími se všemi směry, solární ptáci a zvířata, jako např. orel, sokol, labuť, fénix, kohout, lev, beran, bílý nebo zlatý kůň, okřídlený nebo opeřený had, čínský drak. Bílé slunce je spojováno se

Na klínopisné tabulce z 9. století před Kristem je zobrazeno znovuzaložení chrámu slunce babylonským vládcem Nabu-apal-iddinou, který sedí vedle zářícího kotouče, symbolu slunce.

Pro Aztéky symbolizoval vycházející slunce orel. Tento příklad pochází z fresky z Teotihuacánu.

solárními živočichy, ale *sol niger* s hadem a chthonickými mocnostmi. U loveckých kmenů je slunce Velký lovec. Slunce je někdy zobrazováno jako ovoce stromu života. „Dětmí slunce“ jsou vládci jako vtělení bohové. Viz také KOTOUC. *Afric.*: u některých kmenů je slunce ženská mocnost, matka; u Křováků je to nejvyšší božstvo. *Alchym.*: *sol* je intelekt. *Sol* a *luna* jsou zlato a stříbro, král a královna, duše a tělo apod. *Sol niger* je *prima materia*. Planetární znamení slunce, kruh s tečkou uprostřed, je symbol dokončení Velkého díla. *Astrolog.*: život; životní síla; vtělený charakter jednotlivce; srdce a jeho touhy. *Aztéc.*: čirý duch; vzduch; Quetzalcóatl; orel ztělesňuje vycházející slunce a nebeský aspekt a buď tygr, nebo snázející se orel zapadající slunce a pozemský aspekt. Opeřený had je solární. Aztékové a Inkové byli „dětmí slunce“. *Buddhist.*: světlo Buddhovo; slunce-Buddha. *Čín.*: jang, „velký mužský princip“, nebe; oko dne; aktivní síla, oplodňující zemi; moc. Slunce je jedním z dvanácti symbolů moci. Deset sluncí na stromě označuje konec cyklu. Kohout a třínohý „červený“ havran žijí ve slunci, tři nohy představují vycházející, vrcholící a zapadající slunce. *Egypt.*: vycházející slunce je Hor, Re je slunce v zenitu a Usire slunce zapadající. Pravé oko je slunce a levé měsíc. Hor při střetnutí se Sutechem v podobě hada Apofise je solární mocnost bojující s temnotou. Okřídlený sluneční kotouč je solární moc boha Rea a Atona a symbolizuje obnovu života. *Germán.*: slunce je matka a měsíc otec. *Hermet.*: „Slunce ... je obraz Stvořitele.“ *Hind.*: „božský oživovatel“; Varunovo oko; Indra je solární božstvo a přemáhá Vrtru, draka chaosu a temnoty. Šiva je také slunce, jehož paprsky jsou tvořivé síly, *šakti*, vnášející do světa život. Slunce jsou „světové dveře“, brána k vědění, k nesmrtnosti. Trojitý strom s třemi slunci je obrazem *trimúrti*, božské trojice. Strom s dvanácti slunci ztělesňuje Áditje, znamená zvířetníku a měsíců roku. Těchto dvanáct podob slunce se objeví na konci cyklu manifestace současně jako podoba jedna. *Indián.*: univerzální duch, srdce oblohy. U některých kmenů se slunce stává ženským principem, matkou, u jiných jsou slunce a měsíc zobrazováni jako muž a žena nebo bratr a sestra. TANEC SLUNCE je jeden z nejdůležitějších rituálů. *Inc.*: slunce bylo znázorňováno jako lidská postava, s tvářmi jako zářivým zlatým kotoučem a bylo „předkem“. *Írán.*: oko Óhrmazdovo; „Kdo uctívá slunce, jež je nesmrtelné, zářivé, rychle cestující..., uctívá Óhrmazda.“ Okřídlený sluneční kotouč rovněž znázorňuje Óhrmazda nebo Ahura Mazdu. *Islám.*: oko Alláhovo, vševidoucí, vševědoucí. „Slunce, které vidíme, je odrazem slunce skryté-

Výjimečné zobrazení Krista jako Héliia, slunečního boha, pravděpodobně z doby císaře Konstantina. Lze zde vidět stejné atributy jako u Mithry a Sola – vzpínající se koně, vzdouvající se plášť, paprsky vycházející z hlavy.

ho za závojem" (Růmí). Srdce vesmíru a „znamení Boha na nebi i na zemi". *Japon.*: slunce je paní a hadí božstvo Amaterasu, „ta, která vlastní velkolepé slunce", zrozená z levého Izanagiho oka; císař jako vycházející slunce si činí nárok, že pochází od ní. Emblem Japonska. *Kelt.*: ženská moc. *Křesf.*: Bůh Otec, vládce a udržovatel veskerenstva, zářivě světlo a láska; Kristus, „slunce spravedlnosti"; Logos; božská esence v člověku. Slunce a měsíc na zobrazeních ukřižování představují dvě Kristovy přirozenosti a přírodní mocnosti, které vzdávají hold pánu veskerenstva. Podle legendy je slunce sídlem archanděla Michaela a měsíc sídlem archanděla Gabriela. Tomáš Akvinský je zobrazován se sluncem na hrudi. *Maor.*: slunce a měsíc jsou oči nebes. *Mithraic.*: Mithra je sluneční bůh. Sol, jeho kvadriga a Kautés jsou obvykle zobrazeni napravo a Luna a Kautopatéš nalevo. *Oceánic.*: slunce je většinou matkou všeho, měsíc je otcem a hvězdy jsou děti; v některých oblastech jsou slunce a měsíc dětmi prvního muže a ženy. Slunce je „velká oční bulva". *Platon.*: „Původce viditelnosti...", plodivosti, potavy a růstu" (Ústava). Sluneční teplo a světlo jsou tvořivost a moudrost. *Pýthagor.*: deset slunců znamená cyklickou dokonalost. *Rec.*: slunce je Diovo oko. Apollón jako slunce zabíjí draka Pýthóna jako temnotu. V orfismu je slunce „otec všeho", „velký původce a udržovatel všech věcí, vládce světa". Slunce je srdce vesmíru, měsíc játra vesmíru. *Skandináv.*: slunce je zobrazováno jako sluneční had. *Slovan.*: sluneční bůh je znázorňován jako krásný mladý muž nebo někdy jako denně znovu narozený a opět umírající; ve slovanské symbolice mohou slunce a měsíc měnit pohlaví. *Sumero-semit.*: sluneční bohové Šamaš a Ašur jsou ztělesňováni okřídleným slunečním kotoučem. *Taoist.*: slunce je jang a mohutná nebeská mocnost; slunce a měsíc společně symbolizují nadpřirozené, všeobzářující bytí. *Žid.*: boží vůle a vedení.

Slunečnice/otočnick Uctívání; oslnění jako otrocké následování slunce; květ, který neustále mění své postavení, je obrazem nespolehlivosti a zdnlivého bohatství. *Evrop.*: rostlina spojovaná se sluncem; věčná oddanost; láska. Je zasvěcena Apollónovi a Klytii: poté co ji tento sluneční bůh opustil, chřadla a proměnila se v květinu, která se stále otáčí za sluncem. V *mithraismu* je atributem slunečního boha Mithry. V *čínské* symbolice ztělesňuje dlouhověkost a je obdařena magickou mocí.

Slunečnick viz DEŠTNÍK.

Slunovrat O zimním slunovratu rodí Velká Matka, královna nebes, syna světla. Je vidět úplněk v podnožníku a na severu stoupá souhvězdí Panny. *Ianua coeli*, zimní slunovrat ve znamení Korozoha, jsou „dveře bohů" a symbolizují stoupání slunce po obloze a jeho rostoucí sílu. Letní slunovrat ve znamení Raka, *ianua inferni*, jsou „dveře člověka" a znamenají klesání slunce na obloze a ubývající sílu slunce.

Smeták viz KOŠTĚ.

Smrt Neviditelný aspekt života; vševědoudnost, neboť mrtví jsou vševidoucí. Odumření pozemskému životu předchází duchovnímu znovuzrození; při iniciaci je zakoušena temnota smrti předtím, než nastane zrození nového člověka, vzkříšení, opětovná integrace. Smrt je také přechod z jednoho způsobu bytí v jiný, opětovné sjednocení těla se zemí a duše s duchem. Smrt je často zobrazována jako kostlivec s mečem, s kosou či srpem a přesýpacími hodinami; dalšími symboly smrti jsou plášť a kapuce, had, lev, štír, popel, bubeník. V *hinduismu* je smrt symbolizována tanečnicem a někdy krásnou dívkou. Šiva je bůh tance a smrti.

Smyčka viz POUTA.

Sňatek/manželství Smíření, vzájemné působení a sjednocení protikladů; vztah mezi božstvím a světem; *hieros gamos*, posvátný sňatek mezi bohem a bohyní, knězem a kněžkou, králem a královnou, jenž představuje mystické spojení nebe a země, slunce a měsíce, solárního býka a lunární krávy a na němž závisí vitální síly oblohy a země a plodnost dobytka a polí. Symbolizuje také duchovní sjednocení, dosažení dokonalosti a naplnění prostřednictvím sjednocení protikladů v životě i smrti, kdy se každý partner „vydá" tomu druhému a smrt přináší nový život. V *alchymii* má podobu *conjunctio*, spojení síry a rtuti, slunce a měsíce, zlata a stříbra, krále a královny atd. V *křesťanství* představuje spojení duše s božským milencem, Kristem ženichem.

Sněženka *Evrop.*: čistota; pokora; naděje. V *křesťanství* je atributem Panny Marie.

Sníh Chlad; mrazivost. Tání sněhu je obrazem obměkčení srdce.

Snop Jednota; svázanost; žně; podzim.

Sob Je zasvěcen *skandinávské* Velké Matce.

Sojka Neplecha; neštěstí.

Sokol Jako solární pták má mnoho společného se symbolikou ORLA, s nímž je často zaměňován; je atributem všech slunečních bohů a představuje nebe; moc; královskou důstojnost; ušlechtilost; úsilí a touhu; vítězství; stoupání všemi úrovněmi. Stejně jako orel byl považován za bytost schopnou vylétnout ke slunci a hledět na něj bez mžourání. Ztělesňuje také svobodu, tedy naději pro všechny, kdo žijí v morálním či duchovním poddanství. *Aztéc.:* posel bohů. *Čín.:* v Číně měl ambivalentní povahu: symbolizoval solární moc, ale též ničivou sílu války. *Egypt.:* v Egyptě byl sokol král ptáků; nebeský princip; pták lovu. Byl ztělesněním Hora, vševidoucího boha, jenž se objevoval v podobě sokola nebo se sokolí hlavou. Se sokolí hlavou byl také zobrazován sluneční bůh Re. Byl to královský pták; symbolizoval ducha; duši; inspiraci. Někdy má sokolí hlavu sfinga. *Inc.:* solární symbol; strážný duch. *Írán.:* atribut Ahura Mazdy či Óhrmazda jako boha světla. *Kelt.:* stejně jako orel byl jednou z prvních manifestací posvátného. Je protikladem chlupatého zajíce, a představuje tak vítězství nad žádostivostí. *Mithraic.:* atribut Mithry jako slunečního boha. *Řecko-řím.:* „rychlý posel Apollónův“; atribut Kirky. *Skandináv.:* Ódin mohl cestovat na zem jako sokol. Atribut bohyně Friggy a aspekt Lokiho, je-li spojován s ohněm.

Sóma Rostlina i božstvo, inkarnace védského boha. Populární nápoj ze šťávy této rostliny byl používán k rituálním účelům. Sóma bývá zobrazována jako býk, pták, embryo nebo obr. Symbolizuje božskou moc a božské porozumění; inspiraci; je živitelem všech věcí. Síto, jímž je vylišovaná šťáva sómy cezena, je obloha, šťáva je zúrodnující déšť a zvuk padajících kapek a její žlutohnědá barva jsou hrom a blesk. Může být také zobrazena jako člověk barvy mědi, s červeným praporem za tříkolovým vozem, jež táhne strakatá antilopa nebo deset bílých koní.

Soumrak/pološero Nejistota; ambivalence; oblast mezi jedním a druhým stavem; symbol prahu; západní světlo; zakončení života a konec jednoho cyklu a začátek druhého.

Sova Ambivalentní tvor – pták moudrosti i temnoty a smrti. *Čín.:* zlo; zločin; smrt; hrůza; nevděčné děti. Na urnách představuje smrt. *Egypt.:* smrt; noc; chlad. *Hind.:* atribut boha smrti Jamy. *Indián.:* moudrost; předtucha. *Japon.:* smrt; nešťastné znamení. *Kelt.:* chthonická bytost; „noční čarodějnice“; pták

Egyptský bůh Hor s rukama napřaženými k úlitbě, snad ve směru ke své matce Esetě, již se jako slunce narodil, symbolizovaný sokolí hlavou.

spojovaný s mrtvolami. *Křesf.*: Satan; mocnosti temnoty; osamělost; smutek; stísněnost; špatné zprávy. Houkání sovy je „písni smrti“. Sova byla užívána k zobrazení Židů, kteří dávali přednost temnotě před světlem evangelia. *Mexic.*: noc; smrt. *Řeckofřim.*: výřeček symbolizoval moudrost a byl zasvěcen Athéně/Minervě. Sova byla atributem etruského boha temnoty a noci.

Spirála Vysoce komplexní symbol, jenž byl užíván od starší doby kamenné a objevuje se v předdynastickém Egyptě, na Krétě, v Mykénách, Mezopotámii, Indii, Číně, Japonsku, předkolumbovské Americe, Evropě, Skandinávii a Británii; objevuje se rovněž v pacifickém prostoru, nikoli však na Havaji. Spirála ztělesňuje rozmanitým způsobem solární i lunární mocnosti; vzduch; vody; burácející hrom a blesk; vír; mohutnou tvůrčí sílu; emanaci. Spirála se může rozpínat a smršťovat, a proto může zobrazovat růst a slábnutí síly slunce, přibývání a ubývání měsíce, a analogicky k tomu růst a expanzi a smrt a smršťování, navíjení a odvíjení, zrození a smrt a také znamenat kontinuitu. Může představovat otáčející se nebeskou klenbu; běh slunce; navracející se roční období; rotaci země. Jako vzdušný vír při víchřici a pohyb vod znamená plodnost a dynamický aspekt věci. Jako VĚTRNÝ VÍR je spojována s *čínským* stoupajícím drakem: spirála a větrný vír mají stejnou symboliku, zejména jako manifestace energie v přírodě. Spirály či víry jsou uváděny do souvislosti s předěním a tkaním tkaniva života a závoje Matky-Bohyně, vládkyně osudu a tkadleny závoje iluze. Spirála rovněž sdílí symboliku LABYRINTU a bludiště. Na metafyzické rovině symbolizuje říše jsoucího, rozmanité modality bytí, putování a bloudění duše ve světě jevů a její konečný návrat do středu.

Dvojitá spirála představuje vzestup a pokles solárních či lunárních mocností a rovněž střídavý rytmus evoluce a involuce, života a smrti apod. Může také ztělesňovat hemisféry; póly; den a noc; všechny přírodní rytmy; jin a jang; projevené a neprojevené; kontinuitu cyklů. Symbolizuje androgyna a je spojována se symbolikou komplementárního působení (viz též CADUCEUS) a se *solve et coagula* v *alchymii*. Jako obraz hromu, blesku a dešťových mraků je také symbolem plodnosti. Spirála může také představovat plamen a oheň, jako např. v *keltské* symbolice. V *maorské* tradici znamená mužský princip a je falickým symbolem, ačkoliv je obvykle spojována s vulvou jako spirálou mušle. Na Krétě a v *Mykénách* jsou stočená chapadla chobotnice spo-

Spirály na této turecké misce z 16. století se stahují do svých středů, a jsou tak jakousi ozvěnou a posilou ochranné a pojímající funkce předmětu, který zdobí.

jována se spirálou, hromem, deštěm a vodou. V Číně znázorňuje někdy taoismus a buddhismus „drahoccennou perlu“ a „dračí kouli“ v podobě spirály; dvojitá spirála přejímá symboliku jin a jang.

Spirála je symbolizována vším, co má šroubovitou, šnekovitou či spirálovitou podobu: hlemýžďí ulitou, mušlí, uchem, chapadly chobotnice, zvířecími rohy, zvířaty, kteří se jako pes a kočka stáčejí do klubíčka, stočeným hadem, spirálovitě rostoucími rostlinami, jako např. břečťanem, jedlovou šiškou a rozvinutými vějířovitými listy kapradiny. Je také spojována s ušima bohů a králů a se zvířaty a plazy, kteří přinášejí dešť, a se stočeným a spícím hadem *kundaliní*. Bohové vzdušného víru či živlu a pohybu, jako např. Rudra a Púšan, mají vlasy spleteny do podoby spirály či mušle. Spirála je rovněž spojována s pupkem jako středem moci a života.

Spojení/sjednocení Symboly sjednocení jsou všechny párové protiklady; dokonalý kruh; vzájemně se pronikající kruhy; dvojitý trojúhelník; androgyn; stromy se vzájemně propletenými větvemi; roh jednorozce; jin-jang; lingam a jóni.

Spona Ochrana; sebeobrana. *Egypt.*: Esetina spona nebo pás je její ochrana; síla; moc; Esetina krev, případně životní síla, která zaručuje Esetinu přízeň i přízeň jejího syna Hora.

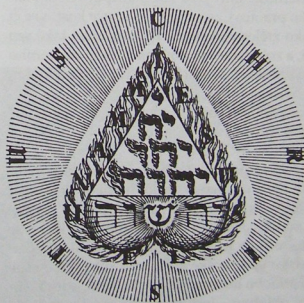
Sporýš Írán.: bylina, která plní přání. *Kelt.*: rostlina magie a kouzel. *Řím.*: je zasvěcena Martovi a Venuši; sporýšový věnec je svatební symbol; chrání proti kouzlům a očarování.

Spravedlnost Je zobrazována jako žena se zavázanými očima, která drží meč a váhy. V *křesťanském* umění jí někdy sedí u nohou císař Traján. Panna Maria je nazývána zrcadlem spravedlnosti. Spravedlnost je také symbolizována římskými FASCES.

Srdce Střed bytí jak tělesného, tak duchovního; boží přítomnost ve středu. Srdce představuje „ústřední“ moudrost citění oproti moudrosti rozumu, která sídlí v hlavě; obojí je inteligencí, ale srdce znamená také soucit; porozumění; „skryté místo“; lásku; dobročinnost; obsahuje životodárnou tekutinu. Srdce je symbolizováno sluncem jako středem života a zářivé slunce a zářící či planoucí srdce mají též symbolický význam: jako střed makrokosmu i mikrokosmu, jako nebe a člověk a jako transcendentní inteligence. Srdce je také znázorňováno jako trojúhelník s vrcholem směřujícím dolů. *Aztéc.*: střed člověka,

Pečeť Katolické konfederace, jež byla vyhlášena v Irsku roku 1642. Planoucí srdce je dominantním symbolem a představuje náboženskou horlivost; doprovázejí ho koruna, kříž, holubice a harfa.

Obrácené srdce, kabalistický symbol od Jakoba Böhma (1575–1624), v němž je JHVH, boží jméno, napsané hebrejskými písmeny, změněno na JHSHVH, Jehošua (Ježíš).

náboženství a lásky; sjednocující životní princip. Obětování srdce ztělesňuje osvobození krve, sítě života, aby mohlo vyklíčit a vykvést. Probodené srdce znamená pokání. *Buddhist.:* základní Buddhova přirozenost. Diamantové srdce znamená čistotu a nezničitelnost a člověka, kterému nic nemůže ublížit a kterého nic neznepekochá. *Hind.:* božský střed, sídlo brahmy: „Je to brahma; je to všechno“; átmán. Srdce je symbolizováno lotosem. „Okno srdce“ je třetí oko Šivy, transcendentní moudrost, vševědoucí duch. *Křesf.:* také „diamantové srdce“ v *buddhismu*. *Islám.:* střed bytí; „okno srdce“ je duchovní střed; absolutní intelekt; osvěcení. *Kelt.:* dobrotivě srdce symbolizuje velkorysost a soucit; je protikladem zlého pohledu. *Křesf.:* láska; porozumění; odvaha; radost a smutek. Planoucí srdce ztělesňuje náboženské zánícení, vroucnost a oddanost. Srdce v ruce je obrazem lásky a úcty; srdce probodené šípem znamená kající srdce, lítost; atribut sv. Augustína. Srdce s trnovou korunou je atributem sv. Ignáce z Loyoly; srdce s křížem je atributem sv. Kateřiny Sienské. *Taoist.:* sídlo porozumění. Mudrc má sedm otvorů v srdci a všechny jsou otevřené. *Žid.:* srdce je chrám boží.

Srp Smrtelnost; smrt jako žnec; atribut Krona/Saturna jako praotce Času a drží ho v ruce kostlivec či stařec jako ztělesnění smrti. Kronos mívá také srp a kapuci, a zobrazuje tak ubývající sílu podzimního slunce. Sumerský symbol královské důstojnosti. Často se objevuje v ruce Priápa jako symbol plodnosti. Symbolizuje také žně, které v sobě sjednocují smrt a znovuzrození, ničivé a tvořivé síly Velké Matky.

Srpek měsíce/půlměsíc Půlměsíc je především symbol Velké Matky, lunární královny nebe, a atribut všech měsíčních bohyň; je to pasivní, ženský princip a je jak matkou, tak nebeskou pannou. Měnící se měsíc znázorňuje změnu ve světě jevů. Měsíční srpek představují kravské nebo býčí rohy, bere však na sebe i podobu lunární bárky a kalichu; je lodí plující noční oblohou, „lodí světla na moři noci“. Od sebe odvrácené půlměsíce nebo půlměsíce umístěné nad sebou symbolizují přibývající a ubývající měsíc. Sluneční kotouč s měsíčním srpkem nebo kotouč umístěný mezi kravskými rohy znázorňuje jednotu nebo spojená sluneční a měsíční božstva a posvátný sňatek božského páru. Půlměsíc s papsky má pohřební význam, je zbožněním zemřelých. *Egypt.:* Eset (Ísis), královna nebe. *Hind.:* přibývající měsíc, novorozenec; rychlý a nezadržitelný růst; kalich elixíru nesmrtnosti. V šivových vlasech předsta-

vuje býka Nandiho. *Islám.:* půlměsíc s hvězdou představují božství; svrchovanost. *Kelt.:* přibývající měsíc nebo od sebe odvrácené půlměsíce symbolizují nesmrtnost. *Křesf.:* Panna Maria, královna nebe. *Maor.:* světlo z temnot. *Sumer.:* atribut měsíčního boha Sina. Emblem Byzance, islámu a Turecka.

Stádo Věřící; společenství věřících; členové církve.

Stále zelené rostliny Nesmrtnost; věčnost; vitalita; mládí a svěžest; tvůrčí moc. Věnce ze stále zelených rostlin znamenají nehynoucí slávu, předurčení k nesmrtnosti.

Stan Indián.: v potním stanu očišťování a znovuzrození znamená celý stan tělo Velkého ducha; kruhový tvar představuje svět v jeho celistvosti; pára je viditelný obraz Velkého ducha, který způsobuje očišťování a duchovní proměnu. Ten, kdo vychází z temného stanu, nechává za sebou všechny nečistoty a chyby. Stan pro tanec slunce je rovněž posvátným středem; centrální kůl je světová osa, která spojuje nebe a zemi, umožňuje mezi nimi komunikaci a vede ke slunci, symbolu Velkého ducha. Otvor na vrcholu stanu nebo týpí umožňuje přístup k nebi a k duchovní moci.

Stařec Smrtelnost. Je-li nahý nebo částečně oblečený, ztělesňuje čas a často je zobrazován jako lysý nebo pouze s chomáčem vlasů nad čelem: „ten plešatý hrobník, Čas“. S kosou a přesýpacími hodinami a někdy s berlemi ztělesňuje Smrt. V *kabale* znamená ezoterickou a tajemnou moudrost.

Stehlík V *křesťanském* umění je stehlík zobrazován ve spojitosti s utrpením Kristovým a s Kristem jako spasitelem, neboť tento pták je spojován s trním a bodláčím. Znamená také plodnost a galantnost.

Stehno Stehno je často užíváno jako symbol falu, znamená tedy tvořivou moc, plodění a sílu. Lebka a zkřížené stehenní kosti představují dva vitální zdroje síly člověka, hlavu a bedra; jsou obdařeny magickou mocí, neboť odčerpávají životní sílu, a proto jsou symbolem smrti. V *Egyptě* je stehno býka nebo hrocha „falickou nohou Sutecha“. Dionýsos se narodil ze stehna Diova.

Stěna chrámová *Křesf.:* tím, že odděluje hlavní chrámovou loď, tělo, od chóru, nebe, je branou smrti a vstupem do nebeského bytí. Kříž na stěně symbolizuje Kristovu smrt jako prostředek spásy, otevíra-

jíci přístup do nebe. Znamená také oponu archy úmluvy. Viz také IKONA.

Stín Negativní princip v protikladu s principem pozitivním – sluncem. U některých primitivních kmenů mohl stín představovat duši člověka; podobný význam měl stín i v čarodějnictví a při zařikávání; je třeba dbát na to, kam stín padá, a nesmí se vstoupit do stínu jiného člověka.

Stloukání Stvoření; v *hinduismu* např. dochází ke stvoření stloukáním vod kosmického oceánu pomocí *axis mundi*; nebo mohou být prvotní vody stloukány falickým symbolem, jako např. oštěpem.

Stonek Stonek rostliny, stejně jako kmen stromu, symbolizuje jevový svět, prostřední ze tří světů, zatímco kořeny představují podsvětí a větvoví či květy nebe. Svázané stonky barsmanu, obětní traviny Pársů, tvořily „svazek života“, jednotlivé životy svázané dohromady v jednotu.

Stopy/šlépěje Boží přítomnost nebo navštívení; tvar vtisknutý vesmíru přítomností nebo přejitím božstva, světece nebo předchůdce, jenž vede ty, kdo ho následují nebo mu jsou oddáni. Stopy vedoucí opačnými směry označují přícházení a odcházení, minulost a přítomnost, nebo minulost a budoucnost. *Budhisti.*: do šlépějí Buddhových se otisklo sedm jevů: svastika, ryba, diamantové žezlo, mušle, váza, kolo učení, koruna Brahmny; symbolizují stopu božství, kterou člověk může následovat. *Islám.*: „Když neznáš cestu, hledej ji tam, kde jsou jeho stopy“ (Rúmí).

Stoupání viz ŽEBŘÍK.

Straka Čín.: „pták radosti“; štěstí. Skřehotající straka znamená dobré zprávy, příchod hostů. Za mandžuské dynastie představovala také císařskou vládu. *Křesť.*: ďábel; zahálka; marnost.

Strom Celek projeveného; syntéza nebe, země a vody; dynamický život jako protiklad statického bytí kamene. *Imago mundi* i *axis mundi*, „strom uprostřed“, jenž navzájem spojuje tři světy, umožňuje komunikaci mezi nimi a přístup k moci slunce; omfalos; střed světa. Strom rovněž symbolizuje ženský princip, aspekt Velké Matky, který poskytuje výživu, úkryt, ochranu a podporu; matečnou půdu a moc nevyčerpatelných a plodivých vod, jimž vládne; stromy jsou často zobrazovány v podobě ženské postavy. Strom je zakořeněn v hloubi země, ve

Na tomto egyptském zobrazení **stromu** života z 13. století před Kristem rozdělují mateřská bohně jídlo a pití z jeho větví; je do něj začleněna, a vlastně od něj není oddělitelná.

Čtrnáct větví tohoto indického bronzového **stromu** života z 15. století vyrůstá z kmene či osy, v jejím středu je lotos-slunce, zdroj veškerého života a trvání.

středu světa, stýká se s vodami, a tak vyrůstá do světa času, přidává letokruhy, které ukazují jeho stáří, jeho větve dosahují nebe a věčnosti a také symbolizují rozrůznění na rovině jevů.

Stále zelený strom představuje ustavičný život, nehynoucího ducha, nesmrtelnost. Listnatý a každoročně opadávající strom je svět v neustálé obnově a regeneraci, umírající, aby žil; vzkříšení; reprodukce; životní princip. Oba jsou symbolem různosti v jednotě, mnohosti větví vyřezávajících z jednoho kořene a opět se navracících k jednotě v tom, co na těchto větvích dříme jako možnost v semeni plodu.

Kosmický strom je někdy zobrazován tak, že se jeho větve rozbíhají a opět spojují, nebo má dva kmeny s jedním kořenem a spojeným větvoím; naznačuje se tím univerzální projevování, které postupuje od jednoty k rozrůznění a zpět k jednotě, ke spojení nebe a země; jiným zobrazením může být „spojený strom“, tj. dva stromy vzájemně spojené jednou větví, z níž vyráží výhonek, jenž naznačuje jednotu komplementárních principů, mužského a ženského apod., nebo androgyna. Dva stromy v zrcadlové podobě sdílejí rovněž tuto symboliku.

Jako obraz světové osy je strom spojován s horou, sloupem a vším, co má povahu osy. Stejně jako háj, hora, kámen a vody může strom sám představovat vesmír v jeho celistvosti. Kosmický strom je často zobrazován na vrcholku hory, někdy též na vrcholu sloupu.

Symboly stromu jsou sloup, tyč, kůl se zářezy, větve apod., které jsou často spojovány s hadem, ptákem, hvězdami, plody a rozmanitými lunárními zvířaty. Stromy poskytující životně důležitou potravu jsou vždy posvátné, jako např. vinná réva, morušovník, broskvoň a mandlovník.

Strom života a strom poznání rostou v ráji; strom života stojí uprostřed a znamená regeneraci, návrat k původnímu stavu dokonalosti; je kosmickou osou a symbolem jednoty, která přesahuje dobro a zlo, zatímco strom poznání je bytostně dualistický, neboť zprostředkovává poznání dobrého a zlého; v mnoha tradicích je spojován s prvním člověkem a jeho pádem, při němž přichází o rajskou nevinost, rovněž s měsíčními fázemi ubývání a regenerace, smrti a vzkříšení. Strom života také ztělesňuje počátek a konec cyklu; má dvanáct plodů (nebo někdy deset), které představují jevovou podobu slunce a které se objevují současně na konci cyklu jako projevení Jednoho. Nesmrtelnost se získává buď snědením ovoce stromu života, jak je tomu s broskví nesmrtelnosti uprostřed taoisticko-buddhistického západního ráje, nebo vypitím šťávy vyluhované ze

Giovanni da Modena zobrazil ukřižovaného Krista na témže **stromu**, z něhož Adam a Eva jedli ovoce prvotního hříchu, a spojil tak v jediný symbol obě ústřední události tajemství vykopení.

stromu, jako u iránské haomy. Strom poznání je často zobrazován jako vinný keř či kmen. S rajskými stromy, které jsou místo květů a plodů obtěžkány drahokamy, se lze setkat v hinduistických, sumerských, čínských a japonských znázorněních ráje. Umírající bůh je často usmrčen na stromě. Obrácené zasazený strom je značně rozšířený symbol a často je stromem kouzelným. Kořeny čnějící ve vzduchu ztělesňují princip, zatímco jeho větve symbolizují rozvinutí principu do jevové podoby, obrácené jednání: to, co je vysoko nahoře, sestupuje dolů, a to, co je dole, stoupá do výše; jde o vzájemné zrcadlení nebeského a pozemského světa; zároveň to také naznačuje návrat poznání zpět k jeho kořenům; nebo to také může znamenat slunce rozprostírající své paprsky po zemi a moc nebe sestupující dolů; osvětlení. V iniciačních obřadech označuje obrat, převrácení, smrt zasvěcení; na urnách znázorňuje smrt.

Sfírotický strom je často převrácený. Strom světla či nebeský strom, jenž v noci září, je strom znovuzrození a každá svíce či svítilna na něm představuje duši, jak je tomu na buddhistickém stromě o svátcích zemřelých, na křesťanském vánočním stromku, na pínii Attidově a Dionýsově a na germánské jedli Wodanově, kde světla a zářící koule symbolizují slunce, měsíc a hvězdy ve větvích kosmického stromu. Dárky na stromě byly obětní dary Dionýsovi a Attidovi, Atargatidě a Kybele. Wodan uštěďroval dárky těm, kdo uctívali jeho strom. Ve větvoví se často objevuje posvátný pták.

Strom sladké rosy či zpívající strom se tyčí na vrcholku posvátné hory jako světová osa. *Strom s hadem*: strom představuje *axis mundi* a had obtočený kolem něj ztělesňuje cykly projevování. Had či drak hlídající strom naznačuje obtíž spojené se získáním moudrosti; jinak může had svádět muže či ženu k získání nesmrtelnosti nebo poznání: stačí utrhnout plod ze stromu pro sebe a také pro hada. *Strom, kámen, oltář*: společně symbolizují mikrokosmos, přičemž kámen je aspekt neměnný a trvalý, zatímco strom je aspekt neustále se měnící a obrozující. *Stromy jako orákulum*: strom může zjevovat božství nebo být jeho mluvčím, jako např. Dodonin dub, Mojžíšův hořící keř nebo šelest kroků v korunách balzámovníků (2 Sam 5,24). Stromy s deseti nebo dvanácti ptáky představují sluneční cyklus, se třemi ptáky pak měsíční fáze. Lezení na strom symbolizuje přechod z jedné roviny bytí na druhou; výstup k bohům, do nebe nebo k pravé skutečnosti; získání ezoterického vědění nebo poznání přístupného pouze zasvěcencům tím, že se transcenduje svět. V šamanismu a v mýtech dochází také k tomu, že splháním

Na obraze Gerolama Dai Libriho *Panna Maria s dítětem Ježíšem a svatou Annou* poskytují těmto třem osobám stinný úkryt **strom**, který poukazuje na strom prvotního hříchu a je předzvěstí stromu ukřižování.

na kůly, lány, lodyhu bobu nebo na jinou k tomu vhodnou rostlinu se dosahuje jiných oblastí a získává se magické poznání a síly. Točité rostlý strom je svým symbolickým významem magický nebo posvátný a může působit na lidi v dobrém i zlém. *Alchym.*: prima materia, jak počátek, tak i plod Dila. *Arab.*: zvířetník je představován jako ovocný strom s dvanácti větvemi, na nichž jsou hvězdy jako ovoce. *Austral. domorodci*: světový strom podírá nebeskou klenbu a v jeho větvích sídlí hvězdy. Převrácený strom je kouzelný. *Buddhist.*: fíkovník, smokvoň posvátná (*Ficus religiosa*), pod níž Buddha dosáhl osvětlení, je posvátný střed. Tento strom je symbolem velkého prociťnutí; strom velké moudrosti, esence Buddha. Jeho „kořeny vnikají hluboko do pevnosti ... jeho květy jsou morálními činy ... které nesou spravedlnost jako svůj plod“ (*Buddhačarita*). *Čin.*: strom života představuje broskvoň, moruše nebo švestka; na Tchaj-wanu a u Miaů to je bambus. Strom života jako strom sladké rosy roste na vrcholu posvátné hory Kchun-lun jako světová osa. Strom roku má pod svými větvemi dvanáct zvířat spojovaných se souhvězdími, symbolická zvířata dvanácti zemských rodů. Stromy s dvojicemi propletených větví představují spojení párů protikladů nebo mileneckých dvojic. Slunce s ideogramem stromu označuje závěr dne nebo – spočívá-li slunce na stromě – konec cyklu; slunce pokleslé na kořeny stromu znamená temnotu; strom s deseti slunci je obrazem dokončení cyklu. *Egypt.*: sykomora, strom života, má „božskou náruč“, je obtížena dary a z nádoby, jež stojí vedle, vytéká voda, symbol plodnosti. Hat-hor může být zobrazována jako strom poskytující potravu, a tím další život. Vřesovec obrůstá Usiřovu rakev. *Germán.*: strom života je Wodanova jedle nebo později lípa. Jedle se později stala vánočním stromem. *Hind.*: kosmos je obrovský strom, jenž má kořeny v podsvětí, kmen ve světě lidí a větve a větve v nebi. „Brahma bylo dřevo, brahma bylo strom, z nějž byly utvořeny nebe a země“ (*Taittiríja-bráhmana*). Je božstvím v jeho projeveném aspektu. Kosmický strom je někdy představován, jak vyrůstá z kosmického vejce plouvajícího na oceánu chaosu. Strom života je Aditi, esence nedělitelné individuality, zatímco Diti, jejíž podstatou je štěpení a dělení, je ztělesňována dualistickým stromem poznání, případně sansáry, který Višnu podtíná svou sekyrou. Áditjové, dvanáct znamenají zvířetníku a také měsíce roku, jsou symbolizováni stromem s dvanácti slunci, které se současně objeví na konci cyklu jako projevení Jednoho. Někdy jsou zobrazovány dva stromy s kmeny, které jsou na sebe navrstveny, jeden

z nich je nebeský a druhý pozemský, což má znamenat, že si jsou vzájemně zrcadlovými obrazy: „dvě jevové podoby, jedna podstata“. Trojitý strom se třemi slunci představuje TRIMÚRTI. Hořící keř se ve védské ohňové symbolice Agniho stává kosmickým stromem, neboť Agni je spojován také se stromem v podobě obětinné sloupy. Na hoře Méru roste strom, který naplňuje celý svět vůní svých květů. V *Rgvédu* roste strom asvattha kořeny vzhůru. *Írán.*: kosmický strom má sedm větví, ze zlata, stříbra, bronzu, mědi, cínu, oceli a „směsi se železem“, představujících sedm věků a sedm planet, z nichž každá vládne miléniu. Lze se zde setkat též se symbolikou dvou stromů, bílého stromu haoma, nebeského stromu rostoucího na vrcholu posvátné hory a světové osy, a žlutého stromu, jenž je pozemské povahy a zrcadlovým obrazem haomy. Stromem života je rovněž mandlovník. Zoroastrismus zná dva stromy – strom slunečního orla, jenž povstal z původního oceánu, a strom všech semen, která jsou „zárodky všeho živoucího“. *Islám.*: strom požehnaní, který nepřísluší ani východu, ani západu, nýbrž středu, představuje duchovní požehnaní a osvětlení, světlo Alláhovo, které osvětluje zemi. Posvátný strom, oliva, poskytuje jak výživu, tak olej pro lampy. Převrácený strom štěstí má kořeny v nejvyšším nebi a větve rozprostírá nad zemí. Od nebeského stromu ve středu ráje vytékají čtyři řeky: vody, mléka, medu a vína. Cicimek vyznačuje nepřekročitelnou hranici. Kosmický strom roste na vrcholu kosmické hory a představuje veškerenstvo. *Japon.*: bonsaje ztělesňují přírodu v její prostotě a moudrosti. *Kelt.*: posvátné jsou různé stromy: dub, buk, líska, jasan, tis; druidský dub a jmelí ztělesňují mužské a ženské mocnosti. Esus je zobrazován s vrbou. Galská olše a tis jsou právě tak posvátné jako íráská csmína a tis a gaelský jeřáb, jež jsou rovněž obdařeny kouzelnými silami. *Křesť.*: strom, jenž nese ovoce dobré i špatné, je obrazem člověka; strom je symbolem vzkříšení ve smyslu obnovy Kristovou smrtí na kříži. Kříž byl symbolicky zhotoven ze dřeva stromu poznání, takže spása byla uskutečněna a život přinesen na stromě, jehož prostřednictvím došlo k prvotnímu hříchu a k příchodu smrti: bylo tak přemожeno to, co kdysi zvítězilo. Kříž je někdy ztotožňován se „stromem uprostřed“, vertikální osou komunikace mezi nebem a zemí. Ve středověké křesťanské symbolice se lze setkat se stromem živých a mrtvých, který na protilehlých stranách nese dobré a špatné ovoce, a tak znázorňuje dobré a zlé skutky; Kristus je kmen, sjednocující strom života, jenž je také zobrazován jako prostřední ze tří křížů na

Kalvárii. Strom je atributem sv. Zenobia. *Mexic.*: kosmický strom agáve, „mlékonosný“ kaktus, zname-
ná spolu se sokolem moc slunce nebo osvobození
nového měsíce. *Mithraic.*: stromem života je pinie.
Řecko-řím.: dub je především stromem boha oblohy
Dia/Jova; slunečnímu bohu Apollónovi náležejí pal-
ma, vavřín a oliva. Artemidě jsou zasvěceny různé
stromy: v Lakónii, kde byla nazývána Karuatis, to
byl ořešák; v Boiótii (Artemis Soteira) myrta; z myr-
ty se též narodil Adónis; Artemidě Efeské náležel
jilm, dub a cedr. Vinná réva je zasvěcena Dionýsovi/
Bakchovi, oliva Hérakleovi/Herkulovi, platan He-
leně Spartské, vavřín Dafně. Strom a vyvětvovací
hák jsou atributy Silvana. *Skandináv.*: YGGDRASIL
nebo jasan je strom života a pramen života. Strom
Lárad roste vně Valhaly; jeho větve spásá koza Hei-
drún a ze svých struků poskytují bojovníkům me-
dovinu. *Sumero-semít.*: strom života symbolizuje
kosmickou obnovu; má sedm větví a ty znamenají
sedm planet a sedmeré nebe. Babylonský strom ži-
vota, kolem nějž se otáčí vesmír, má větve z lapisu
lazuli a nese podivuhodné ovoce. Pinie je zasvěcena
frýžskému Attidovi; palma je stromem života v Ba-
bylonu, Fénicii a v Chaldeji, zatímco vinná réva je
zasvěcena babylonské Siduri a je asyrským stromem
života. Vrba jako akkadský kosmický strom je zasvě-
cena akkadskému Diovi; palma, granátovník a cyp-
řis jsou semitské posvátné stromy. Syrská bohyň
Aštoret může být symbolizována kmenem stromu.
Šaman.: břiza, jako strom života se sedmi větvemi,
může být stylizována jako kůl se sedmi zářezy, kte-
ré představují sedm planet a sedm stupňů, jimiž se
při výstupu nebem prochází; větve jsou hvězdnou
klenbou. *Taoist.*: broskvoň je strom nesmrtelnosti.
Stromy s dvojicí propletených větví nebo s jednou
společnou větví znamenají dvojici protikladů, jin
a jang, v jednotě tao. *Žid.* (*kabala*): strom boží sym-
bolizuje veškeré stvoření, jevový svět. Ze stromu ži-
vota se vylučuje rosa světla, jíž jsou křeseni mrtví.
Sfirotický strom má pravý a levý sloup, které před-
stavují dualitu, ale prostřední sloup mezi nimi vy-
tváří rovnováhu a obnovuje jednotu. Často je pře-
vrácený. „Strom života se rozprostírá odshora dolů
a je sluncem, které všechno osvícuje“ (*Zohar*). Tento
strom má vlastní bohatou symboliku. Židovský
strom života roste uprostřed Svatého města.

Střed Totalita; celistvost; absolutní realita; čisté bytí;
počátek veškeré existence; neprojevené bytí; světo-
vá osa; pól; bod, kolem nějž se všechno otáčí; ráj;
potenciál; bod obsahující totalitu všech možností;
posvátný prostor; prolomení prostoru a místo vzá-

jenné komunikace mezi třemi světy, přesahující čas
a prostor; osa spojující vesmír vertikálně i horizo-
ntálně; průsečík makrokosmu a mikrokosmu; vesmír-
ný ráj; „stěžejní bod zákona“; bod vyjasnění
a usmíření, kde se rozplývají všechny protiklady;
věčné nyní; „bod klidu“; Aristotelův „nehybný hy-
batel“. Střed je také bodem odchodu a bodem návra-
tu; všechno z něj vychází, otáčí se kolem něj a k ně-
mu se navrácí ve dvou komplementárních pohy-
bech, odstředivém a dostředivém, symbolizovaných
také vydechnutím a nadechnutím a oběhem krve,
který vychází z centra – srdce. Pohyb z centra na
periferii znamená směřování k projevení a rozmani-
tosti, zatímco cesta zpět je návratem do duchovního
středu, k jednotě, k jednomu. Střed je také bod, kde
počíná prostor, odkud vychází pohyb a vzniká tvar;
je jak bodem expanze, tak smršťování, které přivá-
dí rozmanitost zpět k jednotě, harmonii, poznání
a osvícení.

Slunce představuje střed vesmíru, stejně jako je
srdce, „vnitřní místo“, středem člověka. Ostatně
v každé oblasti je symbolický střed či království: zla-
to mezi kovy; drahokam mezi kameny; lotos, lilie či
růže v rostlinné říši; lev mezi zvířaty; orel mezi ptá-
ky; delfín mezi rybami a člověk mezi všemi živoucí-
mi tvory; krb v domě a oltář v chrámu či kostele.
Pevnost středu symbolizuje věčnost a dokonalou
současnost. Každá zhmotnělá představa středu,
jako např. ústřední vypuklina na starověkém kovo-
vém zrcadle nebo oku podobný otvor v kupoli, vy-
značuje dveře slunce nebo bránu nebes, nejvyšší
bod vesmíru a horní konec světové osy, místo komu-
nikace mezi nebem a zemí; s touto symbolikou se lze
setkat v mnoha orientálních tradicích a byla kdysi
běžná v křesťanství. Symboly středu jsou sloup, ko-
smický strom, posvátná hora, srdce, oltář pro zápal-
né oběti, pramen či studna života, krb, spirála, laby-
rint, pyramida či každý posvátný prostor. Střed
kříže bývá někdy vyznačen drahokamem nebo kvě-
tem. *Buddhist.*: čiré bytí; osvícení; nirvána. *Čín.*: do-
konalý mír; božská imanence; tichost, klidnost,
nehybnost; bytí sjednocené s vůlí nebes; „stěžejní
bod zákona“ (Čuang-c'); neměnný střed mezi dvě-
ma krajnostmi. *Hind.*: čiré bytí; jednotu; išvara (pán
všehomíra); místo nepodmíněného, brahma, „tem-
ný zdroj veškerého světla“; bod mimo čas; vnitřní
svědek. Čakry jsou symbolickými duchovními stře-
dy těla. *Indián.*: Velký duch představuje střed, je
však také zároveň všudypřítomný. *Islám.*: bod; „boží
přibyték“; „božské místo“ harmonie, rovnováhy
a řádu; nesdělitelnost; „oko srdce“. *Taoist.*: tao; čiré
bytí; „nic než nekonečno, jež není to ani ono“

(Čuang-c'). Žid.: šechina, ústřední boží přítomnost; svatě místo; vnitřní palác, v němž sídlí Bůh; Jedno; počátek existence; myšlenka.

Střecha Úkryt; ochrana; ženský, útočiště skýtající aspekt.

Střelec viz ZVĚROKRUH.

Střeva Střeva ve smyslu vnitřnosti, útroby byla považována za sídlo emocí. Jsou spojována s hadem a labyrinthem. Užívá se jich ve věštění. Čín.: soucit; rozrušení; mystický uzol.

Střevíc Ambivalentní symbol: znamená jak autoritu, tak svobodu, ale také lidi pokorné a skromné. Střevíc označoval svobodu a volnost, neboť otrok chodil bos; též ovládnání, protože „ovládání“ střevíce dávalo vládu nad příslušnou osobou, a proto svatební střevíc vydával nevěstu do rukou ženichovi. Zout si střevíce při vstupu na posvátné místo znamená zanechat venku vše, co člověka váže ke světu, stát se ochotným se podřídit, vzdát úctu a zbavit se nepravosti. V židovské symbolice je střevíc věcí nepatrné hodnoty. V křesťanství je ševcovské náčiní atributem sv. Kryštofa.

Stříbro Měsíc; panenství; ženský aspekt, zatímco zlato je aspektem mužským; královna, přičemž zlato symbolizuje krále. *Alchym.:* panenský stav *prima materia*; Luna; „očistěná hnutí myslí“. Čín.: čistota; jas; lunární jin. *Křesť.:* cudnost; čistota; výmluvnost.

Střízlík „Malý král“, na Západě často nazývaný ptačím králem; může zaujmout místo holubice při znázornění Ducha svatého, může však také znamenat čarodějnicu, a potom se stává znamením nepřiznivým. Střízlík je zasvěcen řeckému Triptolemovi a keltskému Taliesinovi. Zabít střízlíka znamenalo velké neštěstí, ale v Anglii a ve Francii byl na něj o Vánocích pořádan hon, byl zabít, pověšen na kůl, kolem nějž se chodilo v procesí, a nakonec byl jako symbol starého roku pohřben na hřbitově.

Studna Ženský princip; lůno Velké Matky; duše. Protože je spojena s podsvětím, obsahuje studna často kouzelnou vodu, která je obdařena mocí léčit a plnit přání. „Zavřená“ studna představuje panenství. Studna napájená pramenem je sjednocením mužského a ženského prvku. V keltské mytologii poskytovaly posvátné studny přístup k onomu světu, měly kouzelné vlastnosti a obsahovaly léčivou

vodu. V židovské symbolice znamená studna s čerstvou vodou tóru. V křesťanství představuje spásu a očistění. Ze studny, pramene nebo fontány u paty rajského stromu života vytékají vody života a napájejí se čtyři rajské řeky.

Stůpa/čhörtlen Nauka; osvícení; nirvána. Čtvercová nebo krychlová základna představuje zemi, různé stupně jsou úrovněmi bytí, kruhovitá kupole znamená nebe. Je také symbolem pětice nadmyslových buddhů jako jevových podob absolutna a paterého aspektu člověka (viz ČÍSLA, Pětka). Hrot na vrcholu kupole je světová osa a střed světa a řada kotoučů či slunečníků na něm představuje svět stoupající nad svět. Islámská qubba má stejnou podobu i symboliku úrovní bytí.

Stupně VÝSTUP/NANEBEVSTOUPENÍ; úrovně hierarchicky uspořádaného světa a komunikace mezi těmito úrovněmi či stadii; spojení mezi nebem a zemí; překročení profánního prostoru a vstup do prostoru posvátného. Stupně vedoucí k oltářům nebo trůnu symbolizují kněze, krále nebo vládcu, který je obdařen autoritou nebo pověřením shůry, aby vystoupil po stupních vedoucích do nebe. *Buddhist.:* sedm stupňů k Buddhově trůnu ztělesňuje stoupání sedmi kosmickými stadii, sedmi planetárními sférami či sedmými nebem, což znamená překročení času a prostoru, též dosažení středu v sedmém nebi, dosažení nejvyšší úrovně. *Egypt.:* Usire je „bůh schodů“ vedoucích do nebe; devět stupňů k jeho trůnu jsou dny starého egyptského týdne a čtrnáct stupňů představuje dny, během nichž měsíc dospěje k úplňku. *Hind.:* tři Višnuovy stupně či kroky znamenají kromě jiného trojí projevení světla: slunce, blesk, oheň; rovněž vycházející, v zenitu stojící a zapadající slunce; zemi, zdvuch a nebe; ony tři stupně, jimiž se získává vláda nad veškerenstvím. *Indián.:* měsíce jsou „stupně roku“. *Mithraic.:* sedm stupňů vyznačených rozdílnými kovy, které odpovídají hlavním planetám, jsou stupně, jimiž vystupuje zasvěcenec. *Párs.:* tři stupně k oltářům označují tři stadia iniciace. *Sumer.:* stupně zikkuratu nebo posvátné hory představují sedmery nebe a mají různé symbolické barvy.

Sud Ženský, receptivní, obklopující princip. Bezedný sud značí nesmyslnou a marnou námahu.

Suchost Solární, ohnivý, pozitivní, mužský princip.

Sůl Život; nesmrtelnost; nezničitelnost; trvalost; věrnost; přátelství; moudrost a poznání (*sal sapien-*

tiae); duše. Později také ztělesňovala hodnotnost, píkantnost a důvtip. *Alchym.*: přečištění destilací; vyčištění; ustálenost; kamenná kostka; pozemská přirozenost; těleso sjednocující aktivnost a pasivnost, ducha a duši. „Všude, kde je kov, jsou síra, rtuť a sůl; těmi třemi jsou Duch, Duše a Tělo, přirozenost kovu i člověka. Sůl je statický, a proto přirozený element v této trojici; sůl není pouze fyzické, nýbrž i „astrální“ těleso. Síra způsobuje spalování, rtuť odpařování, sůl ... slouží k „ustálení“ těkavého ducha“ (Valentinus). Ztělesňuje princip nevznětivosti, ustálenosti a (v mystickém smyslu) lidské tělesnosti. *Kelt.*: nezničitelný duch, jehož protikladem je země jako tělo podléhající zkáze. *Křesť.*: vyvolení; božská moudrost; vnitřní hodnota; čistota; neporušitelnost; rozvážnost; převaha; síla (Mt 5,13; Mk 9,50; Kol 4,6). *Řecko-řím.*: sůl hrála důležitou roli v obětních obřadech a měla také význam apotropaický, tj. odvracející nezdary a neštěstí: v Římě posypávaly solí rty osmidenním nemluvnatům, aby zahrnaly zlé duchy; odtud pravděpodobně pochází křesťanský zvyk nabízet katechumenům před křtem sůl. Sůl se užívala jako přísada do svěcené vody při určitých zasvěcovacích obřadech. *Žid.*: pronikavost ducha.

Sup Ambivalentní symbol, neboť znamená jak mateřskou péči, ochranu a útočiště, tak smrtelnou zkázu a nenasytnost. Vládla domněnka, že existují jen samičky, a sup tak symbolizoval ženský princip, zatímco sokol princip mužský; sup v sobě spojoval „věkovitost Číny, kouzelnictví Egypta a vychytralost Arábie“. Jako mrchožrout ztělesňoval sup očisťování, službu dobru. V *Egyptě* představoval Matku-Bohyni, mateřství a lásku; bohyně Eset na sebe brala supí podobu; sup byl obrazem očisťování a dobrých skutků. Hathor má někdy supí hlavu a sup je také spojován s bohyní Mutou, jako ideogram jejího jména, a též s bohyněmi Neitou a Nechetvou; Mut byla zpodobňována s čepcem v podobě supího poprsí. V *řecko-římské* mytologii je zasvěcena Apollónovi a je jízdním zvířetem Krona/Saturna.

Svastika Jeden z nejstarších a nejkomplexnějších symbolů, užívaný již v prehistorickém období a univerzálně kromě určitých částí Afriky a Sumeru; byl značně rozšířen v celé Asii a v předárijské civilizaci v údolí Indu a lze se s ním hojně setkat u džinistů, buddhistů a ctitelů Višnu; byl všeobecně znám v předkolombovské Americe jak Severní, tak Jižní, byl často užíván u Chetitů, lze ho vidět na keramice z Kypru a Tróje, vyskytoval se poměrně brzy ve střední, západní a severní Evropě, na Islandu, v La-

Buddha v tomto sanskrtském rukopise má na prsou **svastiku**, pečeť svého srdce a symbol koloběhu znovuzrození.

Svastika tvořená čtyřmi ženami a jejich vlasy na této sumerské keramické práci z 5. tisíciletí před Kristem znamená ženskou tvořivou sílu.

ponsku, Finsku a předkřesťanském Irsku a Skotsku, stejně jako u Brigantů v Anglii, kde byl spojován s pohanskou Brighidou či Bride. V Egyptě se objevila svastika teprve několik století před Kristem a vůbec se nevyskytovala ve střední Africe a jižní Mezopotámii, i když se předpokládalo, že Hor se čtyřmi obličejí i ostatní bozi se čtyřmi tvářemi byli svastikovým symbolem, zatímco hrabě Goblet D'Alviella tvrdil, že svastika, *crux ansata* a okřídlený kotouč byly v podstatě týmž symbolem, a proto se navzájem vylučovaly a rozdělovaly starověký svět do dvou symbolických zón: převládala svastika, a to „v celém indoevropském světě vyjma Persií“. Jako starobylý symbol *Arjů* představovala svastika údajně jejich nejvyšší božstvo, slunce, a Djause, boha oblohy. Je všeobecně platným symbolem slunce a často se s ní lze setkat ve spojení se slunečním kotoučem. Přesná symbolika svastiky je však neznámá, a byla proto různě vykládána: jako otáčející se slunce; zářivé kolo poledního slunce; sluneční vůz; pól a hvězdy otáčející se kolem něj; hlavní světové strany; čtvrtiny měsíce; čtvero větrů a ročních období; pohyb vzdušného víru; kruhový pohyb kolem země; střed; tvůrčí síla v pohybu; vytváření cyklů; otáčení kola života; kříž ztělesňující čtyři čtvrtiny, přes něž se v kruhu pohybuje sluneční síla, a proměňuje je tak v kruh, tj. proměna kruhu ve čtverec a kvadratura kruhu; kříž, jehož vertikální a horizontální linie ztělesňují ducha a hmotu a čtyři stupně existence.

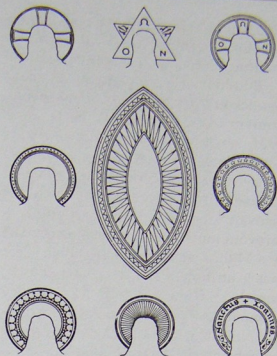
Svastika se také vykládá jako znázornění lidské postavy s dvěma rukama a nohama, případně jako sjednocení mužského a ženského principu; dynamického a statického prvku; pohyblivosti a nepohyblivosti; harmonie a rovnováhy; dvou komplementárních fází pohybu, dostředivé a odstředivé, nádechu a výdechu, vycházení ze středu a navracení se zpět, počátku a konce. Mimoto se vykládá i jako určitá verze labyrintu; voda v pohybu; znázornění klikatého blesku, kdy se propojí dvě klikaté linie; dvě třetí tyčinky k rozdělení ohně a vířivý pohyb ohnivého kola; dvě zahnuté hůlky, které nosila s sebou *védská* královna Arani, aby mohla rozdělat oheň; kabalistický alef, symbol původního pohybu Velkého dechu, jenž roztočil chaos a proměnil ho v tvůrčí střed; *skandinávský* sluneční had ve dvojí podobě. Jiní interpreti se domnívají, že svastika vznikla překřížením meandru nebo že představuje obměněnou podobu tau-kříže. Kromě toho se též vykládá jako symbol podrobení a rezignace, jako na prsou zkřížené ruce v postoji odevzdanosti.

Svastika se vyskytuje ve spojení s bohy i bohyněmi. Její znázornění s ženským principem vedlo sice

k domněnce, že představuje čtyři měsíční fáze, je však spojována převážně se solárními a tvůrčími symboly, jako např. se lvem, beranem, jelenem, koněm, s ptáky a lotosem. Lze se s ní setkat na oltářích, figurách, kněžských rouchách, urnách, vázách, náčiní, keramice, zbraních, štítech, oděvech, mincích a přelenu. Ve všech případech je symbolem štěstí; dobré předtuchy; přání všeho dobrého; požeňání; dlouhověkosti; plodnosti; zdraví a života.

Existuje dvojí podoba svastiky: u jedné se lomí linka v pravém úhlu doleva, u druhé doprava a symbolizují mužský a ženský, solární a lunární aspekt; pohyb ve směru a proti směru hodinových ručiček; také obě hemisféry; nebeské a chthonické mocnosti; stoupající jarní slunce a klesající slunce podzimmí. Důkaz, že obrácená svastika je znamením ženského prvku, poskytují znázornění Artemidy a Astarty, kde je zobrazena na trojúhelníku-vulvě. V *Číně* se užívají obě podoby svastiky ke znázornění sil jin a jang. Navzájem propletené svastiky, které jsou někdy nazývány „Šalomounovými uzly“, symbolizují boží nevyzpytatelnost a nekonečnost. Svastika, jež zakončuje symbol klíče, přebírá i symboliku klíče. *Buddhist.*: pečť Buddhova srdce; Buddhova ezoterická nauka; koloběh znovuzrození. Jedno z osmi šťastných znamení, jež se objevuje na Buddhově šlépěji. *Čín.*: „Souhrn šťastných znamení deseti tisíc účinků“. Raná podoba znaku *fang*, jenž označuje čtyři čtvrtiny prostoru a země. Užitá jako okrajová ozdoba znamená *wan wu*, deset tisíc věcí či souvislých řad, tj. nekonečné trvání bez počátku a konce, nekonečnou obnova života, věčnost. Symbolizuje také dokonalost; pohyb podle zákona; dlouhověkost; požeňání; dobrou předtuchu; přání všeho dobrého. Modrá svastika značí nekonečně nebeské stvoření; červená – nekonečné ctosti Buddhova srdce; žlutá – nekonečný blahobyt; zelená – nekonečné úspěchy v rolnictví. Svastika ztělesňující pohyb ve směru hodinových ručiček symbolizuje jang, obrácená svastika jin. *Džin.*: božská síla, stvořitel nebe a země. Čtyři paže představují čtyři stupně existence: život protoplazmy, rostlinný a zvířecí, lidský, nebeský. Tři kruhy nad svastikou znamenají tři drahokamy pravé víry, pravého poznání a pravého jednání; srpek měsíce nad svastikou znázorňuje úroveň osvobození, tj. že dorůstající měsíc vždy spěje k úplňku; je-li nad půlměsícem jediný kruh, jde o stav plného vědomí, o vševědoucnost. *Gnostic.*: odříkání či zřeknutí se. *Hind.*: slovo svastika vlastně znamená „Je to dobré“. Život; pohyb; štěstí. Symbol Agniho, védského boha ohně a božského tesaře; též Djause, starobylého árijského boha oblohy, později

Indry; svastika je také spojována s Brahmou, Súrjou, Višnuem, Šivou a s Ganéšou jako bohem počátků a rozcestí. Svastika je někdy užívána jako pečeť na džbánech s posvátnou vodou z Gangy. *Chetit.*: široce užívaný symbol slunce. *Indián.*: štěstí; plodnost; déšť. *Islám.*: u muslimů v Asii označuje svastika čtyři světové strany a vládu nad čtyřmi ročními obdobími, kterou vykonávají andělé, jeden na každé straně: na západě zapisovač; na jihu smrt; na severu život; na východě ohlašovatel. *Japon.*: Buddhovo srdce; štěstí; přání všeho dobrého. *Kelt.*: štěstí; vyskytuje se na znázorněních bohů hromu. *Křesť.*: svastika se jako symbol Krista, jemuž byla dána veškerá moc, často vyskytovala v katakombách. Ve středověku to byl gammadion, kříž tvořený čtyřmi velkými gama (jak se nazývá třetí písmeno řecké abecedy), jenž se užíval jako symbol Krista, úhelného kamene, a také čtyř evangelistů, s Kristem jako středem. *Manich.*: svastika je křížem manichejců, a přebírá tak veškerou symboliku kříže. *Řec.*: atribut Dia jako boha oblohy a Hélie jako solární moci; objevuje se také s Hérou, Cererou a Artemidou. *Řím.*: symbol Jova Tonans a Pluvius. *Semit.*: doprovází ostatní solární symboly, ale je rovněž znázorňována jako ztělesnění ženské plodivé síly na trojúhelníku-vulvě Aštořety. *Skandináv.* a *germán.*: válečná sekýra či kladivo Tóra, boha vzduchu, hromu a blesku; štěstí. V Litvě je talismanem a znamená štěstí; je zde užíván její sanskrtský název.

Nimbus či svatozář, obklopující hlavu světce, symbolizuje boží světlo vyzářující ze svatého člověka; mandorla či *vesica piscis*, zobrazená uprostřed, obklopuje celé tělo člověka zvláštní důstojností a svatostí.

Svatozář Halo, aureola či nimbus; původně je příznačná pro sluneční kotouč a solární moc; proto je atributem slunečních bohů. Symbolizuje také božskou zář a moc, jež se skládá z ohně a zlata solární či božské energie; zář vycházející ze svatosti; duchovní moc a síla světla; svatost; sláva; „kruh slávy“; génius; ctnost; emanace životní síly obsažené v hlavě; životodárná energie moudrosti; transcendentní světlo poznání. Aureola někdy obklopuje celou postavu.

Kruhová svatozář označuje už nežijícího člověka; svatozář čtvercová či šestiúhelná je znamením ještě živého světce nebo svatého člověka, nebo může symbolizovat totalitu božství, přičemž tři strany představují trojici a čtvrtá znamená totalitu; svatozář ve třech vrstvách nebo s trojitými paprsky znázorňuje nejsvětější Trojici. Dvojitý nimbus či paprsky představují dvojitý aspekt božství. Svatozář ve tvaru kříže je specificky křesťanská. Šestiúhelné svatozáře znázorňují základní ctnosti. Svatozáře se někdy užívá k označení duchovní moci a k jejím odlišení od moci světské, kterou představuje koru-

na. Někdy slouží nimbus jako atribut fénixe: symbolizuje solární moc a nesmrtelnost. Svatozář může mít barvu modrou, žlutou nebo všechny barvy duhy. *Buddhist.:* Buddhova červená aureola znamená solární, dynamickou aktivitu. *Hind.:* Šivova svatozář s plamenným okrajem symbolizuje kosmos. *Křesť.:* svatozář nebyla v křesťanství užívána před čtvrtým stoletím. Znamená svatost. Trojúhelníková a kosočtverečná svatozář značí Boha Otce; svatozář s křížem označuje Krista. V byzantském umění byl někdy zobrazován Satan se svatozáří, jež zde znamenala vyzábování moci. *Mithraic.:* svatozář značí světlo slunce a Mithru jako slunečního boha. *Řec.:* modrý nimbus je atributem Dia jako boha oblohy; Foibos má aureolu jako slunečního bůh. *Řím.:* modrý nimbus je atributem Jova jako boha oblohy a atributem Apollóna. Normální gloriola naznačuje majestát, poloboha nebo zbožštělého císaře.

Světlo Projevení božství; stvoření kosmu; Logos; projevení se univerzální princip; prapůvodní intelekt; život; pravda; osvícení; gnóze; bezprostřední poznání; nehmotnost; *nús*; zdroj dobra. Záře symbolizuje nový život z boha; je tím, co bylo stvořeno první; moc zahánějící zlo a síly temnoty; sláva; nádhara; radost. Osvícení propůjčuje nadpřirozenou moc nebo je jejím následkem. Světlo je v symbolice blahodárného působení sestupujícího z nebe spojováno s deštěm. Zkušenost se světlem je setkáním s nejzazší realitou. Světlo je spojeno s počátkem a koncem; existovalo ve zlatém věku, při prvotním hříchu sestoupila na svět temnota a teprve opětovné získání ráje nechá zazářit původnímu světlu; dosáhnout světla znamená dospět do středu.

Světlo a temnota jsou sounáležitě aspekty Velké Matky, života i lásky, smrti a pohřbu, stvoření i zkázy. Světlo slunce ztělesňuje bezprostřední poznání v protikladu k nepřímému či analytickému poznání lunárnímu. Slavnost světél na počátku února, kdy se v procesi nosily pochodně a svíce, měla chránit proti moru, hladu a zemětřesení; později ji převzalo křesťanství jako Hromnice. Světlo je symbolizováno paprsky, rovnými nebo vlnitými, slunečním kotoučem nebo nimbem; přímá linka ztělesňuje obvykle světlo a vlnitá teplo; světlo a teplo patří v symbolice jako komplementární jevy k sobě a polarizují živel ohně. *Buddhist.:* světlo je pravda; osvobození; bezprostřední poznání; ztotožnění s Buddhou; překročení světa a podmíněného bytí. Jasně světlo je nejzazší realita; čisté bytí; bezbarvé a beztvaré prázdno. Nejasná světla značí posmrtný život i znovuzrození do jevového světa. Světla při uctívání božstva jsou

světla tří světů. *Čín.:* nebeská moc jangu. *Hind.:* nejvnitřnější já; átman; stvoření kosmu; „plodivá síla“; spiritualita; moudrost; svatost; projevení se Kršny, pána světla. *Írán.:* čiré bytí; čirý duch. V zoroastrismu je mocí pravdy světlo v podobě Óhrmazda či Ahura Mazdy, pána světla, v protikladu k temnotě Ahrimana či Angry Mainju, pána lži. Pro mágy je světlo posvátné. *Islám.:* zářivé světlo Alláha, jež osvětluje svět; čiré bytí; nebesa; vzduch; projevení se božského vědění, vznešenosti a krásy; intelekt; Slovo. Tkadlec forem je nositel světla. „Alláh je světlo nebe i země“. *Kelt.:* počátkem února se slavil svátek Brighidy, kdy se zapalovaly svíce kolem obilí. *Křesť.:* Kristus je „světlo světa“; Bůh je Otec „nebeských světél. U něho není proměny ani střídání světla a stínu“ (Jk 1,17). Panna Maria je „světlo noškou“ ve svém synu a slavnost světél byla převzata a připřisobena a slavila se jako Hromnice (Očištvání Panny Marie). *Řecko-řím.:* Zeus/Jupiter je „jas“, „bůh jasné oblohy“. Světla se nosila v eleusínských mystériích, v nichž se předvádělo Démétrion hledání dcery Kory a návrat jara. *Taoist.:* tao; světlo nebes; projevení se nebytí; jednota. *Žid. (kabala):* Ejn-sof, „neomezené světlo“.

Světluška V *buddhismu* obraz povrchního poznání, které není s to prosvětlit temnotu. *Čín.:* vytrvalost; píle; krása.

Světové strany Viz SEVER, JIH, VÝCHOD a ZÁPAD. *Čínská* a *toltečká* astronomie člení svět vzhledem k pěti stranám, přičemž pátou stranou je střed. Hlavní světové strany hrají důležitou úlohu při pohřebních obřadech a zvycích. Existují čtyři *sumero-semičtí* bozi, kteří jsou ztotožňováni se čtyřmi světovými stranami.

Svíčka Světlo v temnotě života; osvícení; oživující moc slunce; také symbol nejistoty života jako něčeho, co lze snadno uhasit; prchavost. Při smrti osvětlují zapálené svíce jeji temnotu a představují světlo onoho světa; svíčky hrají význačnou roli při katolických a většině orientálních pohřebních obřadech. *Křesť.:* boží světlo zářící ve světě; Kristus jako světlo světa; duchovní radost; zmrtvýchvstalý Kristus ve světě proměněný; zbožní, kteří planou láskou. Svíčky po obou stranách kříže na oltáři ztělesňují dvojí přirozenost Kristovu, lidskou a božskou. V ortodoxních církvích Východu představují tři spojené svíce nejsvětější Trojici a dvě spojené svíce dvojí přirozenost Kristovu. Viz také PAŠKÁL. *Žid.:* sedmíramenný svícen, menora, naznačuje boží přítomnost; dřív

svícnu se vykládá jako kosmický strom a *axis mundi*. Podle Josepha Flavia představuje sedm ramen slunce, měsíc a planety, též sedm dnů týdne, sedm hvězd Velké medvědice a sedm světových cyklů či sil. Podle Filóna ztělesňuje menora působení milosti na všechny nebeské věci. V *kabale* symbolizují tři svíce či svícny moudrost, sílu a krásu.

Svině viz PRASE.

Svítání Osvícení; naděje. V *buddhismu* je také jasným světlem prázdnoty; v *křesťanství* symbolizuje vzkříšení a Kristův příchod, jež přináší do světa světlo.

Svítek Učenost; vědění; rozvíjení života a růst poznání; uplývání času; délka života; soupis zákonů; osud. *Buddhist.*: rozvoj učení; sbírka textů či *súter*. *Čín.*: dlouhověkost; vzdělanost. *Egypt.*: vědění; je spojován s papyrem jako emblémem Dolního Egypta. *Křesť.*: kniha života. Sedmkrát zapečetěný svítek, jež nemůže nikdo číst, sdílí symboliku tabulek osudu. Svítek je atributem Jakuba Většího a je rovněž spojován s Izajášem, Jeremjášem a proroky. *Řec.*: atribut Asklépia jako symbol lékařské učenosti.

Svlačec Přimknutí se; pokora; nejistota; vlichocení se. *Čín.*: láska a manželství; závislost; svítání; pomíjivost.

Sykomora „Fikovník sykomora“ je egyptský strom života, „dřevo života“; představuje Nutu, bohyni nebes. Její plody poskytují mléčnou látku, a proto je spojována s Matkou-Bohyní Hathorou, která je v podobě krávy bohyní obživy, plození, plodnosti a lásky. Tento strom je také uváděn do souvislosti s postavou Artemidy z Efesu, která byla zpodobována s mnoha prsy, protože jeho plody nerostou na větvích, nýbrž na kmeni.

Symplegades viz PŘECHOD.

Syn Věrná podoba; živoucí obraz; *alter ego*.

Safrán V *Evropě* znamená nesobeckost; pokoru; sebezápór; lásku; kouzlo. Je sluneční bylinou.

Šachovnicový vzor Rozmanitost dualismu v jevo-
vém světě; světlo a temnota, den a noc apod. Šachovnice viz ŠACHY.

Sejm svíců židovské meny symbolizuje slunce, měsíc a hlavní planety, které svítí v temnotě chaosu a životní nejistoty; bible z 12. století.

Fikovník sykomora, pro staré Egyptany strom života, byl atributem Nuty, bohyně oblohy. Tato nástěnná malba pochází z hrobky 19. dynastie.

Šachy Královská hra života; konflikt mezi duchovními mocnostmi světla a tmy; mezi dévy a asury; anděly a démony bojujícími o nadvládu ve světě; existence jako působiště protikladných mocností a sil; projevení a opětovné pohlcení. Černobílá nebo červenobílá šachovnice symbolizuje střídavý vliv všech základních dualit a komplementarit ve světě jevů: negativního a pozitivního; noci a dne; slunce a měsíce; mužského a ženského prvku; temnosti a jasnosti; měsíčního světla a zatmění; času a prostoru apod.; také pohyb života kolísající mezi dobrem a zlem, štěstím a neštěstím. Šedesát čtyři políček se často vykládá jako mandala Šivy v jeho proměňujícím aspektu a zahrnuje čtyřnásobnou symboliku 8×8 , základní formu chrámu nebo města, představující kosmos ve všech jeho možnostech včetně sil působících ve vesmíru i v člověku; šachovnice tak zahrnuje symboliku kosmické dokonalosti. Indická kruhová šachovnice ztělesňuje nekonečnost a koloběh zrození a smrti; každá hra znamená epochu a odkládání figurek symbolizuje období, kdy nedochází k projevení. Pohyb figurek představuje uskutečnění všech možností v tomto světě a v jednotlivém člověku. Tah je věcí svobodného rozhodnutí, ale zároveň převzetím odpovědnosti za řadu nevyhnutelných následků; je zde pří díle svobodná vůle i osud; duch je pravda a v něm je člověk svobodný; vně ducha je otrokem osudu.

Král je slunce; srdce; ztělesnění sil zákona a řádu; jeho pohyby jsou omezeny projevením. **Královna** či vezír je duch, hybná síla vůle, měsíc. **Střelec** či slon představuje vládce duchovního světa a jeho pohyb je založen na trojúhelníku; pohybuje-li se po bílých políčkách, značí to intelektuální, pozitivní cestu, po červených či černých políčkách cestu zbožnosti, *via negativa*; pohyb po úhlopříčce ztělesňuje aspekt existenciální a ženský, ovládaný Jupiterem. **Věž**, hrad či vůz je světská moc, vládce tohoto světa; její pohyb je založen na čtverci, jež symbolizuje hmotu a zemi, zatímco axiální pohyb, probíhající přes políčka různé barvy, značí mužský aspekt a je ovládan Saturnem. **Kůň** či jezdec, zasněženec, užívá jak cestu intelektu, tak zbožnosti, ale bez moci ducha; skákavý pohyb koně představuje skok intuíce a též nepřímou cestu. Předpokládala se zde rovněž určitá souvislost s vojenskými a rytířskými představami obsaženými v základních řeholních pravidlech templářů; kůň je TULÁK nebo „potulný rytíř“; vládne mu Mars. **Pěšci** jsou obyčejní lidé pokoušející se přejít šachovnici, projít sedmi stupni zasněžení, dosáhnout osmého políčka, cíle zasněžení. Dospět na osmou úroveň znamená opětovně získat ráj, symboli-

zuje to uskutečnění, osvícení, kdy se člověk stane hybnou silou vlastní vůle. Pěšce ovládá Venuše a Merkur, milenecký pár.

V arabsko-španělských šachách neznamená šachmat nezbytně královu smrt, nýbrž král je potopen či poražen a sesazen. Hrad či věž (španělsky *roque*) je Ruchch, s nímž se utkal Sindibád; je však také slovem pro vůz, tedy pro přímý pohyb. Střelec (špaň. *el alfil*, arabsky *al-fil*, slon) se v šachových figurkách na Východě vyskytuje v podobě slona; není zde královna, ale poradce, jež se může pohybovat o jedno políčko úhlopříčně, ačkoliv při prvním tahu může skočit na třetí políčko úhlopříčně nebo přímo. Počet políček šachovnice se pohybuje od šedesáti čtyř do sta a existovala také dvojitá hra, kdy se hrálo na šachovnici se sto devadesáti dvěma políčky (16×12). Tzv. velká šachová hra měla sto čtyřicet čtyři políčka a hrálo se s dvanácti figurkami a dvanácti pěšci; vedle krále stál gryf a dále pak bazilišek, žirafa, jednorozec, lev, věž.

Šakal Šakal, jež vidí stejně dobře ve dne i v noci, je symbolem *egyptského* Anupa (Anúbida), „otvírače cesty“, průvodce duší z tohoto světa na onen svět; bývá také spojován s hřbitovem. Anup je zobrazován jako černý šakal nebo s šakali hlavou. *Buddhist.*: člověk připoutaný ke zlu, jež není schopen pochopit dharmu. *Hinduist.*: šakalové a krkavci následují ničitelku Kálí jako mrchožrouti.

Šašek viz BLÁZEN.

Šíp Pronikavý, mužský princip; pronikavost; falcický symbol; blesk; déšť; plodnost; mužnost; moc; válka. Řada letících šípů symbolizuje výstup na nebeské pláne. Šipy vypuštěné z luku představují následky jednání, které nemohou být odvolány či zrušeny. Šíp, stejně jako kopí a meč, je solární symbol ztělesňující sluneční paprsky, též atribut bojovníka. Šíp pronikající hadem jsou sluneční paprsky pronikající temné mraky vlhkého principu. Šíp se širokou špičí (fleur-de-lis, stylizovaný květ lilie) značí královský majetek. *Egypt.*: dva zkřížené šipy na štítě jsou atributem Neity, bohyně zbraní. *Hind.*: atribut Rudry, boha země, blesku a bouří, zabíjející lidi i zvířata, způsobující bolest a trápení, ale též přinášející úrodnost a hojivý déšť. Atribut Indry jako boha oblohy; jeho šipy jsou jak slunečními paprsky, tak blesky. *Indián.*: sluneční paprsky. *Islám.*: boží hněv a trest, sesláni na jeho nepřátele. *Křesť.*: mučednictví; utrpení; hřeby kříže; atribut sv. Edmunda, Jiljiho, Kristýny, Šebestiána, Voršily. *Mithraic.*: atribut Mithry

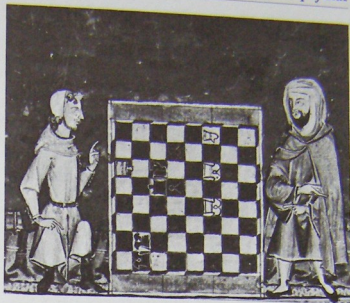
jako boha světla. *Řec.:* Apollónovy šípy jsou sluneční paprsky, které mohou být jak blahodárné a zúrodnující, tak spalující a zhojbné. Šípy Eróty jsou bodavými šípy lásky. Šípy jsou atributem Diany (ztotožňované s Lunou, bohyní měsíce). Homér užívá šípy jako symboly bolesti a nemoci, které na lidstvo vystřelují bozi, zejména Apollón. *Saman.:* opeřený šíp představuje ptačí let k nebi; překračování pozemského bytí.

Šiška borová Falický symbol; plodnost; štěstí. Atribut Dionýsa (byla nazývána „Bakchovo srdce“), Sakhazia, Sarápida, Kybely, Astarty v Byblu a Artemidy v Pamfýlii. Bílá šiška je poznávacím znamením Afrodity. Kuželovitou pokrývku hlavy nosili sumerští a egyptští panovníci a kněží. Bastius říká, že borová šiška a káča mají stejnou symboliku jako vír či spirálovitý přeslen, totiž symboliku velké plodivé a tvůrčí síly.

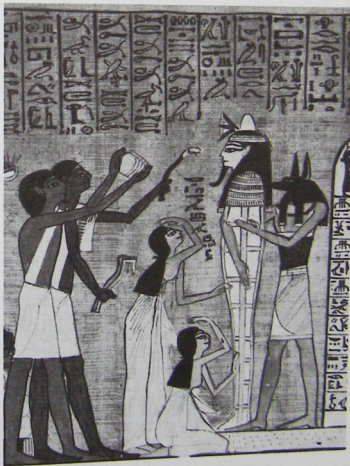
Šňůra Život jednotlivce, jenž je ve smrti přetržen. Stříbrná šňůra připoutává při inkarnaci duši k tělu. Na zlaté Diově šňůře visí veškerenstvo, je to „lano nebes“, na němž všechny věci „závisí“ nebo na němž jsou zavěšené. Platón mluví o „posvátné šňůře rozumu“. Šňůra je ambivalentní symbol: je jak fím, co putá a omezuje, tak i možnost nekonečného rozpinání a svobody; může vést člověka kupředu nebo ho připoutat k jeho osudu. *Íránská* posvátná šňůra se obtáčí třikrát kolem pasu a symbolizuje dobré smýšlení, dobré slovo a dobré jednání. Šňůra opatřená uzly, kterou nosí *hinduistický* světec nebo vyznačá *hinduismu*, ztělesňuje četné zbožné skutky. Šňůra kolem pasu *křesťanského* řeholníka jej putá k jeho povolání a symbolizuje závazek celibátu. Viz také UZEL.

Špice Touha a úsilí směřující k nebesům; rovněž falický symbol. V *křesťanství* zpodobňuje špice kostela boží prst poukazující k nebi.

Šprýmař Vyskytuje se v *indiánské, čínské, řecké a oceánické* symbolice jako egoista nebo ztělesňuje vývoj hrdiny z nevědomé, chaotické a amorální bytosti v uvědomělého, sjednoceného a odpovědného člověka. Šprýmař také představuje život toho, kdo tíhne k potměšilému a pošetilému jednání, a v tomto ohledu sdílí symboliku blázna a šaška, kteří vyvolávají smích a odhalují slabosti; někdy vystupuje jako zloduch, aby se náležitě zvýraznil hrdina a dobro. U *indiánů* jej symbolizuje havran v severních tichomořských oblastech, kojot v západních horách

Na této španělské ilustraci „Křesťan a muslim hrají šachy“ z 13. století zachytil umělec naivně, ale výmluvně symbolický význam hry: setkání a utkání protikladných sil uvnitř vyhrazeného prostoru.

Egyptský bůh Anúbis se šakalí hlavou přejímá do své péče mumifikované tělo a chystá se doprovodit duši zesnulého do podsvětí.

a králík či zajíc ve východních lesích. Šprýmařem je i skandinávský Loki.

Štáva viz MÍZA.

Štír Smrt; ničivá síla; pohroma; temnota. *Egypt.:* atribut Sutecha v jeho ničivém aspektu; též Selkety, ochranné bohyně mrtvých. Sedm štírů doprovázelo Esetu, když hledala Usira. *Křesf.:* zlo; utrpení; věrolomnost; Jidáš Iškariotský. *Mithraic.:* *dadoforo*, světloňošové, držící pochodeň vztyčenou a skloněnou, jsou býk a štír jako znamení života a smrti, východu a západu slunce apod. *Sumero-semit.:* štíří či štíří lidé hlídali bránu slunce, východní hory a dvojitou bránu. Štíří byli spojováni s Inannou a byli atributem frýžského Sabazia. *Žid.:* jedovatost; smrt. Viz též ZVĚROKRUH.

Štít Záchrana; ochranná a úkryt poskytující ženská moc. Štít často představuje božstvo nebo héra. Štít v podobě kříže s očkem byl atributem *egyptské* Neity a lze se s ním také setkat v *mínojské* civilizaci. V *Řecku* byl štít atributem Area a Athény, společně s egidou, ochrannou kozí kůží, která se nosila přes ramena a hrud, zatímco štít se držel v ruce před tělem. Štít s oštěpem symbolizoval uvedení efébů do stavu dospělosti. Atribut zosobněné cudnosti.

Štít Davidův viz TROJÚHELNÍK.

Štola *Křesf.:* jho Kristovo; kněžská moc a důstojnost.

Švestka *Čín.:* dlouhověkost; zima; krása; čistota; samotář; žáci (nezralé ovoce). Protože kvete v zimě, znamená sílu; vytrvalost; triumf. Švestka, bambus a borovice jsou „tři přátelé zimy“. *Japon.:* květy švestky jsou triumfem jara nad zimou; jsou ctností a odvahou, které vítězí nad nesnáze; symbolizují manželství; štěstí. Švestka jako strom je poznávacím znamením samuraje. *Křesf.:* plod švestky znamená nezávislost; věrnost.

T viz TAU-KŘÍŽ.

Tabulka/deska Osud; záznam minulých činů i budoucnosti. Tabulky osudu v rukou boha, krále nebo kněze znamenají přístup k ezoterickému a magickému vědění. Plótinos ztotožňuje „střeženou tabulku“ s univerzální duší. Pohřební nebo po předcích zděděná tabulka poskytuje místo odpočinku pro duši

mrtvého, jež by se jinak stala ztraceným, bloudícím a zlým duchem. *Čín.:* důstojnost; dobré znamení. Tabulku se zrním, které symbolizovalo úrodnost a plodnost, uděloval císař své manželce. Tabulka ze zeleného jadeitu sloužila o svátku jara jako jeho symbol a představovala východ. Tabulka v podobě kladiva v rukou císaře znázorňuje tabulku moci. *Hermetic.:* smaragdová tabulka zrcadlí makrokosmos i mikrokosmos: „Jak je nahoře, tak je i dole.“ To nejnižší položené odpovídá tomu nejvyššímu; základní jednota všech věcí v Jednom. *Islám.:* *prima materia*, v níž jsou vepsány osud a boží plány. „Střežená tabulka“ sahá z nebe na zem, a umožňuje tak komunikaci mezi nimi; je zhotovena z perel a její povrch z rubínů a smaragdů představuje horní a spodní vody a společně s inkoustem symbolizuje všechny možnosti projevení. *Křesf.:* na nebeských deskách je napsána budoucnost lidstva. Svitek se sedmi pečetěmi, který nemůže nikdo číst, znamená tabulku osudu. *Řecko-řím.:* tabulka, na níž je napsáno jméno nepřítele, propůjčuje moc nad takovým člověkem a byla užívána v kouzlech a při zaklínání, které byly namířeny proti němu. Při orfických pohřebních obřadech byly na tabulkách napsány iniciační formule a invokace, které též propůjčovaly vládu nad mrtvými. Tabulka s rydlem je atributem Kalliopy. *Sumero-semit.:* vlastnictví tabulek osudu propůjčuje všemohoucnost a magickou moc a pomáhá přemáhat síly chaosu a zla; Mardukovi pomohly přemoci Tiamat. Na tabulkách je zaznamenán osud; Nabu, sumerský písař bohů a pisatel tabulek osudu. Aldebaran je hvězda tabulky, neboť její úlohou bylo psát na tabulky osudu rozhodnutí bohů, která učinili na svém jarním setkání. *Žid.:* desky zákona ztělesňují boží přikázání.

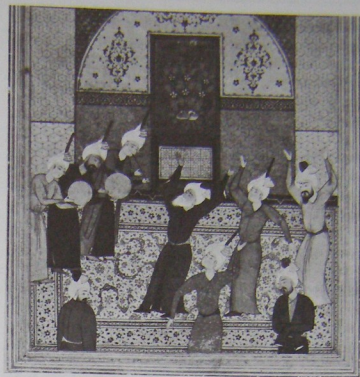
Tamaryšek O maně se předpokládalo, že je výpotek tamaryškového keře. *Egypt.:* je zasvěcen Usirovi, jehož mrtvola byla ukryta v tamaryškovém keři. *Sumero-semit.:* je zasvěcen Tammúzovi a Anuvii. Strom života. Tamaryšek byl společně s datlou palmou stvořen v nebi.

Tamburína *šamanský* kouzelný BUBEN. Spolu s bubnem a činely byla tamburína užívána při extatických tancích a orgiích; mainady či bakchantky, stoupenkyně Bakcha, byly zobrazovány, jak tepou do tamburíny. Atribut Héraklea a Eraty. V kultu Kybely a Attida pil zasvěcenec z činely a jedl z tamburíny.

Tanec Kosmická tvůrčí energie; proměna prostoru v čas; rytmus vesmíru; nápodobá božské „hry“

stvoření; vystupňování síly, emoce a aktivity. Kolové tance následují běh slunce na nebi a mohou též vymezovat posvátný prostor. Mečové tance a tance morris (staré anglické tance kostýmovaných mužů s rolníckami) jsou sympatetickou magií, která pomáhá slunci na jeho cestě, zejména na jaře. Tanec kolem nějakého předmětu jej uzavírá do magického kruhu, jenž ho jak chrání, tak posiluje. Řetězové tance symbolizují spojení mužského a ženského prvku, nebe a země. Trojské nebo labyrintové tance pravděpodobně odvracely neštěstí a rovněž propůjčovaly sílu předmětu uprostřed, nebo byla-li uprostřed panna, šlo často o to, že získání onoho předmětu a dosažení středu představovalo cíl, ať už šlo o zasvěcení nebo znovuzískání ráje. Tance na provaze či po niti znázorňovaly nit Ariadninu nebo tajné vědění, které ukazovaly cestu jak dovnitř, tak ven z bludiště; provaz či nit se také vykládaly jako pupeční šňůra. V *hinduismu* je tanec Šivy věčným pohybem univerza, rytmem veškerenstva, „hrou“ stvoření, při níž je Šiva stvořitelem, zachovatelem a ničitelem světa. Tancuje na přemožených démonech chaosu a hmoty a na překonané nevědomosti; tento tanec symbolizuje osvobození, které následuje po zničení iluzí; když ale tančí na postavě ležícího dítěte, je Šívův tanec tak lehký, že dítěti pod svýma nohama neublíží; a tančí-li s ženou, je tanec jemný, půvabný a přirozený jako skutečná hra pohlaví; tančí-li však sám, přebírá symboliku samotářského a nepřirozeného askety a stává se vznětlivým a ničivým. I když tanec je úzce spojen se Šivou, pánem tance, je do souvislosti s tancem a hudbou uváděno mnoho hinduistických božstev. Tancuje Višnu i Kršna: ten tančí na hlavě hada Kálíji. V povědkách textech je tanec spojován se stárnutím a smrtí. V *upanišadách* je umírání tancem, neboť tanec je v okamžiku svého stvoření zároveň ničen, ale právě tak jako smrt je také osvobozující. *Dionýský/bakchický* dívčí tanec je obrazem emocionálního chaosu. V monoteistických náboženstvích napodobuje kolový tanec taneční andělů kolem božího trůnu. V apokryfních Janových Skutcích apoštolů se líčí kolový tanec, nazývaný „mysteriem“, při němž dvanáct apoštolů krouží kolem Ježíše ve středu. V *islámu* představují dervišové otáčení planety kolem vlastní osy a její kroužení kolem slunce; též cykly existence a jejich kroužení kolem Ducha.

Tanec slunce Indiánů: obrození slunce a univerzální stvoření; spojení se solární mocí. Poklesnutí a vyhoupnutí při tanci naznačuje východ a západ slunce a fáze dýchání a srdeční tep. Stan, v němž se ritu-

Pro dervíše je **tanec** obvyklým prostředkem, jímž dosahují spojení s Bohem, jehož přítomnost a milost sestupují na tanečníka skrze jeho zdvižené ruce, procházejí jeho tělem a duchem a spojují se se zemí skrze jeho svěšené ruce.

Bizoní kůže severoamerických prérijních indiánů z 19. století připomíná **tanec slunce**, jenž obrozuje a posiluje běh slunce po obloze a současně dává tanečnickům možnost se na něm podílet.

ální tanec slunce provádí, je *imago mundi*, dvacet osm podpěr (čtyřka a sedmička jsou posvátná čísla) znamenají lunární měsíc a každá z nich představuje určitou stvořenou věc; kruh tvořený podpěrami označuje celé stvoření a strom uprostřed je posvátný střed.

Tarot Původ tarotových karet je neznámý a symbolika jim připisovaná je značně rozdílná. Velká arkána se skládá z dvaadvaceti karet, zobrazujících záhady či hádanky, které jsou ztotožňovány s písmeny hebrejské abecedy; údajně tvoří symboliku ezoterického vědění, filozofie a vědy, která zahrnuje vesmír, duchovní i tělesné zkušenosti člověka ve světě jevů, a také sleduje cestu zsvěcení od nevědomosti k osvícení. Existuje též malá arkána s padesáti šesti kartami, jež se člení podle čtyř barev a figur a podle číselného označení.

Tau-kříž Život; klíč k nejvyšší moci; falický symbol. Je také *mithraickým* křížem a Tórovým kladivem; v podobě kladiva je atributem bohů hromu a bohů-kovářů. V *heraldice* je berličkovým křížem. Viz také KŘÍŽ.

Tele Tele je obětním zvířetem „bez vady“, a proto může v *křesťanské* ikonografii představovat Krista. Ve *védské* symbolice ztělesňuje mysl Aditi („bezmezná“, „všeobjímající“), přičemž býk symbolizuje Aditin životodárný dech.

Temnota Prapůvodní chaos; mocnosti chaosu; zdroj dualismu všeho jsoucího; zárodečné stadium světa. Temnota není svou podstatou zlo, protože je základem světla, které z ní vychází, a je tedy v tomto smyslu neprojeveným světlem; předkosmogonická a prenatalní temnota předchází jak zrození, tak zaslavení; je spojována s přechodovými stavy, jako třeba při smrti a iniciaci; klíčení i stvoření se děje v temnotě a všechno se ve smrti a rozkladu do temnoty navrácí. Temnota a světlo jsou dvojím aspektem Velké Matky jako stvořitelky a ničitelky; dvojím aspektem zrození, života a lásky, též smrti a rozpadu. Totéž symbolizují černé panny, jin a jang, šákta a šakti. *Čín.*: jin, ženský, pasivní princip. *Hind.*: temný aspekt Kálí jako ničivého času; hrozivá podoba Durgy. *Írán.*: moc Angry Mainju či Ahrimana, pána lži a temnoty. *Islám.*: nerozvážnost. *Křesť.*: ďábel, kníže temnoty; duchovní temnota; uvěznění.

Tetraktys viz ČÍSLA, Čtyřka.

Tetramorf „Syntéza čtveřice elementárních mocností“. V *křesťanství* tvoří tetramorf evangelisté: Matouš, zpodobovaný jako člověk nebo lidská postava s křídly, představuje lidskou přirozenost Kristovu, vtělení; Marek, jako okřídlený lev, řvoucí na poušti, připravující cestu, ztělesňuje královskou důstojnost Kristovu; Lukáš, jako okřídlený vůl či tele, symbolizuje Kristovu oběť za hříchy a jeho kněžství; Jan, jako orel, jehož „křídla spějí k vznešeným věcem“ a jenž „může hledět do slunce“ (Jeroným), je obrazem nanebevstoupení a božské přirozenosti Kristovy.

Čtyři cherubové, zpodobování někdy jako tajemné bytosti se čtyřmi hlavami – člověka, lva, vola a orla –, jsou strážci božího trůnu a ráje. Symbolizují též čtveřici elementárních mocností a třímají plamenné meče rozlišování, s nimiž střeží vchod do ráje a jeho středu, kam nemá hříšný člověk přístup. V *Egyptě* byli čtyři Horovi synové zobrazováni jako tetramorf: jeden syn měl lidskou hlavu a ostatní tři hlavu zvířecí. V *hinduismu* má čtyři obličejy Brahma.

Thule Prapůvodní duchovní střed; „nehybný bod“ (Aristotelés); místo, kde se setkávají nebe a země. Ostrovy blažených; ráj; Bílý ostrov; Bílá hora; Zelený ostrov; ostrov pokladů; Avalon.

Thyrso Hůl ovinutá vinnou révou či břečťanem, nebo ozdobená stuhami, na jejímž horním konci je nasazena piniová šiška. Falický symbol, ztělesnění životní síly; je spojován především s Dionýsem/Bakchem, ale vyskytuje se také v Egyptě, Fénicii a u Židů.

Tiára viz KORUNA.

Tis Symbol spojovaný s pohřbem; smutek; žal; také však *keltský* a *křesťanský* symbol nesmrtnosti. Je keltským kouzelným dřevem. Bílá hůlka byla tradičně z tisového dřeva.

Tkalcovský stav Osud; čas; tkání osudu. Atribut Penelopy a Arachny. Viz také TKANÍ.

Tkaní Původní tkadlec či tkadlena, Velký tkadlec či Velká tkadlena, jsou stvořiteli veškerenstva, kteří na tkalcovském stavu života tkají osud všech věcí. Všechny bohyně osudu a času jsou tkadleny. Tkalcem je také kosmický pavouk a nit Velkého tkalce je pupeční šňůra, která poutá člověka k jeho stvořiteli a jeho vlastnímu osudu a jejímž prostřednictvím je vetkán do světového vzoru a tkaniny.

Osnova je vertikální rovina, která spojuje všechny stupně či úrovně existence; kvalitativní podstata věcí; to, co je neměnné, mužské, aktivní a přímé; *formu*; světlo slunce. Útek je horizontála; přirozenost v prostoru a čase; to, co je kvantitativní, kauzální a časové, proměnlivé a náhodné, ženské a pasivní; lidské bytí; *materia*; zrcadlené světlo měsíce. Osnova a útek tvoří na každé niti kříž a toto překřížení symbolizuje jednotu protikladů, sjednocení mužského a ženského principu. Střídání barev znázorňuje dualistické, ale komplementární vesmírné síly. Noc a den jsou dvě sestry tkající tkanivo času, časoprostorovou tkaninu kosmického stvoření. *Buddhist.*: tkání je obrazem tkaniva *sansáry*, iluze, *májá*, obrazem omezené, náhodné a stále se měnící existence. *Čín.*: střídání jin a jang. „Pohyb sem a tam, jenž vykonává člunek na kosmickém tkalcovském stavu“ (Čang Cung-žen). *Egypt.*: Neit, jako tkadlena světa, má za atribut pavouka. *Hind.*: brahma, nejvyšší princip, je „to, na čem jsou tkány světy jako osnova a útek“ (upanišady). Tkaní je také dechem života a všechno v kosmu je spojeno neviditelným tkanivem. *Křesť.*: osnova je základní nauka Pisma, útek jsou komentáře k nauce. *Řecko-řím.*: Athéna/Minerva je tkadlena světa, stejně jako Harmoniá. Moiry, bohyně osudu, tkají tkanivo osudu. *Skandináv. a germán.*: normy jsou tkadleny osudu. Valkýry tkají tkanivo vítězství: osnovou jsou střeva, vztyčená na oštěpech, do níž oštěpy vetkávají červený útek. *Sumero-semit.*: Ištar a Atargatis jsou tkadlenami tkaniva světa a osudu a přestřihují nit života. Viz také PAVOUK; TKANIVO.

Tkanivo Tkanivo života, osudu a času tkají božské mocnosti. Pavučina je kosmický plán, jehož prostorové složky vycházejí paprskovitě ze středu; paprsky jsou tím podstatným, zatímco kruhy představují prvek existenciální a analogický. Pavouk uprostřed pavučiny může ztělesňovat slunce obklopené paprsky, jež vyběhají do všech směrů, ale má také povahu lunární a představuje koloběh života a smrti v jevovém světě a kolo existence se smrtí uprostřed. Tkanivo sdílí rovněž symboliku labyrintu jako nebezpečnou cestu duše. V *hinduismu* a *buddhismu* je to tkanivo iluze, *májá*; v *křesťanství* znamená osidla světa, ďábla a lidské křehkosti a slabosti, též zlobu zločinců.

Tomel/kaki Žluté, červené nebo oranžové bobule tohoto stromu znamenají v *Číně* radost, v *Japonsku* vítězství.

Topas viz DRAHOKAMY.

Čtyři figury z **tarotových** karet z konce 18. století: (nahore) Kouzelník a Blázen a (dole) Císař a Císařovna.

Mainada ve stavu extáze na řecké váze ze 6. století před Kristem svírá v rukou thyrsos a s odhalenými nadry se oddává blahu sjednocení s Dionýsem/Bakchem.

Topení se Může symbolizovat ztrátu vlastního já v oceánu nediferencované jednoty.

Topeniště viz VÝHENĚ.

Topol Strom vod. Čín.: rozdílná barevnost obou stran jeho listů symbolizuje jin-jang, lunární a solární aspekt a veškerou dualitu. Řecko-řím.: bílý topol ztělesňuje elysejská pole a černý topol hādés. Topol je zasvěcen Sabazioví a zdobili se jím účastníci mystérií doprovázejících jeho kult; také atribut Dia/Jova a Héraklea/Herkula, který při svém sestupu do hádu měl na hlavě věnec z topolových větvíček.

Totem Znázornění ochranných božstev, přírodních duchů nebo mocností, zpravidla v podobě zvířat jako mytických předků kmene; totemická zvířata byla považována za ochránce kmene.

Toulec Receptivní ženský princip, přičemž šíp je princip mužský; atribut Artemidy a všech božstev lovu.

Transfigurace Projevení se božstva nebo božské moci; viditelná forma božství. *Buddhist.:* Buddha vyzářoval světlo do vzdálenosti pěti kilometrů. *Hind.:* Kršna v podobě vozataje vyložil Ardzunovi učení o vesmírném řádu. *Írán.:* Zarathuštra byl proměněn v láně své matky. *Křesf.:* při Kristově proměnění se viditelně ukázala jeho božská přirozenost. *Šaman.:* osvěcení je znamením nadpřirozené moci.

Transformace Proměna hrdiny nebo hrdinky z podoby zvířete, ptáka nebo jiné bytosti, v níž byli uvězněni, ztělesňuje osvobození duše z omezení materiálního světa, obvykle po zkouškách a utrpení nebo zásahem nezištné lásky; nebo vnitřní proměna nižší lidské přirozenosti.

Transvestitismus Symbolizuje ztotožnění s vlastnostmi původního nositele; návrat k prapočátečnímu chaosu. Orgie, saturnálie, dvanáct vánočních dní, karnevaly, „maškarní kostýmy“, to všechno užívá transvestitismus jako symbol nediferencované, původní jednoty; užívá se ho též při uctívání androgynních božstev, jako např. Baala a Aštorety. S transvestitismem se lze setkat též v šamanismu a v mnoha iniciačních obřadech, kde to může znamenat ztrátu identity, tj. smrt před znovuzrozením. Nošení ženských či matčinych šatů při iniciačních obřadech symbolizuje návrat do mateřského lůna.

Tráva Užitečnost; podřízenost. V podobě trávníku ztělesňuje rodnou zem. Hrst trávy znamená vítězství, dobytí země, kapitulaci. Řím.: věnec z trávy byl udělován vojenskému hrdinovi nebo zachránci.

Triáda Triády se odlišují od trojic tím, že v trojici jde o trojjednotu, zatímco součástí triády jsou svébytné, jako např. *astrologická* triáda Slunce-Měsíc-Venuše, *zoroastrovská* oheň-světlo-éter a *taoistická* Velká triáda nebe-člověk-země, triáda božského, lidského a přírodního, přičemž člověk je prostředník mezi nebeským a pozemským. Triádu stejně jako trojici často symbolizuje trojúhelník, někdy trojzubec. V *taoismu* představuje triádu želva, jeden ze čtyř duchovně obdařených tvorů: horní krunýř je nebeskou klenbou, dolní ztělesňuje vody a zemí a vlastní tělo želvy pak člověka. V triádě zrození, života a smrti jsou tři bohyně často zpodobovány jako dívka, nevěsta a stařena, např. Persefoné, Déméter a Hekaté. Jsou také obrazem cyklické povahy vesmíru.

Trigramy Čín.: trigram je založen na symbolice dvojice jin-jang a z ní vznikajícího třetího členu, který původní dvojici uvádí v soulad. Představuje také tři stadia člověka jako těla, duše a ducha; iracionálních emocí, racionální myslí a nadracionálního intelektu. Viz také PA-KUA.

Trikvetra/trojnoží Třínohý či tříhrotý symbol, jenž převážně sdílí symboliku SVASTIKY. Znamená „rychlé nohy“, pravděpodobně solární pohyb či slunce při východu, v zenitu a při západu; vykládá se také jako lunární fáze, obnova života. Jako svastika je symbolem štěstí. Často se vyskytuje společně se solárními symboly a lze se s ním setkat na starověkých mincích z Aspenda v Pamfýlii, na mincích z Menekratia ve Frýgii, na keltských křížích, kde patrně ztělesňuje trojici, je symbolem boha moře Mannána a vyskytuje se v *germánském* šamanismu, kde je spojován s Tórem. Je emblémem Sicílie a ostrova Man.

Trimúrti Trojitý aspekt božských mocností. V *hinduismu* tvoří takovou trojici Brahma jako stvořitel, Višnu jako udržovatel a Šiva jako božitel; ale je jí také Šiva ve svém trojím aspektu stvořitele, udržovatele a ničitele, rozvrazení, udržování, ukončení; nebo může být zobrazena v podobě želvy jako země společně s Velkou Matkou v jejím hrozivém aspektu, se symboly plamenů a umrlčí lebkou, a s Velkou

Matkou v jejím blahodárném aspektu jako lotosem, moudrostí a soucitem. V *alchymickém* Velkém díle je želva *massa confusa*, lebka je *vas hermetis* transformace a květ vlastním já, celistvostí.

Tripitaka viz KOŠ, buddhist.

Trn Trnité rostliny, např. akant, akácie, růže apod., symbolizují růžky srpku měsíce; trn a růže společně jsou obrazem bolesti a slasti, utrpení a radosti. V *křesťanství* znamená trn hřích, žal, trýzeň a je poukazem na utrpení Kristovo; jeho trnová koruna byla míněna jako parodie na věnec z růží římských císařů. V *Egyptě* jsou trny akácie atributem bohyně Neity.

Trojice viz ČÍSLA, Trojka.

Trojice Na rozdíl od triády je trojice jednotou, trojediností, třemi v jednom a jedním ve třech, a tak symbolizuje jednotu v různosti; třetí člen trojice sjednocuje protiklady, je katalyzátorem; „Střed, jenž působí jako prostředník a spojuje ty druhé dva do jediného dokonalého řádu“ (Proklos). *Buddhist.*: tri-ratna, „trojí klenot“: buddha, dharm, sangha, tj. probuzený, nauka a vyznavači; také buddhové, synové buddhů a dharmakája, pravé bytí Buddha. *Egypt.*: otec, matka, syn; Usire, Eset, Hor. *Hind.*: TRIMÚRTI, také AUM (ÓM), nepomíjející slovo. *Kelt.*: existují četné trojice; tři Brighidy jsou tři v jedné v podobě lunární Velké Matky a rodina jsou tři v jednom. *Křesť.*: Otec, Syn a Duch svatý nebo Maria, Josef, Ježíš. Symboly nejsvětější Trojice jsou ruka (Otec), beránek (Syn) a holubice (Duch svatý); symbolickými barvami pro to jsou žlutá, červená a zelená a symbolickými vlastnostmi jsou láska, víra a naděje; jinými symboly jsou trojúhelník, tři navzájem propletené trojúhelníky nebo kruhy a trojlístek. *Řecko-řím.*: Zeus, Poseidón, Hádés; Jupiter, Neptun, Plútón; obloha, oceán, podsvětí. *Skandináv.* a *germán.*: Ódin, Tór, Frigg; Wodan, Donar, Freyja. *Sumerosemit.*: Anu, Enlil, Enki; Sin, Šamaš, Ištar. *Žid.* (kabal): původní trojice mužského-ženského principu a sjednocující inteligence. Viz SFIROT.

Trojlístek Trojice; integrace; rovnováha; také dezintegrace. Jako zpodobení mužské trojice má také falcický význam a v tomto smyslu je jako symbol zaměnitelný s fíkovým listem. V *arabském* světě ztělesňuje všechny triády; mystický strom; sluneční kolo. V *křesťanství* symbolizuje nejsvětější Trojici a je atributem sv. Patrika a emblémem Irsku.

Bellejambova *Oslava nejsvětější Trojice* představuje Boha Otce v papežském šatu nejvyšší autority, Syna jako ukřižovaného vykupitele a Ducha svatého jako nadzemskou holubici.

Trojnožka Božská triáda; vycházející, v zenitu stojící a zapadající slunce; čas jako minulost, přítomnost a budoucnost.

Trojúhelník Trojitá povaha veškerenstva; nebe, země, člověk; otec, matka, dítě; člověk jako tělo, duše a duch; mystické číslo tři; první rovinný útvar, tedy základní znázornění plochy; „Plocha se skládá z trojúhelníků“ (Plátón); rovnostranný trojúhelník představuje dovršení.

Trojúhelník s vrcholem směřujícím nahoru je solární a symbolizuje život, oheň, plamen, teplo (horizontální linie zde ztělesňuje vzduch), mužský princip, lingam, šaktu, duchovní svět; je také trojicí lásky, pravdy a moudrosti; označuje královskou nádheru a představuje červenou barvu.

Trojúhelník s vrcholem směřujícím dolů je lunární a symbolizuje ženský princip, matečnou látku; vody, chlad, přírodní svět, tělo, jóni, šakti; Velkou Matku jako rodičku. Horizontální linie ztělesňuje zem a bílou barvu. V symbolice hory a jeskyně je hora mužský princip, trojúhelník s vrcholem směřujícím vzhůru, a jeskyně princip ženský, trojúhelník s vrcholem směřujícím dolů.

Trojúhelník v kruhu je obrazem úrovně forem uvnitř kruhu věčnosti. „Plocha uvnitř tohoto trojúhelníku je jejich společné srdce a je nazývána ‚rovnou pravdy‘, v níž jsou rozum, formy a vzory všech věcí, které byly a které budou, shromažďovány, aby byly chráněny před porušením; a věčnost prodlévá kolem nich: odtud stéká čas jako příval z fontány dolů na světy“ (Plútarchos).

Tři navzájem propletené trojúhelníky označují nerozlučitelnou jednotu tří osob trojice. Dvojité trojúhelník, šesticípá hvězda, Šalomounova pečeť, Davidova hvězda, poukazuje na to, že „každá opravdová analogie musí být aplikována obráceně“, „jak nahoře, tak dole“; je to spojení protikladů, mužského a ženského prvku, pozitivního a negativního, přičemž horní trojúhelník je bílý a dolní černý; ohně a vody; evoluce a involuce; symbol vzájemného prostoupení, kdy každý je obrazem toho druhého; hermafrodit; dokonalá rovnováha komplementárních sil; oboupohlavní aspekt božství; člověk nahlížející do své vlastní podstaty; zdvojená tvůrčí síla; syntéza všech elementů: trojúhelník s vrcholem směřujícím nahoru představuje nebeskou přirozenost a obrácený trojúhelník přirozenost pozemskou, celek znamená univerzálního člověka, jenž jako prostředník oboje sjednocuje. Jako Šalomounova pečeť je dvojité trojúhelník také symbolem Ochránce, dává duchu moc nad hmotou a génii. Dva horizontálně

ležící a vrcholy se dotýkající trojúhelníky jsou lunární, ztělesňují přibývající a ubývající měsíc; věčný návrat; smrt a život; umírání a vzkříšení. Bod dotyku je nevyzpytatelnosti měsíce a smrti. *Alchym.*: dva trojúhelníky jsou esence a substance, *forma a materia*, duch a duše, síra a rtuť, stabilita a prchavost, duchovní moc a tělesná existence. Trojúhelník s vrcholem nahoru znázorňuje oheň jako živel a trojúhelník s vrcholem dolů vodu. Dva propletené trojúhelníky jsou sjednocením protikladů: stávají se „tekutým ohněm“ a „ohnivou vodou“. *Buddhist.*: čirý plamen a trojí klenot: buddha, dharm a sangha. *Čín.*: trojúhelník se vznášejícími se meči znamená obrození. *Egypt.*: představuje triádu. „Přirovnávají kolmou stranu (pravoúhelného trojúhelníku) k mužskému prvku, základnu k prvku ženskému a přeponu k potomkovi obou: Osiris jako počátek, Ísis jako médium či přijímající a Hor jako dokonávající“ (Plútarchos). Útvar ze tří dvojitých trojúhelníků obklopených soustřednými kruhy znázorňuje zemi duchů. *Hind.*: trojúhelníky směřující svými vrcholy nahoru a dolů jsou šakta a šakti, lingam a jóni či Šiva a jeho šakti. *Křesť.*: rovnostranný trojúhelník nebo trojúhelník tvořený třemi pronikajícími se kruhy znázorňuje nejsvětější Trojici v jednotě a rovnosti tří osob. Trojúhelníková svatozář je atributem Boha Otce. *Pýthagor.*: rovnostranný trojúhelník představuje Athénu jako bohyni moudrosti. *Řec.*: delta symbolizuje dvěře života, ženský princip, plodnost.

Trojzubeč Blesk; svazek blesků; trojitý plamen; trojitá zbraň nebeských, vzdušných a vodních mocností; to, co je věčné. Jako svazek blesků je zbraní a atributem všech bohů oblohy, hromu a bouře; jako trojzubeč je atributem všech bohů vládnoucích nad mocí a plodností vod; může také symbolizovat nebeskou triádu a rovněž minulost, přítomnost a budoucnost. *Buddhist.*: trojzubeč symbolizuje trojí klenot: buddhu, dharmu, sanghu. Ztělesňuje nebe číreho plamene, též zničení tří hluboce zakořeněných a zhoubných nečností: hněvu, touhy a lenosti. Představuje rovněž DORDŽE. *Čín.*: moc; autorita. *Hind.*: trojzubeč v podobě VADŽRY je diamantové žezlo Indry jako boha bouře a Durgy jako ničitelky. Trojzubeč je zbraní Šivy jako stvořitele, udržovatele a ničitele a jako minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Je také symbolem ohně a zpodobňuje tři aspekty Agniho. *Křesť.*: ambivalentní symbol: jednak je obrazem tří v jednom, Trojice, a v této souvislosti se také vyskytuje v podobě stylizovaného květu lilie, jednak je i zbraní dábla. *Mínoř.*: lze se s ním setkat v Knósu a Faistu jako s poznávacím znamením mořských

mocností. *Řecko-řím.*: jako svazek blesků je zbrání boha oblohy Dia / Jova; v podobě trojzubce je atributem boha moře Poseidóna / Neptuna.

Trpaslík Nevědomé a amorální přírodní síly, jako např. gnómové, elfové apod. *Egypt.*: Bes je znázorňován jako trpaslík. *Hind.*: trpaslík pod nohou Šivy je lidská nevědomost. Višnu na sebe někdy bere podobu trpaslíka. *Japon.*: říční bůh je zlomyslný trpaslík. *Řecko-řím.*: Héfaistos / Vulkán je někdy zpodobován jako trpaslík. *Skandináv.*: čtyři trpaslíci stojí na čtyřech koncích země a podírají oblohu.

Truhla/rakev Sdíle stejnou symboliku jako hrobka, do níž byli kladeni umírající bozi a spasitelé, *regressus ad uterum*; jako mystické lúno druhého zrození symbolizuje záchranu, vzkříšení, spásu.

Trůn Sídlo jak duchovní, tak světské autority, vědění a vlády. Trůn je umístěn na vyvýšeném místě – jako střed světa mezi nebem a zemí. Symbolizuje také osoby zázračně zrozené, které jsou zpodobovány na trůnech se zvláštní symbolikou, jako např. na dračím, lotosovém či lvím trůně. Klín Velké Matky jako královny nebes je symbolem trůnu. Trůn naznačuje vztah mezi bohem a člověkem nebo vládcem a poddaným. *Buddhist.*: diamantový trůn, umístěný u paty stromu osvětlení, je kosmický střed, nehybný bod, kolem něž se otáčí svět, místo osvětlení. Buddha je zobrazován sedící na diamantovém, lotosovém nebo lvím trůně. Prázdný trůn představuje Buddhu, protože jeho vzhled je příliš nádherný na to, aby byl zobrazován. Trůn zákona symbolizuje Buddhovo učení a dosažení buddhovství. *Egypt.*: Eset, královna nebes, je „stolcem“ a „trůnem“, symbolem klínu Velké Matky, země. Trůn rovněž znázorňuje božskou i světskou vládu faraona. *Hind.*: základem trůnu stejně jako chrámu je posvátný čtverec a jeho dvojice protikladů; ty představují řád a chaos, poznání a nevědomost, panovnickou moc a anarchii. Nohy jako vertikály znázorňují pozitivní hodnoty, příčné horizontální vzpěry hodnoty negativní. Symbolika diamantového trůnu je společná hinduismu i buddhismu. *Írán.*: perský královský trůn je trůnem pavím. *Islám.*: „Jeho trůn byl nad vodami“ (korán). *Křesť.*: biskupská i světská důstojnost a vláda; autorita; soudní pravomoc. Boží trůn je ze zlata. Panna Maria je nazývána trůnem moudrosti. Viz Žid. Žid.: boží trůn zjevený Ezechielovi je „nižší trůn“ jako boží sídlo nebo „dům“ na zemi, v chrámu, kosmický střed, oproti vyššímu či nebeskému trůnu v novém Jeruzalému; trůn podírají čtyři živé bytos-

Trjzubec Šivy, symbol jeho trojitě povahy jako stvořitele, udržovatele a ničitele, je uctíván na této malbě z Rádžasthánu z 18. století.

Egyptský trpaslík, zde pro posílení symbolického obsahu zobrazený vícekrát, je strážcem cest a silnic a zahání demony; jeho naprostá nepoznatelnost a pochmurná povaha byly vzývány cestovateli jako ochrana proti neviditelným a hrozivým nebezpečím na cestách.

ti s tvářemi lva, vola, orla a člověka, TETRAMORFOVÉ. *Sumero-semit.:* trůn ztělesňuje jak autoritu a božskou moc králů, tak klín Velké Matky, země.

Třešeň Jako strom, který vyhájí květy před listy, symbolizuje třešeň člověka, jenž se zrodil do světa nahý a bez majetku a také se navrátí zpět do lůna země. *Čín.:* květ znamená jaro; naději; mládí; mužnost; ženskou krásu; ženský princip. *Japon.:* blahobyť; bohatství; v podobě květu emblém Japonska. *Křesť.:* ovoce ráje a ztělesnění blahoslavených; dobré skutky; líbeznost; často je třešeň zobrazována s dítětem Ježíšem.

Třetí oko Třetí oko Šivy či Buddhy, *urná*, znaménko mezi obočím, „zářivá skvrna“ či „planoucí perla“ uprostřed čela symbolizuje jednotu; rovnováhu; schopnost vidět věci celostně; oproštění od duality a dvojic protikladů; schopnost pohledu *sub specie aeternitatis*; transcendentní moudrost; krystalizace světla; duchovní vědomí; osvícení. V žádném případě neoznačuje něco tělesného.

Tuk Je považován za sídlo života a nositele sil těla, z něhož pochází. Vybraná část.

Tulák/tuláctví/bloudění V protikladu k poutníkovi, jenž sleduje přímou a záměrně zvolenou cestu, nemá tulákova chůze žádný cíl. Tulák je také symbolem pro pohyb koně v šachu, kde je potulným rytířem či „tulákem“, který se vydává na cestu či za dobrodružstvím, aniž ví, kam ho může zavést. V *buddhismu* symbolizuje tuláctví *sansáru*, situaci člověka v koloběhu zrození a smrti, dokud nezíská osvícení, nedospěje k osvobození a nedosáhne „nehynbného“ středu.

Tulipán *Perský* symbol dokonalé lásky. Emblém osmanské dynastie a Holandska.

Tumulus Umělý pahorek, mohyla, jež přejímá symboliku HORY a představuje světovou osu.

Turban Sláva; nádhera slunce. *Islám.:* koruna či diadém; duchovní autorita. Turban nosili také Inkové, Chetitě, Babyloňané a Egypťané. Hlavní poznávací znamení sikhů. *Žid.:* bílý turban levitů představoval měsíc v úplňku, svinujícího se hada měsíčního boha (*leví = had*).

Tvář Viditelná povaha člověka. Mnohočetné tváře *hinduistických* bohů ukazují rozmanité aspekty, základní

Bronzová hlava indické bohyně Durgy (18. století), děsivé Matky, jejíž třetí oko symbolizuje moc osvobodit člověka z iluze duality a nerovnováhy.

Litografie Gustava Doré zobrazuje „věčného žida“ na jeho bludné cestě přes hřbitov; jeho stín padá na siluetu Krista nesoucího kříž, legendární příčnu jeho vyhnání.

moci, pozoruhodné činy či funkce božství nebo mohou vyjadřovat spojení různých bohů. Čtyři nebo pět tváří na sochách Šivy nebo Brahmy také představuje živly. *Řím.*: Janus, bůh dveří a bran, byl zobrazován s dvěma obličejí, takže viděl oběma směry.

Tyglík *Alchym.*: žena; matečná látka; ženský receptivní princip, užívaný ve spojení s ohnivou, aktivní, mužskou výhní. Tavicí kelímek používaný při „suché“ metodě, kdy je *materia* vystavena přímému ohni. Tyglík je lúnem, kam se všechno musí vrátit, aby před obrozením a znovuzrozením zemřelo; místo náročných zkoušek, utrpení a zasvěcovacích strastí před znovuzrozením do vyššího stavu. Pec či athanor; v ní je *materia* roztavena, vyčištěna a proměněna. Nádoba obsahuje prasyly síry a rtuti (ve spojení se solí nového zrození), mužský a ženský, tékavý a tuhý prvek, spojený ve sňatku v procesu *solve et coagula*, rozkladu a konečného sjednocení.

Tygr Ambivalentní symbol: solární i lunární zvíře, tvůrce i ničitel. Je-li zobrazován, jak zápasí s hadem, je tygr nebeskou a solární mocností; v zápase se lvem či na Východě s drakem je mocností lunární, chthonickou, zlovlnou. Symbolizuje také královskou důstojnost; krutost; sílu; může být manifestací Matky-Země. *Alchym.*: v čínské alchymii představuje tygr olovo a tělesnou sílu. *Aztéc.*: západ, zapadající slunce; chthonické a zemské mocnosti. *Buddhist.*: jeden ze tří bezduchých tvorů čínského buddhismu, symbol hněvy, zatímco opice ztělesňuje chtivost a jelen roztouženost. *Čín.*: král divokých zvířat a pán země zvířat. Má-li v čínské symbolice jangovou povahu, přejímá místo lva na Západě a znázorňuje autoritu, odvalu, vojenskou zdatnost a divokost potřebnou k ochraně. Zápasí-li s jangovým nebeským drakem, nabývá tygr jinové povahy a ztělesňuje zemi; společně představují protikladné síly ducha a hmoty. Tygr je třetím ze symbolických zvířat dvanácti zemských rodů a znakem vojenských hodností čtvrté třídy; je také poznávacím znamením hazardních hráčů. Bůh bohatství jezdí na tygru, který je strážcem truhly s penězi; na tygru rovněž jezdí bohyně větru. Tygr je strážcem hrobů a nahání strach zlým duchům. Jeho schopnost vidět ve tmě je vykládána jako vlastnost chthonického tvora; lunární povahu má tehdy, ztělesňuje-li rostoucí moc nového měsíce, který je zpodobován jako dítě unikající před tygrovními čelistmi – dítě je „předchůdce člověka“, tj. lidství, a tygr představuje mocnosti temnoty, jimž nový měsíc, světlo, uniká. Bílý tygr symbolizuje západní oblast, z ročních období pod-

zim a ze živlů kov a jeho hlava musí vždy směřovat k jihu a ocas k severu; modrý tygr ztělesňuje rostlinný život, východ a jaro; červený tygr znamená oheň, jih a léto; černý tygr vodu, sever a zimu; žlutý tygr je střed, slunce, vládce. „Jízda na tygru“ symbolizuje setkání a konfrontaci s nebezpečnými a elementárními silami. *Egypt.*: atribut Sutecha jako zhoubeč Usira a symbol Sutecha v jeho ničivém aspektu. *Herald.*: tygr jako erbovní zvíře představuje divokost a sílu. *Hind.*: emblém kšatrijů, aristokratické a válečnické kasty. Durga jako ničitelka jezdí na tygru a Šiva jako bořitel někdy nosí tygří kůži. *Japon.*: i když je tygr v Japonsku bájným zvířetem, užívá se k označení odvahy a jako atribut hrdivých válečníků. *Řec.*: tygří mohou nahradit leopardy, kteří táhnou vůz Dionýsa/Bakcha. *Šaman.*: nadlidské moci; posel lesních bohů; jezdí na něm bozi, nesmrtelní a vymítači démonů.

Tykev Tykev užívaná jako láhev je symbolem lúna; princip uzavírání a obklopování. *Buddhist.*: „lúno“ Buddhovy povahy. *Čín.*: dlouhověkost; tajemství; nekromantie; atribut Li Tchie-kuaje, jednoho z osmi taoistických géníů či nesmrtelných. Kouř vystupující z tykve znamená osvobození ducha ze zajetí těla. *Křesť.*: vzkříšení; putování; spása; atribut archanděla Rafaela a sv. Jakuba Většího.

Ťů-i V čínské buddhismu je to diamantové žezlo symbolizující Buddhu a učení; vrchovanost; vítěznu moc. Viz také DORDŽE a VADŽRA.

U Ženský receptivní princip; Velká Matka; lunární symbol; voda; dešť; jóni.

Udidlo a uzda Ovládní; trpělivost; sebeovládání; ukázněnost; omezení. Uzda je atributem Nemesidy a Fortuny. V *křesťanském* umění je někdy atributem Mírnosti.

Údolí Život; úrodnost; kultivace; stáda; ochranný ženský aspekt. V *čínské* symbolice náleží údolí jinová povaha, stínové bytí, zatímco hora má povahu jangovou a slunečnou – nízkost a vysokost.

Úhoř Falický symbol; kluzkost. *Čín.*: tělesná láska.

Ucho Svým symbolickým významem je spojováno se spirálou, spirálovitou ulitou a sluncem; to vysvětluje jinak zvláštní představu zrození z ucha, neboť

mušle je symbolem zrození spojovaným s vulvou. Karna, syn *védského* boha slunce Súrji, se zrodil z ucha své matky. Mušle byla též považována za talisman, který měl napomáhat lehkému porodu. Ucho slyší „slovo“ stvoření, a je tak spojováno s dechem života. V *egyptském* symbolismu přijímá pravé ucho „vzduch života“ a levé ucho „vzduch smrti“. V *křesťanském* umění je někdy Duch svatý zpodobován v podobě holubice vstupující do ucha Panny Marie. Uši bohů, králů a déšť přinášejících plazů či zvířat jsou spojovány se spirálou. Protáhlé ušní lalůčky na *hinduistických*, *džinistických*, *buddhistických* nebo *čínských* figurkách naznačují královskou důstojnost, duchovní autoritu a velikost; uši jsou jedním z *čínských* „šťastných znamení“. Zašpičatělé uši jsou spojovány s Panem, Satyry a dábly. Oslí uši se objevují na šaškovské čepici a jsou atributem Mida-se; znamenají bláznovství.

Dlouhověkost, symbolizovaná touto **tykvovitou** vázou z období vlády dynastie Ming, je ještě zvláště výrazným znakem *šou* (dlouhý život) na dekoru.

ÚI Výmluvnost, „mazání medu kolem úst“; uspořádané společenství. Viz též **VČELA** a **VČELÍ ROJ**. V *Řecku* se často stavěly hrobky ve tvaru úlu, a symbolizovaly tak nesmrtelnost.

Úlitby Životodárná moc vody, nezbytná ke vzniku a udržování života.

Umírající bozi V náboženstvích plodnosti symbolizují umírající bozi cyklus smrti a znovuzrození, smrt a obnovu v rostlinné říši, život jako věčné umírání a věčné znovuzrození. Umírající bozi spojují mužský i ženský princip vegetačních bohů a Velké Matky, jejímž symbolem je strom. Často jsou rozkouskováni a rozptýleni, což symbolizuje konec původní jednoty a počátek rozštěpení v manifestaci a čas; tento proces představuje též udělení života rozmanitosti stvoření.

Pro symboliku umírajících bohů je příznačné: narození je oznámeno hvězdou nebo spojeno se světlem; je to zrození z panny a jeho místem je jeskyně; někdy je spojeno s návštěvou mudrců; jako dítě vyučuje bůh své vychovatele; předpoví vlastní smrt a druhý příchod; zemře na stromě; na tři dny sestoupí do země (během novoluní) a je vzkříšen. Obvykle je zobrazován jako krásný mladý muž nebo jako oboupohlavní bytost; nikdy nedosáhne zralého věku; vždy se ztotožňuje s otcem. Hrobky umírajících bohů jsou místy rituálního zopakování utrpení, oběti a oplakávání boha, krále a oběti. Proklos se zmiňuje o tom, že podle orfické teologie se umírající bůh vrací, aby ustavil své království, Euripidés zase o tom, že mu slouží ženy, které ho oplakávají. Umí-

rájící bůh se trpělivě poddává svému osudu, neboť se stal člověkem, aby lidstvo poučil a zachránil; božský zajatec zachovává důstojné mlčení před svými soudci, kteří mají oči, ale nevidí, a nevědí, co činí. Všechna náboženství, jejichž jádrem je uctívání umírajících bohů, mají iniciační povahu a uchazeči o zaražení musí rovněž zemřít světu. Umírajícími bohy svěcení jsou například: Osiris, Dionýsos, Tammuz/Dumuzi, Attis, Zeus (za jehož rodiště byla pokládána jeskyně hory Dikté na Krétě), Orfeus, Mithra, Baal, Baldr, Adónis, Wodan/Ódin. Baldr se nevrací na zem každé jaro, ale čeká na konec starého řádu a počátek řádu nového. Ježíš Kristus umírá pouze jednou a po svém nanebevstoupení zůstává v nebi až do svého druhého příchodu. Hledání mrtvého boha jeho sestrou nebo manželkou je společně kanaánským, mezopotamským i egyptským rituálům, které se vztahují k Tammuzovi, Mardukovi a Osíridovi. V kanaánských a babylonských rituálech smrti a vzkříšení může být umírající bůh nahrazen kůzlem.

Umučení Křesť.: symboly Kristova umučení jsou: kříž, žebřík, houbička (namočená v octě), suknička bez švů, kostky, kohout, kopí, meč, kleště, kladivo, hřeb, sloup a důtky, trnová koruna, rákos, nachový plášť, umyvadlo a džbán, třicet stříbrných, provaz, kalich, červená růže, krvavě červený mák.

Upír viz BĀJNÉ BYTOSTI.

Urím a tumím Dva losy uložené v náprsníku židovského velekněze symbolizují světlo a právo či pravdu.

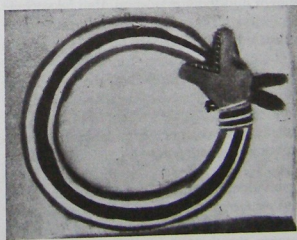
Urná viz TŘETÍ OKO.

Urna Ženský receptivní a obklopující princip. Zahalené urny znamenají smrt. Urny, z nichž vycházejí plameny, znázorňují vzkříšení, život vycházející ze smrti. *Rímské* urny, užívané jako schránky při hlasování, představovaly také osud. Urna je atributem Vodnáře.

Úroboros Bývá zobrazován jako had nebo drak kousající do vlastního ocasu. „Můj konec je mým počátkem.“ Symbolizuje nerozlišenost; totalitu; původní jednotu; soběstačnost. Sám sebe plodí, sám se sebou vstupuje do manželství, sám sebe oplodňuje a usmrcuje. Je cyklem dezintegrace a reintegrace; mocí, jež se věčně stravuje a obnovuje; věčným koloběhem; cyklickým časem; prostorovou nekonečností; pravdou a poznáváním v jednom; sjednoce-

Na tomto náhrobku Johna Donna od Nicholase Stonea stojí v rubáši zahalená postava na urně.

Vlastní ocas požírající úroboros, věčný koloběh dezintegrace a reintegrace, je všeobecně známý symbol. Tento pochází ze západní Afriky.

nými původními rodiči; androgynem; pravodami; temnotou před stvořením; vymezovatelem hranic chaotických vod před příchodem světla; možností před uskutečněním. V pohřebním umění představuje úroboros nesmrtnost, věčnost a moudrost. V mnoha mýtech obepíná celý svět a ztělesňuje vody obtékající zemi. Může svět jak podpírat a udržovat, tak vnášet smrt do života a život do smrti. Ač zdánlivě nehybný, je přece jen věčným pohybem, bez přestání se vracícím k sobě samému. V *orficke* kosmologii obepíná kosmické vejce. Macrobius ho spojuje s pohybem slunce. S úrobořem jsou často zobrazovány alfa a omega. *Alchym.*: nevykoupená moc přírody; skrytá moc; nezformovaná *materia*; *opus circulare* chemických substancí v hermetické nádobě. *Buddhist.*: kolo *sansáry*. *Egypt.*: kruh veškerenstva; cesta slunečního boha. *Hind.*: kolo *sansáry*. Jako skrytá energie sdílí úroboros symboliku KUNDALINÍ. *Řec.*: „Vše je jedním.“ „Veškerenstvo bylo od počátku v podobě vejce, které obepínal had (*pneuma*) jako těsná páska či kruh“ (Epikúros). V *orficke*m symbolismu je kruhem kolem kosmického vejce a Aiónem, délkou života veškerenstva. *Sumero-semit.*: jedno, jež je všim.

Ústa/tlama/jícen Rozpolcující a pohlcující aspekt Velké Matky. Je také symbolem vstupu do podsvětí nebo břicha velryby. V *aztécké* ikonografii jsou obrovitá otevřená ústa hladovou a všestravující zemí. Otevření úst znamená vynesení rozsudku, moc promluvy, vyslovení mocného slova. Zlatá ústa jsou drahocenným Buddhovým učením. Ústí řeky přejímá symboliku dveří či brány jako přístupu do jiné říše a oceánu jednoty.

Ústřice Lúno; tvůrčí síla ženského principu; zrození a znovuzrození; iniciace; spravedlnost a zákon kosmického života. V *čínské* symbolice představuje ústřice kosmický život; moc vod a „posvátnost měsíce“; jinovou sílu; plodnost.

Uzly Ambivalentní symbol, neboť všechny moci svazování v sobě rovněž zahrnují moci rozsvazování, omezování, ale též sjednocování; čím usilovněji je uzel utažen, tím se stává pevnějším, a tím těsnější je spojení. Uzly také ztělesňují kontinuitu; souvislost; smlouvu; pojitko; osud; to, co člověka poutá k jeho osudu; determinismus; nevyhnutelnost. Uzly mohou být také nástroji čarodějky či kouzelníka: vázat uzly znamená moc a splétání kouzel; jiné uzly mohou zase zahánět demony. Uvolňování uzlů symbolizuje svobodu; spásu; řešení problémů. Roz-

Pohlcující **jícen** pekla, vchod do velrybího břicha zapomnění, přijímá duše zatracenců na této miniatuře z Winchesterského žaltáře, zatímco anděl otáčí klíčem v zámku věčnosti.

seknutí uzlu znamená volbu krátké, přikré cesty k zachráně a pochopení. *Buddhist.:* MYSTICKÝ UZEL je jedním z osmi šťastných znamení a představuje kontinuitu života; nekonečnost a věčnost. *Černá magie:* zatarasení; „háčky“; uhranutí. *Čín.:* dlouhověkost; připoutání k dobru a zabránění zlému. *Hind.:* mystický uzel Višnu znázorňuje kontinuitu; nesmrtelnost; nekonečnost. *Írán.:* posvátná šňůra, *kosti*, je vepředu i vzadu dvakrát zavázána na uzel. Viz ŠNŮRA. *Křesť.* tři uzly na provaze uvázaném kolem pasu řeholního hábitu znamenají tři řádové sliby chudoby, čistoty a poslušnosti.

Vadžra *Hinduist.-buddhist.:* hromoklín nebo diamantové žezlo, tvořené dvěma trojzubci Šivy jako původce blesku a deště; třímá ho Indra jako svou zbraň, znamení světské moci, a Agni jako znamení moci duchovní. Jako dvojítá vadžra je hromoklínem i bleskem a představuje síly jak zkázy, tak oplodnění, smrtonosné i životodárné, střídavě se uplatňující a komplementární síly univerza. Vadžra je vrhací zbraní zabíječe draků, paprskem světla, plodivou mocí. Znamená soucitem vedené jednání. Dřík je světovou osou, spojující nebe a zemi, které představují stejné konce. Vadžra se čtvrtým zakončením či křížovou vadžra sdílí také symboliku kola. Jako „diamant“ je vadžra symbolem nezničitelnosti, neposkvrněné čistoty a prázdnoty; též člověka, kterého nemůže nic „zranit“ ani vyrušit. Buddhova diamantová pozice znázorňuje stav věčné transcendence. Viz také DORDŽE.

Váhy Spravedlnost; nestrannost; rozsudek; porovnané zásluhy a provinění člověka. Rovnováha všech protikladů a komplementárních stránek; ANDROGYN. „Váhy spravedlnosti“ představují klidné uvážení; rovnost; harmonii. V *křesťanství* jsou váhy atributem archanděla Michaela, který jimi váží duše. Jsou také symbolem pro znamení Vah (Libra) ve ZVĚROKRUHU a symbolem Themidy, řecké bohyně spravedlnosti a řádu v přírodě i v lidském životě.

Válka Proces dezintegrace a reintegrace; odstranění zmatku a ustavení řádu z chaosu; střetnutí dobra a zla; duchovní zápas mezi dobrem a zlem ve vlastní lidské přirozenosti; dosažení jednoty. V *hinduismu* je to boj Kršny a Ardžuny; v *islámu* je to svatá válka.

Vánoce, severské Jejich název pochází z galského *gule*, kolo, a představují otočení se slunce při zim-

ním slunovratu, smrt starého roku a zrození roku nového. Stejně jako saturnálie ztělesňují návrat chaosu a původní temnoty, dříve než může být stvořen a znovuzrozen nový rok. Během dvanácti nocí chaosu se navracejí mrtví, protože se rozpadly bariéry mezi světy. Každý z dvanácti dnů má předpovídat počasí pro příslušný měsíc příštího roku. Tyto Vánoce jsou také svátky umírajícího boha, jehož narozeniny jsou 25. prosince a který je, jako Tammuz, Attis a Dionýsos, symbolizován polenem, jež je na konci starého roku rituálně spáleno, což symbolizuje smrt zimy a znovuzrození moci slunce; oheň zahání smrt a svou tvůrčí silou znovu rozněcuje solární moc; oheň také ničí starý život každého člověka a vytváří život nový, dodává tak pro nový rok čerstvý počátek; popel je rozptýlen po zemi, z níž se vynoří nový život a jaro. Vánoční poleno je z dubu, kosmického stromu *druidů*. V jiných rituálech umírajícího boha je to pinie či borovice Attidova, Dionýsova a Wodanova. Břežtan ovinutý kolem polena je korunou Dionýsovou a „rostlinou Osíridovou“. Světla a svítící koule na stromě znamenají slunce, měsíc a hvězdy ve větvích kosmického stromu, nebo mohou světla představovat duše o svátčích zemřelých. Strom Attidův a Dionýsův byl ověšen dárky, obětními dary bohům, ale na jedli Wodanově byly dárky pro ty, kdo uctívali jeho posvátný strom.

25. prosinec, den zimního slunovratu a znovuzrození slunce, byl pro cítěle slunce vždy důležitou oslavou. Byl to *dies natalis Solis invicti* (narozeniny nepřemožitelného Slunce) *mithraismu*, kdy mocnosti světla triumfovaly nad temnotou. V *Egyptě* se Esetě znovuzrodil Hor jako sluneční bůh; v *Alexandrii* se slavilo zrození Usirovo. V *Babylonu* zrodilo slunce souhvězdí Panny, znamení panenské Matky-Bohyně. Ve *staroseverském* mýtu se zjevil Baldr v předvečer 25. prosince. Při slavení půlnoční mše, kdy je vše soustředěno kolem jesliček, zapalovali *křesťané* svíce pro Marii, „rodičku světla“. Starobylou liturgickou formulí „Panna porodila, světla přibývá“ bylo možno slyšet po staletí na mnoha místech.

Vánoční stromek Věčně zelený strom symbolizuje zimní slunovrat; nový rok a nový počátek. Je to strom znovuzrození a nesmrtelnosti, rajský strom světél a dárků, zářící do noci. Každé světlo je duše a světla také představují slunce, měsíc a hvězdy svítící ve větvích kosmického stromu. Pinie, zasvěcená Attidovi, Atargatidě, Kybele, byla ověšena zlatými a stříbrnými ozdobami, zvonky apod.; v jejich větvích seděli posvátní ptáci a pod ní byly rozloženy obětní dary; strom byl potom spálen. Severským

vánočním stromem byla jedle, zasvěcená Wodanovi/Ódinovi.

Vatra Varování; sdělování.

Vavříň Vavříňové listy a ratolesti symbolizují triumf; vítězství. Je zasvěcen panenským vestálkám a v této souvislosti znamená cudnost. V *řecko-finské* symbolice ztělesňuje vítězství, příměří a mír, je zasvěcen Apollónovi, Dionýsovi, Junoně, Dianě a Silvanovi a znázorňuje nymfu Dafnu, která byla proměněna ve vavříňový keř. V *křesťanství* představuje mučednickou korunu. *Čín.*: vítězství; literární proslulost. *Řím.*: vzkříšení; obnova; sláva a čest. Jako stále zelený keř je obrazem věčnosti; nesmrtelnosti; obnovy života.

Váza Váza, konvice a džbán symbolizují kosmické vody; Velkou Matku; matečnou půdu; ženský receptivní princip; přijetí; plodnost; srdce. Symbolika vázy je často spojována se symbolikou stromu života. Váza, z níž vyšlehují plameny, znázorňuje spojení ohně a vody; váza plná vína znamená inspiraci; naplněná váza, která nevydává žádný zvuk, představuje vzdělaného člověka; váza s květinami nebo rašícími ratolestmi znázorňuje plodnost vod; váza, z níž vytéká voda, obvykle v rukou božstva, symbolizuje blahodárné ženské božstvo nebo Velkou Matku vylévající vody života na celý svět; v rukou člověka znamená taková váza úlitbu božstvu. Ohledně pohřebních váz viz URNA. *Buddhist.*: jedno ze šťastných znamení ve šlépějí Buddhově, jež znamená duchovní triumf a triumf nad zrozením a smrtí. *Čín.*: věčná harmonie; váza s květinami je buddhistickým symbolem harmonie a dlouhověkosti. Váza obsahující vodu života je atributem Kuan-jin a symbolizuje soucit a plodnost. *Egypt.*: srdce; vody; matečná půda; oživující mocnosti přírody; atribut Usira a Esety. *Hind.*: působnost šakti. *Kelt.*: léčivé vody; atribut mateřské bohyně. *Křesť.*: váza s lilii je obrazem zvěstování Panně Marii; prázdná váza na hrobce znázorňuje duši, která opustila tělo. Váza s vonnými mastmi je atributem Marie Magdaleny. *Řecko-římsk.*: viz URNA. Nádoba na víno Satyrů a atribut Héby. *Sumero-semit.*: atribut Velké Matky jako plodivé mocnosti vod. Váza je často zobrazována ve scénách úliteb božstvům. Na byl často symbolizován přetékající vázou vod věčného života. *Zvířetník.*: atribut Vodnáře.

Vázení Duše jsou váženy při smrti, aby se zhodnotily zásluhy a provinění. V *egyptské* symbolice vyva-

Zlatá římská mince z 1. století připomíná a vzdává čest vojenským vítězstvím Bruta na zemi i na moři tím, že obklopuje jeho hlavu věncem z **vavřínu**, stále zelené rostliny, která symbolizuje triumf.

Posmrtný soud, **vázení** duší na oltářním obraze z Katalánie; duše je přijímána do nebe navzdory pokusům dvou ďáblů zfalšovat rozsudek.

žije Usire srdce perem pravdy. Se stejnou symbolikou vážení na vahách se lze setkat v *hinduismu* a *křesťanství*; v *islámu* je „vážným duší“ archanděl Gabriel.

Vážka Může mít tutéž symboliku jako MOTÝL, a symbolizovat tak nesmrtnost a obrození. *Čín.*: léto; nestálost; slabost. *Indián.*: vzdušný vír; hbitost; aktivita. *Japon.*: emblém „ostrova vážek“, ale také symbol neodpovědnosti; nespolehlivosti.

Včela Nesmrtnost; znovuzrození; píle; řád; čistota; duše. Věřilo se, že včely se rozmnožují partenogeneticky, a tak ztělesňovaly panenství a cudnost. Přinášejí nebeské dary a med je obětí dar nejvyšším božstvům. Včely často představují hvězdy a jsou také okřídlenými poselkyněmi, jež doručují zprávy duchovnímu světu; „řící včelám“ o smrti nebo důležitě události znamená poslat vzkaz na onen svět nebo duchům. Včely jsou poselkyně bohů dubu a hromu. Vytesané na hrobce znamenají nesmrtnost. *Čín.*: pracovitost; šetrnost. *Egypt.*: „dárkyně života“, a tedy zrození, smrti a vzkříšení; píle; cudnost; harmonický život; královská důstojnost. Emblém faraona Dolního Egypta. Slzy boha Re, které padají k zemi, se stávají včelami dělnicemi. *Esejci*: „včely královný“ ztělesňovaly představené-kněze. *Hind.*: včela na lotosovém květu je symbolem Višnu; modré včely na čele představují Kršnu; včela nad vrcholem trojúhelníku je Šiva, „přívětivý“; včely tvoří tětívu luku Kámy, boha lásky, kterého následuje včelí roj. Včela je také znázorňována spolu se lvem. Bůh měsíce Sóma byl nazýván včelou. *Islám.*: věřící; intelligence; moudrost; bezelstnost. Včely „prospívají květům ovocných stromů, zabývají se prospěšnými věcmi, pracují ve dne, nejdí nic, co shromáždili jiní, osklví si špinu a pachy a jsou poslušny svého vládce; nemají rády temnotu nerozvážnosti, mraky pochybností, bouři vzpoury, opar zakázaného, vodu nadbytku, oheň žádostivosti“ (Ibn-al-Athir). *Kelt.*: tajná moudrost přicházející z onoho světa. *Křesf.*: příčinnost; řád; čistota; cudné panny; odvaha; hospodárnost; prozřavost; spolupráce; sladkost; zbožná výmluvnost; uspořádaná a zbožná pospolitost, „která ze sebe vydává potomstvo, má radost z dětí, a přesto si zachovává panenství“; panenství Panny Marie, jež porodila Krista, kterého symbolizuje med. Včela, která údajně nikdy nespí, znamená křesťanskou bdělost a horlivost. Protože létá, ztělesňuje duši vstupující do království nebeského. Včela také symbolizuje křesťana a včelí roj v úlu církve. Atribut sv. Ambrože a Bernarda

z Clairvaux. *Mithraic.*: duše; životní princip pocházející z býka. Včely a voli byli jako bezpohlavní tvorové považováni za androgyny. Včela s caduceem představuje Merkura, pastýře duší, přičemž včela symbolizuje duši. *Řec.*: píle; blahobyt; nesmrtnost (duše zemřelých mohly vstoupit do včel); čistota; Déméter byla „čistou včelí Matkou“. Velká Matka byla také známa jako včelí královna a její kněžky byly včely; v řeckém umění byla také znázorňována lvem a včelami. Pýthia, věštkyně v chrámě v Delphách, byla „delfskou včelou“. Služebníci v Eleusíně byly také nazýváni včelami. Včely propůjčovaly výmluvnost a schopnost zpívat, byly „ptáky Múz“. Objevení se včely znamenalo příchod cizince. Jako atribut Démětry, Kybely a Diany byla včela lunárním a panenským tvorem. Pan a Priapos byli ochránci a pěstiteli včel. Krétský Zeus se narodil v jeskyni, kde sídlily včely, a ty ho krmily; jsou také atributem efeské Artemidy; často se zobrazuje scéna, jak kolem malého Eróta, kterého právě bodla včela, létají včely. *Řím.*: včelí roje znamenají neštěstí. Bezhlavá včela s bezhlavou žábou odvracejí zlý pohled. Úl na holi je atributem bohyně plodnosti Nantosuelty (*římsko-germán.*). Podle Vergílie je včela „dechtem života“; Porfyrios ji ztotožňuje se spravedlností a střizlivostí a Seneca s monarchií.

Včelí roj v úlu Země ovládaná přírodní ženskou mocností; duše země; ochranné mateřství; píle; šetrnost. Včelí roj v úlu je také atributem personifikované Naděje. Sv. Bernard ho ztotožňuje s klášterní komunitou. Viz také ÚL.

Vegetace Nevědomý život; smrt a vzkříšení; plodnost; potrava; hojnost; nečinnost; nepohyblivost.

Vejce Kosmické vejce, symbolizované také koulí, je životní princip; nediferencovaná totalita; potencialita; zárodek všeho stvoření; matriarchální praseřt chaosu; veliká koule obsahující veskerenstvo; skrytý původ a tajemství bytí; kosmický čas a prostor; počátek; luno; prarodiče; dokonalý stav sjednocených protikladů; organická hmota v inertním stavu; vzkříšení; naděje. V *hinduistické, egyptské, čínské a řecké* symbolice puká kosmické vejce, jako původ veskerenstva, náhle vedví. Ač bylo předtím celkem, obsahovalo nicméně všechno existující i potenciální v ohraničeném prostoru své skořápky. S vejcem jako původem světa se lze setkat v *Egyptě, Fénicii, Indii, Číně, Japonsku, Řecku, Střední Americe*, na ostrovech *Fidži* a ve *Finsku*. Zlaté vejce představuje slunce. Had obepínající vejce je *ÚROBOROS*. Pštroší vejce

nebo velké porcelánové vejce, zavěšené v chrámech, *koptských* kostelích a mešitách, znázorňuje stvoření, život a vzkříšení a v tomto významu se s ním lze setkat na hrobkách. V *křesťanství* může znamenat narození z panny. *Alchym.:* z vejce vyrůstá bílý květ (stříbro), červený květ (zlato) a modrý květ (květ moudrosti). Vejce je také zapečetěnou vázou, v níž probíhá Velké dílo. Vejce mudrců je symbolem stvoření. *Buddhist.:* skořápka vejce je „skořápka nevědomosti“ a její prolomení je druhým narozením a dosažením osvícení, překročením času a prostoru. *Čín.:* totalita; žlutek je obloha a bílek země. Při stvoření kosmické vejce prasklo a jeho poloviny vytvořily zemi a oblohu. *Druid.:* kosmické vejce je „hadí vejce“, symbolizované zkamenělou ježovkou. *Egypt.:* kosmické vejce, z něhož se vylíhlo slunce, Re, snesla nilská husa: „Ono roste, já rostu; ono žije, já žiju“ (*Kniha mrtvých*).; Kematef, had, vydal kosmické vejce z úst, a proto toto vejce symbolizuje Logos. *Hind.:* kosmické vejce snesl božský pták na pravody. Brahma rozdělil zlaté vejce stvoření na dvě poloviny a z nich vytvořil nebeskou klenbu a zemi. „Toto obrovské vejce, složené ze živlů a spočívající na vodách, bylo vynikajícím přirozeným bydlištěm Višnu v podobě Brahmy, a tam Višnu ... přijal viditelnou podobu ... V tomto vejci byly pevniny, moře a hory, planety a ohraničené části veškerenstva, bozi, démoni a lidstvo“ (*Višnu-purána*). Kosmické vejce je obdobou Brahmova vejce a je rozděleno na tři oblasti, říši smyslů, nebe a beztvářý svět. Vejce také znamená jóni. Kosmický strom je někdy zobrazován tak, že vyrůstá z kosmického vejce plujícího na vodách chaosu. *Írán.:* stvoření; životní princip. V zoroastrismu byla obloha stvořena v podobě vejce ze zářivého kovu. *Křesť.:* vzkříšení; nové stvoření; naděje. *Oceánic.:* na některých ostrovech vládla představa, že první člověk se vylíhl z ptačího vejce. *Řec.:* v orfismu je vejce tajemství života; stvoření; vzkříšení; obepíná ho úroboros. Dioskúrové, synové Diovi, vylíhnutí z vaječného skořápky jako vyboulené čapky. Vejce je někdy zobrazováno jako schránka obsahující čtyři živly. *Sumero-semit.:* z kosmického vejce povstalo stvoření.

Na této minci z Efesu z 5. století před Kristem je zobrazena **včelí** královna, znak města a rovněž Velké Matky, jejíž kněžky byly nazývány včelami.

Pro staré Egyptany byl bůh Ptah otcem stvořitelem, velkým tvůrcem, jenž je zde zobrazen u svého hrnčířského kruhu, jak utváří světové vejce, které obsahuje jeho vlastního ducha a je podobné slunečnímu a měsíčnímu vejci, jež rovněž vytvořil.

Vějíř Duch jako pohybující se vzduch; moc; důstojnost. Tvar vějíře je symbolem života, jenž se počíná v bodě, který slouží jako svorník, a rozvíjí se stejně, jako se rozšiřuje životní zkušenost. Skládací vějíř je obrazem lunárních změn a ženské nestálosti. Ovíváním se zahánějí zlé síly. *Afric.:* na mnoha místech symbol královské důstojnosti. *Čín.:* autorita;

královská důstojnost; moc vzduchu, jež dokáže mrtvému vdechnout nový život; citlivost; mandarínská důstojnost. „Podzimní vějíř“ je opuštěná žena. *Hind.*: atribut Agniho, vědeckého boha ohně, a Višnu. *Japon.*: autorita; moc; vějíř z bílých per symbolizuje moc větrů. *Taoist.*: je spojován s ptáky a letem jako prostředky osvobození ze světa forem a uvolnění, jež je nezbytné pro vstup do říše nesmrtelných. Atribut Čung Li-čchüana, jednoho z taoistických nesmrtelných.

Velbloud *Křesť.*: mírnost; královská důstojnost; důstojné chování; poslušnost; odolnost; je spojován se třemi králi a s Janem Křtitelem, který byl oděn do šatu z velbloudí srsti. Klečící velbloud, připravený přijmout náklad, symbolizuje pokoru a poddajnost. *Írán.*: je spojován s drakem-hadem. *Řím.*: ztělesnění Arábie na mincích.

Velikonoční vejce/ velikonoční zajíc *Předkřesťanský* symbol znovuzrození a obnovy života na počátku jarní rovnodennosti. Zajíc či králik je atributem Ostary, *germánské* bohyně jara a ranních červánků, z jejíhož jména pochází slovo Ostern (něm. Velikonoce).

Velryba Mocnost kosmických vod, a tedy obrození, jak kosmické, tak individuální; těž pohlcující hrob. Břicho velryby je místem smrti i vzkříšení, jak to např. dokládá starozákonní příběh Jonášův; být spolknut velrybou znamená vstoupit do temnoty smrti a vynořit se z jejího chřtánu po tradičním období tří dní novoluní; znamená vystoupit z jeskyň iniciace do nového života, být vzkříšen. V *křesťanství* znázorňuje velryba ďábla, její chřtán jsou dveře pekla a její břicho peklo.

Věvec Ambivalentní symbol: znamená slávu, vítězství, svrchovanost, zasvěcení, svatost a byl v tomto významu umístován na posvátné či uctívané předměty a jako *corona convivialis* značí štěstí a příznivý osud; jako *corona funebris* však také znamená smrt a smutek a je umístován na oběť. Svatební věvec představuje květy panenství, ale přejímá také symboliku smutečního věnce, jež znamená, že člověk odumírá starému životu a začíná život nový. Věvec kolem sloupu naznačuje oběh nebeských těles kolem slunce. *Arab.*: věvec z květů pomerančovníku symbolizuje plodnost a manželství a nosí ho nevěsty. *Čín.*: olivový věvec znamená literární zásluhu a úspěch. *Řecko-Řím.*: věvec z květin je čelenkou Florey; věvec z hlohu či sporyše znamená sňatek; z du-

bových listů odměnu za záchranu života; věvec z trávy byl udělován římským vojenským hrdinům a zachráncům. Věnce byly udělovány vítězům her: v Olympu olivový, na Isthmu smrkový, v Delfách vavřínový a v Nemeji miříkový. Fenyklový věvec se nosil při obřadech k počtě Sabazia. Římský císař nosil věvec z růží.

Venuše viz PLANETY.

Vepř viz PRASE.

Vertikála Vertikála ztělesňuje podstatné a transcendentní, zatímco horizontála úroveň existence; představuje výšku a touhu po věcech duchovních a vertikální osa je spojnicí umožňující komunikaci mezi posvátným a profánním, mezi tímto světem a světem vyšším.

Vesica piscis Vztyčený ovál nebo mandlovitý útvar, který často obklopuje posvátnou postavu; tvoří ho dva protínající se kruhy a je základním útvarem posvátné geometrie. Viz také MANDORLA.

Veslo Moc; obratnost; znalost. Veslo je prut či oštěp, jenž míchá praoceánem, také stožár, který vede loď mrtvých přes vody k druhému břehu. V tomto kontextu sdílí veslo, hůl či kůl symboliku zlaté ratolesti. V *Egyptě* znázorňuje veslo svrchovanost, vládu a čin. Atribut říčních bohů.

Větev/ratolest Symbolika větve souvisí se symbolikou STROMU. Strom života a plodnost mohou být zobrazeny větví, proto byla větev svatebním symbolem; větve na domech, hlohové větve na prvního máje byly součástí jarních obřadů plodnosti. „Zlatá ratolest“ je pojítkem mezi tímto a oním světem; glejtem či propustkou do nebeského světa; zasvěcením; kouzelnou hůlkou; umožňuje Aeneovi sestoupit do podsvětí a přežít. Kněz Dianina posvátného háje u jezera v Nemi získal své postavení tak, že zabil svého předchůdce „zlatou ratolestí“. „Stříbrná ratolest“, jablonoňová větve, je pojítkem mezi tímto světem a světem pohádek, světem kouzel, Tir-nan-Óg, „zemí mládí“. Zlomení větve může znamenat smrt krále. Symbolika větve také souvisí se symbolikou hole, kůlu a vesla. *Kelt.*: obnova mládí. *Druid.*: zlatá ratolest je JMELÍ. *Žid.*: posvátné dřevo AKÁCIE je někdy označováno za zlatou ratolest.

Větrný mlýn Přejímá symboliku VĚTRU a VZDUCHU; je také obrazem sklízně a úrodnosti. V *křesťanství*

ské ikonografii může být spolu s váhami symbolem mírnosti.

Větrný vír/smršť Kruhový, solární, tvůrčí pohyb; výstup a sestup. Větrné víry byly považovány za projevení přírodní energie, která vystupuje ze středu moci spojenané s bohy, nadpřirozenými silami a bytostmi, kteří na nich cestují nebo z nich promlouvají (Jb 38,1; 40,6). Větrný vír se tak stává dopravním prostředkem pro božství; viz též Ezechielovo vidění (Ez 1). Smršť mohla předcházet zúrodnujícímu dešti, a byla tak spojován s deštěm, větrem a božstvy hromu. V *Číně* a *Japonsku* to byl symbol hromu, spojovaný se stoupajícím drakem. Védský Rudra, bůh hromu a smrště, má vlasy spletené do spirály. V *Egyptě* je větrný vír aspektem Týfóna; v *indiánské* symbolice je to Velký duch a jeho moc. V čarodějnictví znázorňuje ďábla tančícího s čarodějnicí; čarodějnice, kouzelníci a zlí duchové jezdí na větrných vírech. Smršť též může přenést duše na onen svět. Přejímá symboliku SPIRÁLY.

Veverka *Japon.*: plodnost; obvykle je spojována s vinnou révou. *Kelt.*: spolu s ptákem je veverka atributem irské bohyně Medb. *Křesť.*: lakota; nenasytnost. *Skandináv.*: „Ratatosk“ přináší déšť, vodu a sníh. Veverka v Yggdrasilu znamená zlovlnost a vyvolávání rozbrojů; rozněcuje svár mezi orlem a hadem.

Věž Výstup, též bdělost; sdílí symboliku ŽEBŘÍKU a kulatá věž symboliku SLOUPU. Je-li ve věži pan-pana, princezna apod., přejímá věž význam uzavřeného prostoru či zahrady obehnané zdí (viz ZAHRA-DA). V *křesťanství* představuje tento obraz Pannu Marii („věž z kosti slonové“) a věž je také atributem sv. Barbory. Věž ze slonové kosti symbolizuje nepřístupnost, též ženský princip a panenskost. Věž je ambivalentní obraz: ve svém ochranném a záštitu poskytujícím aspektu představuje ženský prvek, jako falický symbol ztělesňuje prvek mužský.

Víno Tekutina života; zjevení; pravda (*in vino veritas*); vitalita; je však také krví smrti při oběti. Víno a krev jsou, kromě zoroastrismu, zaměnitelné symboly. Víno lze také vykládat jako určitou podobu ohně. Svátostné víno je moudrost, která se pije z poháru přineseného v obět božstvu, příp. z grálu, nebo se víno stává krví božstva, jež dodává zasvěcenci duchovní či vitální moc, nebo slouží jako památka oběti přinesené božstvem. Obilí a víno mají společně povahu solární a božskou; znamenají také teplo a mládí.

Víno a voda jsou solární a lunární, oheň a voda, dvě velké vesmírné mocnosti; představují také harmonické spojení božské a lidské přirozenosti, nebo božství smíšené s lidstvím. Víno a chléb jsou společně vyváženým výtvozem lidské práce a dovednosti v zemědělství; mužské víno a ženský chléb jsou také sjednocením tekutého a tuhého, božství a lidství; víno je božská extáze a chléb viditelným projevem ducha, který umírá a opět povstává k životu. Víno vylité na zem je úlitba chthonickým mocnostem nebo mrtvým při pohřebních obřadech. Víno se často rituálně pije při svatbách jako symbol plodnosti.

V antické mytologii je víno převážně spojováno s Dionýsem/Bakchem. Jeho opojnost byla považována za manifestaci boží moci nad člověkem. V *křesťanství* symbolizují svátostné víno a chléb Kristovu dvojí přirozenost a jsou památkou jeho oběti. V *islámu* je víno nápojem vyvolených v ráji, zatímco vodu pijí věřící na zemi.

Vír SPIRÁLA jako zdroj života a přírodní energie či magická síla. Podle Hésioda vznikla Afrodité z vířících vod. V *hinduistické, skandinávské a gaelské* mytologii je vír považován za životodárnou sílu. V mýtu *Zuñi* vznikl život z vířící vody. Víry spojené s draky jsou v *Číně* a *Japonsku* středem tvůrčí moci. *Sumerská* bohyně je v podobě mořského hada spojována s vírem. V *hinduismu* vír „obklopuje zárodek“.

Visací zámek *Čín.*: dlouhověkost (spojuje pevně s životem); zdraví.

Vítězství Symboly vítězství jsou palma, koruna, girlandy, věnce z vavřínu, břečťanu, myrty, mířku apod. (viz VĚNEC), triumfální oblouk, křídla. Čtyři okřídlené bohyně vítězství podírají Diuv trůn.

Vitr Duch; vesmírný dech života; moc ducha při udržování života pohromadě, odtud symbolické spojování větru se šňurami, lany, nitěmi apod. „Lano větru ... Nit je jako vitr“ (*upanišady*). Vitr také symbolizuje nepostizitelnost; pomíjivost; nehmotnost; nespolehlivost. Větry jsou poslové bohů a mohou, zejména v podobě VĚTRNÉHO VÍRU, naznačovat přítomnost božství. Vitr a oheň společně představují bohy hor a vulkánů. V *Číně* je *feng šuej*, „vitr a voda“, věda zabývající se hledáním příznivých aspektů. Čtvero větrů, spojovaných s Aiónem, Věkem, je obvykle zobrazováno jako děti nebo dětské hlavy vynořující se z mraků nebo jako bezvousí muži foukající z nadutých tváří nebo do rohů. Vitr

je někdy symbolizován křídly nebo vějířem. Aiolos je praotec větrů a bůh všech nástrojů, které vyluzují tóny foukáním.

Vlasy Životní síla; zdroj síly; energie; životní substance pocházející z hlavy; moc myšlení; mužnost. Vlasy na hlavě ztělesňují vyšší síly a inspiraci, zatímco ochlupení na těle nižší síly mysli i těla. Volně splyávající vlasy představují svobodu, u dívek schopnost uzavřít sňatek; „svázané“ vlasy symbolizují manželský stav a podřízenost. Oholení vlasů nebo vystřížení kruhu vlasů znamená asketu nebo člověka, který se něčemu zasvětil a zřekl se tělesnosti. Zježené vlasy jsou znamením magické moci, božské posedlosti či strachu. Rozcuchané či vytrhané vlasy značí žal a smutek, ale v *hinduismu* představují Šivoovy rozcuchané vlasy askezi, zatímco černé vlasy Káli čas. Pečlivě nakadeřené Buddhovy vlasy znamenají ovládnání životní síly, klid, vyrovnanost. V *křesťanství* naznačují dlouhé splyávající vlasy kajičnost nebo panenské svěťice a dlouhé vlasy u muže sílu podobnou síle Samsonově. Hadi místo vlasů, jako u Erinyí a Medúsy, představují zlověstný a zhoubný aspekt ženské moci. *Egyptské* královské děti jsou zobrazovány s hustým pramenem vlasů na pravé straně hlavy. Vlasy zakrývající tvář mohou plnit roli ZÁVOJE a sdílejí jeho symboliku. Ukrást někomu vlasy nebo mu odstříhnout pramen vlasů znamená přemoci a uloupit mužský princip solární moci spočívající ve vlasech-paprscích; kastrovní symboliku obsahuje např. starozákonní příběh o Samsonovi a Dalile.

Vlaštovka Naděje; příchod jara; štěstí. *Čín.*: odvaha; nebezpečí; věrnost; předzvěst úspěchu; příznivá změna. *Egypt.*: je zasvěcena Esetě jako Velké Matce. Vlaštovky jsou „nezníčitelné severní hvězdy“ (*Texty pyramid*) létající nad stromem života. *Herald.*: je zobrazována značně stylizovaně a symbolizuje mladší syny (kteří nemají žádnou půdu). *Japon.*: nevěrnost; ale také rodinný život a mateřská péče; v umění je spojována s vlnami a vrbami. *Křesť.*: vtělení; vzkříšení; protože se navrácí s jarem, symbolizuje nový život. *Minoj.*: v krétském umění se objevuje ve spojení s Velkou Matkou. *Řecko-fím.*: je zasvěcená Afrodité/Venuši.

Vlk Země; zlo; pohlcovač; divokost. Vlci a krkavci jsou v přírodních náboženstvích často průvodci bohů smrti. *Alchym.*: vlk společně se psem jsou dvojí přirozenosti Merkuria, filosofické rtuti. *Aztéc.*: vyjíci vlk je bůh tance. *Čaroděj.*: dopravní prostředek ča-

Vlci na měsíci na penize z lodí s knížecím pohřbem ze 7. století v Sutton Hoo jsou ochrannými zvířaty při magických praktikách.

rodějníc a kouzelníků; podoba vlkodlaka. *Čín.:* chamtivost; hltavost. *Egypt.:* atribut Chontamentiho a Vepvaveta. *Hind.:* Ášvinové zachraňují křepelku dne před vlkem noci. *Kelt.:* vlk v noci polyká slunce, otce oblohy. *Křesl.:* zlo; ďábel, ničitel stáda; lidé tvrdě šije (věřilo se, že vlk je neschopen otočit krkem); krutost; lstivost; kacířství. Atribut sv. Františka z Assisi, jenž zkrotil vlka z Gubbia. *Řecko-řím.:* je zasvěcen Areovi/Martovi jako bohu divokosti; též Apollónovi a Silvanovi. Vlčice krmila Romula a Rema a je často zobrazována v římském umění; vlk také znamená neohroženost. *Skandináv. a germán.:* ten, kdo přináší vítězství; jízdní zvíře Ódina/Wodana. Fenri, kosmický vlk, přinášel zlo. *Žid.:* krvežíznivost; krutost (Gn 49,27); pronásledující duch.

Vlny Vlny jako voda v neustálém pohybu znamená proměnlivost, nestálost, iluzi, marnost, pobouření.

Vnitřnosti viz STŘEVA.

Voda Vody jsou zdroj všech možností existence; jsou pramen a hrob všech věcí ve vesmíru; nediferencovanost; neprojevenost; první forma hmoty. Všechny vody jsou symbolem Velké Matky a jsou spojovány se zrozením, s ženským principem, univerzálním lůnem, *prima materia*, s vodami plodnosti a osvěžení a pramenem života. Voda je tekutým protějškem světla. Vody jsou také ztotožňovány s neustálým prouděním jevového světa, s nevědomím, zapomnětlivostí; vždy rozpouštějí, ničí, čistí, „odplavují“ a obrozují; jsou spojovány s vlhkostí a oběžným pohybem krve a životních šťáv jako protikladem suchosti a statického stavu smrti; oživují a vlévají nový život, proto se v iniciačních náboženstvích křtí vodou či krví: voda a krev také odplavují starý život a posvěcují nový. Ponoření do vody symbolizuje nejen návrat do původního stavu čistoty, odumření starému životu a znovuzrození do života nového, ale také pohroužení duše do jevového světa. Vody zřídla či pramene života vytékají zpod kořene stromu života uprostřed ráje. V podobě deště je voda oploďující mocí boha oblohy. V podobě rosy je požehnáním a milostí, duchovním osvěžením a světlem úsvitu.

Ponořit se do vod znamená hledat tajemství života, nejzazší mystérium. Chodit po vodách znamená překročit podmínky platicí v jevovém světě; všichni velcí mudrci chodili po vodách. Běhutá voda je „voda života“ či „živá voda“. Přejít vody znamená přechod z jedné úrovně bytí na druhou; znamená také

Detail z čínské malby z 12. století, na níž se mořské vlny stáčíjí do spirály tvoření a neustálé změny.

odloučení, jako při přeplutí moře či řeky smrti, ale jako může být voda mocností života i smrti, tak může také oddělovat i sjednocovat.

Voda a oheň jsou dva svárcí se živly, které se nakonec navzájem prostoupí a sjednotí; představují všechny protiklady ve světě živlů. Stojí-li proti sobě, jsou teplem a vlhkostí nezbytnými pro život, ale „hořící voda“ znamená sjednocení protikladů. Oheň a voda jsou také spojovány s dvěma významnými principy, otcem-oblohou a matkou-zemí, ale otec-obloha může také ztělesňovat oplodňující vlhkost deště padajícího na zem. Voda s vínem znamená harmonické spojení lidské a božské přirozenosti nebo božství spojené s lidstvem. V *křesťanském* umění bývá ctnost mírnosti zobrazována jako žena ředící víno vodou. Obklopující voda, např. vodní příkop, brázda, strouha apod., neslouží pouze jako obrana, ale voda činí místo, jež obklopuje, čistým a ohraničuje posvátný prostor. Voda s jilem symbolizuje stvoření a ztělesňuje také hrnčiče jako toho, kdo dává tvar veškerenstvu. Hluboké vody, jako např. moře, jezera, studny, jsou spojovány s říší mrtvých nebo jsou sídlem nadpřirozených bytostí a úzce souvisí s Velkou Matkou.

Spodní vody jsou chaos či stále proměnlivý jevo-vý svět a horní vody jsou říši sjednocujících vod; jsou také spojovány s Malými a Velkými mystérii a společně tvoří dokonalost Jednoho a ztělesňují univerzální obrození. Rozbouřené vody jsou obrazem proměnlivosti, iluzivnosti a marnosti života, „přeludným prouděním dojmů a představ“. Tekoucí vody symbolizují život, „vody života“, řeku, pramen či zřídlo života, symbolizované vlnovkou, spirálou nebo meandrem.

Vody, stejně jako strom, háj, kámen, hora, mohou představovat kosmos v jeho úplnosti. Symboly životodárných, ničivých, oddělovajících i sjednocujících mocností vod jsou často složené bytostí, monstra či draci, hadi, sokol, lev, krokodýl a velryba, zatímco moc vyživující a oplodňující je zobrazována jako kráva, gazela a především ryba. Voda má velký význam v magických obřadech. Viz také ŽIVLY. *Aztéc.*: vody jsou prachaos. *Čín.*: jin, lunární princip, symbolizovaný trigramem *chan* (viz PA-KUA), zatímco oheň má jangovou povahu a je solární mocností. Voda značí čistotu a severní oblast a jejím symbolem je černá želva, neboť černá je barvou prachaosu. *Buddhist.*: neustálé proudění jevo-vého světa. „Překročit proud“ je často užíváno jako symbolické vyjádření průchodu světem iluze, který je nezbytný pro dosažení osvětlení, *nirvány*. Z pravod vyrůstá stonk velkého lotosu, světová osa. *Egypt.*:

narození; obrození; růst; plodnost vod Nilu, symbolizovaného bohem Hapim, jenž vylévá vodu ze dvou váz džbánovitého tvaru. *Hind.*: Agni se zrodil z vod a země a je sloupem podpírajícím vše existující. Varuna je vládce vod. Višnu spí na vodách, na závitech kosmického hada, a z jeho pupku vyrůstá stvol lotosu, v jehož květu trůní Brahma, „ten, který kráčí po vodách“. Laskmi se vynořila z kosmického oceánu na květu lotosu. *Indián.*: proudící moc Velkého ducha. Vodní duchové jsou svědci ke zlému; jsou pokušitelé a symbolizují změnu a rozklad a ztělesňují jak aspekt životodárný, tak život ničící; podpírají zemi a jsou statickým prvkem v protikladu k dynamickému prvku oblohy. *Írán.*: Apo, voda, je solární i lunární mocnost a také praocčan. *Islám.*: voda znamená milost; gnózi; očištění; život. Jako dešť či pramen je voda božským zjevením skutečností. Znamená také stvoření: „Z vody jsme vytvořili veškerou živoucí věc.“ „Jeho trůn byl nad vodami“ (korán). *Kelt.*: vody, jezera, posvátné prameny apod. mají kouzelné vlastnosti a jsou sídlem nadpřirozených bytostí, jako např. Dámy od jezera; poskytují přístup k onomu světu; mocností vod ztělesňují moudrost onoho světa a vědění bohů o budoucích věcech. *Tír-nan-Óg*, keltský ráj, země věčného mládí, je buď mimo vody, nebo pod nimi nebo je jako Zelený ostrov obklopená vodou. *Křesť.*: vody obrození; obnovy; očisty; posvěcení; osvěžení; křtu: „...nenarodil-li se kdo z vody a z Ducha, nemůže vejít do království Božího“ (J 3,5). Vodní zřídlo je obrazem Krista jako pramene života; pramen ztělesňuje také Pannu Marii, která je vodami jako lůnem stvoření. Voda smíšená s vínem je pasivním prvkem, na nějž působí duch, je symbolem spojení lidského a božského, k němuž došlo při vtělení; podle Cypriána je Kristus víno a voda je shromážděním (církví) jako tělem Kristovým. Rosa znamená pozeňání. *Mandej.*: voda a víno představují spojení kosmického otce a matky. *Maor.*: ráj je pod vodami, které symbolizují původní dokonalost. *Řecko-řím.*: Afroditě/Venuše se vynořila z vod; Poseidón/Neptun vládne vodám. Z podsvětí řeky Léthé pijí zemřelí zapomnění a po smrti jsou převáženi přes řeku Styx, obtékající říši mrtvých. *Skandináv.* a *germán.*: vody, v nichž přebýval had Midgard, obtékaly zemi a podsvětí bylo místem zahaleným mlhami. Yggdrasil měl své kořeny v podsvětí a zpod nich vytékal pramen Hvergelmir, napájející řeky. *Sumero-semit.*: na počátku existovaly ve smíšeném stavu sladké vody (Apsu) a moře (Tiámat). Z vod chaosu se zrodili hadi Lachmu a Lachamu. Marduk, určovatelský kosmický řád, stvořil z přemožené Tiámat jako chaosu

zemi. Ea-Oannes je pán hlubin a bůh vodních proudů, který může u sebe mít vázu, z níž vytéká voda; nebo voda vytéká z jeho rukou. *Taoist.*: síla slabosti; moc přizpůsobení a vytrvalosti; pohyblivost života oproti strnulosti smrti. Voda je vyjádřením učení *wu-wei* – tím, že ustupuje v bodě odporu, obkličí ho a dostane se za něj, a nakonec odstraní z cesty i tu nejtvrdší skálu. *Žid.*: „vody tóry“ jsou životodárné vody posvátného zákona. Vodním zřídlem, které mají Izraelité neustále k dispozici, je podle Filóna Alexandrijského moudrost, Logos. Při stvoření „se nad vodami vznášel duch Boží“ (Gn 1,1).

Vodnář viz ZVĚROKRUH.

Vodorovná plocha Rovnost; spravedlnost. V sakrální architektuře představuje transcendentní vědění, původní formu, která určuje veškeré utváření. V *čínském* symbolismu odkazuje na smířčího soudce nebo spravedlivého člověka.

Volavka Solární pták, jehož symbolika má mnoho společného se symbolikou čápa a jeřába; ztělesňuje také ostrážitost a klidnost. Zároveň je vodním ptákem. *Buddhist.*: přejímá symboliku JEŘÁBA. *Čín.* a *japon.*: bílá volavka je spojována s černou vránou jako jin-jang, slunce a měsíc, světlo a temnota; jeden je vážný a tichý, „myslitel“, a druhý uličnický a krákorající. Jeřáb ztělesňuje vkus a jemnocit, neboť se zvedá z vodní hladiny, aniž rozvíří bahno; v umění je spojován s vrbou. *Egypt.*: v podobě volavky si Egypťané představovali fénixe, nazývaného Benu, který byl symbolem vycházejícího slunce, obrození, návratu Usira; je také ptákem záplav způsobených Nilem a obnovy života, neboť opouští řeku a létá nad poli, když Nil stoupá.

Vosk Poddajnost; pokrytectví. Vosk, považovaný za tuk, obsahuje životní substanci, a proto se užívají v magii a čarodějnictví figurky z vosku, aby se tak získala moc nad lidmi.

Vousy Síla; mužnost; svrchovanost; na Západě mužný věk, dospělost; na Východě stáří. Vousy bohů oblohy, jako např. Dia/Jova, jsou vykládány různě: jako sluneční paprsky sestupující na zem, nebo jako oplodňující déšť. Bohyně s vousy, jako např. Aštoret a Venuše Mylitta, symbolizují dvojí pohlaví, ANDROGYNA.

Vozidla viz VŮZ.

Vrabec *Křesť.*: skromnost; bezvýznamnost; též nečudnost a opzlost. *Řec.*: atribut Afrodity. Byl ztotožňován s Catullovou Lesbii. *Japon.*: loajalita.

Vrána *Alchym.*: *nigredo*, první stadium hmoty ve Velkém díle. *Čín.*: černá vrána znamená zlo; záudnost; neštěstí a špatné obchody; červená nebo zlatá vrána představuje slunce, též synovskou a dceřinou lásku. Existují však pochybnosti, zda zvíře spojované se sluncem není spíše kohout než vrána, neboť stylizované tvory lze snadno zaměnit. *Trínohá vrána* či kohout žije ve slunci. Černá vrána ve dvojici s bílou volavkou symbolizují jin-jang. *Egypt.*: párek vran ztělesňuje štěstí v manželství. *Hind.*: atribut Varuny. *Indián.*: u některých kmenů přejímá vrána funkce demiurga. *Japon.*: nešťastné znamení; neštěstí; v šintoismu jsou však posvátné vrány jako poselkyně božstev spojovány s chrámy. Vrána je někdy zobrazována před sluncem. *Křesť.*: osamělost. Protože vyklouvá oči jiným bytostem, ztělesňuje ďábla oslepujícího hříšníky. *Řec.*: je zasvěcena Apollónovi a Athéně. *Žid.*: zdechlina; mrtvola.

Vrba Kouzelný strom, zasvěcený měsíční bohyni. Smuteční vrba znázorňuje smutek, nešťastnou lásku a je spojována s pohřbem. *Buddhist.*: mírnost. *Čín.*: jaro; ženskost; mírnost; půvab a kouzlo; umělecké nadání; rozloučení. Vrba je atributem Kuan-jin, jež vrbovou větévkou rozstřikuje vodu života. Lunární, jinový strom. *Japon.*: trpělivost; vytrvalost. Je posvátným stromem zejména u Ainuů, neboť páteř prvního člověka byla vytvořena z vrbového dřeva. *Kelt.*: je spojována s Esusem, jenž je zobrazován, jak podtíná vrbu. *Řecko-řím.*: je zasvěcena Evropě; atribut Artemidy a znamení porodu. *Sumero-semit.*: atribut Tammuze; triumf; veselí; štěstí. Vrba je akkadským kosmickým stromem. *Taoist.*: síla v slabosti; protiklad borovice či dubu, které vzdorují bouři, a ta je láme; vrba se však ohýbá, ustupuje, vrací se do své polohy a přežívá. *Žid.*: smutek – spojený se skloněnými větvemi vrb v babylonském vyhnanství. O slavnosti stánků existuje den vrb.

Vřeten/předení Vřeten je atributem všech Matek-Bohyně, lunárních bohyně a tkadlen osudu v jejich děsivém aspektu. Všechny bohyně osudu jsou předlenny a tkadleny a jsou zpodobovány v trojitě lunární podobě a ve trojicích jako zrození, život, smrt; minulost, přítomnost, budoucnost apod. Ze tří ve skupině jsou obvykle dvě dobré a vstřícné a jedna zlá a krutá, a tato třetí přestřihává nit života. Přesleňny symbolizují otáčení vesmíru a předení a tkání

představuje ženský princip s jeho dovednostmi tkaní osudu a roušky světa iluze. Néreidy mají zlaté vřeteny. *Gaelské* víly předou a tkají pro vyvolené lidi. Viz také PAVOUK; TKANÍ.

Vůl Vůl může být ve svém symbolickém významu zaměnitelný za BÝKA, a pak je solární a ztělesňuje plodnost; ale jako vykastrovaný vůl nesdílí symboliku plodnosti a stává se lunárním. Představuje sílu; trpělivost při namáhavé práci; bohatství; vrozenou moc; obět. *Čín.:* v symbolice jara a plodnosti zaujímá vůl místo býka a představuje rolnictví. Je druhým z dvanácti zvířat zemských rodů. V čínském buddhismu znamená bílý vůl rozjímavou moudrost. *Křesť.:* trpělivost; síla; jho Kristovo; Kristus jako pravá obět; je atributem sv. Lukáše, který ve svém evangeliu zdůrazňuje obětní aspekt Kristova života. Vůl s oslem ve scénách Narození Páně zobrazuje pohany a Židy. Vůl je atributem sv. Tomáše Akvinského, Lucie a Silvestra. *Řecko-řím.:* rolnictví; obět. *Taoist.:* nezkrčená zvířecí přirozenost; je nebezpečný, když je jeho chov zanedbán, ale velmi užitečný, je-li ochrčen. Tato symbolika je užívána v taoistických a (čchan)buddhistických „deseti obrázcích buvola“, v nichž je buvol nejdříve zobrazen jako zcela černý, potom, jak pokračuje krocení, se postupně stává bílým a nakonec úplně zmizí, neboť je překročen přirozený stav.

Vůz Dopravní prostředek lidského těla, k němuž náleží kůň jako dopravní prostředek solární, duchovní. Vozy tažené bílými nebo zlatými koňmi, příp. někdy gryfy, jsou atributy bohů oblohy, kteří řídí sluneční vozy po obloze. Ohnivě vozy znamenají výstup na nebe prostřednictvím ducha, božstev nebo světců. Vítězové nebo hrdinové jsou často zobrazováni, jak řídí vozy; ty jsou potom symbolem bitvy. Vlastnosti a úmysly vozataje jsou symbolizovány spřežením, např. bílí koně znamenají duchovnost, čistotu, sílu slunce, zatímco Freyjin vůz tažený kočkami ztělesňuje lunární a magické síly. Vozataj symbolizuje mysl, inteligenci či ducha řídícího tělo. Dvě kola představují nebe a zemi. *Buddhist.:* sluneční vůz je velký dopravní prostředek Súrjův. *Hind.:* „dopravní prostředek“ projevujícího se bytí; vozataj je jádrem osoby, které řídí koně a je symbolizováno Kršnou, jenž řídí vůz, i když se neúčastní zápolení kolem sebe; koně jsou tělesné životní síly; otěže znamenají vozatajovu inteligenci a vůli; náprava je světotovou osou a dvě kola představují nebe a zemi spojené osou; jejich otáčení symbolizuje cykly manifestace. Savitar řídí vůz tažený zářivými koňmi; Soma

Vrba na této korejské láhvi (11.–13. století) symbolizuje ženskou ctnost trpělivosti v protivenství. Vrba je také stromem Kuan-jin, bódhisattvy pomáhající potřebným a ohroženým.

Vůl jako obětní zvíře se objevuje na iluminaci raně irského rukopisu Lukášova evangelia; vůl je jeho symbolem proto, že Lukáš zdůrazňuje obětní povahu Ježíšova života.

má tříkolový lunární vůz tažený strakatou antilopou nebo deseti bílými koňmi; Ášvinové, božští bliženci, řídí tříkolový vůz; Ušas, Jitřenka, řídí vůz tažený kravami nebo červenými koňmi; Indra jezdí ve zlatém voze; Šiva řídí vůz tažený lunárními gazelami nebo antilopami. *Írán.*: vůz mudrců je tažen čtyřmi koňmi, kteří symbolizují živly. Anáhitá, bohyně plodnosti, má vůz tažený čtyřmi bílými koňmi – větrem, deštěm, mrakem, krupobitím. Zjevuje se společně s Mithrou. *Kelt.*: Flidais, bohyně lovu a divoké zvěře, má vůz tažený jeleny. Solární vůz někdy táhne bílá labuť nebo labuť. *Křesť.*: vůz, kára, žebrník nebo archa ztělesňují církev jako dopravní prostředek, jenž doveze věřící do nebe; jeho dvě kola znamenají podle Danta touhu a vůli, dobročinnost a prozíravost. *Řecko-řím.*: dopravní prostředek všech slunečních bohů řídících solární bílé koně, kteří, jako solární, nebo vlhký princip, dopravují slunce a měsíc po obloze, např. Apollón jako bůh slunce a Poseidón jako bůh vodního živlu. Vůz a koně jsou také atributy boha války Area/Marta. Kybelé řídí vůz tažený lvy; Tritóni, troubící na zakroucenou mušli, řídí vůz Poseidónův; sluneční vůz řídí také Sabazios. Jupiter Dolichenus řídí býčí spřežení. Holubice táhnou vůz Venušin, jeleni vůz Dianin, pávi vůz Junonin, psi vůz Héfaistův/Vulkánův, orlí vůz Diův/Jovův, kozlí či leopardí vůz Dionýsův/Bakchův a Erótův/Kupidův a černí koně vůz Plútónův. *Skandináv.*: Tóruv vůz je tažen solárními berany či kozly.

Vydra Jedno z „čistých“ zvířat zoroastrismu, jehož zabít je velkým hříchem; totéž platí o psu.

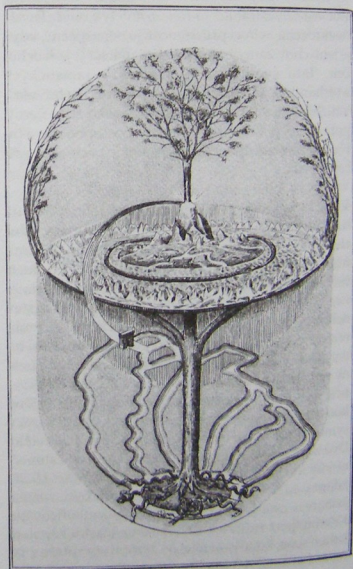
Výheň *Alchym.*: posvátný oheň tavicí pece; proměňující moc plamene; plodivá, tvůrčí, mužská, aktivní, útočná síla ve spojení s pasivním, receptivním, „trpělivým“ tyglíkem; matečná látka, z níž se rodí kovy.

Východ Vycházející slunce; svítání; jaro; naděje; dětství; probouzející se život; mládí. Směr, kam se obrací veškeré uctívání, zejména všech slunečních bohů. V *Číně* je symbolizován zeleným drakem, v *Egyptě* člověkem, v *Mexiku* krokodýlem, v *Tibetu* dračím mužem. Obřady týkající se smrti a vzkříšení zdůrazňují východ jako východ slunce a život a západ jako západ slunce a smrt.

Výkal Je spojován se zlatem a bohatstvím; obsahuje moc příslušného člověka. V *alchymii* ztělesňuje *nigredo*.

Staroseverský sluneční vůz spojuje symboliku koně jako prvku živočišného a pozemského a slunečního kotouče jako prvku nebeského a duchovního.

Yggdrasil, světový strom, vyrůstá z podzemního světa, prochází světem lidí a dosahuje do říše bohů, a tak vytváří spojnicí všech tří světů.

Vykleštění Smrt plodnosti boha či hrdiny; oběť života; žnout obilí znamená kastraci; stejný význam má slunce při zatmění, kdy vstoupí do říše měsíční bohyně. Z krve vykleštěného Úrana/Krona pocházely Erínye, Giganti a Meliai, jasanové nymfy, a z mořské pěny vzniklé po dopadu Úranových genitálií do moře se zrodila Afrodité/Venuše. Král ječmene a král dubu byli na konci své vlády rituálně vykleštěni. Sutech byl vykastrován Horem. Symboly vykleštění jsou kosa, srp a také zmrzačenost.

Vypařování Proměna; přechod od spodních k horním vodám; je spojováno se symbolikou slunce, deště, ohně a vody jako protikladných a komplementárních sil. Protože při vypařování vzniká pára, ztělesňuje očišťování ohněm a vodou, jak je tomu v potním stanu *severoamerických indiánů*.

Výročí Návrat k počátku, k původnímu stavu. Po sedmkrát sedmi letech se stává padesátý rok posvátným a představuje nový počátek.

Vyskakování Ambivalentní symbol: je výrazem radosti, ale v Číně a ve starověkém Egyptě znamená zármutek.

Výstup/nanebevstoupení Transcendence; průlom na novou ontologickou úroveň a překročení pouhého lidského bytí; cesta ke skutečnosti a k absolutnu; opětovné včlenění; spojení duše s božstvím; povznesení duše; přechod ze země do nebe, z temnoty do světla; svoboda. Výstup často následuje po sestupu do podsvětí a symboly výstupu jsou užívány pro znovuzískání ráje, protože nalézt duchovní svobodu a osvěcení není pouze dosažením středu, ale také překročením pozemských omezení.

Vzkříšení Jeho symboly jsou fénix, lev, páv, pelikán, strom, had, rozmarýna, myrta, zimostráž.

Vznášení se Plout po vodě znamená *regressus ad uterum*; orgasmus; pasivitu. Vznášení se ve vzduchu symbolizuje lehkost a moc víl a čarodějnic. Čarodějnice plují po hladině a nemohou se utopit.

X Symbol INVERZE. Jako římská číslice deset přejímá symboliku dokonalosti a úplnosti tohoto čísla a jako *crux decussata*, úhlopříčný kříž, je dokonalým útvarem úplnosti a rovnováhy. Římané ho užívali jako hraniční kříž, proto může symbolizovat hranič-

ní závoru. V *křesťanství* je to kříž sv. Ondřeje. Sdílí také veškerou symboliku KRÍŽE.

Y Jako vidlicový kříž zobrazuje lidskou postavu; podle Pýthagora je to znak lidského života: jeho spodní část značí dětskou nevinost a šikmo vztyčená ramena symbolizují volbu cest dobra a zla v životě dospělého; jsou také životními drahami směřujícími nalevo a napravo, ctností a neřestí, rozcestími a křížovatkami, jimž vládnou bohové jako Ganéša a Janus. V *alchymii* představuje rebis, androgyna. V *křesťanství* se objevuje na obřadních rouchách jako kříž; kříže zločinců ukřižovaných spolu s Kristem mají podobu tohoto písmene.

Yggdrasil *Skandinávský* kosmický strom, obrovitý jasan, zdroj života, věčného života a nesmrtnosti. Pod jeho větvemi se shromažďovali bohové na poradě. Jeho kořeny tkvěly v hlubinách podsvětí, jeho kmen procházel vodami, a s světem lidí, a spojoval tak tři říše, větve byly nebesy a zastíňovaly Valhalu. Zpod kořene vyvěral pramen Hvergelmir, zřídlo řek, pozemského toku času. Kořen neustále napadal Nidhogg, hrozný ohlodávač, ztělesňující zlé vesmírné síly. Ódinův válečný kůň spásal listy a ve větvích se neustále střetávali orel a had, světlo a temnota. Veverka, kazimír, ustavičně rozněcovala svár mezi těmito dvěma mocnostmi. Čtyři jeleni ve větvích, jako čtvero větrů, také spásali listy, které se vždy obnovily a listoví bylo stále zelené. Ve větvích byl někdy zobrazován solární kohout, symbol ostražitosti. Ódin se obětoval a po devět nocí visel z Yggdrasilu – obětní symbol omlazení.

Yzop Očišťování; rostlina odvracející zlo. V *křesťanství* znamená kajicnost; pokoru; jeho očišťující vlastnosti symbolizují znovuzískanou nevinost, a tedy křest.

Z viz CIKCAK.

Zahrada Ráj; pláň blažených; „země zaslíbená“; sídlo duší. Zahradník je stvořitel a uprostřed zahrady roste životodárný strom, plod či květ, odměna pro toho, kdo nalezne střed. Zahrada je také symbolem duše a vlastnosti, které se v ní pěstují, a ztělesněním podrobené a uspořádané přirozenosti. Uzávené, ohrazené zahrady představují ženský, ochran-

ný princip; znamenají také panenskost. *Hermet.*: dobrý zahradník života, který květy nového života dovádí k plodům, je Logos. *Inc.*: „zahradu slunce“ je *imago mundi*. *Islám.*: čtyřmi rájskými zahradami jsou zahrady duše, srdce, ducha a esence a ztělesňují mystickou cestu duše. *Křesť.*: zahrada uzavřená je symbolem Panny Marie. *Rím.*: ohrazené pohřební zahrady byly považovány za protějšek Elysia a pozemské pohřební hostiny pořádané v těchto zahradách představovaly hostiny elysejské; tyto zahrady byly často osázené vinnou révou: jednak aby poskytla obětní nápoj pro bohy, jednak jako symbol života a nesmrtnosti; pěstovaly se tam rovněž růže jako znamení věčného jara. *Taoist.*: miniaturní zahrady jsou pozemskou napodobeninou ráje.

Zajíc Lunární zvíře, atribut všech měsíčních božstev; jako tvor úzce spojený s měsícem představuje znovuzrození, omlazení, vzkříšení, též intuici, „světlo v temnotách“. Často je uváděn do souvislosti s obětním ohněm a „životem skrze smrt“. Je univerzálním symbolem plodnosti a ztělesňuje menstruační periodičnost; zástava lásky; plachost; zvrácenost; lstivá vychytralost; hbitost. Se zajícem v měsíci se lze setkat téměř všude a jako lunární zvíře, spolu se psem a ještěrkou, je prostředníkem mezi lunárními božstvy a člověkem. Na Západě symbolizuje bílý zajíc sníh; březnový zajíc zase pomatečnost. Zajícova hlava nebo noha je ochranným prostředkem proti čarodějnictví, i když je zajíc často služebníkem či společníkem čarodějnic. *Afric.*: u Hotentotů je spojován s měsícem. *Buddhist.*: zajíc byl do měsíce přenesen Buddhou a od té doby symbolizuje naprosté sebeobětování, neboť když měl Buddha hlad, nabídl se zajíc jako oběť a skočil do ohně. *Čín.*: měsíc; jinové zvíře; ženská jinová moc; manželka císaře; dlouhověkost. Zajíc je čtvrté ze symbolických zvířat dvanácti zemských rodů. Zajíc v měsíci, s paličkou a moždířem, mísí elixír nesmrtnosti. Zajíc je strážcem divokých zvířat. Bílý zajíc znamená božství; červený štěstí, mír, blahobyt a ctnostné vládcy; černý štěstí a úspěšnou vládu. Pro slavnost měsíce se zhotovovaly figurky zajíců nebo bílých králíků. *Egypt.*: svítání; počátek; otevíření; stoupání; periodičita; atribut Thovta; je též spojován s měsícem. *Evrop.*: velikonoční zajíc či králik symbolizuje svítání a nový život; atribut měsíční bohyně se zajeří hlavou, pravděpodobně Ostary, podle níž jsou v němčině pojmenovány svátky jara; odtud symbol znovuzrození a vzkříšení jako znovuzrození měsíce. Velikonoční zajíc snáší velikonoční vejce. *Hind.*: v hinduistickém a buddhistickém umění se objevu-

V rájské zahradě, namalované v 15. století „Frankfurtským mistrem“, nic nechybí, ani jídlo, ani pití, ptačí zpěv, živá voda, společnost včetně společnosti andělů.

Zajíc v měsíci na této zadní straně bronzového zrcadla z období vlády dynastie Tung slouká paličkou v moždíři elixír nesmrtnosti z jevů a jednotvárného každodenního života.

je se srpkem měsíce. *Germán.:* Holda, měsíční bohyně, je doprovázena zajíci nesoucími pochodně. *Indián.:* Velký zajíc, Manabozho, otec a strážce, je stvořitel a přetvořitel, který proměňuje lidskou animální přirozenost. Je hrdinou a zachráncem, demiurgem, hrdinou svítání, zosobněním světla; Velkým Manitú, jenž žije se svou babičkou v měsíci a je „dárcem všech vod, pánem větrů a bratrem sněhu“. V pozdějším vývoji se zajíc stal ze šprýmaře hrdinou, celistvým člověkem. Jako šprýmař také ztělesňuje bystrou mysl, která vítězí nad hloupou surovou silou. Zabil hada či rybu, jež pohlcovala lidi. *Kelt.:* atribut božstev měsíce a lovu; na obrazeních ho drží v ruce bozi lovu. *Křesť.:* plodnost; žádostivost. Bílý zajíc u nohou Panny Marie symbolizuje vítězství nad žádostivostí. Bezbrannost zajíce představuje ty, kdo důvěřují v Krista. *Řecko-řím.:* plodnost; nespolehlivost; posel; atribut Herma/Merkura, též Afrodity a Eróta. Amórci jsou často zobrazováni se zajíci. *Skandináv.:* Freyju doprovázejí zajíci. *Žid.:* nečisté zvíře.

Zakřivená čára V *čínské* symbolice je zakřivená čára užívána k označení neupřímnosti; strojenosti; okázalé a povrchní elegance v protikladu k přímé lince poctivosti dokonalého člověka.

Zámotek/kokon Potenciální moc větru; kouzelná moc. Místo zrození duše jako motýla; zahalená a chráněná duše.

Západ Podzim; umírající slunce; střední věk. Západní směr je všeobecně spojován s umíráním. *Čín.:* podzim; suchost; smutek; kov jako živel, barva bílá a bílý tygr. *Egypt.:* oblast boha se sokolí hlavou, jenž symbolizuje západ. *Indián.:* domov vládce hromu. *Žid.:* je zobrazován jako okřídlený člověk.

Záplava viz POTOPA.

Záře/svatozář Čirá duchovnost; moudrost; svatost; čistota srdce; nadpřirozenost. Je symbolizována slunečními paprsky, paprskovitými korunami, aureolou, mandorlou.

Zástěra Řemeslná dovednost; plodnost; též zakrývá pohlavnost. *Čín.:* Zástěra byla součástí obětních insignií za panování císaře Jü; symbolizovala nevinnost a pouto přátelství; dělí tělo na část vyšší a uslechtilější a část nižší a sprostší.

Ústředním motivem výzdoby zednářské zástěry z 18. století, která náležela k rituálnímu oblečení, je pelikán konající zbožný čin lásky, snad jako narážka na zednářský slib konat dobré skutky.

Závit ulity viz SPIRÁLA.

Závoj/opona/rouška Temnota, stav před kosmickým či duchovním rozbrškem a osvícením; temnota ustupující světlu; nevyzpytatelnost; skryté či ezoterické vědění; utajení; diskretnost; iluze jevového světa; nevědomost; melancholičnost smutku. To, co skrývá, může také odhalovat: přímá a nezakrytá pravda může být nebezpečná; proto závoj také chrání pravdu i toho, kdo ji zkoumá. Opona také odděluje Svatyni svatých, nejvyšší nebe, od svatostánku, chrámu či kostela na zemi. Rouška také představuje podřízenost autoritě; odtud závoj řeholnice nebo nevěsty, který rovněž symbolizuje oběť a odumření starému životu, což souvisí s tím, že hlavy obětí byly často zahaleny a ozdobeny girlandou. Závoj, stejně jako klobouky a čapky, chránil vnitřní život v hlavě, kde sídlila životní síla. Zahaloval také osobnost a umožňoval spojení s ostatními, jak tomu bylo u kněží ve starověku; uctívané božstvo bylo také často zahaleno. Projít oponou znamená postoupit na další stupeň zasvěcení a dosáhnout ezoterického vědění. Modré závoje označují bohy či bohyně oblohy. *Buddhist. a hind.:* závoj iluze, *májá*, je tkanina, z níž je utkán jevový svět; zahalení skutečnosti. *Egypt.:* závoj Esety, tajemství veškerenstva a stvoření: „Jsem vše, co bylo, je a bude, a můj závoj dosud nenadzdvihl žádný smrtelník.“ „Závoj je veškerenstvo, jež bohyně tká“ (Proklos). Je odhalením, osvícením a zatajením. *Islám.:* rouška má v islámské duchovní symbolice vládní význam; ztělesňuje skryté vědění a zjevení; zjevení je odhrnutí roušky. Rouška zjevuje boží přirozenost, ale zároveň zahaluje esenci; boží tvář je zakryta rouškami světa a temnoty. Podle al-Halláde je rouška záclona spuštěná mezi hledajícího a jeho cíl. Rouška odděluje vyvolené od zavržených, věřící od nevěřících. Bůh mluví při zjevení zpoza roušky a rouška jména chrání hledajícího před přímým pohledem, který by nesnesl. Nábovňá povaha člověka je „zahalenou“ povahou, neboť nevidí světlo, ale je to člověk, ne Bůh, kdo je v tomto případě zahalen. Muhammad je často zobrazován se zahalenou tváří. Rouška také znamená stud a vinu. Podle súfiů odděluje Alláha, jedinou realitu, od světa hmoty a smyslu sedmdesát tisíc závojų. *Křesť.*: skromnost; cudnost; zřeknutí se světa; hranice mezi Židy a pohany, jež byla odstraněna Kristem, když se chrámová opona roztrhla vedví. Stěna mezi chórem a chrámovou lodí je rouškou „archy úmluvy“, která odděluje „Svatyni svatých“ od pozemské lodi kostela. Kříž na oltáři se zahaluje jako připomínka doby, kdy Kristus spočíval v hrobě. *Řecko-řím.:* atribut Héry/Junony. *Sumero-semit.:* svět jeví tkaný Velkou bohyní. Nabuo va svatyně v Ba-

bylonu byla zahalena během sestupu umírajícího boha do podsvětí. *Žid.:* opona chrámu a rouška archy úmluvy jsou místem, jež odděluje Svatyni svatých, nejvyšší nebe, od posvátného místa, země. Jejich čtyři barvy znamenají čtyři živly; bílá země; purpurová moře; šarlatová oheň; modrá vzduch. Mojžíš zahalil svou zářící tvář, když mluvil k lidu izraelskému.

Zbraně Moc, často moc nadpřirozená; převaha; ochrana, též zkáza. Privlastnění si zbraní symbolizuje získání sil poražených. Hrát si se zbraněmi znamená vítězství lásky nad válkou. Zkázonosné zbraně v rukou bohů také symbolizují osvobození, protože ničí nevědomost a nižší lidské já, aby se osvobodilo vědomí.

Zbroj Rytířskost; ochrana. V *křesťanství* je užívána jako symbol ochrany proti zlu (Ef 6,11n).

Zed' Symbol PRAHU; přechod z vnějšího profánního prostoru do prostoru vnitřního a posvátného; též symbol posvátné klauzury, jež je jak ochranou, tak omezením. Městské hradby představují obklopující, ochranný ženský princip středu a lúna; kruhovitě zdi jsou často spojovány s magickým kruhem. „Velká zed'“ odděluje kosmos od vnější temnoty. Plamenná zed' znamená jak zasvěcení, tak magickou ochranu. Čtyři zdi hranaté posvátné budovy jsou obráceny do čtyř světových stran. V *hinduistické* sakrální architektuře znamená zed' stabilitu a všeobšáhlost. Malby na zdi ztělesňují absolutní vědění. „Zed' bez dveří“ sdílí symboliku úzké brány, srážejících se skal apod. Viz PŘECHOD.

Země Velká Matka; Matka-Země; univerzální rodička; životelka; chuva. Matka-Země je univerzální archetyp plodnosti, nevyčerpatelné tvořivosti a výživy. Země a nebe jsou hmota a duch. *Čín.:* ženský, jinový princip, symbolizovaný čtvercem, žlutou barvou a tygrem. *Indián.:* země je matka; stan spočívající na zemi je omfalos, kosmické centrum. Kruhovitá základna znázorňuje zemi, kopulovitá střešní část nebe a čtyři kúly hvězdy a čtyři světové strany. *Kelt.:* zkáze podléhající tělo, k němuž náleží sůl jako nesmrtelný duch. Zemřelému byla na prsa pokládána zem.

Zemské rody viz ZVĚROKRUH.

Zenit Vrchol; nejvyšší bod; je symbolizován všemi vrcholky a špicemi, jako např. horami, pyramidami,

špičatými věžemi, stúpami, sloupy a centrálními otvory s průhledem do nebe v chrámech, posvátných stanech, típi apod.

Zikkurat Sumerská stupňovitá věž s chrámem na vrcholu měla symbolizovat posvátnou horu, sídlo božství; zikkurat byl kosmickou osou, vertikální spojnici mezi nebem a zemí a podsvětím a horizontální spojnici mezi zemí. Měl sedm teras, které představovaly sedm nebe a sedm úrovní bytí, sedm planet a sedm stupňů, jimž náleželo sedm kovů a barev: 1. černá, Saturn, olovo; 2. červenohnědá, Jupiter, cín; 3. červená jako růže, Mars, železo; 4. zlatá, Slunce, zlato; 5. jako bílé zlato, Venuše, měď; 6. tmavomodrá, Merkur, rtuť; 7. stříbrná, Měsíc, stříbro.

Zimostráz/buxus Tento stále zelený keř znamená nesmrtelnost, mládí, svěžest, vitalitu, věčnost.

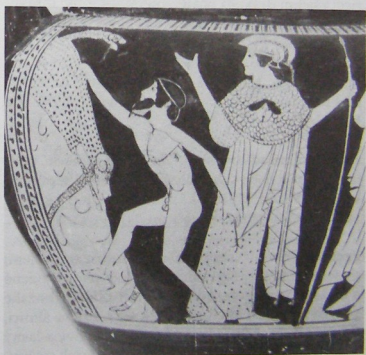
Zlato ratolest viz VĚTEV.

Zlaté rouno Solární symbol jak zlatou barvou, tak původem ze solárního zvířete, zlatého berana. Na beranovi se zlatým rounem uprchli před záhubou Frixos a Hellé; Frixos obětoval berana Diovi a zlaté rouno daroval králi Aitéovi. Pro zlaté rouno se vydali Argonauti, řečtí hrdinové. Protože beránek znamená také nevinnost a zlato nejdrahocennější poklad, je hledání zlatého rouna také pátráním po duchovním osvětlení, pokusem získat nesmrtelnost, tedy něco zdánlivě nedosažitelného. Při této výpravě je třeba překonat temnou stránku přirozenosti, jež se ztělesňuje drakem a Médeiou, vyžaduje to hrdinské či mystické vítězství. Zlaté rouno lze nalézt na stromě, který symbolizuje strom života a je hlídán drakem jako strážcem pokladu. Řád zlatého rouna je jedním z nejstarších rytířských řádů (1429).

Zlato Slunce; osvětlení; charakteristický rys svatosti; nezníčitelnost; moudrost; stálost; rovnováha všech vlastností kovů; uslechtilost; čest; svrchovanost; bohatství. Zlatý déšť symbolizuje sluneční paprsky. **Alchym.**: živoucí zlato, výtvar vzájemného působení síry a rtuti, mužského a ženského principu, je Velké dílo; získání středu; cíl; slunce; srdce; dokonalost; celistvost; ztuhlé světlo; rovnováha všech vlastností kovů. „Filosofické zlato nepřipomíná přirozené zlato ani barvou, ani substancí“ (Zlatý traktát). **Aztéc.**: zlato pochází z božského těla. **Buddhist.**: světlo; osvětlení. **Čín.**: harmonie; slunce; jang, jehož protikladem je stříbro jako luární jin. V čínské alchymii je zlatem

V islámu nesmí být Muhammad a jeho rodina zobrazováni, a tak malíř zobrazil Fátimu, A'íšu a Umm Salamu, které spolu vsedě rozmlouvají, v závojích.

Jásónovo zlaté rouno, namalované na tomto řeckém měsidle z 5. století před Kristem, bylo zavěšeno na stromě života a hlídalo ho drak nebo had, obtočený kolem něj; hrdinovo hledání nesmrtelnosti a poznání se nemůže vyhnout střetnutí se zlem a nebezpečím.

rumělká; nebeská esence. *Égypt.*: zlato je tělo bohů. *Hind.*: světlo; nesmrtnost; jevová podoba bohů; životodárce. *Křesť.*: ambivalentní symbol: jak čiré světlo, duchovní poklad darovaný Kristem, vítězství nad protivenstvím, neporušitelnost (ponořené do špiny si přesto uchováva svou čistotu), tak též modlářství (zlatý býček) a pozemské bohatství. Viz také BARVY.

Zlatokeř (*Chrysothamum*) Hvězdnovitá rostlina rostoucí v jihozápadních oblastech Severní Ameriky. *Indián.*: mužský, solární, den představující životní princip; naproti tomu PELYNĚK symbolizuje princip ženský, lunární a noční.

Zlatý květ *Taoist.*: světlo; tao; krystalizace světla a zkušenost světla; transcendentní moc; duchovní znovuzrození. Rozvíjení květu znamená rozvoj duchovního potenciálu člověka. V taoistické alchymii symbolizuje také vytváření zlata, rumělký, elixír nesmrtnosti, spojení jangové síry a jinové rtuti v jednotu původního či rajského stavu.

Zlo Mocnosti temnoty; démoni; ďábel; satan; Belzebub; Angra Mainju či Ahriman. Symboly zla mohou být: had či drak (kromě Východu); zmije; štír; víchřice; všichni dravci a některá zvířata s rohy; mravec; jediné oko Kyklópů.

Zmije *Křesť.*: zlo; podle Augustina jedna z jevových podob ďábla. Hluchá zmije představuje hříšníka, jenž uzavírá své uši hlasu učení a slovům života. Viz také HAD.

Zrcadlení/zrcadlový obraz Zrcadlení ve vodě, vodním proudu nebo skle ztělesňuje pozemský, pomíjivý, jevový svět. Může také symbolizovat pravdu. Je „pohyblivým obrazem věčnosti“ (Platón).

Zrcadlo Pravda; sebezpoznaní; moudrost; myšlení; duše; „zrcadlo veškerenstva“; odraz nadpřirozené a božské inteligence; jasně zářící povrch božské pravdy; nejvyšší inteligence, jež se zrcadlí ve slunci, měsíci a hvězdách. Odraz v zrcadle je jevový a časný svět, též sebezpoznaní člověka. Zrcadlo je jak solární, když zrcadlí sluneční kotouč, oblohu a světlo, tak lunární při zrcadlení světla měsíčního. Připisovaly se mu magické vlastnosti a bylo považováno za bránu do převráceného světa. Je-li pověšeno v chrámu či hrobce lesklou plochou dolů, vytváří „světelnou osu“, cestu vzhůru pro duši. *Buddhist.*: duše ve stavu čistoty; zrcadlená pravda; osvěcená mysl; pod-

ba; zrcadlené tělo; upřímnost; čistota. Jako odražené světlo symbolizuje *sansáru*. Je jedním z osmi drahocenností čínského buddhismu. *Čín.*: upřímnost; čtvercové zrcadlo znamená zem a kulaté zrcadlo nebe. Hrbolek uprostřed kovového zrcadla znamená osu a rovnováhu mezi dvěma silami; ztělesňuje též dosažení středu a dveře slunce či bránu nebes. *Hind.*: připomínka, že všechny obrazy a podoby jsou pouhé odrazy, myšlenkové konstrukce, výtvořry karmického stavu. *Islám.*: „Bůh je zrcadlo, v němž se poznáváš, jako ty jsi svým zrcadlem“ (Ibn al-Arabí). „Vesmír je zrcadlo Boha ... člověk je zrcadlo vesmíru“ (an-Nasafí). *Japon.*: *kagami*, „zrcadlo obžaloby“, zrcadlí pravdu a odhaluje poklesky; zrcadlo také ztělesňuje božské slunce. Do posvátných zrcadel vstupuje při obřadech božství. Zrcadlo, symbolizující pravdu, je společně s mečem a drahokamem jedním ze tří pokladů. Symbol sluneční bohyně Amaterasu. *Křesť.*: zrcadlo bez nejmenší poskvrny znázorňuje Pannu Marii; ta je též nazývána „zrcadlo spravedlnosti“. *Mexic.*: atribut Tezcatlipoca, Pána Kouřícího zrcadlo, solárního jako boha léta a lunárního jako boha večera. *Semit.*: v chetitském umění symbolizuje zrcadlo ženské božství a hrození vína božství mužské. *Taoist.*: sebezpoznaní. Pohlédne-li člověk do vlastní přirozenosti, tak se zlo zničí tím, že zahlédne hrůzu vlastního odrazu: „Když se zlo samo pozná, tak se zničí.“ Zrcadlo také symbolizuje mysl mudrce, klid mudrce: „Mysl mudrce, jež spočívá v klidu, se stává zrcadlem veškerenstva“ (Chuang-ti).

Ztracená věc Hledání ztracené věci je hledáním života, nesmrtnosti, duchovního pokladu, osvěcení, „drahocenné perly“. Symbolizuje také hledání ztraceného slova nebo svatého grálu nebo ráje.

Zuby Útok a obrana; ukazovat zuby znamená obranu a nepřátelství. V *Číně* symbolizují zuby svár a válku. V některých starobylých iniciálních obřadech byl vytrhnut a spolknut zub jako symbol smrti a znovuzrození, neboť byl považován za nejtrvalejší část těla.

Zvěrokruh Řada dvanácti souhvězdí, jimiž projde slunce během roku. Symbol vesmírných souvislostí a cyklické proměny; koloběh života; pravzor; harmonie jednoho a mnohého; pád do světa jeví a záchrana z něj. Platón nazývá dvanáct zvířetnických znamení „branami nebe“. Podle Ptolemaia se střídají znamení mužská a ženská, „jako po noci následuje den a jako se mužský prvek spojuje s prvkem žen-

ským", solární a lunární. Mužskými znameními jsou Skopec, Bliženci, Lev, Váhy, Střelec, Vodnář a ženskými Býk, Rak, Panna, Štír, Kozoroh, Ryby. Znamení jsou rozdělena do čtyř skupin a každá skupina je spojována s jedním živlem. Vlastnosti jednotlivých znamení či skupin se dělí na základní, neměnné a proměnlivé.

Aries: základní-oheň. Skopec, tvůrčí teplo, obnova solární energie; první příčina, nerozlišenost, svítání. Sférou jeho vlivu je hlava; jeho bylinami jsou šalvěj a řebríček; jeho kameny jsou heliotrop jako odvaha, vytrvalost, dlouhověkost, bohatství a diamant jako čistota, statečnost, nepřemožitelnost, síla, neohroženost.

Taurus: neměnné-země. Býk, solární, tvořivá obroda jara, energie, plodnost, „nebeský býk“. Ovlivňuje hrdlo; jeho bylinami jsou sporýš a jetel; jeho kameny jsou safír jako mír, osvětlení, boží přízeň, štěstí a tyrkys jako odvaha a úspěch.

Gemini: proměnlivé-vzduch. Blíženci, často jeden černý, druhý bílý, dualismus, negativní a pozitivní prvek a všechny protiklady, rozdělení, život a smrt, dvojitá povaha člověka, nezbytný dualismus, který je vlastní jevovému světu. Má vliv na ramena a paže; jeho bylinami jsou divoký mečík a sporýš; jeho kamenem je achát jako ráznost, síla a úspěch.

Cancer: základní-voda. Rak, měsíc, vody, duše vstupující do světa. Je „branou lidí“, *ianua inferni* letního slunovratu a slábnoucí moci slunce. Ovlivňuje hrud a žaludek; jeho bylinou je kostival; jeho kameny jsou měsíční kámen jako inspirace, láska a perla jako moc vod, čistota a zármutek a smaragd jako stálost a rodinné štěstí.

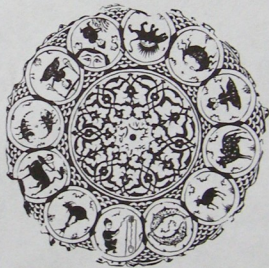
Leo: neměnné-oheň. Lev, slunce, „nelítostný lev“, vševidoucí, vůle, emoce; nadvláda, tvořivost, velkomyslnost. Má vliv na srdce, plíce a játra; jeho bylinou je brambořík; jeho kameny jsou topas jako solární povaha a turmalín jako inspirace a přátelství a sardonyx jako bystrost a odvaha.

Virgo: proměnlivé-země. Žena, nebeská Panna, moudrost spojovaná s panenskou Matkou, „obilný klas“ – někdy je zobrazována jako žena držící v ruce obilný klas, někdy zase jako mořská panna s dítětem v náručí. Ovlivňuje břicho a střeva; jeho bylinou je saturejka; jeho kameny jsou karneol jako svornost, zdraví a jadeit jako znamenitost, čistota.

Libra: základní-vzduch. Váhy či žena držící váhy, udržující rovnováhu mezi oběma přirozenostmi člověka, živočišnou i duchovní. Má vliv na páteř a mozek; jeho bylinou je štírovník; jeho kameny jsou opál jako předvídatost, přátelství a lapis lazuli jako odvaha, úspěch, boží přízeň.

Hrbolek, kosmická osa, uprostřed zadní strany tohoto čínského zrcadla z období vlády dynastie Chan vyrovává napětí mezi kruhem, který ho obklopuje – nebesy, pravým světem –, a vnějším čtvercem – zemí, říší jeví a zrcadlení.

Íránský talír ze 16. století ozdobený zvířetníkovými znameními; pozoruhodné jsou oči měsíce, ženské povahy, neustále bdělé, které jsou začleněny do znamení Panny.

Na reliéfu z Modeny na straně 222 je hadem ovinuté tělo Mithry obklopeno dvanácti znameními zvěrokruhu, které lze podle pořadí sledovat od Býka proti směru hodinových ručiček.

Scorpio: neměnné-voda. Štir, ale může ho také symbolizovat orel, fénix nebo had, přičemž všichni symbolizují smrt i vzkříšení, smrt, zmrazení i obrození. Má vliv na ledviny a genitálie; jeho bylinami jsou pelyněk a užanka lékářská; jeho kameny jsou karbunkul jako blahobyt, úspěch, ale též krveprolití, a beryl jako naděje, mládí a manželská láska.

Sagittarius: proměnlivé-oheň. Střelec, Kentaur, šíp. Celý člověk se svou živočišnou i duchovní přirozeností. Luk a šíp symbolizují moc, její zaměření a ovládnutí; zamilování vzhůru v úhlu 45 stupňů představuje dokonalé využití síly. Ovlivňuje stehna; jeho bylinou je bedrník; jeho kamenem je topas jako chytrost, boží přízeň, věrnost a síla.

Capricorn: základní-země. Kozoroh, mořská koza Ey a Varuny jako životní princip vod; může být také zobrazován jako krokodýl, delfín nebo zvíře s rybím tělem nebo jako mořský had. Jako napůl koza a napůl ryba symbolizuje dvojí povahu země a moře, výšky a hloubky; je „branou bohů“, *ianua coeli* zimního slunovratu, přibývajících síly slunce. Ovlivňuje kolena; jeho bylinou je šfovík; jeho kameny jsou gagát, zasvěcený Kybele a bezpečnému cestování, též černý onyx jako inspirace, síla a rubín jako nezranitelnost a dlouhověkost.

Aquarius: neměnné-vzduch. Postava vylévající vodu z amfory, Vodnář, vody stvoření světa a jeho zničení, cyklická smrt a obnova. Ovlivňuje nohy; jeho bylinami jsou pryskyřník a fenykl; jeho kameny jsou granát jako zdraví, oddanost a zirkon jako moudrost a čest.

Pisces: proměnlivé-voda. Ryby; dvě ryby směřující opačným směrem nazorňují odcházení a přicházení, minulost a budoucnost, konec cyklu a začátek cyklu nového. Má vliv na nohy; jeho bylinou je podražec; jeho kamenem je ametyst jako zbožnost, rezignace, pokora.

Arabský zvířetník je zobrazován jako ovocný strom s dvanácti větvemi, na nichž jsou místo plodů hvězdy. **Egyptský** zvěrokruh má symboly severních souhvězdí uprostřed, obklopené zvířetníkovými znamením, ale s Kozorohem zpodoběným jako koza s rybím ocasem a se Skarabem místo Raka.

Hinduistický zvířetník, kolo znamení, má uprostřed sluneční vůz, obklopený planetárními božstvy: Jupiter – Ráhu a Kétu, dračí hlava a ocas; Merkur – Buddha; Mars – Čandra či měsíc; Saturn a Venuse jsou zobrazovány jako postavy Indů.

Indský zvířetník se většinou shoduje s nyní užívanými znamením; vnitřní kruh má znamení pro dvanáct jmen vsedních dnů.

Čínský zvěrokruh má znamení dvanácti zemských rodů: Krysa; Vůl; Tygr; Zajíc; Drak; Had; Kůň; Kozel; Opice; Kohout; Pes; Kanec. Jsou to zvířata náležející k jednotlivým souhvězdím a jsou umístěna pod větvmi stromu roku; šest zvířat je domácích a šest divokých, šest jinových a šest jangových.

Islámský zvěrokruh má šest „severních“ (mokrých) a šest „jižních“ (suchých) znamení: Skopek, Lev, Střelec – oheň, horké, suché, východ; Býk, Panna, Kozoroh – země, chladné, suché, jih; Blíženci, Váhy, Vodnář – vzduch, horké, mokré, západ; Rak, Štir, Ryby – voda, chladné, mokré, sever.

Zvířata Instinktivní život; plodný a překypující život; instinktivní a emocionální pužení, jež musí být překročeno dříve, než může člověk vstoupit do říší ducha; pasivní účast; živočišná přirozenost v člověku: „Nelze najít žádné zvíře, které by nemělo něco podobného s člověkem.“ Porfyrios to vysvětluje takto: „V podobě zvířat utvářejí Egypťané univerzální moc, kterou bozi zjevili v rozmanitých formách živé přírody.“ Přátelství se zvířaty a schopnost s nimi komunikovat symbolizuje obnovu rajskeho stavu, zlatého věku, a opětovný návrat do něj. Zvířata doprovázející člověka nebo mu pomáhající při hledání zobrazují rozmanité aspekty jeho vlastní přirozenosti nebo instinktivní a intuitivní síly přirozenosti, které jsou odlišné od intelektu, vůle a rozumu. Zvířata, která musí být v legendách a mýtech zabita či zkrocena, jsou zvládnuté živočišné instinkty člověka. Zápas člověka se zvířetem může mít preventivní význam. Nošení zvířecích kůží či masek předvádí rajskeho stav, kdy si člověk se zvířaty rozuměl a komunikoval; to zahrnovalo i přístup k animální a instinktivní moudrosti. Zvířata spojená s pohřebními obřady, jako např. lev nebo pes s kořistí ve svých prackách, představují všepohlcující smrt. Solární a lunární zvířata ve dvojici, jako např. lev a jednorozec, kanec či býk a medvěd, zobrazují dvě svátící se mocnosti univerza, pozitivní a negativní, mužskou a ženskou, i když některá zvířata mohou – podle okolností – vystupovat jako solární nebo lunární, jako třeba kanec a medvěd. Pro příslušníky kmene *Maori* jsou zvířata „prapředky lidí“. Matka-Bohyně je obvykle Paní zvířat. Šiva ve svém aspektu Pašupatiho je Pán zvířat. Sochy takovýchto božstev se objevují spolu s kultickými zvířaty.

Zvon Posvěcení; pohyb živlů; kouzelný prostředek proti ničivým mocnostem. Rozhoupavý zvon ztělesňuje krajnosti dobra a zla, smrti a nesmrtnosti; jeho tvar symbolizuje nebeskou klenbu. Malé zvon-

ky rozhoupané větrem představují sladké zvuky ráje. Vyzvánění zvonu může buď svolávat, nebo varovat. *Buddhist.*: čistý zvuk učení dokonalé moudrosti. V tantrismu je zvon ženským principem a dorůžďe principem mužským. *Čín.*: respekt; uctívání; poslušnost; věrní služebníci; zasloužili bojovníci; odvrací zlý pohled a odhání zlé duchy. Obřadní zvon symbolizuje harmonii mezi člověkem a nebesy. *Germán.*: zvonek je symbolem šlechtického původu. *Hind.*: vysoké postavení, důstojnost. Býk Nandi je vždy zobrazován se zvoncem nebo řetězem kolem šije. Jako symbol pro jóni znamená zvonek panenkost. *Křesf.*: sanktusník označuje přítomnost Kristova při mši. Chrámové zvony svolávají a povzbuzují věřící, zahánějí na útěk zlé duchy a utišují bouře. Dutina zvonu ztělesňuje ústa kazatele, srdce zvonu představuje jeho jazyk. *Řecko-řím.*: zvony byly upevňovány k figurám. Přípověstí a užívány při bakchických obřadech v souvislosti s falickou symbolikou. *Žid.*: zvonečky jsou součástí kněžského pláště Áronova; zvony s granátovými jablky na obřadním rouchu znamenají pátou esenci, přičemž granátová jablka představují čtyři živly. Zvony jsou také vykládány jako symboly hromu ablesku. Jsou-li nošeny před sňatkem, znamenají také panen-skost.

Žába Lunární zvíře, přinašejíci déšť; plodnost; úrodnost; smyslnost. Jako tvor vylézající z vody symbolizuje obnovu života a vzkříšení; ztělesňuje také život a vzkříšení, neboť má vlhkou kůži života na rozdíl od suchosti smrti. Velká žába, podpírající univerzum, představuje temnou a nerozlišenou *prima materia*; vodní živel a původní řídké bahno, základ stvořené hmoty. *Čín.*: lunární, jinový princip. Žába na prameni znamená člověka omezeného rozhledu a chápání. *Egypt.*: zelená nilská žába představuje nový život a hojné potomstvo; hojnost; úrodnost; regenerační síly přírody; dlouhověkost; sílu ze slabosti; atribut Hekety jako zárodečných sil ve vodách, jako ochránčyně matek a novorozenců; též atribut Esety. *Hind.*: Velká žába, podpírající univerzum, symbolizuje temnou, nerozlišenou prvotní hmotu. *Kelt.*: Pán země; moc léčivých vod. *Křesf.*: ambivalentní symbol: vzkříšení, ale též odpudivá stránka hříchu; zlo; kacíři; lpění na světských rozkoších; závist; lakota. *Řecko-řím.*: atribut Afrodity/Venuše; plodnost; oplzlost; harmonie mezi milenci. Viz také ROPUCHA.

Žalud Staroseverský a keltský symbol života, plodnosti a nesmrtnosti; byl zasvěcený Tórovi; androgyn.

Žaludek Čín.: jedna z osmi drahocenných věcí, symbolizovaná posvátným džbánem.

Žebřík Přechod z jedné úrovně na druhou nebo z jedné formy bytí k druhé; průlom na nový ontologický stupeň; komunikace mezi nebem a zemí ve dvou směrech – výstup člověka a sestup božství; žebřík je tedy symbol světové osy, což ho zase uvádí do souvislosti s kosmickým stromem a sloupem. Ztělesňuje také přístup ke skutečnosti, k absolutnu, transcendentnu, neboť vede od „neskutečného ke skutečnému, od temnoty ke světlu, ze smrti k nesmrtnosti“. Přechod je také cestou skrze smrt na onen svět. Žebřík pomáhá v přístupu, ale lze ho též odstranit. Původně, v ráji, existoval žebřík mezi nebem a zemí a umožňoval neustálou komunikaci mezi Bohem a člověkem; toto spojení se však prvotním hříchem přerušilo.

Příčle žebříku symbolizují stoupající moc lidského vědomí při průchodu všemi stupni bytí; ztělesňují také stupně zasvěcení, vždy sedm nebo dvanáct; při iniciaci vystupuje člověk poznáním a uvědoměním postupně po jednotlivých stupních a sestupuje pomocí ctností, tj. plodů poznání a uvědomění. Dvě strany žebříku jsou levý a pravý SLOUP či dva rajske stromy spojené příčlemi. Jako při každé iniciaci je výstup plný nebezpečí a stoupání po žebříku provázejí smíšené pocity radosti a strachu. Žebřík je v přechodových rituálech také spojován se symbolikou mostu, a podobně jako most může mít ostří. (V pokleslé podobě se s touto symbolikou lze setkat u žebříků s příčlemi ve tvaru meče, které při svých výstupech používají orientální kejkliři.) *Buddhist.*: žebřík Šákjamuni je často zobrazován se šlépějí Buddhovou na první a poslední příčli. *Egypt.*: symbol Hora, jenž překonal materiální svět a spojil ho s nebem. „Vztyčil jsem žebřík na nebesa mezi bohy“ (*Kniha mrtvých*). Hathor také drží žebřík, aby dobří mohli vystoupit na nebesa. *Indián.*: duha je žebřík umožňující přístup na onen svět. *Islám.*: žebřík, který viděl Muhammad, přivádí věřící k Bohu. *Japon.*: žebřík je atributem boha hromu a představuje spojení mezi nebem a zemí. *Křesf.*: nástroj Kristova umučení. *Mithraic.*: zasvětec vystupuje po stupních planetárního žebříku se sedmi příčlemi, který symbolizuje průchod duše sedmým nebem. *Šaman.*: šaman vystupuje po žebříku nebo po kůlu se sedmi zářezy, aby mohl komunikovat

s duchy a duchovním světem. *Žid.*: možnost komunikace mezi Bohem a člověkem zprostředkovaná anděly; *Jákovovi* se zdál sen o žebříku dosahujícím na nebesa, po němž vystupují a sestupují andělé.

Železo Tvrdost; trvalost; síla; pevnost; nepoddajnost; pouta. *Čín.*: zlá moc. *Egypt.*: zlo; atribut Sutecha; „Týfónovy kosti“. *Germán.*: otroctví. *Hind.*: kali-cha; „Týfónovy kosti“. *Germán.*: otroctví. *Hind.*: kali-cha; věk železa a temnoty, je čtvrtým a posledním věkem cyklů manifestace, přítomným věkem. *Islám.*: moc zla. *Mexic.*: mužský princip. *Minoj.*: mužský princip; při pohřebních obřadech se uvádí do souvislosti s mušlemi jako principem ženským. *Řecko-řím.*: symbolizují ho štít a oštěp Area/Marta.

Želva Vody; měsíc; Matka-Země; počátek stvoření; čas; nesmrtelnost; plodnost; obrození. Želva je často zobrazována, jak na svém krunýři nese svět, jako počátek stvoření a jako udržovatelka všeho. V Číně se jí připisují záhadné schopnosti. *Alchym.*: želva představuje *massa confusa*. *Čín.*: společně s drakem, fénixem a ky-linem je jedním ze čtyř duchovně obdařených či posvátných tvorů; ztělesňuje vodní živé, jinový princip, zimu, severní oblast a černou barvu, barvu původního chaosu. Želva je také nazývána Černým bojovníkem, a pak se stává symbolem síly, vytrvalosti a dlouhověkosti. Praporec s drakem a želvou nosila císařská armáda jako symbol nezničitelnosti, protože oba tyto tvorové přežívají každý soubor; drak není s to rozdrtit želvu a želva není schopna na draka dosáhnout. Želva se často objevuje s jeřábem jako symbol dlouhověkosti. Podpírá svět a její čtyři nohy jsou čtyřmi konci světa. *Egypt.*: dvě želvy se znamením Váh představují míru nilských záplav. *Hind.*: Kašjapa („želva“) ztělesňuje představu, že vše živé pochází z vody; první živý tvor; prapředek. Vtělení Višnu, udržovatele; mocnost vod. Spodní krunýř symbolizuje pozemský svět a krunýř vrchní svět nebeský. Želva nese slona, na jehož zádech spočívá svět, a slon jako mužský prvek a želva jako prvek ženský představují dvě tvořivé síly. *Indián.*: kosmický strom vyrůstá z vrchního krunýře želvy. *Japon.*: podpírá sídlo nesmrtelných a kosmickou horu. Dlouhověkost; štěstí; opora. Poznávací znamení Kumpiry, boha námořníků, a atribut bohyně Benten. *Křesť.*: skromnost v manželství; ženy, které žijí v ústraní svých domů jako želva ve svém krunýři; v rané křesťanském umění však znamená zlo v protikladu ke kohoutovi jako symbolu ostrážitosti. *Mexic.*: Velká Matka ve svém hrozivém aspektu. *Řecko-řím.*: ženský princip, plodnost vod; atribut Afrodity/Venuše, jež se zrodila

Moc odvrací zlo, přičítaná tomuto čínskému zvonu z 18. století, zhotovenému ze zeleného jadeitu, je ještě zesilována ochrannými draky po stranách a trigramy uprostřed.

Na tomto frontispisu alchymistického textu z 18. století vybízejí andělé Jáкова, aby se probudil ze spánku smyslu a překročil pozemské jevy tím, že vystoupí po přistaveném žebříku do nebe.

z moře; také atribut Herma/Merkura, vynálezce lyry, jejíž ozvučná skříňka byla zhotovena z želvího krunýře. *Sumer.*: je zasvěcena Eovi-Oannes, Pánu hlubin. *Taoist.*: její tvar symbolizuje Velkou triádu neboli celý vesmír; její kupolovitý vrchní krunýř představuje oblohu, tělo uprostřed zemi nebo člověka, prostředníka, a spodní krunýř vody.

Želva mořská Dlouhověkost; pomalost; kluzkost, nespolehlivost. Falický symbol. *Čín.*: atribut boha zkoušek. *Egypt.*: sucho; nepřítel slunečního boha. *Indián.*: zbabellec; chvastoun; smyslný, oplzlý člověk; pozemskost; zima. Symbolickým obsahem ji může nahradit pijavice. *Maor.*: rolník; rolnictví; úspěšná sklizeň. Viz také ŽELVA.

Žena Velká Matka, Velká bohyně, ženský princip; symbolizují ji měsíc, země a vody; instinktivní mocnosti v protikladu k mužskému racionálnímu řádu. Její symbolika je značně spletitá, neboť jako Velká Matka může být buď blahodárná a ochraňující, nebo zlovlná a ničivá; je jak ryze duchovní vůdkyní, tak Sirénou a svůdkyní, panenskou královnou nebo i Harpyjí a děvkou, nejvyšší moudrostí i nezměrnou pošetilostí – veškerou spletitostí přírody.

Žena je symbolizována vším, co je lunární, receptivní, ochranné, vyživující, pasivní, duté či vybízející ke vstupu, vlnivé, jeskyňovité, kosočtverečné, oválné; jeskyní; ohrazenou zahradou; studní; dveřmi; branou; pohárem; brázdou; pochvou; štítem; také vším, co je spojeno s vodami, lodí, mušlí, rybou, perlou. Jejími atributy jsou především měsíční srpek, odražené světlo měsíce a hvězda. V *čínském* symbolismu je žena jin; v *hinduismu* a *buddhismu* šakti či prakti, kosmická tvořivá prasíla. V *indickém* umění znázorňuje krásná žena blahodárný aspekt Velké bohyně, Májá, zatímco Kálí nebo Durga představují opak. V *křesťanském* umění je církev, „nevěsta Kristova“, zobrazována jako žena držící v ruce kříž nebo kalich nebo s korunou na hlavě. Žena se zahalenýma či zavázanýma očima označuje synagogu. Ženské postavy jsou užívány jako symboly ctností a neřestí a ročních období.

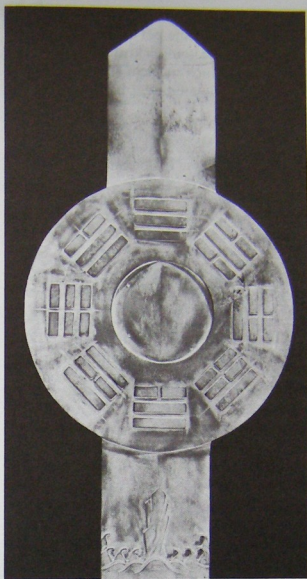
Žezlo Božská či královská moc; svrchovanost; absolutní autorita; moc; úřad; falický symbol; přenášení životní síly; kouzelná hůlka; atribut bohů oblohy, panovníků a kouzelníků. *Buddhist.*: diamantové žezlo znamená nejvyšší moc; dharmu; spravedlnost; autoritu; sedm pevných a trvalých ctností. *Čín.*: nejvyšší autorita; *fú-i*; moc víry; ochrana proti neočekávanému a ukazatel cesty; atribut boha vzdělanosti

Pro Aztéky byla **mořská želva** symbolem nespolehlivé, chvástavé zbabelosti: zvnějšku tvrdá, uvnitř měkká a slizká.

a literatury. *Egypt.*: atribut Usira jako soudce zemřelých. *Hind.*: nejvyšší autorita, dharm; atribut Indry jako udržovatele kosmického řádu a vasuů, ztělesňujících přírodní síly. *Japon.*: *nyoi* označují autoritu a nosí je opati. *Křesť.*: autorita; atribut archanděla Gabriela. *Řecko-řím.*: atribut boha oblohy Dia/Jova jako nejvyšší moci, také Junony a Kybely; odznak římských konzulů. Žezlo se sedmi hlavami je *sumer*ský symbol bitvy. Diamantové žezlo viz také DOR-DŽE, VADŽRA, TŮ-I.

Živly Pasivní přírodní síly. Na Západě existují čtyři živly: voda je symbolizována vlnovkami, trojúhelníkem s vrcholem směřujícím dolů, modrou a zelenou barvou a jejími základními vlastnostmi jsou vlhkost, tekutost a soudržnost; obrazem ohně je plamen, paprsky, pyramidy nebo trojúhelník s vrcholem směřujícím nahoru, jeho barvami je červená a oranžová a vlastnostmi horko, pohyb a stravování; země je představována čtvercem či krychlí, hnědou, černou nebo žlutou barvou a jejími vlastnostmi je chlad, tuhost, schopnost unést náklad; symboly vzduchu jsou kruh nebes nebo oblouk, barvami modrá nebo zlatá (barva slunce) a vlastnostmi suchost, světlo a pohyblivost. V *čínské* symbolice jsou se živly spojení čtyři posvátní či „duchem obdaření tvorové“: modrý či zelený drak, zobrazovaný rituálně kruhovou modrou jadeitovou tabulkou, je vzduch; existuje také drak vod, země a hor. Fénix, s červenou jadeitovou tabulkou, spojuje vzduch a oheň. Želva, s půlkruhovým černým nebo žlutým trubcovitým jadeitem, je země a voda. Bílý tygr, s bílou jadeitovou figurkou tygra, spojuje oheň a vodu. Oheň a vzduch mají povahu jangovou, aktivní a mužskou; voda a země mají povahu jinovou, pasivní a ženskou. V *řecko-římské* symbolice jsou živly obvykle ztělesňovány ženskými postavami či božstvy: voda je symbolizována převrácenou vázou, z níž vytéká voda, Neptunem, Tritóny, Néreidami, delfiny nebo mořskými koni; oheň je ztělesňován ženou s hlavou v plamenech, fénixem nebo Vulkánem; země je představována bohyní plodnosti, rohem hojnosti, chthonickým hadem či štírem nebo hradební korunou bohyně Kybely; vzduch ztělesňuje Juno s pávem nebo Juno visící ve vzduchu s dvojicí kovadlin připjatou k nohám nebo chameleon, který byl údajně živ ze vzduchu. V *taoismu* existuje pět prvků, které se střídavě přemáhají: dřevo vítězí nad zemí; země nad vodou; voda nad ohněm; oheň nad kovem; kov nad dřevem. V učení o pěti prvcích, *wu-sing*, je těchto pět prvků uváděno do souvislosti s barvami, chutěmi, vnitřními orgány, ročními obdo-

Toto jadeitové žezlo z období vlády dynastie Ming je ozdobeno kotoučem nebe a na rukojeti skálami země: moc musí sjednocovat oboje.

bími, světovými stranami apod. V *hinduistické* a *buddhistické* symbolice existuje pět elementů: země je čtverec či krychle; voda koule či kruh; oheň trojúhelník či pyramida; vzduch měsíční srpek; a měsíční srpek korunovaný klenotem či plamenem je pátý element, éter.

Žízeň Touha, přání; chuť; touha po životě plném zážitků v oblasti duchovní nebo materiální.

Žluč Hořkost; zavidlost.

Žlutá viz BARVY.

Žluva *Indián.*: harmonie; rovnováha; protiklad datla.

Žnutí Smrt; smrtelnost; vykleštění. Žnec je smrt, která je obvykle zobrazována v podobě starce nebo kostlivce s kosou, srpem, přesýpacími hodinami; praotec Čas a Kronos/Saturnus jsou také ženci.

Smrt jako žnec si vyzvedává duši na této miniatuře z knihy *hodinek* z konce 15. století.

- alter ego*, druhý já.
- ambivalentní, mající dvoji platnost, význam.
- anima mundi*, světová duše.
- apokatastasis*, konečná obnova rajskeho stavu; království boží znovuustavené ne zemi.
- apotropaion*, předmět, jemuž je přisuzována magická moc odvracet zlo, nezdar a nebezpečí.
- aqua vitae*, voda života; rtuť alchymistů.
- archetyp, pravzor, předobraz.
- avatár, inkarnace božského vědomí na zemi.
- axis mundi*, světová osa.
- bódhisattva*, bytost na cestě k osvícení.
- coincidentia oppositorum*, usmíření či sjednocení protikladů.
- corona convivialis*, slavnostní koruna; *corona funebris*, smuteční koruna či věnec, znamená smrti; *corona radiata*, paprskovitá koruna či svatozář.
- демиург, v platonismu tvůrce světového řádu z chaotické prahoty, stvořitel světa a člověka; v gnosticismu tvůrce hmotného světa, nižší bůh, někdy považovaný za nedokonalého a za toho, kdo působí zlo.
- dharma*, kosmický zákon, světový řád; nauka vyjadřující univerzální pravdu.
- džhána*, meditace; duchovní ponoření.
- efeboi*, mladíci, kteří po zasvěcení vstupovali do společenství dospělých či do společenství kultu.
- eucharistie, dikůvzdání; svátost oltářní, tj. chléb a víno proměněné při mši v tělo a krev Kristovu; též název pro večeři Páně, děkovnou vzpomínku na spasitelné boží činy uskutečněné v Ježíši Kristu.
- fata morgana*, vzdušný přelud; sebeklam.
- femina alba*, bílý, lunární, ženský princip; bílá lilie, druhá fáze alchymistického Velkého díla.
- feng šuej*, doslova „voda a vítr“, čínská věda o přírodních aspektech.
- forma*, bytostná podoba či původní vzor.
- gammadion, útvar skládající se ze čtyř velkých řeckých písmen gama, jehož ramena svírají pravý úhel, a který tak tvoří kříž, hákový kříž či svastiku.
- hieros gamos*, posvátný sňatek mezi sluncem a měsícem, knězem a kněžkou, králem a královnou apod., kteří se spojují, aby zemřeli a stali se dokonalým androgynem.
- homofonní, stejně znějící.
- chthonický, náležející podsvětí, podzemní oblasti, říši mrtvých; vztahující se k zemi jako božstvu a utvářející jeho plodivou sílu.
- Iesus Hominum Salvator*, Ježíš, spasitel lidí.
- ignes fatui*, přelud; bludička, hořící bahenní plyn či fosforeskující prohnílé dřevo; to, co klame a vábí.
- imago mundi*, obraz světa.
- in hac salus*, doslovně „zde (nalezněš) pohodu“, nebo snad „duchovní zdraví“.
- in hoc signo*, „v tomto znamení“, což znamená totéž co „z moci (koho)“.
- juga, fáze cyklické historie světa; existují čtyři jugs, čtyři světové věky.
- karma, doslova „čin, jednání“; všeobecně zákon, podle nějž určitá činnost má určitý následek; nevyhnutelný zákon odpovědnosti za vlastní činy a jejich následky.
- lapis exilis*, kámen, jehož moc obnovuje život a propůjčuje věčné mládí.
- magnum opus*, Velké dílo, zejména v alchymii.
- manifestace, projevení se.
- manitú*, univerzální duch severoamerických indiánů. U Algonkinů, Siouxů a Irokézů nejvyšší božstvo či nadpřirozená moc.
- massa confusa*, prima materia, původní chaotický stav, který má být proměněn ve Velkém díle.
- májá*, iluze, následek nevědomosti, která zastírá pravou tvář skutečnosti.
- memento mori*, připomínka nevyhnutelnosti smrti.
- multum in parvo*, doslovně „mnoho v malém“.
- nigredo*, temnota původní smrti; rozklad, první fáze alchymistického Velkého díla.
- nús*, intelekt; duch; rozum.
- ordálie, boží soud; způsob zjišťování viny z nějaké nahodilé, mimořádné skutečnosti, při níž se očekával boží zásah.
- paradigma*, vzor; model; příklad.
- parthenogenní, samo se rozmnožující; rozmnožování bez pohlavního spojení.
- petra genatrix*, doslova „mateřská skála“; dává vznik dokonalému androgynovi.
- pléróma*, plnost, hojnost; v gnosticismu božské bytí a všechny aióny, nižší božské bytosti, které z něj vznikají výronem.
- prima materia*, příroda ve svém prastavu; prvotní

- světová substance, která v sobě skrývá možnosti všech forem.
- psychopompos*, průvodce duší do míst, kde přebývají zemřelí.
- puēnda mulieris*, označení ženských zevních genitálií.
- pura arbor*, doslova „neznesvěcený strom“, symbol panenskosti.
- quinta essentia*, rtuť v alchymii; střed kříže nebo kruhu; pátý bod; společný základ, skrytá podstata všech čtyř živlů.
- regressus ad uterum*, návrat do stavu před narozením.
- sansára*, zakoušení světa jako proměnlivého, náhodného a nereálného; koloběh zrození, smrti a opětovného zrození.
- sistrum*, chřestáčka z kovových tyček a zvonků, užívaná při uctívání Esety ve starém Egyptě.
- sol invictus*, doslova „nepřemožitelné slunce“; sílíci moc jarního slunce.
- sol niger*, „černé“ slunce jako protiklad slunce „bílého“; symbolizuje chthonické mocnosti a hada.
- solve et coagula*, dvousměrný postup v alchymii, rozpouštění a srážení, rozdělování a sjednocování, rozpouštění nedokonalého a krystalizace v novou a ušlechtlejší podobu.
- spiritus mundi*, světový duch; vitální a univerzální duch.
- sub specie aeternitatis*, z hlediska věčnosti; ve srovnání s věčností.
- sútry, buddhistické a džinistické náboženské spisy sepsané aforistickým slohem.
- tantry, hinduistické a buddhistické náboženské spisy, poučující o cíli a metodě spojení s božstvím.
- tellus mater*, Matka-Země.
- teriomorfismus, uctívání božstev ve zvířecí podobě.
- vas*, váza; přirozená nádoba či děloha, z níž se rodí kámen mudrců.
- vesica piscis*, vztyčený ovál či mandlovitý útvar, často obklopující svatou postavu.

J. C. COOPEROVÁ
ILUSTROVANÁ
ENCYKLOPEDIIE
TRADIČNÍCH
SYMBOLŮ

Z anglického originálu An Illustrated Encyclopaedia
of Traditional Symbols, vydaného nakladatelstvím
Thames and Hudson v Londýně roku 1987,
s přihlédnutím k německému překladu
Lexikon Alter Symbole, vydanému nakladatelstvím VEB
E. A. Seeman v Lipsku roku 1986, přeložil Allan Plzák
Přebal a grafická úprava s přihlédnutím
k anglickému a německému vydání Miloš Jirsa
Vydala Mladá fronta jako svou 5 848. publikaci
Odpovědná redaktorka Božena Pravdová
Výtvarný redaktor Bohuslav Holý
Technický redaktor Miloš Jirsa
Tisk a vazba Těšínská tiskárna a. s.,
Štefánikova 2, 737 01 Český Těšín
240 stran. Vydání první. Praha 1999

*Doporučená cena včetně DPH 270 Kč
Cena pro členy LK včetně DPH 235 Kč*

Knihy Mladé fronty si můžete objednat na adrese:
Mladá fronta, obchodní oddělení
Chlumova 10, 130 00 Praha 3